

türk mektupları • O. G. de Busbecq

KANUNİ DÖNEMİNDE VRUPALI BİR ELÇİNİN GÖZLEMLERİ (1555-1560)

Ogier Ghislain de Busbecq

Çeviren: Derin Türkömer
Resimler: Melchior Lorichs

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

OGIER GHISLAIN DE BUSBECQ

TÜRK MEKTUPLARI

KANUNİ DÖNEMİNDE
AVRUPALI BİR ELÇİNİN GÖZLEMLERİ
(1555-1560)

ÖZGÜN ADI
TURKISH LETTERS
(LONDRA, 1694)

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 11213

RESİMLER
MELCHIOR LORICHS

ÇEVİREN
DERİN TÜRKÖMER

EDİTÖR
EMRE YALÇIN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
ESEN GÜRAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: KASIM 2005, İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ 1. BASKI: MAYIS 2011

ISBN 978-605-360-284-2

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL (0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Anı

türk mektupları

KANUNİ DÖNEMİNDE
AVRUPALI BİR ELÇİNİN GÖZLEMLERİ
(1555-1560)

Ogier Ghislain de Busbecq

Çeviren: Derin Türkömer

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Editörün Notu 1

BİRİNCİ MEKTUP

Hanlar 18
Beş vakit 21
Sofya 22
Meriç boylarında 25
Marmara kıyılarında 27
Şehzade Mustafa'nın hazin sonu 30
İstanbul 36
İstanbul'un anıtları 39
Meraklı hayvanlar 41
Batı'nın ve Doğu'nun Hıristiyanları 42
Amasya yolunda 45
Ankara 50
Amasya 61
Kanuni'nin karşısında 63
Asalet ve meziyet 63
İran elçisi 67
Dönüş 69
Tekrar İstanbul'da 72
Viyana yolunda 73
Belgrad'da 75
Avusturya'da 80

İKİNCİ MEKTUP

Kış seyahati 85
Altı aylık mahpusluk 87
Osmanlı sarayında dönen dolaplar 88

ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Rüstem Paşa devreye giriyor 99
Edirne'de kış 100
Deprem 102
İstanbul'da bir ev mi? 104
Elçi Hanı 105
Nuh'un Gemisi 106
İstanbul dilencileri 111
Kuşlar ve diğer evcil hayvanlar 113
Türkler seferde nasıl beslenir? 120
Türklerin askerlik anlayışı 121
Türklerin hayvan sevgisi 124
Türk kadınları 126
Türklerin din anlayışı 130
Hırvatistan'dan gelen haber 132
İstanbul'da bir Gürcü kralı 136
Gündelik hayat 142
Türkler ve okçuluk 143
Hıristiyan âdetleri ve Türkler 145
Dışarıya hapsedilen çavuş 148
Osmanlı tarzı diplomasi 150
Sultan Süleyman oğluna gözdağı veriyor 152
Osmanlı ordugâhında 161
Şehzade Beyazıd'ın firarı 173
Ordugâhta bayramlaşma 175
Beyazıd İran'da 176

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Cerbe deniz muharebesi 185
Hıristiyan esirlerin İstanbul'a girişi 188
Esirlere destek 193
Yaşlandıkça sofulaşan sultan 196
"Şarap içmek yasak, üzüm yemek değil" 197
Veba 198
Büyükada 201
Ali Paşa ile müzakereler 204
Fransız elçisinin jesti 211
Kırım'daki esrarengiz halk 214
Çin hikâyeleri 219
Derviş ve kerametleri 221
Galata'da çıkan olay 223
Esaretten kurtulan komutanlar 226
Beyazıd'ın feci sonu 230
Müzakereleri tehlikeye düşüren vakalar 237
Dönüş hazırlıkları 239
Eve dönüş 241
İmparatorluk topraklarında 244
İyi hükümdarlık 246
İstanbul yadigârları 251

Dizin 255

Editörün Notu

Busbecq'in *Türk Mektupları* ilk kez Latince olarak 1595'te Paris'te basılmıştır. İlk İngilizce çevirisi 1694'te, ikincisi 1881'de ve üçüncüsü 1927'de yayınlanmıştır. Bu Türkçe çeviri, Oxford'da Clarendon Press'de basılan Edward Seymour Forster'in yaptığı üçüncü çeviriden hazırlanmıştır. Hâlâ İngilizcede yaygın olarak okunan bu çeviri, kısaltılmış olmasına rağmen, tarihçi olmayan okuyucular gözetilerek hazırlandığı için, öncekilerden çok daha akıcıdır. Forster mektuplardaki fazla tafsilatlı kimi bölümleri özetleyerek parantez içinde aktarmıştır. Özet bölümler parantez içinde italik olarak belirtilmiştir.

Forster yayına hazırladığı mektupları, okuyucuyu bilgilendirecek dipnotlarla zenginleştirmiştir. Bu dipnotlardan bir bölümü Türkçe çeviride de kullanılmış, genellikle Osmanlı kültürü üzerine Batılı okuyucu için açıklamalar içeren bir bölümü ise çevrilmemiştir. Bu notların yanı sıra, Türk okuyucuları için aydınlatıcı olabilecek konularda 60'ı aşkın dipnot eklenmiştir. Türkçe çeviriye eklenen dipnotlar, editörün notu (e.n.) ya da çevirmenin notu (ç.n.) olarak belirtilmiştir. Dipnot gerektirmeyecek hacimde kimi açıklamalar metinde köşeli parantezle verilmiştir. Ayrıca konuların akışını izlemeyi kolaylaştırmak için mektuplara ara başlıklar eklenmiştir.

Bu çevirinin bir özelliği de, Busbecq'in heyetinde İstanbul'a gelen Flaman ressam Melchior Lorichs'in (ya da Melchior Lorck) bu dönemde çizdiği resimlerle birlikte yayımlanmasıdır. Lorichs bu çizimlerini sağlığında

basılmak üzere ahşap kalıplara geçirmiş, ancak eseri ölümünden çeyrek asır kadar sonra, 1626'da "Türk Neşriyatı" adıyla Hamburg'da basılabilmişti. 1646'da, 1683-84'te ve 1688'de resimler, yine Hamburg'da, bazen kimi metinler de eklenerek farklı yayıncılar tarafından tekrar tekrar basılmışlardı. Lorichs'in resimleri çağımızda da ilgi görmüş ve farklı zamanlarda reprodüksiyonları yayımlanmıştır. Aynı heyette bulunan yazar ile ressamın eserleri şimdiye dek bir arada nadiren okuyucuyla buluşmuştur.

Yazar hakkında

Ogier Ghislain de Busbecq, Şarlken'in (V. Karl) idaresi altındaki Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun günümüzde Fransa'nın Hollanda sınırında yer alan Lille kentinde 1522'de doğdu. Babası soylu bir ailedendi. Rönesans ve reformun toplum hayatına iyice nüfuz ettiği bir ortamda yetişti. Hümanist düşüncesi, Leuven, Padoa ve Venedik'te süren üniversite eğitimi sırasında kökleşmiş olmalıdır. Botanik ve zoolojinden dilbilime dek pek çok konuda bilgi ve ilgi sahibi bir Rönesans adamıydı. Aralarında Türkçenin de yer aldığı sekiz dil bildiği söylenir. 1554 yılı civarında Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ın hizmetinde çalışmaya başlamış ve ilk görevinde Kraliçe Mary Tudor'un İspanya Kralı II. Felipe ile İngiltere'de düzenlenen düğününde kralını temsil etmişti. Aynı yıl, bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan görevi için İstanbul'a gitti. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında süregiden bir sınır anlaşmazlığını çözmek üzere görevlendirilmişti. Ancak bu anlaşmazlığın çözülmesi zaman aldı. Bir buçuk yıl kadar İstanbul'daki Elçi Hanı'nda yarı mahpus bir hayat sürdükten sonra ülkesine döndü ve 1556'da yarım kalan işini tamamlamak üzere tekrar Osmanlı ülkesine geldi.

Ogier Ghislain de Busbecq.

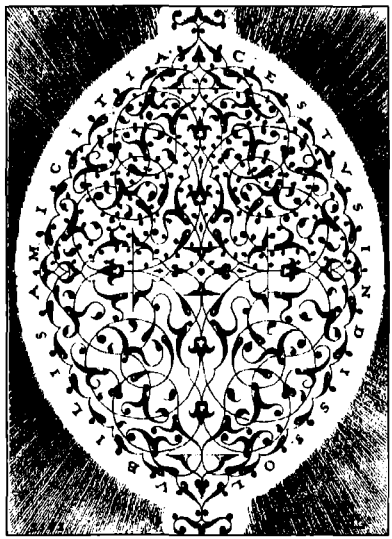
Türk Mektupları, yazarın bu dönemde dostu ve meslektaşı Macar asıllı diplomat Nicholas Michault'ya yazdığı mektupların derlemesidir. Eser Osmanlılarla ilgili yakın gözleme dayalı pek çok bilgi içermesi nedeniyle uzun süre önemli bir kaynak olarak kabul edilmiş ve pek çok dilde tekrar tekrar basılmıştır. Hakikaten de, Kanuni'nin Hurrem'le ve şehzadeleriyle ilişkilerinden Rüstem Paşa'nın maddiyata düşkünlüğüne, Osmanlı ordugâhlarındaki düzenden hamam âdetlerine, İstanbul

sokaklarındaki hayvanlardan güncel dedikodulara pek çok konuda ilk elden verdiği bilgilerle merakla okunan bir eserdir. Bir başka niteliği de Osmanlı İmparatorluğu'nu, hümanist eğitim almış bir Batı Avrupalının gözünden anlatmasıdır. Busbecq bir yandan hümanist belâgat uyarınca Osmanlı devlet anlayışını Avrupa'daki devlet anlayışını eleştirmek için mükemmel bir örnek olarak sunarken, bir yandan da Osmanlı ülkesinde tanık olduğu aksaklıkları ve adaletsizlikleri kayda geçmiş ve eleştirmiştir.

Busbecq Avrupa'ya sadece Osmanlıları yakından tanıtmakla kalmamıştır. Ankara'daki Augustus tapınağında yer alan *Monumentum Ancyraum* yazıtını ilk kez yayınlayarak Batı literatürüne girmesini sağlamıştır. Ankara keçisiyle leylağın yanı sıra, bir yüzyıl sonra "Tulipmania"yı doğuracak laleyi de Avrupalılara tanıtmıştır. Ayrıca günümüzde *Viyana Discourides'i* olarak tanınan ve 6. yüzyıla tarihlenen bir *Materia Medica* nüshasının da aralarında bulunduğu pek çok kadim elyazmasının Avusturya arşivlerine girmesine ön ayak olmuştur.

İstanbul'dan döndükten sonra İmparator II. Maximillian'a müşavir olan Busbecq, emekliliğinde doğduğu yere gitmek üzere 1592'de Paris'ten yola çıktıktan sonra, yıllardır süren din savaşlarında taraf olan radikal Katoliklerin saldırısına uğrayarak hayatını kaybetmiştir

Birinci Mektup

Şemse motifi.

Viyana, 1 Eylül 1555[1]

Sizden ayrılırken Kostantiniye'ye [İstanbul'a] yolculuğumu teferruatıyla anlatacağımı vaat etmiştim. İşte şimdi bu vaadimi yerine getirmeye hazırlanıyorum hatta fazlasıyla. Eğer yanılmıyorsam bu borcumu faiziyle ödemiş olacağım, şöyle ki İstanbul'a gidişimin hikâyesine Amasya'ya yaptığım yolculuğu da ilave etmek niyetindeyim. Bu çok daha sıradan ve basit bir yolculuktu. Başımdan geçenler ise hoş bir macera tadı verirse aldığım zevki paylaşmış olursunuz. Bizler öyle eski dostlarız ki birbirimizin mutluluğuna her zaman ortak oluruz. Öte yandan böyle uzun ve zor bir yolculukta muhakkak tatsız olaylarla karşılaşılır, bunlar sizi üzmesin. Hepsi bitti ve geçmişte kaldı. Zamanında bana verdikleri sıkıntılar ne kadar büyük olmuşsa, onları anlatırken aldığım keyif de o kadar fazla.

İngiltere'de Kral Philip ile Kraliçe Mary'nin[2] düğününe katıldıktan sonra (Romalıların Kralı haşmetmeap efendim Ferdinand'ın Kral ve Kraliçe'ye saygılarını arz

1 Elzevir baskısında verilen 1554 tarihi mümkün değildir çünkü Busbecq Temmuz 1554'te İspanya kralı Philip ile Kraliçe Mary'nin düğününde hazır bulunduktan sonra ancak Kasım 1554'te Viyana'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Bu mektup ertesi yılın sonbaharında Busbecq'in Türkiye'deki ilk misyonundan dönüşünde yazılmıştı.

2 Editörün Notu'nun x. sayfasına bakınız.

etmek üzere gönderdiği Don Pedro Lasso'nun refakatindeydim) memlekete döndüğümü ve bu yolculuğa çıkmak için Ferdinand'dan aldığım emirleri hatırlayacaksınız. Gönderdiği mektup 3 Kasım'da elime ulaştığı zaman Lille'de idim. Sadece Busbecq'e dönerek babama ve dostlarıma veda için yola çıkmayı geciktirdim. Sonra da Tournai üzerinden süratle Brüksel'e geldim. Orada Don Pedro ile buluştum. Atını mahmuzlarken bana Kral'dan aldığı mektubu gösterdi. Kral mektubunda derhal hareket etmem için ona gerekeni yapmasını emrediyordu. Ben de hiç vakit kaybetmeden posta atları temin ederek ve mümkün olan süratle Viyana'ya doğru yola çıktım. Böyle rahatsız bir seyahate alışık olmadığımdan yolculuk çok yorucu geçti. Mevsimin berbat hava şartları, çamurlu yollar, günlerin kısa oluşu yolculuğa uygun değildi. Gecenin geç saatlerine kadar aşılması hemen hemen imkânsız yollarda tehlikeli bir hızla yol almak zorundaydım.

Viyana'ya vardığımda Kral'ın müşavirlerinden Johannes Van der Aa tarafından Ferdinand'ın huzuruna çıkarıldım. Haşmetmeap sadakati ve dürüstlüğü hakkında müspet düşündüğü kimselere mahsus iltifatlarla beni karşıladı. Vazifemle ilgili umutlarını ve elçiliği kabul ederek derhal yola çıkmış olmamın önemini tesirli sözlerle dile getirdi. Temsilcisinin hiç gecikmeden Aralık başlarında Buda'ya ulaşacağına dair Buda Paşası'na söz vermişti. Türklerin bu söze güvenerek vaat ettikleri hususları yerine getirmemek için Buda'ya ulaşmakta geç kalındığını bahane etmelerine fırsat vermek istemiyordu.

Ancak 12 gün kalmıştı –kısa bir yolculuğa hazırlanmak için dar bir zaman, hele önümde böyle uzun bir seyahat varken. Kral'ın arzusu ve emri üzerine Komorn'da Johannes Maria Malvezzi'yi ziyarete ayıracağım birkaç günü de bu kısa süreden düşmem gerekiyor-

du. Türklerle ilgili konularda hiç bilgim ve tecrübem olmadığı için onların âdetleri, özellikleri ve daha önce takip ettikleri siyaset hakkında onun ağzından bazı bilgiler alacaktım. Kral bu nedenle Malvezzi ile buluşmama büyük önem vermekteydi. Malvezzi Sultan Süleyman nezdinde birkaç yıl Ferdinand'ın temsilciliğini üstlenmişti. Aslında İmparator Şarlken'in (V. Charles) akıllıca nedenlere dayanarak Türklerle mütareke yaptığı tarihten beri oradaydı. Müzakereleri Gerard Velduvic[3] yürütmüş ve Kral Ferdinand adına sekiz yıllık bir mütareke akdetmişti. Velduvic'in heyetine Malvezzi de katılmıştı. Döndüğü zaman Ferdinand onu temsilcisi sıfatıyla tekrar İstanbul'a gönderdi.

(*Busbecq ardından, Ferdinand'ın Transilvanya'yı ilhakı üzerine Malvezzi'nin Türkler tarafından nasıl hapse atıldığını, gördüğü aşırı kötü muameleyi ve sonunda serbest bırakılarak Viyana'ya döndüğünü anlatır. Malvezzi tekrardan İstanbul'a dönmek üzereyken Komorn'da hastalanmıştır.*)

Hapsedilmesinin sebep olduğu hastalık öyle şiddetle nüksetmişti ki Malvezzi hayatının tehlikeye düştüğünü hissederek yolculuğa devam etmedi. Ferdinand'a bir mektup gönderip yerine bir başkasını elçi tayin etmesi için yalvardı. Ferdinand onun yazdıklarına bütünüyle inanmamıştı. Elçilik makamını istemeyişinin nedenini herhangi bir ciddi hastalıktan çok geçmişini hatırlayıp gelecekteki zorluklardan korkmasına bağladı. Bununla birlikte gerek kendisine gerekse devlete yararlı hizmetler vermiş birine istemediği bir vazife için ısrar etmenin doğru olmayacağını düşündü. Birkaç ay sonra da Malvezzi'nin vefatı hastalığının bir bahane veya kendi rahatını düşünmek olmadığını apaçık ortaya koyacaktı; böylece onun yerine ben tayin edildim. Ancak daha ön-

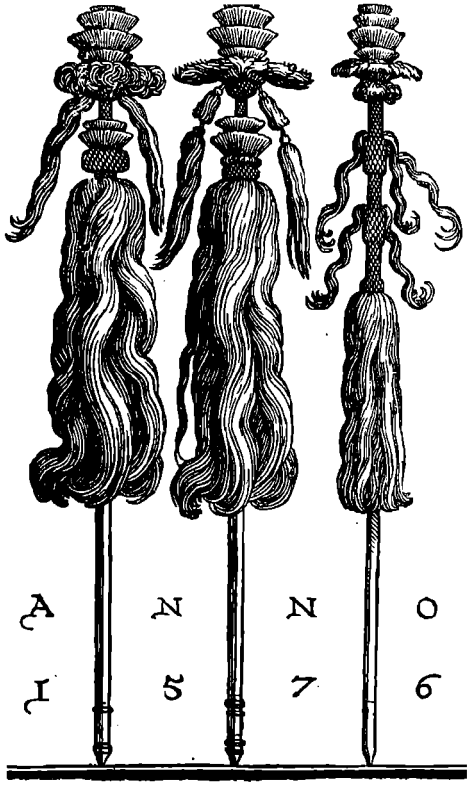
[3] 1545'te Türkiye'ye elçi olarak gitmiştir.

ce de belirttiğim gibi Türklerin siyaseti ve davranış tarzı hakkında tecrübesiz olduğumdan Kral, Malvezzi'yi ziyaret etmemin uygun olacağını düşünüyordu. Türklerin çift taraflı oynaması konusunda vereceği bilgiler ve tavsiyelerle dikkatli olmam hususunda beni aydınlatacaktı. Bu nedenle Malvezzi ile iki gün geçirerek izleyeceğim davranış tarzı ve Türklerle günlük ilişkilerde almam gereken tedbirler hakkında bu kısa sürede mümkün olduğu kadar bilgi edindim.

Sonra yolculuğuma gayretle hazırlanmak için alelacele Viyana'ya döndüm. Fakat zaman o kadar kısa ve yapacak o kadar çok şey vardı ki, hareket günüm gelip çattığında, Kral'ın sürekli sıkıştırmalarına rağmen henüz hazır olmadığımı gördüm. Sabahın erken saatlerinden itibaren bütün günü işlerimi ve eşyalarımı toparlamakla geçirdim. Harekete hazır duruma geldiğimde gece olmuştu bile. O saatlerde kapalı olan Viyana kapıları açık bırakılmıştı, ben de yola koyuldum. İmparator aynı günün sabahı ava giderken kendisi akşam dönmeden önce benim yolda olacağımdan şüphe etmediğini söylemiş. Onun dönüşü ile benim çıkışım arasında pek kısa bir zaman farkıyla hareket etmiştim. Viyana'ya 16 kilometre uzak olan, Macaristan'daki Fischament kasabasına gece saat 11:00'de ulaştık. Aceleden yemek yiyememiş olduğumuzdan akşam yemeğini burada yedik, sonra da Komorn'a doğru yola çıktık. (*Busbecq burada boşu boşuna iki gün kalarak Buda'ya birlikte gideceği Paul Palinai'yi bekler ve bu çok canını sıkar.*) Ertesi gün Waag suyunu aşarak Türk topraklarındaki ilk kale olan Gran'a [Estergon] doğru yola devam ettik.

Komorn valisi Johannes Pax bana refakat için Macarların *hüssar* dediği 16 süvari verdi ve onlara Türk ileri mevzilerini görmeden benden ayrılmamalarını emretti. Estergon valisi, adamlarının benimle yarı yolda buluşacağından bahsetmiş. Geniş bir ovada yaklaşık üç

saat yol aldıktan sonra uzaklarda dört Türk atlısı göründü. Ben Macarlara geri dönmelerini emredene kadar benimle gelmeye devam ettiler; çok sokulurlarsa bir sürtüşme olmasından korkuyordum. Türkler yaklaştığımı görünce atlarını bize doğru sürerek arabanın yanında durup beni selamladılar. Beraberimdeki genç tercüman vasıtasıyla onlarla konuşarak bir süre yol aldık.

Sorguçlar

Başka refakat geleceğini sanmıyordum, halbuki daha alçaklara indiğimizde kendimi 150 kadar süvarinin arasında buldum. Parlak boyalı kalkanları, mızrakları, değerli taşlarla süslü palaları, rengârenk sorguçları, kar beyazı sarıkları, pembe veya mavimsi yeşil kıyafetleri, muhteşem atları ve koşum takımlarıyla gözlerimin alışık olmadığı pek hoş bir manzara karşısındaydım. Subayları yaklaşarak beni hürmetle selamladılar, sağ salim gelmiş olmamdan memnuniyet duyduklarını söyleyip yolculuğum iyi geçti mi, diye sordular. Ben de gerektiği şekilde cevap verdim. Böylece onların refakatinde Estergon'a vardım. Estergon, eteklerinden Tuna'nın süzüldüğü bir tepedeki kalenin ve ovada yerleşmiş olan kasabanın adı. Geceyi burada geçirdim. Kasabanın başpiskoposu elindeki salahiyetler ve büyük serveti sayesinde Macar eşrafı arasında yüksek bir mevkie sahip. Kaldığım odada bir karargâhtaki bütün sıkıntılar mevcuttu. Yatak yerine döşeme tahtaları üstüne salkım saçak tüylü halılar serilmişti, ne döşek vardı ne de çarşaf. Maiyetimdekiler Türk konforu ile ilk defa tanışıyorlardı. Benim ise her zaman yanımda taşıdığım kendi yatağım vardı.

Ertesi gün Estergon'un *sancak beyi* kendisini ziyaret etmem için ısrar edip durdu. Türkler amir durumundaki komutanlarına bu unvanı verirler. Onun sancağı, tepesinde altın yaldızla kaplı bronz bir küre bulunan mızrakla bir süvari takımının önünde taşınır. Yanımda kendisine hitaben bir mektup veya tavsiyename olmamasına rağmen ziyaret etmemde ısrarlıydı. Aslında sadece beni görmek, maksadımın ne olduğunu sormak, beni saygıyla selamlayarak sulhu teşvik edici sözlerle hayırlı yolculuklar dilemek istiyormuş. Onu ziyarete giderken Aralık ayında ve böyle soğuk bir havada kulağıma gelen kurbağa sesleri beni şaşırttı. Bunun nedeni civardaki kükürtlü sıcak su kaynaklarının meydana getirdiği gölcüklermiş.

Sabah kahvaltıdan sonra Buda'ya gitmek üzere yola çıktım. Oraya varıncaya kadar başka bir konak yeri olmadığından bu kahvaltı akşam yemeğinin de yerini aldı. Sancak beyi bütün maiyeti ve komutası altındaki süvarilerle bana refakat etti. Bu kadar büyük bir nezakette bulunmaması için kendisini ikna etmeye çalıştım ama hiç yararı olmadı. Süvariler kasabanın kapısından çıkınca dörtnala oraya buraya dağılarak yere bir top attılar. Atlarını son sürat koşturup topu mızraklarının ucuyla yakalamaya çalışıyorlar ve benzeri oyunlarla kendilerini eğlendiriyorlardı.[4] Aralarında uzun gür saçlı bir Tatar vardı. Söylendiğine göre her türlü havada ve savaşlarda başına bir şey giymezmiş, saçları kendisini silahlara ve fırtınalara karşı koruyormuş. Sancak beyinin uygun gördüğü kadar bize refakat ettikten sonra yanımıza rehberler bırakarak veda edip geri döndü.

Buda'ya yaklaşırken Türklerin çavuş dediği kimselerden birkaçı beni karşıladı. Bunlar refakat ve hizmet işleri görüyorlar, Sultan ile paşaların hemen her emrini yerine getirmekle yükümlüler. Çavuşluk halk arasında pek şerefli bir meslek addolunuyor. Bir Macar'ın evinde misafir edildim. Eşyalarıma, arabalarla atlara benden daha çok ilgi gösterdiler. Türklerin ilk önem verdiği şey atların, araba ve eşyaların güven altına alınması. Kötü hava şartlarından korumakla insanlara yeteri kadar önem vermiş olduklarını düşünüyorlar.

Paşa beni selamlamak için ziyaretime bir adamını yolladı. İsmi Taygon'du. Türk dilinde leyleğin adı buymuş. Paşa beni birkaç gün kabul edemeyeceği için ma-

---

[4] Eskiçağdan Yakınçağa dek Balkanlar'dan Japonya'ya dek tüm Doğu dünyasında yaygın olarak oynanan bir top oyunu. İran ve Osmanlı dünyasında *çevgan*, Orta Asya'da *buzkaşi* adıyla anılırdı. İngilizler bu oyunu 19. yüzyılda Hindistan'da tanımış ve *polo* adıyla Avrupa'ya taşımışlardır (e.n.).

zur görmemi rica etmiş. Şiddetli bir hastalıktan yatıyormuş. İyileşir iyileşmez kabul edecekmiş. Bu durum Palinai'nin gecikmesinden doğan huzursuzluğu ve onun ciddi bir suçlamaya maruz kalmasını önlüyordu. Zamanında gelebilmek için büyük gayret sarfederek kısa zamanda varabildi. Paşa'nın hastalığı beni uzun süre Buda'da alıkoydu. Hasis biri olduğu ve bir yere gizlediği büyük bir meblağ paranın çalınmasından duyduğu üzüntüyle yatağa düştüğü sanılıyordu. Bu arada tecrübeli ve geniş bilgiye sahip doktor William Quacquelben'in benimle birlikte olduğunu duyan Paşa tedavi için onu kendisine göndermemi istedi. Memnuniyetle kabul ettim. Fakat hastalığı giderek arttığında bunu yaptığıma nerdeyse büyük pişmanlık duyacaktım. Zira Paşa öteki dünyada Muhammed'in yanına gidecek olursa, Türklerin onu benim doktorumun öldürdüğünü söylemelerinden korkuyordum. Bu da değerli dostumun hayatını tehlikeye düşürebilir, ben de onun suç ortağı olarak kötü durumda kalabilirdim. Neyse ki Tanrı Paşa'yı sıhhatine kavuşturarak beni endişelerimden kurtardı.

Yeniçerilerle ilk defa Buda'da karşılaştım. Piyadelere bu ismi veriyorlar. Sultanın imparatorluğa dağılmış 12.000 kişilik yeniçeri gücü var. Bunlar düşmana karşı kaleleri, halkın tecavüzüne karşı da Hıristiyanları ve Yahudileri korurlar. Büyük küçük hiçbir köy, kasaba veya şehir yoktur ki Hıristiyanları, Yahudileri ve diğer acizleri kötülere karşı korumakla vazifeli yeniçeri muhafızlar bulunmasın. Buda kalesinde daimi bir yeniçeri birliği var. Yeniçeriler ayak bileklerine kadar inen bir kaftan, başlarına da bir harmaniye kolundan (menşeinin bu olduğunu söylüyorlar) serpuş giyerler. Bunun bir ucu başa geçer, diğer ucu da arkaya sarkarak enseyi örter. Alın kısmında üstü değersiz taşlarla süslü gümüş bir dikdörtgen külah yükselir. Yeniçeriler ziyaretime genellikle ikişer ikişer gelirlerdi. Yemek odama alındıkları za-

Bir yeniçeri.

man beni saygıyla selamlıyor, adeta koşar adımlarla yaklaşıp elbisemin eteğini veya elimi öper gibi tutarak bir demet sümbül veya nergis takdim ettikten sonra bana sırtlarını dönmemeye dikkat ederek aynı hızla kapıya gidiyorlardı. Sırtını dönmek onlara göre saygısızlık addolunuyor. Kapıda ellerini göğüslerinin üstüne kavuşturarak gözleri yerde, sessiz ve hürmetkâr dururlardı. Onları askerden çok keşiş sanabilirdiniz. Bununla birlikte birkaç para bahşis alınca –bütün istedikleri de buydu– başlarını saygıyla eğip yüksek sesle teşekkür ederek hayır duaları ve iyi dilekleriyle ayrılıyorlardı.

Şarabımın cazibesi yüzünden Buda'da birçok Türk soframın misafiri oldu. Şarabın keyfine varmaya pek az imkân bulabildiklerinden bu onlar için bir lükstü. Dolayısıyla ne zaman ellerine fırsat geçse büyük bir açgözlülükle içerlerdi. Bir gece yorulunca yatmaya gitmek için masadan kalktığım zaman onların daha geç saatlere kadar oturmalarını rica ettim ama kalmadılar. Kendilerini şaraba iyice kaptıramadıkları için hâlâ adım atacak gücü bulduklarına esef ederek ayrıldılar. Sonra yolladıkları bir köle geldi ve bir miktar şarap ile gümüş kupalar istedi. Geceyi tenha bir köşede içerek geçirmek niyetindelermiş. İstedikleri kadar şarap ve kupa verilmesini emrettim. Kendilerinden geçip yere serilinceye kadar içmişler.

Türkler için şarap içmek ciddi bir suç, bilhassa yaşlılar arasında. Gençler affolunmak ümidiyle bu günahı göze alabiliyorlar. Bu nedenle az da içseler çok da içseler öteki dünyada çekecekleri cezanın aynı derecede ağır olacağını düşündüklerinden şarabı bir kez tattıklarında alabildiğince içiyorlar. Nasıl olsa ceza göreceklerinden ve bu ceza daha çok artmayacağından sarhoş olmanın iyice keyfini çıkarıyorlar. İçki içmek konusundaki düşünceleri işte budur. Başka hususlarla ilgili daha da tuhaf fikirleri var. Bir zamanlar İstanbul'da yaşlı bir adam

görmüştüm. Kadehi eline aldığında avazı çıktığı kadar haykırıyordu. Dostlarıma bunun sebebini sorduğumda, ruhu vücudunun uzak bir köşesine çekilsin yahut onu tamamen terk etsin diye bağırdığını söylemişlerdi. Böylece işlemek üzere olduğu suça ruhunu da bulaştırmamaya, içeceği şarapla onu kirletmemeye çalışıyormuş.

Buda şehrini teferruatlı olarak anlatmak uzun bir iş olur. Bu konu kitap yazmayı gerektirir. Mektuba uygun sadece birkaç husustan bahsetmek yeter sanırım. Şehir çok verimli topraklar üzerinde meyilli bir araziye kurulmuş. Bir yanı bağlarla örtülü tepelerle sınırlı. Diğer yanında ise Tuna nehri akıyor. Burası belli ki Macaristan'ın başkenti olmak üzere planlanmış. Daha önceleri Macar soylularının muhteşem saraylarıyla süslüymüş. Şimdi ise bunlar ya harabeye dönmüşler ya da çatılan desteklerle ayakta duruyorlar. Aldıkları maaşın sadece günlük masraflarını karşıladığı Türk askerleri buralara yerleşmiş. Bu maaş ne damların ne de duvarların tamiri için yeterli. Atlarını barındıracak ve yataklarını serecek kuru bir yer buldukları müddetçe ne içeri giren yağmuru önemsiyorlar ne de duvarların çatlamasını. Üst katlarla hiç ilgili değiller. Oraları sıçanlarla farelere terk edilmiş. Türklerin bir özelliği de binalarında ihtişamdan kaçınmaları. Bu gibi şeylere önem vermeyi kendini beğenmişlik, gurur ve gösteriş addediyorlar –bunlar adeta insanın bu dünyada ebediyen var olmayı beklediğine işaret edermiş gibi. Evlerine, bir yolcunun hana baktığı gözle bakıyorlar. Onları hırsızlardan, sıcak, soğuk ve yağmurdan koruyorsa başka bir lüks aramazlar. İşte bu nedenle bütün Türk diyarında zarif bir eve sahip zengin bulmak zordur. Sıradan halk kulübelerde ve küçük evlerde yaşar. Ancak zenginler bahçe ve hamama düşkündür. Kalabalık ailelerini barındıracak büyük evleri vardır ama bu evlerde aydınlık revaklar, göz alıcı salonlar, muhteşem olan veya insanı cezbeden hiçbir şey yoktur.

Aynı şey çoğunlukla Macaristan için de geçerli. Buda'dan ve muhtemelen Pressburg'dan başka ihtişamlı binalara sahip tek bir şehir dahi bulmak zordur. Düşünceme göre bu da Macarların yüzyıllardan beri yaşadığı hayat tarzından ileri geliyor. Kendilerini uzak topraklarda yaptıkları savaşlara ve ordugâh yaşantısına adadıkları için binalar yapmayı ihmal etmişler. Şehirlerde de kısa zamanda terk edecekmiş gibi yaşıyorlar.

Buda'da gördüğüm olağanüstü bir yer de İstanbul yolunun kapısı dışındaki sıcak su kaynağı idi. Toprağın yüzeyinde kaynayan bu suda yüzen balıklar görmeniz mümkün. Onları tutarsanız pişmiş olarak çıkacaklarını sanırsınız.

Nihayet 7 Aralık'ta Paşa'nın huzuruna kabul edildik. Hastalığı geçmişti. Kendisini hediyelerle yumuşatmaya çalıştık. Sonra da Türk askerlerinin haddini bilmezliğinden ve uygunsuz davranışlarından şikâyet edip aramızdaki mütarekeye aykırı olarak bizden aldıkları yerlerin geri verilmesini talep ettik. Kendisi İmparator'uma yolladığı mektupta bir temsilci gönderirse bu durumun düzeltileceğine söz vermişti. (*Busbecq, Paşa ile yaptığı başarısız görüşmeyi anlatır.*) Sultan Süleyman'ın cevabı gelene kadar mütareke yapmaktan başka hiçbir şey elde edemedim.

Buda'daki işimiz işte böylece mümkün olabildiği şekilde sona erdi ve arkadaşım Kral'ın yanına döndü. Ben de Tuna'da bizi bekleyen teknelere bindim. Atlarım, arabalarım ve maiyetim de binince Belgrad'a doğru nehir aşağı hareket ettik. Bu yolculuk şekli hem daha güvenli hem de daha süratliydi. Belgrad'a karadan gitmek en az 12 gün sürecekti, hele bu kadar çok eşya ile. Ayrıca yolda *Heydonlarm*[5] saldırısına uğrama tehlikesi de

---

5 Macarca ile Balkan ve Slav dillerindeki *hayduk/haydut* sözü Türkçeye buradan geçmiştir (e.n.).

vardı. Çobanlık yaparken asker olup da eşkıyalık edenlere Macarlar bu ismi vermişti. Nehrin üzerinde güvendeydik ve yolculuğumuz sadece beş gün sürdü.

Bindiğim tekneyi 24 kürekçiyle yol alan bir başka tekne çekiyor, diğer kayıklar ise birer çift uzun kürekle gidiyordu. Zavallı kürekçilerle denizciler yorgun düştükleri zaman verdiğimiz birkaç saatlik yemek ve dinlenme molası dışında hiç durmadan gece gündüz yol aldık.

Türklerin cesaretini fevkalade buluyordum. Gecenin karanlığına, ay ışığı olmamasına ve şiddetli rüzgârlara rağmen yola devamda hiç tereddüt etmediler. Kıyıdan suya uzanmış değirmenler ile kütüklerden ve ağaç dallarından dolayı sürekli tehlike içindeydiler. Kuvvetli rüzgâr, bulunduğum tekneyi sık sık ağaç köklerine ve suya uzanan kalın dallara öyle bir şiddetle çarpıyordu ki her an parçalanmamız mümkündü. Hatta bir defasında güvertenin bir parçası büyük gürültüyle koptu. Yatağımdan fırlayarak gemicileri daha dikkatli olmaları için azarladım. Bana yüksek sesle verdikleri cevap sadece "*Alaure*" yani "Allah bizi korur" oldu. Yapabileceğim tek şey yatağa dönerek kaçan uykumu yakalamaya çalışmaktı. Bu şekilde seyahat etmenin bir gün felakete sebep olacağı kehanetinde bulunmak hiç zor değildi.

Yolculuğumuz sırasında güzel bir Macar kasabası olan Tolna'yı gördük. Beyaz şarabının mükemmelliği ve halkının nezaketinden dolayı buradan bahsetmeye değer. Yüksek bir mevkide inşa edilmiş Valpovat kalesini,[6] başka kalelerle kasabaları ve Tuna'ya her iki kıyısından boşalan Drava ile Tisa nehirlerini de gördük.

Belgrad Sava'nın Tuna'ya kavuştuğu yerde bulunuyor. Eski şehir ise bu iki nehrin arasında, kıyıdan içeri-

[6] Muhtemelen Vukovar. Tuna'nın sağ yakasında, Drava'nın döküldüğü yerden 32 kilometre güneyde kalesi olan küçük bir kasaba.

ye doğru uzanan ucunda kurulmuş. Burada birçok burçla tahkim edilmiş çift sıra surların çevirdiği eski binalar var. Şehrin iki yanından bahsettiğim nehirler akıyor. Eski şehrin kara tarafında yüksek bir tepede dört köşe taşlarla inşa edilmiş uzun kuleleri olan güçlü bir kale görünüyor. Şehrin önünde binalardan oluşan büyük bir meskûn mahal ile geniş bir alana yayılan varoşlar yer almış. Belgrad'da muhtelif ırklardan insanlar yaşıyor: Türkler, Rumlar, Yahudiler, Macarlar, Dalmaçyalılar ve diğerleri. Türk imparatorluğunun her yerinde varoşlar asıl şehirlerden daha büyük ve bunlar hep bir arada olunca çok geniş bir yerleşim merkezi görüntüsü veriyor.

Bize eski sikkeler teklif ettikleri ilk yer burasıydı. Eski paralara olan merakımı bilirsiniz. Daha önce adından bahsettiğim William Quacquelben bu merakıma büyük ilgi göstererek bana yardımcı oluyor. Bir yüzünde boğa ile at arasında bir Romalı asker figürü ve altında *Taurunum*[7] yazılı pek çok sikke gördük. Bir zamanlar burada Yukarı Moesia lejyonlarının daimi karargâhı olduğu bilinmektedir.

Büyükbabalarımızın anılarına göre Türkler Belgrad'ı iki kez ele geçirmeye çalışmışlar: ilk olarak Murad sonra da İstanbul fatihi Mehmed. Ancak bu yabani saldırılar Macarlarla Haçlıların kahramanca savunması karşısında başarılı olamamış. Nihayet 1520 yılında Süleyman, saltanatının başlarında, Belgrad önlerine büyük kuvvetlerle gelmiş. Şehirde doğru dürüst bir askeri garnizon olmaması ve genç Kral Lajos'un ihmalleri nedeniyle saldırıya açık durumu, bir de Macar komutanların aralarındaki kavgalar yüzünden şehri teslim almak-

[7] Sırbistan'da günümüzde Belgrad'ın bir mahallesi halini almış olan Zemun şehrinin yerinde, Roma döneminde bu adla anılan bir yerleşim vardı (e.n.).

ta pek zorlanmamış. Belgrad'ın düşmesinin, bir selin önündeki bendin yıkılmasına benzediği ve Macaristan'ın şimdi içinde bulunduğu sorunlara sebep olduğu aşikârdır. Bunun ilk sonuçları olarak Kral Lajos'un ölümünü, Buda'nın zaptını, Transilvanya'nın boyunduruk altına alınarak gelişen bir krallığın yıkılışını, bir de aynı akıbetin kendi başlarına da gelmesinden korkan komşu ülkelerin endişesini sayabiliriz. Bu olaylar Hıristiyan hükümdarlara ders olmalı ve tehlikeden korunmak istiyorlarsa müstahkem mevkilerini ve kalelerini düşmana karşı güçlendirmeliler. Türk orduları yağmur sularının kabarttığı azametli nehirler gibidir. Aktığı yatağın herhangi bir yerinde onları durduran engelden sızıp geçebilirlerse, bu gedikten boşalarak sonsuz tahribat yaparlar. Hatta onları engelleyen setleri bir kere aştılar mı genişleyerek uzaklara yayılıp tahminlerin ötesinde bir enkaz yaratırlar.

Neyse, biz yine Belgrad'a dönüp İstanbul seyahatimize devam edelim. Karadan yapacağımız yolculuk için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Semendire'yi[8] solumuzda bırakarak Niş'e hareket ettik. Tuna kıyılarında bulunan Semendire eskiden Sırp despotlarının kalesiymiş. Türkler bize yüksek bir tepeden uzaklarda karlarla kaplı Transilvanya dağlarını ve Trajanus Köprüsü'nün[9] ayaklarına ait kalıntıları gösterdiler.

Yerli halkın adına Morava dediği nehri geçerek bir Sırp köyü olan Jagodina'da kaldık. Burada onların bir cenaze ayinini seyrettik. Bizim ayinlerimizden çok farklıydı gördüklerimiz. Ölenin naaşı yüzü açık olarak kili-

---

[8] Günümüzde Smedrovo (e.n.).

[9] Busbecq Semendire'den Jagodina'ya giderken Morava'yı takip ettiğine göre Severin yakınındaki Trajan Köprüsü'nden en az 128 kilometre uzaktaydı. Bu mevki Tuna'nın Demir Kapı'dan yayıldığı yere çok uzak değildir.

sede teşhir ediliyordu. Yanına yiyecekler, ekmek, et ve bir kupa şarap konmuştu. Karısı ve kızı en güzel kıyafetleri içinde yanında duruyorlardı. Kız tavuskuşu tüylerinden bir başlık giymişti. Ağlamalar, inlemeler ve feryatlar duyuluyordu. Ölüye onu kaybetmeyi hak edecek ne yaptıklarını, onu rahat ettirmekte, hizmette veya davranışlarında ne kusur işlediklerini, neden onları böyle yapayalnız ve biçare halde bırakıp gittiğini ve benzeri sualler soruyorlardı. Ayini Rum papazlar yönetiyordu. Mezarlıkta dikili birçok sırık gördük. Tepelerinde tahtadan oyulmuş geyik, karaca ve benzeri hayvan figürleri vardı. Bunların ne anlama geldiğini sorduğumuzda kocalar ve babalar eşleriyle kızlarının ev işlerinde gösterdiği gayret ve isteği bu abidelerle ebedileştirir, dediler. Birçok mezarda saç lüleleri asılıydı. Bunlar kadınlarla kızların akrabaları için tuttuğu matemin işaretiymiş. Ayrıca öğrendik ki bir delikanlı ile genç kızın evlenmesi için aileler karar verdikten sonra damadın gelini zorla kaçırması gerekiyormuş. Zira kızın kocası onu ilk kucakladığında istekli olmaması beklenirmiş.

Jagodina'dan biraz ilerde, halkın Nişava dediği küçük bir nehre geldik ve onu sağımıza alarak Niş'e ulaştık. Biraz daha ilerleyince akarsuyun kıyısında bir Roma yolunun kalıntılarına ve küçük bir mermer sütuna rastladık. Üzerinde Latince yazılar vardı ama okunamayacak kadar bozulmuştu. Niş oldukça önemli küçük bir kasaba. Nüfusu da buraları için oldukça kalabalık sayılır.

Hanlar

Size biraz olsun konakladığımız hanlardan bahsetmemin zamanı artık geldi. Bunları anlatmamı çoktandır beklediğinizi tahmin ediyorum. Niş'te Türklerin kervansaray dediği halka açık bir handa kaldım. Buralar-

da alışılagelmiş konaklama yeri bu hanlardır, genişliğine kıyasla oldukça uzun ve büyük bir yapı. Ortasında yükler, develer ve katırlar için açık bir alan var. Bunun etrafı genellikle binanın dış duvarına bitişik inşa edilmiş bir metre yüksekliğinde bir sekiyle çevrilidir. Bu sekinin üstü düz, eni de bir metreden biraz fazladır ve Türkler için yemek masası ve yatacak yer hizmeti görür. Yemeklerini burada, dış duvara aralıklı olarak açılmış ocaklarda pişirirler. Sekinin üstü yolcuların develer, atlar ve diğer hayvanlarla paylaşmadıkları yegâne yerdir. Böyle olmakla beraber onları sekinin dibine o şekilde bağlarlar ki boyunları ve başları duvarın üstüne uzanır ve orada hizmetkârlar gibi bekleşirler. Sahipleri de hem ısınır hem karınlarını doyurur. Hatta hayvanlar zaman zaman onların ellerindeki ekmeği, meyveyi ve diğer yiyecekleri alırlar. Türkler yataklarını da bu duvarın üzerine sererler. Önce atın örtüsüyle birlikte taşıdığı yaygıyı serer, üstüne de bir örtü örterler. Atın eyeri yastık vazifesi görür. Gece olunca, gündüzleri de giydikleri, ayak bileğine kadar inen içi kürk kaplı kaftanlarına sarılırlar. Uykuyu davet edecek mutat rahatlıklardan yoksundurlar.

Hanlarda kişinin mahrem bir hayat yaşayabilmesi mümkün değildir. Her şey alenen yapılır. İnsanı başkalarının gözlerinden sadece gece karanlığı gizler. Bu tür hanlar bende özel bir tiksinti uyandırmıştı, zira Türkler gözlerini üzerimizden ayırmıyor, davranışlarımızı ve âdetlerimizi hayretle izliyorlardı. Bu nedenle ben her zaman mutsuz bir Hıristiyan'ın çatısı altında yer bulmaya çalışmıştım. Ancak barakaları öyle dardı ki içinde yatağı sığdıracak yer bile yoktu. Bu nedenle çoğu kez çadırda veya arabamın içinde uyudum.

Bazen de bir Türk hanında kaldım. Bunlar çok geniş ve ayrı ayrı yatak odaları olan gösterişli yapılar. Hıristiyan, Yahudi, fakir, zengin hiç kimse buradan geri çevril-

miyor, kapısı herkese açık. Paşalar ve sancak beyleri yolculukları sırasında buraları kullanırlarmış. Türk hanlarında her zaman bir saltanat sarayındaymışım gibi misafirperverlikle karşılandım. Bu hanlarda konaklayanlara yemek verilmesi âdettir. Yemek zamanı bir hizmetkâr masa kadar kocaman bir tepsiyle çıkagelir. Tepsinin ortasında bir tabak etli bulgur, etrafında ekmekler ile bazen de bir petek bal olur.

Konaklayacak bir ev bulamadığım zamanlar barakalarda kalırdım. Bir yanında ocağı ve bacası bulunan, diğer yanı ise koyun ve davar için ayrılmış geniş bir mekân bulmaya çalışırdım. Sürünün çobanla birlikte aynı dam altında kalması âdettir. Ocağın olduğu kısmı çadırımın beziyle ayırarak masamı ve yatağımı ateşin karşısına yerleştirip burada İran Şahı gibi keyifle otururdum. Hizmetkârlarım diğer bölümde yığılı temiz samanlar üzerinde ya da yemeğimizin piştiği ocağın yakınındaki bahçede yatarlardı. Ateş onları gecenin soğuğundan korurdu. Onlar da eski Roma'nın Vesta Bakireleri gibi ateşin sönmemesine dikkat ederlerdi.[10]

Maiyetimdekileri bu kadar kötü şartlarda konakladıkları için nasıl avutmaya çalıştığımı sormak istersiniz sanırım. Haklı olarak tahmin edeceğiniz gibi huzursuz gecelerin alışılagelmiş çaresi olan şarap Türk diyarında pek bol değildir. Her köyde şarap olmadığı bir gerçek, bilhassa halkı Hıristiyan olmayan köylerde. Türklerin küstahlığından ve hor görmesinden usanan Hıristiyanlar en verimli toprakları efendilerine bırakarak ana yollardan uzak, ücra köşelere çekilmişler. Böyle yerlerde toprağın verimi daha az ama güven altında oluyorlar. Türkler şarabı olmayan bir yöreye yaklaştığımız zaman

[10] Roma şehrinin ruhunu temsil ettiğine inanılan ocak tanrısı Vesta'ya ömürlerini adayan bakireler, şehrin merkez forumunda bulunan tapınaklarında yanan ateşin sönmemesi için nöbet beklerdi (e.n.).

bize orada şarap bulunmadığını haber veriyorlardı. Biz de levazım subayımızı bir Türk'le birlikte şarap temin etmeleri için bir gün öncesinden en yakın Hıristiyan köylerine gönderiyorduk. Beraberimdekiler yorgunluklarını gideren bu içkiden böylece hiçbir zaman mahrum kalmadılar. Şarap yumuşak şiltelerin, yastıkların ve rahat bir uyku için gereken her şeyin yerini tuttu. Bana gelince, arabamda daha iyi kalite şaraplarım vardı. Dolayısıyla ben de maiyetim de hiçbir zaman şarapsız kalmadık.

Beş vakit

Şarap yokluğundan da kötü ve can sıkıcı bir diğer konu daha vardı: uykularımızın pek münasebetsiz bir şekilde bölünmesi. Uygun bir konaklama yerine zamanlı varabilmek için çoğu kez erken kalkmak zorundaydık, hatta bazı sabahlar daha gün ışımadan önce. Ay ışığı bazen Türk rehberlerimizi yanıltıyor ve bizi gece yarısından hemen sonra büyük bir gürültüyle uyandırıyorlardı. Türklerin yol kenarında mesafeleri belirten kilometre taşları olmadığı gibi zamanı gösterecek saatleri de yok. Ancak camilerde hizmet eden ve su saati kullanan *talisman* dedikleri bir sınıf adamlar var. Bunlar şafak vaktinin yaklaştığını su saatine göre anladıkları zaman bu iş için yapılmış yüksek bir kuleden haykırmaya başlayarak herkesi duaya çağırıyorlardı. Bunu güneşin doğuşu ile öğle arasında, öğlende, gün ortası ile güneşin batışı arasında, bir de son olarak güneş battığı zaman tekrar ediyorlar. Hafifçe titreyen yüksek fakat hoş bir seda ile yaptıkları bu çağrı tahmin edilemeyecek kadar uzaklara ulaşabiliyor. Böylece Türklerin günü dört dilime ayrılmış oluyor. Her dilim mevsimlere göre ya uzuyor ya da kısalıyor. Ancak geceleri zamanı gösterecek hiçbir şey yok.

Daha önce de söylediğim gibi ay ışığının yanılttığı rehberlerimiz güneş doğmadan çok önce hazırlık işareti veriyorlardı. Biz de gecikmemek veya başa gelebilecek ters bir olayın töhmeti altında kalmamak için alelacele kalkıyorduk. Eşyalarımız toplanıyor, yatağım ve çadırlar arabaya yükleniyor, atlara koşum takımları vuruluyor ve bizler de hazırlanmış olarak hareket işaretini bekliyorduk. Ancak Türkler yanıldıklarını anlayınca yataklarına dönüp uykuya devam ediyorlardı. Bu münasebetsizliğe beni bir daha rahatsız etmelerini yasaklayarak son verdim. Saat kaçta hareket edeceğimizi bana akşamdan söyledikleri takdirde buna göre herkesi zamanında kaldırmayı üstlendim. Beni hiç yanıltmayan saatlerim olduğunu, uyuyakalmalarının sorumluluğunu üstleneceğimi ve bana güvenebileceklerini bildirdim. Kabul ettiler ama içleri rahat değildi. Sabah erkenden gelerek uşağımı uyandırdılar ve ondan, "Zaman aletinin parmakları ne diyor?" diye bana sormasını rica ettiler. Uşak bu isteklerini yerine getirdi ve güneşin doğmasına az mı çok mu vakit kaldığını onlara mümkün olabildiğince anlattı. Bizi bir iki defa daha denedikten sonra aldatılmadıklarına inandılar ve saatlerimizin güvenine hayran olduklarını söylediler. İşte böylece uykumuzu yaptıkları gürültüyle bölünmeden uyuyabildik.

Sofya

Niş'ten Sofya'ya vardık. Yılın bu mevsimine göre hava da yol da fena sayılmazdı. Sofya yerli ve yabancı halkıyla oldukça büyük bir şehir. Bir zamanlar Bulgaristan despotlarına sonraları da, eğer doğru hatırlıyorsam Sırp despotlarına, bu hanedanın hüküm sürdüğü dönem sona erene kadar başkent olmuş sonra da Türklerin eline geçmiş. Buradan ayrıldıktan sonra günlerce Bulgarların verimli ve güzel vadilerinde yol aldık.

Yolculuğumuz sırasında yerli halkın *fugacia*[11] dediği külde pişmiş ekmekler yedik. Buralarda fırıncı olmadığından ekmeği kadınlarla kızlar satıyordu. Yabancıların gelmekte olduğunu duyunca para kazanmak ümidiyle hiç vakit kaybetmeden un ve suyla hamur yoğurmaya başlıyorlar ancak içine maya katmıyorlardı. Sonra da hamuru sıcak küle gömerek pişirip somunları sıcak sıcak ucuz fiyata veriyorlardı. Her türlü yiyecek oldukça ucuzdu. Bir koyun 35 *aspres*'e (50 *aspres* bir kron), horozun ya da tavuğun adedi 1 *aspres*'e satılıyordu.

Kadınların kıyafetlerini de anlatmalıyım. Genellikle tek parça elbise giyiyorlar, bizim çuvalların kumaşları gibi kaba dokunmuş ketenden bir mintan ya da entari. Bunların üzerlerine zarafetten yoksun gülünç nakışlar işlenmiş. Bu süslemeler onlara aşırı gurur veriyordu. Bizim gayet ince dokunmuş gömleklerimizin bu kadar renksiz, sade ve süslemeden yoksun olmasına hayret ediyorlardı. Kıyafetlerinin en göze çarpan tarafı başlıkları ve boneleriydi (eğer böyle demek doğru olursa). Bunların biçimleri oldukça garipti. Yün iplik ve ekin saplarıyla iç içe örülmüşlerdi. Şeklen bizim köylü kadınlarımızın başlıklarından çok farklıydılar. Bizdekilerin şapkaları omuzlarına kadar sarkar, en geniş yeri de alttadır ve piramit şeklinde yukarı uzanır. Bulgaristan'da ise başlığın en dar yeri alt kısmıydı ve kavisler yaparak başın üstünden 25 santim kadar yüksekti. Göğe bakan tepeleri çok geniş ve açıktı, adeta güneşi ve yağmuru davet eder gibi. Bizim şapkalarımız ise bunlardan korunmak içindir. Başlıklarından süs olarak küçük paralar, figürler, çeşitli renklerde cam parçaları ve değersiz ama pırıldayan ne varsa sarkıyordu. Böyle bir başlık, giyenin boyunu uzatmasının yanı sıra en ufak

[11] Günümüzde de Balkanlar'da ve Türkiye'de *poğaça* olarak bilinen hamur işi (e.n.).

sallantıda düşebileceği için kadınların duruşuna da katkıda bulunuyordu. Dolayısıyla yürüyüşlerinin vakur havasında Klitemnestra'nın sahneye çıkışını veya Troya'nın parlak günlerindeki Hekabe'yi hayal etmeniz mümkündü.

İnsanların genelde doğuştan soyluluk dediği kavramın burada ne kadar değişken ve belirsiz olduğuna dikkatimi çektiler. Çok iyi yetişmiş intibaı veren bazı kızlar görünce, bunlar soylu bir ailenin çocukları mı, diye sordum. Bana onların bu topraklarda hüküm sürmüş büyük hükümdarların, ailelerin hatta hanedan soyundan geldiklerini; ancak şimdi köylüler ve çobanlarla evli olduklarını söylediler. Soyluluk kavramı Türk diyarında işte bu düzeye inmiş durumda. Sonraları başka yerlerde de imparatorluğun hanedan ailelerinden olan Kantakuzen ve Paleologos[12] soylarından kimseler de gördüm. Bunlar Korint'teki[13] Dionysius'dan çok daha mütevazı bir hayat sürüyorlardı. Çünkü Türk diyarında, hatta Türklerin kendi aralarında bile kişisel faziletten başka hiçbir şeye değer verilmez. Tek istisna Osmanlı hanedanıdır. Soyluluğu sadece bu sülalede doğmak tayin eder.

Rivayetlere göre birçok topluluk kendi istekleriyle veya zorlanarak göç ederken Bulgarlar Scythia'da Volga nehri kıyılarını terk edip buraya gelmişler. Onlara Volga nehrine atfen Bulgar denmiş, yani Volgar yerine

---

[12] İoannis Kantakuzenus, 1341'den 1345'e kadar hüküm süren imparator ve tarihçi. 1261'de Konstantinopolis'i Latinlerden geri alan Mihail, Paleologos sülalesinin kurucusudur. Bu sülalenin son imparatoru XII. Konstantin 1453'te İstanbul'un fethi sırasında çarpışırken ölmüştür.

[13] II. Dionysius, Syracuse'un gaddar hükümdarı, tahtından indirilip sürgün edilmiş ve Korint'te öğretmenlik yapmıştır.

[14] 7-13. yüzyıllar arasında Volga boylarında hüküm sürmüş Volga Bulgar Hanlığı'na dair kulaktan dolma bu eksik bilgi, ismin kökeni ile de tahmini olarak –ve hatalı biçimde– bağlantılandırılmış (e.n.).

Bulgar.[14] Sofya ile Filibe arasındaki Balkan dağlarına yerleşmişler. Tabiatın verdiği imkânlarla güçlü durumda olmaları uzun süre Bizans imparatorlarını önemsememelerini mümkün kılmış. Bir çarpışmada Doğu İmparatorluğu tahtını ele geçirmiş olan Flanders Kontu yaşlı Baudoin'i[15] ele geçirip öldürmüşler. Fakat Türklerin gücüne karşı koyamamışlar ve onlar tarafından fethedildikten sonra baş eğen zavallı bir eyalet haline gelmişler. Sırplar ve Güney Slavları gibi Bulgarlar da İlirya diliyle konuşuyorlar. Filibe'nin bulunduğu ovaya inmeden önce Türklerin "*Kapi Derwent*" yani "Dar Kapı" dedikleri bir dağ sırtını aşmak gerekir. Ovaya indikten kısa süre sonra da Hebrus nehrine (Meriç) ulaşılır. Bu nehir sırtı aşmadan önce karlarla örtülü zirvesini gördüğümüz ve pek uzakta olmayan Rodop dağlarından doğar.

Meriç boylarında

Filibe sanki dağ silsilesinden koparılmış gibi ayrı bir yerde bulunan üç tepeden birinin üstündedir. Buradaki sulak ve bataklık arazilerde buğday gibi pirinç yetiştiğini gördük. Ovada birçok ufak tümülüsler vardı. Türklerin anlattığına göre bunlar insan yapısı tepeciklerdi ve yörede yaşanan savaşların anısına, çarpışmalarda ölenlerin mezarlarını belirlemek için yapılmışlardı.

Meriç kıyılarına yakın yol aldık. Nehir bir süre sağımızda akarak Karadeniz'e kadar uzanan Balkan dağları silsilesini solumuzda bıraktı. Sonra o muhteşem Mustafa köprüsünden geçip Türklerin Edrene[16] dediği

---

[15] I. Baudoin 1204'te, Dördüncü Haçlı Seferinde Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgali sırasında imparator seçilmiş, ertesi yıl esarette ölmüştür.

[16] Bugünkü Edirne.

Adrianopolis'e ulaştık. Bu şehir İmparator Hadrian'ın adını almadan ve büyümeden önce Oresta olarak bilinirmiş. Meriç ile iki küçük nehir olan Tunca ve Arda'nın birleştikleri yerde kurulmuş. Nehirlerin mecrası buradan Ege Denizi'ne doğru kıvrılıyor. Şehrin eski surlarla çevrili bölümü pek büyük sayılmaz, ancak Türklerin ilave ettiği binalarla oldukça büyüyen varoşları burasını bir hayli genişletmiş.

Edirne'de bir gün kaldıktan sonra giderek yaklaştığımız İstanbul'a uzanan yolculuğumuzun son safhasına başladık. Bu yöreden geçerken her yerde pek çok çiçeğe rastlıyorduk –nergislere, menekşelere ve Türklerin *tulipan* dediği lalelere. Bunların hiç de uygun bir mevsim olmayan kışın ortasında açmaları bizi şaşırttı. Yunanistan'da[17] nergis ve menekşe çok boldur ve öyle güzel kokarlar ki buna alışık olmayanların başı ağrır. Lale ise pek az kokar ya da hiç kokusu yoktur, fakat güzelliği ve türlü renkleri insanı hayran bırakır. Türkler çiçeğe çok düşkündür ve genelde müsrif olmamalarına rağmen güzel bir gonca için birkaç *aspres* vermekte tereddüt etmezler. Bu çiçekler bana armağan edilmesine rağmen yine de pahalıya mal oluyordu, zira karşılığında her zaman birkaç *aspres* ödemeye mecbur kalıyordum.

Aslında Türklerin arasında yaşamak isteyen biri hududu geçer geçmez para kesesinin ağzını açmalı ve ülkeyi terk edene kadar hiç kapatmamalı. Orada bulunduğu sürece etrafa para saçmalı ve bunun boşa gitmemesi için de dua etmeli. Bir sonuç almasa da bütün diğer milletlerden nefret eden Türklerin katı yüreklerini yumuşatmanın tek yolu budur. Para onların dik başlı kafalarını yumuşatmak için tılsım gibi tesir eder. Eğer

[17] Busbecq, Yunanistan adını evvelce Yunan kent devletlerinin hüküm sürdüğü yörelerin tamamını kapsayan geniş anlamda kullanıyor.

bu çare olmasaydı, ülkeleri de aşırı soğuk veya sıcak yüzünden sonsuza dek yalnızlığa mahkûm yerler gibi yabancılara kapalı kalırdı.

Edirne'den İstanbul'a giden yolun yarısında küçük Çorlu kasabası vardır. Burası Selim[18] ile babası Beyazıd arasındaki savaş yüzünden ün kazanmıştır. Selim *Karabulut* adındaki atı sayesinde Kırım Tatarlarının hanı olan kayınpederinin yanına kaçabilmişti.

Marmara kıyılarında

Yolumuzun üstünde deniz kıyısında ufak bir kasaba olan Silivri'ye gelmeden önce eski bir hendek ile sur kalıntılarına rastladık. Bunların sonraki Bizans imparatorları tarafından yapıldığı ve topraklarını savunma hattı içine alarak İstanbul halkını barbarların saldırılarından korumak gayesiyle Marmara Denizi'nden Tuna'ya kadar uzandığı söyleniyor. O günleri yaşamış yaşlı bir adamın anlattıklarına göre bu toprakların surlar içine alınması barbar tehlikesine karşı yeterli olmamış. Sonuçta saldırıları teşvik etmiş ve Bizanslıların savunma cesaretini kırmış.[19]

Denizin sakin görüntüsü Silivri'de duraklamak için aklımızı çeldi. Dalgalar hafifçe sahili okşarken deniz kabukları toplayıp yunus balıklarının sıçrayışını seyre-

---

[18] 1512-15 arasında saltanat süren I. Selim II. Beyazıd'ın oğlu ve Kanuni Sultan Süleyman'ın babasıdır.

[19] Uzun Duvar olarak bilinen bu sur sistemini 5. yüzyıl sonlarında I. Anastasius inşa ettirmişti. Silivri'nin 6 km kadar batısında Marmara kıyısında başlayan bu sur, 56 km boyunca kuzeye doğru uzanarak Evcik İskelesi'nde Karadeniz'e kavuşur. Ortalama beş metre yüksekliğinde olan ve burçlarla tahkim edilmiş olan bu surun Hun, Slav ve Bulgar akınlarına karşı yapıldığı ve iki yüzyıl kadar –yazarın da belirttiği gibi fazla etkili olmasa da– kullanıldığı bilinir. Kalıntıları kıyıda olmasa da iç kısımlarda halen görülebilmektedir (e.n.).

derek eğlendik. Havanın ılık olması pek hoşumuza gitti. İklimin ne kadar yumuşak ve tatlı olduğunu tarif etmem imkânsız. Çorlu'da esen rüzgâr hâlâ serindi, içinde kuzeyden taşıdığı bir şeyler seziliyordu ama sonradan iklim fevkalade yumuşadı.

İstanbul'a yaklaşırken denizin iki güzel kolu[20] üzerindeki köprülerden geçtik. Toprak işlenmiş ve sanat doğaya biraz el uzatmış olsa bu yörenin güzelliği başka hiçbir yerde bulunmaz sanırım. Bugünkü haliyle topraklar kaderinden, ihmale uğramış olmaktan ve yabani sahiplerinin onu hor görmesinden dolayı matem tutuyor gibiydi. Burada gözlerimizin önünde yakalanan pek lezzetli deniz balıklarıyla karnımızı doyurduk.

Türklerin imaret dediği hanlarda kalırken duvarlardaki çatlaklara sokulmuş kâğıt parçaları sık sık dikkatimi çekti. Bunların ne olduğunu merak ettiğimden çekip çıkardım. Fırsat bulduğumda Türk dostlarıma üzerlerinde ne yazılı olduğunu sordum ve böyle muhafaza edilmeyi gerektirecek hiçbir şeyin yazılı olmadığını öğrendim. Bundan dolayı duyduğum merak daha da arttı. Aynı şeye sık sık başka yerlerde de rastladım. Sorduğum zaman Türkler cevap vermekten kaçındılar. Ya bana inanmayacağımı sandıkları bir şeyi söylemeye utandılar ya da yabancı bir dinden olana böyle bir sırrı açıklamak istemediler. Sonraları Türklerle yakınlaştıkça dostlarımdan öğrendim ki üzerine Tanrı'nın adı yazılabildiği için kâğıda çok saygı duyarlarmış. Bu nedenle kâğıt parçalarının yerlerde sürünmesini istemezler, bulduklarında çiğnenmesin diye derhal alıp bir deliğe sokarlarmış. Bu davranışlarında herhalde bir kusur bulmazsınız ama hikâyemin devamını dinleyin. Kıyamet gününde Muhammed arafta günahlarından do-

[20] Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece.

layı ceza görmekte olanları cennete çağırdığında gidecekleri tek yol olan kocaman kızgın bir demir ızgaranın üzerinden yalınayak yürüyerek geçmeleri gerekiyormuş (Bunun ne kadar ıstırap verici olduğunu tahmin edebilirsiniz; bir tavuğun kor ateş üzerinde nasıl hoplayıp zıplayacağını gözlerinizin önüne getirin). Ama anlatması pek hoş olan şu: ayaklar altında çiğnenmekten kurtardıkları kâğıt parçaları birden ortaya çıkarak tabanlarına yapışır ve böylece kızgın ızgaradan yara almaksızın geçerlermiş. İşte kâğıtları kurtarmanın değeri bu kadar büyük. Bir defasında rehberlerimiz bir hizmetkârımın kâğıdı adi bir iş için kullandığını görünce olayı bana ciddi bir suç olarak haber verdiler. Kendilerine onun bu davranışında söz etmeye değer bir şey olmadığını, zaten domuz etini de yediğini söyledim.

Türkler batıl itikatlara öylesine bağlılar ki farkında olmadan kutsal kitapları olan Kuran'ın üstüne oturmak bile büyük suç. Hele bir Hıristiyan için bundan büyük cürüm olamaz. Bir de gül yapraklarının yere dökülmesini hiçbir zaman hoş görmezler. İnançlarına göre gül Muhammed'in terinden yetişmiştir –tıpkı eski insanların bu çiçeğin Venüs'ün kanından yaratıldığına inanmaları gibi. Sizi böyle saçmalarla sıkmak istemediğim için konuyu burada kapatıyorum.

20 Ocak'ta İstanbul'a vardım. Sultan, ordusuyla birlikte Asya'da bulunuyordu. Başkentte Vali Hadım İbrahim Paşa ile o sıralarda gözden düşmüş olan Rüstem'den[21] başka kimse kalmamıştı. Buna rağmen eski büyük mevkiine hürmeten ve yakında ona yeniden kavuşma ümidi beslediği için kendisine resmi bir ziyarette bulunup saygılarımızı ileterek hediyeler verdik.

[21] Başvezir Rüstem Paşa (e.n.).

Şehzade Mustafa'nın hazin sonu

Şimdi Rüstem'in yüksek makamından hangi nedenle azledildiğini anlatmak yersiz olmaz sanırım. Süleyman'ın, yanılmıyorsam Kırım'dan gelmiş bir cariyeden[22] oğlu olmuştu. Adı Mustafa olan bu şehzade o zamanlar gençliğinin zirvesindeydi. Asker olarak büyük bir şöhrete sahipti. Halbuki Süleyman'ın Roxolana'dan[23] başka çocukları da vardı. Bu cariyesine öyle çok bağlıydı ki ona meşru zevce payesi ve çeyizler verdi. Çeyiz bahşedilmesi Türkler arasında resmi evliliğin en sağlam teyididir. Süleyman bunu yapmakla kendisinden önceki sultanların geleneğini bozmuş oldu. Onlar I. Beyazıd'dan[24] beri evlilik akti yapmamıştı. Mağlup olan ve karısıyla birlikte Timurleng'in[25] eline düşen Beyazıd tahammülfersa ıstıraplar çekmiş ama hiçbiri gözleri önünde karısına yapılan hakaret ve tecavüzler kadar alçaltıcı olmamıştı. Beyazıd'dan sonraki sultanlar bu olayı unutmamış ve kaderleri ne olursa olsun benzeri bir felakete uğramamak için nikâh yapmamışlar, çocukları da sadece cariye konumundaki kadınlardan olmuştu.[26] Bunların karşılaşabileceği herhangi bir talihsiz olayın nikâhlı eşlerinin başına gelebilecekler kadar lekeleyici

---

22 Haseki Mahidevran'ı kast ediyor, ancak Mahidevran'ın nereden geldiği kesin olarak bilinmez. Ayrıca yazar haseki kavramını bilmediği için hem Mahidevran'ı hem Hurrem'i "cariye" olarak niteler (e.n.).

23 Haseki Hurrem Sultan (e.n.).

24 I. Beyazıd 1389'dan 1402'ye kadar saltanat sürmüştü.

25 Timurleng (Aksak Timur): Moğolistan fatihi, İran, Türkistan, Rusya ve Hindistan'ı boyunduruğu altına aldıktan sonra 1400'de I. Beyazıd'a savaş açtı. Suriye'yi işgal edip Halep'i yerle bir etmesinin ardından Şam ile Bağdat'ı ele geçirdi ve Beyazıd'ı 28 Temmuz 1402'de Ankara savaşında mağlup etti.

26 Nikâh konusunda yazılanlar doğru olmakla birlikte, Timurleng ve Beyazıd'ın karısına dair anlatılanlar bu konuda asli gerekçe değildir (e.n.).

olmayacağını düşünüyorlardı. Türkler aslında odalıklardan ve cariyelerden olan çocuklarını, nikâhlı eşlerinin doğurduğu çocuklardan farklı görmezler. Onlar da aynı miras haklarına sahiptir.

Mustafa yaradılışındaki yüksek meziyetler ve yaşının uygunluğu nedeniyle asker tarafından çok seviliyordu. Onların da halkın da isteği giderek yaşlanan babasına halef olmasıydı. Öte yandan üvey annesi tahtı kendi çocukları için muhafaza etmek gayesiyle elinden geleni yapıyordu. Sultanın nikâhlı karısı olarak nüfuzunu kullanıp Mustafa'nın en büyük şehzade sıfatıyla sahip olduğu hakları ve meziyetlerini bertaraf etmek istiyordu. Amacına erişmek için Rüstem'in aklına ve desteğine başvurdu. Süleyman'ın Roxolana'dan olan kızı[27] Rüstem ile evliydi, dolayısıyla ikisinin de çıkarları müşterekti.

Rüstem bütün paşalar arasında sultanın nezdindeki en geniş salahiyet ve nüfuza sahip kişiydi. İleriyi gören keskin bir zekâya sahipti. Süleyman'ın şöhretinin yayılmasında büyük rolü olmuştu. Rüstem'in geçmişini bilmek isterseniz söyleyeyim: domuz çobanıydı. Ancak eriştiği yüksek mevkie layık olmayan biri hiç değildi –paraya düşkünlüğü dışında.

Sultanı kuşkulandıran tek vasfı buydu. Ama yine de onun sevgisine ve tasvibine sahipti. Hazine ile bütçenin idaresi Süleyman'a büyük sıkıntı veren bir konu olduğundan bu vazife ona emanet edilmişti. Rüstem paraya olan zaafını bile sultanın çıkarları için kullanıyordu. Yönetimi altında hiçbir gelir kaynağına, ne kadar az olursa olsun aldırmazlık etmezdi. Sultanın bahçelerinde yetişen sebzeleri, gülleri, menekşeleri bile satarak para toplamış, ayrıca esirlerin tolgalarını, göğüs zırhlarını ve atlarını ayrı ayrı satışa çıkarmıştı. Diğer her şeyi de bu

[27] Mihrimah (e.n.).

esasa uygun yönetmişti. Sonuçta büyük meblağlar toplamış ve Süleyman'ın hazinesini doldurmuştu.

Türk sultanlarının oğlu olmak büyük bir mutsuzluk, zira aralarından biri babasının yerine tahta geçtiğinde bu diğerleri için kaçınılmaz bir ölüm demek. Türkler tahta rakip istemez. Onları zorlayan aslında hassa askerlerinin davranışıdır. Eğer tahta geçenin kardeşlerinden biri hayatta kalabilmişse bu askerler sultandan devamlı olarak ihsan talep ederler. Bu talepleri geri çevrilecek olursa "Allah kardeşine uzun ömür versin", "Allah kardeşini korusun" nidaları duyulmaya başlar. Bu yolla kardeşini tahta geçirmek istediklerini açıkça belli ederler. Dolayısıyla Türk sultanları ellerini kardeş kanıyla kirletmek ve saltanatlarına cinayetle başlamak zorunda kalırlar. Mustafa ya bu akıbetten korkmuştu ya da Roxolana onu feda ederek kendi çocuklarını kurtarmak istemişti; gerçek şu ki her ikisinin de davranışı Süleyman'a oğlunu öldürmenin uygun olacağı fikrini verdi.

Sultan, İran Şahı *Sagthama*[28] ile savaşa girince Rüstem ona karşı başkomutan olarak gönderildi. İran hududuna yaklaşırken birden durdu ve sultana bir ariza yollayıp ciddi bir durumla karşılaştığını, kendisine ihanet edildiğini, askerin rüşvetle kandırılarak Mustafa'dan başkasını istemediğini bildirdi. Gereken salahiyete sadece sultanın sahip olduğunu, onun mevcudiyetine ve itibarına ihtiyaç gösteren bu durumla kendisinin başa çıkamayacağını ifade ederek tahtını kurtarmak istiyorsa derhal gelmesi gerektiğini de ilave etti. Bu haberden telaşa kapılan Süleyman derhal oraya doğru yola çıktı ve Mustafa'ya da bir mektup göndererek yanına çağırdı. Açıktan açığa ortaya konan bu suçlamalardan kendini temize çıkarmasını, eğer bunu ya-

[28] Şah I. Tahmasp (h. 1524-1576) (e.n.).

Busbecq'in müftü olarak sözünü ettiği şeyhülislam.

pabilirse hiçbir tehlikeyle karşılaşmayacağını yazdı. Mustafa zor durumda kalmıştı. Hiddetli ve gururu kırılmış olan babasının karşısına çıkarsa kendisini hiç kuşkusuz tehlikeye atmış olacak, reddederse ihanet tasarladığını açıkça kabul etmiş duruma düşecekti. En cesur ve tehlikeli yolu seçerek hüküm sürdüğü Amasya'dan yola çıktı ve babasının çok uzakta olmayan karargâhına gitti. Ya suçsuz olduğuna güveniyordu ya da asker oradayken kendisine bir kötülük gelmeyeceğinden emindi. Her neyse, bir felakete doğru sürüklendi. Süleyman oğlunu öldürmek için kararını başkenti terk etmeden önce vermişti. Müftünün [şeyhülislam] görüşünü aldı (Roma'da Papa bizim için ne ise, müftü de Türkler için aynıdır). Böylece dini kaideleri göz ardı etmemiş görünecekti.

Mustafa ordugâha vardığında asker büyük heyecan içindeydi. Onu babasının çadırına götürdüler. Çadırda her şey sakindi. Ortalıkta ne askerler ve hizmetkârlar vardı ne de ürküten bir hainlik seziliyordu. Halbuki çadırın iç bölmesinde güçlü kuvvetli birkaç dilsiz (Türklerin pek önem verdiği bir hizmetkâr sınıfı) bulunuyordu: Mustafa'yı öldürecek katiller. Şehzade çadırın iç bölmesine girer girmez üzerine saldırıp boğazına kement geçirmeye uğraştılar. Mustafa güçlü bir adam olduğundan kendini cesurca savundu, sadece canı için değil taht için de boğuştu. Eğer kurtulup yeniçerilerin arasına kaçabilseydi, onlar gözdeleri olan Mustafa için kızgınlık ve merhametle galeyana gelecekler, onu sadece korumakla kalmayıp sultan ilan edeceklerdi. Bu facianın sahnelendiği yeri bir perdeyle ayıran bölmede bulunan Süleyman bundan korkarak tasarladığı infazın geciktiğini görünce başını uzatıp dilsizlere tehdit dolu öfkeli gözlerle bakmış. Tereddüt ettikleri için onları korkutan hareketlerle azarlamış. Dilsizler bundan telaşa kapılarak daha büyük bir gayret gösterip zavallı Mustafa'yı yere

yıkarak boynuna yay kirişini geçirip boğmuşlar. Sonra da yeniçeriler sultan ilan etmek istedikleri adamı görsünler diye cesedi bir halı üstünde çadırın önüne koymuşlardı.

Haber ordugâha yayılınca bütün asker kedere boğulmuş ve bu acı manzarayı görmeye gelmeyen kalmamıştı. En çok dikkat çekenler yeniçerilerdi. Hissettikleri dehşet ve öfke öyle büyüktü ki ümitlerini bağladıkları Mustafa cansız yerde yatarken biri başlarına geçseydi onları hiçbir şey durduramazdı. Olanlara sabırla katlanmaktan başka çareleri kalmamıştı. Böylece, kederli ve sessiz, gözleri yaşlarla dolarak talihsiz şehzadelerine doyasıya yas tutabilecekleri çadırlarına döndüler. Önce Süleyman'a deli bozuk ihtiyar diye verip veriştirdiler. Ardından Osmanlı hanedanının bu en parlak yıldızını birlikte söndüren Mustafa'nın üvey annesiyle Rüstem'e sövüp saymışlardı. O gün yeniçeriler ağızlarına bir lokma yemek koymamış, su dahi içmemişlerdi. Hatta aralarında günlerce yemek yemeyenler de olmuştu.

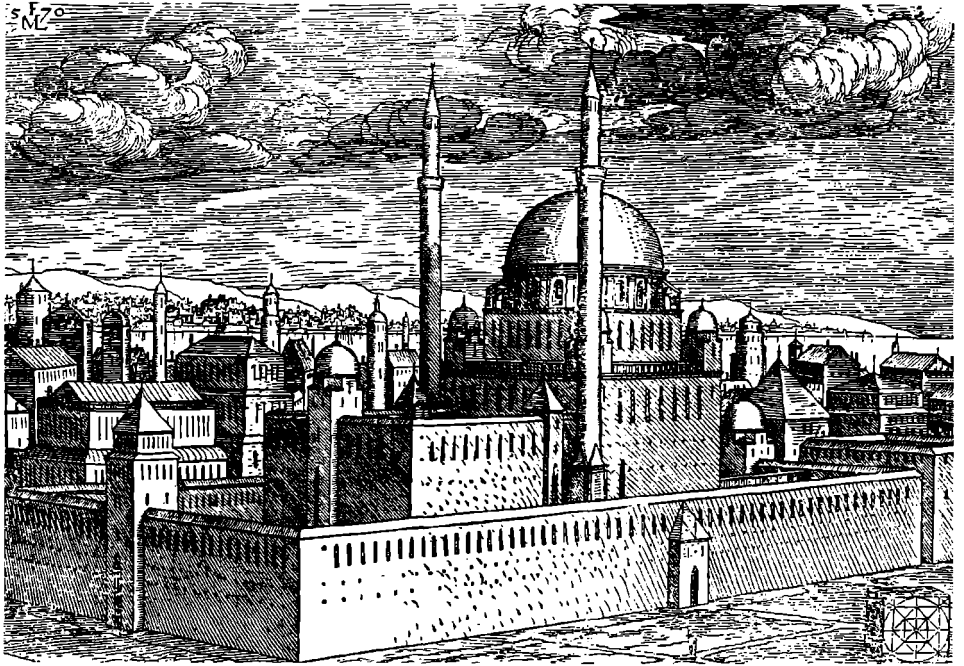
Asker böylece birkaç gün matem tutmuştu. Eğer Süleyman Rüstem'i azledip (muhtemelen Rüstem'in teklifiyle) hiçbir resmi sıfatı olmadan İstanbul'a geri göndermeseydi askerin duyduğu acının ve matemin sonu gelmezdi. Sağduyusundan ziyade cesaretiyle tanınan ve Rüstem sadrazam olduğu sıra ondan sonra gelen ikinci vezir Ahmet Paşa, yerine tayin edildi. Bu değişiklik askerin üzüntüsünü yatıştırdı, duygularını sakinleştirdi. Cahil halkın saflığı ile Rüstem'in işlediği suçları ve karısının yaptığı büyüleri Süleyman'ın keşfettiğine fakat geç olmakla beraber aklını başına topladığına inandılar. Rüstem'i bundan dolayı azlettiğini ve İstanbul'a döndüğünde karısını bile cezalandıracağını sandılar.

Artık konuma dönmeliyim. Süleyman'a geldiğimi bildiren bir ariza gönderildi. Onun cevabını beklerken ben de İstanbul'u gezip görebilme fırsatı buldum.

İlk istediğim şey Ayasofya kilisesini ziyaret etmekti. Bunun için hususi izin gerekiyordu zira Türkler bir Hıristiyan girerse ibadethanenin murdar olacağına inanıyorlardı. Burası gerçekten muhteşem bir yapı ve görülmeye değer. Ortasında yalnız tepedeki boşluktan ışık alan muazzam bir kubbe var. Hemen hemen bütün Türk camileri Ayasofya'yı model alarak yapılmış. Söylendiğine göre eskiden daha büyükmüş ve çevresindeki tali binalar geniş bir alana yayılıyormuş fakat bunlar yıkılmış. Şimdi sadece ana kilise var.

Şehrin bulunduğu mevkie gelince, burasını tabiat sanki dünyanın başkenti olmak üzere yaratmış. Şehir Avrupa'da fakat Asya'ya bakıyor. Mısır ile Afrika sağında. Buraları uzak olmalarına rağmen şehre deniz yoluyla bağlı. Etrafında birçok milletlerin yaşadığı ve her yanından sayısız nehirlerin sularını boşalttığı Karadeniz ve Azak Denizi şehrin solunda. Dolayısıyla bu ülkelerde yetişen bütün faydalı ürünler İstanbul'a denizden kolayca nakledilyor. Şehrin bir yanı Marmara Denizi'nin sularıyla yıkanıyor. Bir diğer yanında, şekline bakarak Strabo'nun Altın Boynuz dediği nehir bir liman oluşturmuş. Şehrin üçüncü yanı ana karayla birleşik. İstanbul böylece bir yarımadaya veya bir tarafından denizin, diğer tarafından yukarda bahsettiğim nehrin kuşattığı bir buruna benziyor. Şehrin merkezinden bakınca denizin öte yakasında uzanan Asya topraklarında Keşiş Dağı [Uludağ] görünüyor. Her zaman karla kaplı bu dağın pek hoş bir görüntüsü var.

Deniz balıkla dolu. Bunlar Karadeniz'den ve Azak Denizi'nden aşağıya doğru yol alarak Boğaziçi'nden

Muhtemelen Yavuz Selim Camisi.

geçip Marmara'ya ve Ege ile Akdeniz'e iner ve oradan da tekrar geriye Karadeniz'e dönerler. Öyle büyük ve kalabalık sürüler halinde göç ederler ki onları bazen elle tutmak dahi mümkündür. Uskumru, ton, tekir ve kılıç balığı pek mebzul. Balıkçılar Türk'ten ziyade Rum'dur. Türkler önlerine konduğunda balığı reddetmezler ancak bunlar temiz kabul ettikleri cinsler olmalıdır. Zehir içerler de başkasını yemezler. Şunu da söylemeden geçmek istemiyorum: bir Türk kurbağa, sümüklüböcek ve kaplumbağa gibi temiz kabul etmediği yiyeceği ağzına koymaktansa dilinin kesilmesine yahut dişlerinin sökülmesine razıdır. Rumların da benzeri vesveseleri var. Evde hizmet etmesi için bir Rum genci tutmuştum. Diğer hizmetkârlar onu kabuklu deniz mahsulleri yemeye bir türlü ikna edemediler. Nihayet bir gün bunları baharatlarla güzelce pişirip bir tabağın içinde önüne koydular. Başka cins balık diye hepsini iştahla yedi. Fakat hizmetkârların gülüşmelerinden ve alaya almalarından, sonra da ona kabukları gösterdikleri zaman aldatıldığını anladı. Ne kadar perişan olduğunu tahmin edemezsiniz. Odasına kapanarak gözyaşları ve üzüntü içinde kusup durdu. Kefaretini ödemek için tam iki aylık ücretim gidecek diyordu. Zira Rum papazlar günah çıkaranlara işlenen suça ve önemine göre az ya da çok fiyat biçerler ve sadece talep ettikleri parayı ödeyenin günahını affederlermiş.

Şehrin denize uzanan burnundan bahsetmiştim. Sultanların sarayı işte burada. Sanırım (zira henüz oraya girmedim) mimarisinde ve tezyinatında ihtişamıyla dikkat çeken bir yanı yok. Saraydan denize inen yamaçlarda sultanların bahçeleri bulunuyor. Eski Bizans'ın bu mahalde olduğu söylenmekte. Bir zamanlar Bizans'ın karşısında yerleşmiş bulunan fakat bugün izlerine pek rastlanmayan Chalcedon halkına neden kör denmiş ol-

duğunun[29] izahını benden beklemeyin. Aynı şekilde size Boğazın gelgitsiz olarak sürekli akan sularından yahut İstanbul'a Azak Denizi'nden getirilen, İtalyanların *moronella*, *botarga*[30] ve *caviare*[31] dedikleri salamura yiyeceklerden de söz etmeyeceğim. Bu gibi teferruatın bir mektupta yeri yok. Zaten mektubun sınırlarını aşmış bulunuyorum. Kaldı ki bunları eski ve yeni yazarlardan da öğrenmek mümkün.

Yine İstanbul'a dönelim. Buradan daha güzel ve daha uygun mevkide kurulmuş bir şehir olamaz. Evvelce söylediğim gibi Türklerin şehirlerinde zarif binalar, güzel sokaklar aramak boşunadır. Sokakların dar oluşu göze hoş gelmelerini de engelliyor.

İstanbul'un anıtları

Birçok yerde eski abidelerin dikkat çeken kalıntıları var ancak Konstantin'in Roma'dan pek çok eser getirdiği hesaba katılırsa burada neden bu kadar az olduklarına hayret etmemek elde değil. Bu abideleri şimdi teferruatıyla anlatmak niyetinde değilim ama yine de bazılarından bahsedeceğim. Eski hipodromun olduğu yerde bronzdan yapılmış iki yılan[32] ve güzel bir dikilitaş[33] bu-

---

[29] Yerleşmek üzere Bizans'a gönderilen kafileye yeni şehri "körler şehrinin karşısında" kurmaları kâhin tarafından öğütlenmiş. Asya sahilinde İstanbul'un güzelliği ile kıyaslanamayacak bu mevkie yerleşmiş olan Halkidon'un halkına da bu seçimden dolayı kör denmiş.

[30] Mumlu balık yumurtası (e.n.).

[31] Havyar (e.n.).

[32] Yılanlı sütun, bugün de Busbecq'in onu görmüş olduğu yerde, Sultanahmet Camii'nin önünde bulunmaktadır. Aslı birbirine dolanmış iki yılan yerine üç yılandan oluşuyordu. Busbecq sütunun Delfi'den getirilmiş olduğunu ve altın bir sehpayı taşıdığını bilmiyordu. Bu sehpayı Plataca savaşında Persleri yenen muzaffer Yunan kent devletleri dikmişti ve üzerinde bu devletlerin adları kazılıydı.

[33] İmparator Theodosius tarafından dikilmişti. Bugün de Hipodrom'da Busbecq'in görmüş olduğu yerde bulunuyor.

lunuyor. Ayrıca şehirde iki tane dikkat çeken sütun daha var. Bunlardan biri kaldığımız kervansarayın yakınında,[34] diğeri de Türklerin *Avrat Bazar* yani kadınlar pazarı dedikleri yerde. Bu sütunu Arcadius yaptırmış. Üzeri baştan aşağı onun bazı seferlerini temsil eden rölyeflerle süslü.[35] Tepesinde uzun süre kendi heykeli varmış. Buna sütun değil de içinden en üstüne kadar döne döne çıkan merdivenden dolayı kule demek daha doğru.

Çoğunlukla saray memurlarının oturduğu mekânların karşısında yer alan diğer sütun, başlığı ve kaidesi hariç, her biri yekpare sekiz adet somaki bloklarla inşa edilmiş. Bunlar birbirine o kadar iyi oturmuş ki tek bir monolit gibi görünüyor, halk arasındaki inanç da bu. Blokların birbirine bitiştiği yerler bütün sütun boyunca defne dallarıyla kuşatılmış. Bunlar aşağıdan yukarı bakıldığında eklenti yerlerini gizliyor. Sık sık meydana gelen depremlerle sarsılıp civarında çıkan bir yangında yanan bu sütun birçok yerinden çatlamış. Parçalanarak yok olmasını önlemek için de demir çemberlerle bağlamışlar. Tepesinde heykeller varmış, önce Apollo'nun heykeli, ardından Konstantin'in, en son olarak da yaşlı Theodosius'un. Hepsi de depremlerde ve fırtınalarda düşmüş.

Rumlar, yukarılarda bahsettiğim hipodromdaki dikili taşa ait şu hikâyeyi anlatıyorlar. Bu taş, kaidesinden koparak yüzyıllarca yerde yatıp durmuş. Sonraki imparatorlar döneminde bir mimar onu tekrardan kaidesine oturma işini üstlenmiş. Fiyatta anlaşmaya varılınca tekerlekler ve halatlar kullanarak bir alet kurmuş ve o muazzam kitleyi havaya kaldırmış, ancak kaideyle ara-

---

[34] Çemberlitaş (e.n.).

[35] Bu sütun sonraki yüzyıllarda yangınlar sonucu harap olmuştur, kaidesi Cerrahpaşa camii yakınlarında evlerin arasında hâlâ görülebilir (e.n.).

sında sadece bir parmak mesafe kalmış. Seyredenler mimarın bunca hazırlıktan sonra zamanı da çabayı da boşa harcadığını, işe yeniden büyük bir gayret ve masrafla girişeceğini sanmışlar. Oysa mimar cesaretini hiç mi hiç kaybetmemiş. Tabii ilimler hakkındaki bilgisini kullanarak büyük miktar su getirilmesini istemiş. Aletini bu suyla saatlerce ıslatmış. Dikili taşı tutan ipler ıslandıkça gerilip kısalmış, sonunda taşı böylece daha yukarı kaldırarak seyredenlerin hayranlığı ve alkışları arasında kaidesine oturtmuş.[36]

Meraklı hayvanlar

İstanbul'da cins cins hayvanlar gördüm –vaşaklar, yabankedileri, panterler, leoparlar ve aslanlar. Aslanlardan biri o kadar ehlileşmişti ki, yemesi için gözümün önünde ağzına henüz verilen bir koyunu sahibinin çekip almasına karşı koymadı. Kanın tadını henüz almış olmasına rağmen sükûnetini bozmadı. Bir de oldukça genç bir fil yavrusu gördüm. Dans ediyor ve topla oynuyordu, beni çok eğlendirdi. Herhalde tebessümünüzü gizleyemeyecek ve "O da ne! Bir fil top oynayıp dans mı ediyor?" diyeceksiniz ama neden olmasın? Seneca bize gerili ip üstünde yürüyen filden, Plinius Yunan alfabesini bilen bir diğerinden söz etmemiş miydi? Şimdi anlatacaklarımı dinleyin de bunları uydurduğumu sanmayın veya söylediklerimi yanlış anlamayın. File dans etmesi emredildiği zaman birbirini izleyen adımlarla ilerleyerek gövdesini sağa sola sallıyordu, cig dansı ya-

---

[36] Muhtemelen sütunun kaidesinde bulunan kabartma tasvirlerden esinlenen bir efsane. III. Tuthmosis'in İÖ 15'te diktirdiği Dikilitaş, I. Theodosios döneminde, 390 yılında Mısır'dan İstanbul'a getirilmiştir. Burada dikilirken geçirdiği bir kazayla alttan yaklaşık 13 metrelik bir bölümü kırılmıştır (e.n.).

par gibi. Ona top atıldığında hortumuyla akıllıca yakalıyor ve geri yolluyordu, tıpkı bizim elle yaptığımız gibi. Eğer filin dans ettiği ve topla oynadığı hakkında söylediklerim sizi tatmin etmiyorsa bunu daha iyi ve bilimsel olarak açıklayacak birini bulmalısınız.

İstanbul'daki hayvanlar arasında bir de *camelopard* (zürafa) varmış ancak ben gelmeden hemen önce ölmüş. Kemiklerini görmek için gömüldüğü yeri kazdırdım. Bu hayvanın önü arkasından daha yüksek, dolayısıyla binilemez ve yük taşıyamaz. Ona *camelopard* denmesinin nedeni başının ve boynunun deveye benzemesi ve derisinde leopar gibi benekler olması.

Batı'nın ve Doğu'nun Hıristiyanları

Karadeniz'e yelken açmak fırsatını bulup da gitmeseydim bana çok tembelsin denmesini hak ederdim, çünkü Korint'e yelken açmak[37] Karadeniz'i görmekten daha kolaydır diye kabul edilir. Pek güzel bir gezinti yaptım, sultanın zevk u safa yeri olan sayfiye mekânlarından bazılarına girmeme müsaade edildi. Bunlardan birinin katlanan kapıları üzerinde Selim'in İran Şahı İsmail'le yaptığı ünlü savaşın[38] mozaikle canlandırıldığı resmini gördüm. Yine sultanın güzel kırların ortasında uzanan bahçelerini gezdim. Peri kızları için ne hoş mekânlar! İlham perileri için ne güzel yerler! Emekli olup da çalışmak için bulunmaz köşeler. Söylediğim gibi toprak sanki Hıristiyan kültürüne ve ihtimamına hasret içinde matem tutuyor, İstanbul dahi, hatta daha da çok, hayır ha-

---

[37] Hem Yunancada hem Latincede "Herkes Korint'e gidemez" diye bir söz vardı (Horatius tarafından alıntı, *Epistles* i. 17, 36). Bunu Busbecq, Korint limanına ulaşmanın güçlüğü olarak yorumlamış. Aslında kastedilen, büyük bir ihtimalle, bu şehirde eğlenmenin pahalı olduğu idi.

[38] Çaldıran meydan muharebesi (1514).

yır bütün Yunanistan.[39] Sanatı ve bilimleri keşfeden bu topraklar bizlere devrettiği medeniyeti geri almak için müşterek inancımız adına yabaniliğe karşı bizden yardım bekliyor. Ama hepsi boşuna. Hıristiyanlığı sahiplenenlerin akıllarında başka istekler hâkim. Türklerin Rumlara hükmetmek için uyguladığı elim şartlar bizlerin kölesi olduğumuz lükse düşkünlük, oburluk, gurur, ihtiras, para hırsı, nefret, haset ve kıskançlık gibi ahlak bozukluğundan daha kötü değil. Kalplerimiz bunlarla öyle yüklü, öyle boğulmuş ki semaya bakamıyor, hiçbir yüce düşünceyi barındırmıyor ve hiçbir başarıyı gaye edinemiyor. Dinimizin ve vazife anlayışımızın bizleri acı çeken bu kardeşlerimize yardım için koşmaya zorlamış olması gerekirdi. Yalnız bu değil, şöhret ve şeref duygusu uyuşuk beynimizi aydınlatmasa dahi günümüzde geçerli olan şahsi menfaatler böyle güzelliği, zengin kaynakları ve üstünlüğü olan yerleri yabanlardan kurtararak sahiplenmemiz için bizi harekete geçirmeliydi. Halbuki bizler uçsuz bucaksız okyanuslarda Hindistan'ı ve Antipodları [Avustralya ve Yeni Zelanda] arıyoruz, çünkü oralardaki ganimetler ve yağma çok daha değerli. Bunlar tek damla kan dökmeden cahil ve saf yerlilerden, onların zararına ele geçirilebiliyor. Din bahanedir, gerçek gaye altındır.

Halbuki ecdadımız zamanında gayeler başkaydı. Onların düşünceleri, bol altına sahip toprakları tüccar zihniyetiyle keşfetmekten çok uzaktı. Nerede cesaret sergilemek ve vazifelerini yerine getirmek mümkünse oraya gitmişlerdi. Yaptıkları uzak seferler, karşılaştıkları tehlikeler, gösterdikleri çabalar şahsi menfaatleri için değil şeref kazanmak içindi. Giriştikleri savaşlardan her biri para zengini değil, nam zengini olarak dönmüştü.

[39] Busbecq, Yunanistan adını evvelce Yunan kent devletlerinin hüküm sürdüğü yörelerin tamamını kapsayan geniş anlamda kullanıyor.

Bu düşüncelerimi, mahrem kaydıyla sadece size söylüyorum –zira çağımızın ahlaki değerlerden mahrum olduğunu düşünmem başkaları tarafından suç sayılabilir. Her ne olursa olsun, okların bizi yok etmek üzere bilendiğini görüyorum. Eğer şerefimiz için savaşmayı reddedersek, var olmak için savaşmak zorunda kalacağız.

Biz yine Karadeniz'e dönelim. Buranın suları dar bir geçitten Trakya [İstanbul] Boğazına akıyor. Yol alırken her iki yakayı da döverek, birçok kıvrımlar ve anaforlarla bir günde İstanbul'a ulaşıyor. Sonra da benzeri bir dar geçitten Marmara Denizi'ne boşalıyor.

Suların Boğaz'a girdiği yerin ortasında, üzerinde sütun olan bir kaya var. Sütuna bir Romalı'nın adı kazılı (doğru hatırlıyorsam Octavianus).[40] Avrupa kıyısında Pharos dedikleri bir kule inşa edilmiş.[41] Üstünde geceleri gemicilere yol gösteren bir ateş yakılıyor. Biraz ilerde denize akan küçük bir dere var. Bu derenin yatağında, değeri oniks ve sardonikslerden aşağı olmayan çakıl taşları topladık. Cilalanınca nerdeyse onlar kadar parladılar. Boğaz'a girişten birkaç kilometre ilerde Darius'un ordusunu İskitlere karşı Avrupa'ya geçirdiği dar geçidi gösterdiler.[42] Buradan biraz aşağıda, yarı yolda iki kale yer alıyor. Biri Avrupa'da [Rumeli Hisarı] diğeri karşısında, Asya sahilindeki [Anadolu Hisarı]. İkinci kale, Türkler İstanbul'a hücum etmeden önce ellerinde bulunuyordu. Sağlam kuleleri olan diğeri ise Mehmed

---

40 Öreketaşı denen ve Altın Post Efsanesi'nde "Symplegades" adıyla geçen kayalığın üzerinde yer alan bu anıt Roma döneminden kalmaydı. Daha sonra günümüzdeki Rumelifeneri'nin inşasında kullanılmıştır (e.n.).

41 Günümüzde Rumelifeneri'nin bulunduğu yerdeki daha eski bir fener (e.n.).

42 Pers Kralı I. Darius (h. İÖ 550–486) İÖ 5. yüzyıl sonlarında çıktığı Avrupa seferinde, ordusunu Asya'dan Avrupa'ya geçirmek için, Boğaz'ın dar noktalarından birinde gemilerini borda bordaya yanaştırarak geçici bir köprü kurdurmuştur (e.n.).

tarafından, şehri ele geçirmeden birkaç yıl önce yapılmış. Şimdiyse yüksek rütbeli esirler için hapishane olarak kullanılıyor.[43]

Buradaki yüzen Cyanean adacıklarını anlatmamı beklediğinizi sanırım. Onlara "Çarpışan Kayalar" da denir. Size samimiyetle itiraf etmeliyim ki oralarda geçirdiğim birkaç saat içinde böyle bir adanın izine rastlamadım. Herhalde yüzerek başka yerlere gitmiş olmalılar![44]

Size bir şeyden bahsetmeliyim. Polybius Karadeniz'in zaman içinde Tuna, Dinyeper ve diğer nehirlerin getirdiği alüvyonlu topraklardan biriken kum yığınlarıyla boğulacağını ve gemilerin seyrine elverişsiz hale geleceğini iddia etmişti. Bu hususta yanılıyordu. Karadeniz o dönemde gemilere ne kadar müsait idiyse bugün de öyledir. Zaman ve tecrübe, tartışma kaldırmayacak teorileri bile çoğu defa boşa çıkarır.

Amasya yolunda

Sultan geldiğimizi öğrenince İstanbul valisine haber yollayarak Asya'ya geçip oradan Amasya'ya gönderilmemizi emretti. Biz de hazırlıklarımızı tamamlayıp rehberleri temin ettikten sonra 9 Mart günü Anadolu'ya geçtik. Türkler şimdi Asya'ya bu adı vermiş. O gün ancak Üsküdar'a kadar gidebildik. Burası eski Bizans'ın karşı kıyısında veya biraz aşağısında, meşhur Chalcedon şehrinin bulunduğu sanılan yerde bir köy.[45] Türkler bizi,

---

[43] Bugün bile Rumelihisarı'nın kimi burçlarının iç duvarlarında bedbaht mahkûmların duvarlara yazmış oldukları adlarını görmek mümkündür. Bunlardan bazıları Avrupa devletlerinin elçileriydi.

[44] Busbecq yukarıda bahsettiği o üzerinde sütun dikili kayalığın bu kayalıklar olduğunu anlamamış (e.n.).

[45] Chalcedeon ya da Halkidon şehri günümüzdeki Kadıköy'ün yerinde bulunurdu. Üsküdar'ın yerinde Chrysopolis vardı. Anadolu'ya yapılan seferler ve yolculuklar Üsküdar'dan başlardı (e.n.).

atlarımızı, arabalarımızı ve hizmetkârlarımızı karşı kıyıya geçirmekle bir gün için yeterince yolculuk yaptığımızı düşünüyorlardı. İstanbul'a henüz yakınken, bu gibi durumlarda ekseriya olduğu gibi, yolculuk için unuttuğumuz veya arkada kalan gerekli bir şeyler varsa kolayca getirileceğini söylediler.

Ertesi gün Üsküdar'dan ayrıldık ve pek hoş kokulu, çoğunlukla lavanta çiçeği kokan çayırlardan geçerek yol aldık. Bu yörede korkusuzca dolaşan kaplumbağalar dikkatimizi çekti. Yanımızdaki Türklerin duygularına saygılı olmak istemeseydik bunları memnuniyetle tutardık. Onlara dokunsalar hatta soframıza getirildiğini görseler kendilerini öyle murdar hissedeceklerdi ki ne kadar yıkansalar temizlenmiş olamayacaklardı. Türklerin ve Rumların bu cins hayvanlarla teması yasaklayan vesveselerinden daha önce de bahsetmiştim. Sonuçta kimse böyle zararsız bir hayvanı yakalamak istemediğinden her yerde pek çok kaplumbağa vardı. İki kafası olan bir kaplumbağayı birkaç gün sakladımsa da dikkatsizliğime kurban gitmeseydi daha uzun yaşayabilecekti.

İlk gün Kartal adında bir köye ulaştık. Size bundan böyle uğradığımız yerlerin adlarını vermem iyi olacak. İstanbul'a birçok kişi seyahat etmiştir, ama bildiğim kadar günümüzde Amasya yolunu kat eden hiç kimse yoktur. Kartal'dan sonra Gebze'ye geldik. Burası eski Libyssa olduğu sanılan bir Bithynia kasabası, Hannibal'in[46] mezarıyla ünlü. Kasaba denize ve İzmit Körfezi'ne hâkim hoş bir manzaraya sahip. Çok uzun ve kalın servileriyle dikkat çekiyor.

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra dördüncü durak yerimiz Nicomedia (İzmit) oldu, eski çağların namlı şehri.

---

[46] Hannibal Zama muharebesinde (İÖ 202) Romalılara mağlup olduktan sonra önce Suriye'ye sonra Bithynia Kralı Prusias'ın sarayına kaçmış ve orada kendini zehirleyerek öldürmüştür (İÖ 182).

Burada bazı duvar ve sütun parçalarından başka kayda değer bir şey görmedik. Eski ihtişamından geriye kalan bütün izler bunlardan ibaretti. Şehrin bir tepe üzerindeki kalesi daha iyi korunmuştu. Bizim ziyaretimizden kısa süre önce yapılan kazılarda beyaz mermerden uzun bir duvar gün ışığına çıkarılmış. Bunun Bithynia kralların a ait eski sarayın bir parçası olduğunu sanıyorum.

Nicomedia'dan sonra Keşiş Dağı'nın[47] sırtını aşarak *Kasockli*[48] köyüne geldik ve Nicaea'ya (İznik) doğru yol aldık. Buraya hava karardıktan çok sonra varabildik. Uzaklarda kahkahalar atarak gülen insan seslerine benzer gürültüler duyunca bunların ne olduğunu sordum. Belki bazı denizciler –Ascanian Gölü'nün[49] kıyısına yakındık– Türklerin âdetine aykırı olarak gece yolculuk yaptığımızdan bizimle eğleniyorlar diye düşündüm. Duyduğum seslerin Türklerin *çakal* dediği hayvanların ulumaları olduğunu söylediler. Bunlar kurtların küçük bir cinsi ama tilkiden büyük. Kurtlar kadar açgözlü ve doymak nedir bilmezler. Kalabalık dolaşırlar fakat insanlarla sürülere zarar vermiyorlar. Yiyeceklerini vahşi yollarla değil, kurnazlık veya hırsızlıkla temin ederler. Bu vasıflarından dolayı dolandırıcılarla hilebazlara Türkler "çakal" diyor –bilhassa da Asya'dan gelenlere. Geceleri Türklerin çadırlarına hatta evlerine girip bulduklarını yiyecekleri silip süpürüyorlar. Yiyecek bulmazlarsa ayakkabı, tozluk, kemer, kılıç kını gibi deriden mamul ne varsa çiğnerler. Hırsızlıkta çok kurnazmışlar ama bazen kendilerini gülünç şekilde ele verdik-

---

47 Batı dillerinde Bursa Olympos'u olarak bilinen Uludağ (e.n.).

48 Erken Osmanlı döneminde Uludağ eteklerinde Kızıklı boyunun yerleştirilmesiyle kurulmuş ona yakın köyden beşi (Cumalıkızık, Fidyekızık, Hamamlıkızık, Derekızık, Değirmenlikızık) hâlâ durmaktadır. Yazar bu köylerden birinde konaklamış olmalı (e.n.).

49 Bugünkü İznik Gölü.

leri de oluyormuş. Mesela sürüden dışarıda kalan biri ulursa diğerleri nerde olduklarını unutarak ulumaya katılırmış. O zaman evin sakinleri uyanıp silaha sarılır ve suçüstü yakalanan hırsızlardan intikam alırlarmış.

Ertesi günü İznik'te, galiba da İznik Konsili'nin[50] toplandığı binada uyuyarak geçirdik. İznik, aynı adı taşıyan gölün kıyısında. Şehrin surları ve kapıları iyi korunmuş durumda. Dört kapı var ve bunlar pazar yerinin ortasından görünüyor. Hepsinin üzerinde eski Latince ile şehrin Antoninus tarafından onarıldığı yazılı –hangi Antoninus olduğunu hatırlamıyorum ama şüphesiz bir imparatordur. Onun hamamlarına ait kalıntılar da vardı. Türkler burasını İstanbul'daki devlet binalarının yapımında taş ocağı olarak kullanıyorlarmış. Biz orada iken nerdeyse hiç bozulmamış güzel bir silahlı asker heykeli buldular fakat onu hemen çekiçleriyle parçaladılar. Bundan rahatsız olduğumuzu belli edince işçiler bize gülerek, âdetlerimiz gereği ona tapmak ve dua etmek istemiş olup olmadığımızı sordular.

İznik'ten ayrılınca önce Yenişehir'e oradan Akbüyük'e sonra Pazarcık'a geldik. Buradan da Bozöyük'e (Cassumbasa) doğru yol aldık. Bozöyük Keşiş Dağı'nın üzerindeki dar bir geçitte kurulmuştu. İznik'ten itibaren buraya kadar takip ettiğimiz güzergâh bu dağın yamaçları üzerindeydi.

Bozöyük'te bir Türk hanında kaldık. Hanın yakınında çok yüksek bir kaya vardı, üzerine de kare şeklinde geniş bir sarnıç oyulmuştu. Sarnıçtan aşağı uzanan bir kanal ana yola kadar iniyordu. Eskiden burada yaşayan halk kış gelince sarnıcın içini karla doldurur, eriyen kar suyu da kanaldan akarak yolcuların susuzluğunu giderirmiş. Türkler halk için yapılan bu gibi hizmetleri

[50] İznik'te İS 325'te yapılan ilk Hıristiyan birliği toplantısı. Bunun sonunda İznik Akti yazılmıştır.

en yüce hayır işi addediyor. Buraya yakın bir yerde, sağ tarafta *Otmanlık* görünüyordu. Aynı adı taşıyan aileye ilk olarak şöhret getiren Osman'ın geldiği yer burasıydı sanıyorum.

Bu geçitten geniş bir ovaya indik ve geceyi Chiausada[51] denen bir mevkide ilk defa çadırda geçirdik; sıcağa tahammül etmenin en iyi yolu buydu. Burada toprağın altında yalnız gün ışığı ile aydınlanan bir binaya rastladık. Bir de yapağıdan *camlet* ya da *moher* denen o ünlü kumaşın imal edildiği keçileri[52] gördük. Bu keçilerin tüyleri çok ince ve parlak, yere kadar sarkıyor. Çobanlar tüyleri kırpmayıp tarıyorlar. Güzelliği ise ipekle kıyaslanabilir. Bunları sık sık suya sokuyorlar. Hayvanlar yörenin ince kuru otlarıyla besleniyorlar. Yünlerinin inceliğine bunun katkısı olduğu söyleniyor. Şurası muhakkak ki başka otlaklara götürülürse yünü değişikliğe uğruyor ve hayvanlar tanınmaz hale geliyorlar. Yöredeki kadınların bu yünden eğirdiği iplikler Galatia'da[53] bir şehir olan Angora'ya [Ankara] götürülüp ileride anlatacağım şekilde boyanıyor.

Bu ülkede çok sık rastlanan, kuyrukları ağır ve yağlı bir koyun cinsi var (bunların sürülerinde başka cins koyun bulunmuyor).[54] Kuyrukların ağırlığı bir buçuk, iki, hatta dört beş kiloyu buluyor. Bazı yaşlı koyunların kuyruğu öyle büyük ki onu iki tekerlekli küçük bir arabaya koyuyorlar. Hayvan nereye gitse kuyruğunu arabayla peşinden sürüklüyor. Anlattıklarıma herhalde inanmayacaksınız ama hepsi gerçek. Kuyruklar yağ ba-

[51] Muhtemelen Çukurhisar.

[52] Ankara keçisi (e.n.).

[53] Merkezi Ankara olmak üzere, bugünkü İç Anadolu bölgesinin büyük bölümünü içeren Roma idari bölgesi. Galatia adını Bergama Kralı Attalus tarafından İÖ 24 yılında mağlup edilan Gal (Kelt) boylarından sağ kalanların o bölgeye yerleşmiş olmasından dolayı almıştı (e.n.).

[54] Karaman koyunu (e.n.).

kımından verimli ancak koyunun eti bana oldukça sert ve bizdekilerden daha tatsız geldi. Bu koyunları güden çobanlar gece gündüz otlaklarda kalıyor. Karılarını ve çocuklarını onlara ev vazifesi gören arabalarla beraberlerinde götürüyorlar, bazen küçük çadırlar kurdukları da oluyor. Bunlar geniş kırlarda, mevsime ve otlaklara göre ovalarda veya yüksek arazide dolaşıp duruyorlar.

Bu yörede daha önce hiç görmediğim ve Avrupa'da pek bilinmeyen birkaç cins kuş keşfettiğimi sanıyorum. Aralarında adına "borazancı kuş" denmesi gereken bir ördek cinsi var. Bu ördek posta arabasını sürenlerin boru seslerini aynen taklit ediyor. Hiçbir savunma imkânı olmamasına rağmen cesur ve zapt edilmesi güç. Türkler onun kötü ruhları ürküttüğüne inanıyorlar. Hürriyetine de pek düşkün. Bir çiftlikte tam üç yıl kapalı kaldıktan sonra hür olmayı bol yeme tercih ederek uçup nehir yataklarındaki eski yerlerine dönmüşler.

(*Busbecq Sakarya [Sangarius] nehrini aşıp birçok köyden geçerek Angora'ya [Ankara] ulaşır.*)

Ankara

Angora'da (Ankara) bir gün kaldık. Havanın sıcaklığı yüzünden acele etmedik. İran Şahı'nın temsilcisi de hâlâ yolda olduğu ve Amasya'ya onunla aynı zamanda varmamız istendiği için Türkler de aceleye gerek görmüyordu.

Geçtiğimiz köylerde kayda değer hiçbir şey görmedik. Sadece Türk mezarlıklarında üstünde Yunanca ve Latince yazıların izleri kalmış eski güzel mermer levhalara ve sütunlara sık sık rastlıyorduk. Fakat bunlar öyle harap olmuştu ki yazıları okumak mümkün değildi. Her konakladığımız yerde eski kitabeler ile Yunan ve Roma paraları aramak, bunlar yoksa nadir bitkiler bulmaya çalışmak pek hoşuma gidiyordu.

Safevi elçisi İsmail.

Uzaklardan çok büyük taşlar getirerek bunlarla yakınlarının mezarlarını örtmek Türklerin âdetidir. Aksi halde mezar açık kalır, zira onu toprakla doldurmazlar. Amaçları ölüye kendini savunmak üzere dik oturabileceği uygun bir yer sağlamak. Her ölünün bunu yapmak zorunda olduğuna inanıyorlar. Kişinin kötülük meleği dünyadaki hayatını sorgulayıp suçlarken iyilik meleği ise savunmasına yardımcı olurmuş. Mezarın üzerine ağır bir taş koymalarının diğer sebebi de cesedi köpeklere, kurtlara ve diğer hayvanlara, bilhassa buralarda çok bulunan sırtlanlara karşı korumak. Sırtlan mezarı kazar ve cesedi çekip alarak yuvasına taşır. Bu hayvanların yuvalarında birçok insana ve yük hayvanına ait kemik yığınlarını görmek mümkündür. Sırtlan kurttan ufaktır ama gövdesi daha uzundur. Postu kurda benzer, sert kıllar ve büyük siyah beneklerle kaplıdır. Kafatası omurgasına mafsalsız olarak doğrudan bağlı olduğu için arkaya bakmak istediği zaman vücuduyla dönmeye mecburdur. Dişlerinin de yekpare kemik olduğu söyleniyor. Eski zaman insanları gibi Türkler de sırtlanın cinsel güç verdiğine inanıyorlar. İstanbul'da iki sırtlanı olan bir adam onları sultana[55] yani sultanın karısı için sakladığını söyleyerek bana satmak istememişti. Halk arasında anlatıldığına göre Roxolana sultanın sevgisi eksilmesin diye aşk tılsımları yaparmış.

Her yerde pek çok eski sikkeye rastladık, bilhassa son imparatorlara, Constantine, Constans, Iustinus, Valens, Valentinus, Numerianus, Probus, Tacitus'a ve diğerlerine ait sikkelere. Türkler adına "gâvur mangırı" dedikleri bu sikkeleri dirhem ve yarım dirhemlik tartı ağırlığı olarak kullanıyorlar. Asia, Amisus [Samsun], Sinope [Sinop], Comana [Gümenek], Amastris [Amasra]

[55] Süleyman'ın karısı Roxolana, yani Hurrem Sultan.

Roxolana ya da Hurrem Sultan.

ve yolculuğumuzun son noktası olan Amasya civarındaki kasabalarda pek çok sikke bulmak mümkündü. Sikke aradığımı söylediğim bir bakırcının cevabına oldukça öfkelenmiştim. Kendisinde birkaç gün öncesine kadar bir küp dolusu sikke varmış ve bunları değeri olmadığını düşünerek eritip bronz kaplar yapmış. Eski çağlara ait bu sikkelerin yok olmasından büyük üzüntü duydum. "Bunu yapmamış olaydın yüz altın verirdim" diyerek ondan intikam aldım. Eski sikkeleri böyle yok etmesi beni nasıl rahatsız ettiyse, ben de onu avucundan kaçmış olan bu fırsattan dolayı üzüntü içinde gönderdim.

Ankara (Angora) İstanbul'dan beri on dokuzuncu konaklama yerimizdi. Burası Galatia'da, bir Gal boyu olan Tektosagların eskiden yaşadığı bir kasaba. Plinius ve Strabon Angora'dan bahsederler. Ancak günümüzdeki şehir bu eski yerleşim yerinin sadece bir kısmı üstünde kurulmuş.

Angora'da çok güzel bir kitabe gördük, Augustus'un halkı için yaptığı işleri kısaca anlatan tabletlerin bir kopyası. Okunabildiği kadarını adamlarıma kaydettirdim. Kitabe herhalde eskiden valinin oturmuş olduğu ikametgâhın mermer duvarları üzerine kazılmıştı.[56] Burası şimdi harap ve çatısız durumda. Yarısı girişin sağında yarısı da solunda. Tabletin üst kısmındaki yazılara hiç dokunulmamış. Okumakta çekilen güçlük aralardaki boşluklardan dolayı ortalarda başlıyor. Alt kısmında ise balta darbeleriyle hiç okunamayacak kadar tahrip

[56] Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus'un kendi adına inşa ettirdiği tapınağın duvarlarında yer alan bu yazıt, hem onun başardıklarının bir listesi hem de vasiyetnamesidir. Zamanında kopyaları Roma dahil birçok yere dikilen bu metnin en eksiksiz nüshası budur. Yazıtı Batı dünyasına tanıtan kişi Busbecq'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Dereli, *Ankara Anıtı*, MEB, Ankara, 1949 (e.n.).

edilmiş. Tapınağın Asya eyaleti tarafından Augustus'a hediye edilerek kutsanmış olması kuvvetle muhtemel. Bilhassa bu nedenle kitabenin uğradığı tahribat edebiyat açısından ve bilginler için ciddi bir kayıp.

Daha önce de bahsettiğim keçi yününü ıslatarak yapılan *camlet*'in (moher) nasıl boyandığını ve bir baskı aletiyle üzerine su dökülerek dalgalı görüntüsünün nasıl verildiğini gördük. Geniş ve kesintisiz dalgalı parçalar en makbul addediliyor. Dalgaları ufak ve farklı boyda olanlarla renkleri birbirine karışanlar aynı malzemeden yapılmalarına rağmen kusurlu sayıldığından değerleri birkaç altın kadar daha ucuz. Bu kumaşla giyinmek yüksek mevkilerdeki yaşlı Türkler arasında bir seçkinlik işareti. Süleyman bile bundan başka bir kumaşla giyinmiş olarak görünmek istemez ve yeşil rengi tercih edermiş. Bu renk bizlere göre yaşını almış biri için uygun değil ama dini akideleri ve peygamberleri olan Muhammed'in ihtiyarlığında aynı renkte giyinmiş olması bunu emrediyor.

Türkler siyahın kötü ve talihsizlik getiren bir renk olduğuna inanıyor ve birinin siyah giymesini uğursuzluk addediyorlar. Öyle ki paşalar bizi birkaç defa siyah elbiselerimizle görünce hayretlerini gizlememiş, hatta ciddi şikâyetlerde bulunmuşlardı. Türkiye'de hiç kimse eğer büyük paralar kaybetmemiş veya ciddi bir felakete uğramamışsa halkın içine siyahlar giymiş olarak çıkmaz. Pembe renk ise seçkinlik alametidir ancak savaş zamanı ölümün habercisi addedilir. Beyaz, sarı, mavi, menekşe, kurşuni ve diğerleri daha uğurlu renkler sayılır. Türkler kehanete ve fala gerçekten büyük önem verirler. Bir paşanın atı tökezlediği için makamından azledildiği meşhurdur. Bu olay büyük bir felaketin işareti olarak görülmüş ve onu azlederek uğursuzluğu devletin başından bir şahsın başına aktarmak istemişler.

Ankara'da Balygazar köyüne, oradan Zarekuct ve Zermec Zii[57] üzerinden Halys Nehri (Kızılırmak) kıyılarına ulaştık. Bu yöreden Algeos köyüne doğru yol alırken uzakta Sinop'a yakın dağları görebiliyorduk. Dağların aşıboyası rengindeki toprağı ona kırmızı bir görüntü vermişti, adını da (Sinopis) oradaki kasabadan almış.

Meşhur Kızılırmak bir zamanlar Medler ile Lydia Krallığı arasında hudutmuş. Eski çağlarda bir kâhin, eğer Krezüs İran'la savaşmak için bu nehri geçerse "güçlü bir imparatorluğu ortadan kaldıracaktır" demiş –Krezüs bunun kendi imparatorluğu olduğunu bilememiş. Nehrin kıyısında ufak bir ağaçlık vardı. Burası ilk önce içindeki tuhaf bir çalı yüzünden dikkatimizi çekti. Sonra bunun meyankökü olduğunu anladık ve balından doyasıya yedik. Yanımızda bir köylü duruyordu. Ona tercümanımız vasıtasıyla nehirde çok balık olup olmadığını ve nasıl tutulduğunu sorduk. Çok balık olduğunu ancak tutmanın mümkün olmadığını söyledi. Buna hayret ettiğimizi belirtince biri elini uzatıp yakalamaya çalıştığında beklemeden kaçıyorlar cevabını verdi.

Türkler yiyecek konusunda o kadar sade ve yemek yeme zevkinden öyle uzak ki ekmek, tuz, biraz sarımsak veya soğan, bir de adına *yoğurt* dedikleri bir çeşit mayalanmış sütten başka bir şey istemezler. Galenos[58] bu ekşitilmiş süte *oxygala* demişti. Bunu buz gibi suyla sulandırıp içine ekmek doğrayarak susadıkları zaman içiyorlar. Aşırı sıcaklarda biz de bunun faydasını gördük. Lezzetli ve hazmı kolay olduktan başka susuzluğu gideren fevkalade bir gücü var. Kervansaraylarda, yani daha önce de sözünü ettiğim Türk hanlarında diğer yi-

[57] Bu yerlerin neresi olduğu bilinmiyor.

[58] İS 2. yüzyılda yaşamıştır ve tıp konusundaki yazılarıyla ünlüdür.

Sebze taşıyan yük atı ve sürücüsü.

yeceklerin yanı sıra bu ekşitilmiş süt de çok satılıyor. Türkler yolculuk sırasında ete veya sıcak yemeğe rağbet etmezler. Hoşlandıkları şeyler ekşitilmiş süt, peynir, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişnedir. Bu meyveleri temiz suda kaynatıp büyük toprak tepsilere koyarlar. Herkes bundan canının çektiğini satın alır. Meyveyi ekmeğin yanında katık olarak yerler. Sonra da suyunu içerler. Böylece yiyecek ve içecek çok ucuza mal olur –öyle ki bizde bir kişinin günlük yemek masrafı bir Türk'ün 12 günde harcayacağı paradan daha çoktur. Hatta resmi ziyafetleri bile genellikle böreklerden, çeşitli tatlılardan, yanına koyun eti ve tavuk ilave ettikleri muhtelif pirinç yemeklerinden ibarettir. Türkler iğdiş edilmiş horozu bilmiyor. Sülünün, ardıç kuşu ve benzerlerinin adını dahi duymamışlar. İçtikleri suya biraz da bal veya şeker karıştırılmışsa Jupiter'in nektarını bile kıskanmazlar.

Her şeyi eksiksiz anlatmış olmak için unutmamam gereken bir içkiden de bahsetmek istiyorum. Kuru üzümü öğütüp sıkarak bir tahta fıçıya koyup üzerine belli bir miktar su ilave ederek karıştırırlar. Sonra da üstünü itina ile örterek mayalanması için iki gün dinlendirirler. Eğer mayalanma gecikirse içine şarap tortusu katılır. Mayalanmaya başladığında tadına bakarsanız, çok tatlı olduğu için yavan ve nahoş gelebilir. Fakat sonradan biraz ekşileşiyor. Tatlı bir şey karıştırılarak içilirse tadı pek hoş. Üç dört gün için çok lezzetli bir içki, hele bol karla soğutulursa. İstanbul'da kar bulmak her zaman mümkün. Türkler bu içkiye "Arap şerbeti" [şıra] diyorlar. Üç dört günden daha uzun süre içilmeden kalırsa bozulup buruklaşarak insanın hem başını hem de ayaklarını şarap kadar etkiliyor. O zaman da Türklerin dini kaideleri içilmesini yasaklıyor. Bu içkiyi çok beğendiğimi söyleyebilirim. Bir de yaz ayları için sakladıkları üzümler var ki genellikle pek serinletici oluyor. Onların

ağzından duyduğuma göre bu üzümleri şöyle muhafaza ediyorlar. Bir miktar iyice olgunlaşmış iri taneli üzüm salkımlarını alıyorlar –güneşin sıcaklığı dünyanın bu bölgesinde üzümü kolayca olgunlaştırıyor. Toprak bir küpün veya tahta bir fıçının dibine önce bir kat dövülmüş hardal tohumu serip üzümleri üzerine yerleştiriyorlar. Üstüne bir kat daha hardal tohumu yayarak bastırıyor, etrafını da hardal tohumu unuyla iyice sıkıştırıyorlar. Fıçı böylece ağzına kadar üzümle dolunca içine aldığı kadar mayalanmamış çok taze şarap doldurulup kapatılıyor. Sıcaklar gelip de susuzluk çökünce fıçıyı açıp üzümleri ve suyunu satıyorlar. Türkler bu suyu üzümler kadar seviyor. Ben şahsen hardalın tadından hoşlanmadığım için üzümleri iyice yıkatıyordum. Aşırı sıcak havalarda bana çok hoş ve lezzetli geliyordu. Mısırlıların saçma bir âdeti varmış. Bahçelerinde yetişen faydasını gördükleri mahsullere kutsal varlıklar olarak taparlarmış. Dolayısıyla benim de faydalı bulduğum bu yiyecek ve içeceklere böyle şükran dolu methiyeler yapmama şaşmamanız gerekir. Ancak yolculuğuma tekrardan dönmemin zamanı da geldi.

Halys nehri (sanırım Türkler ona Aitoczu diyorlar) kıyılarından Goukurthoy'a oradan Çorum'a ve sonra da Tekke Thioi'ye [Tekke Köyü] vardık. Burada, adına *derviş* dedikleri Türk keşişlerinin ünlü bir tarikatı var.[59] Bu dervişlerden *Chederle* [Hıdır, Hızır] adındaki bir kahraman hakkında çok şeyler öğrendik. Pek güçlü ve cesurmuş. Bizim Aziz George'a tıpatıp benzediğini söylediler. Onun başarılarını da Hızır'a atfediyorlardı, mesela dehşet saçan kocaman ejderhayı öldürüp genç kızı kurtarması gibi. Bunlara daha birçok hikâyeler katarak

[59] Hiç kuşkusuz burası seyyah Evliya Çelebi'nin de bahsettiği, Çorum yakınlarındaki Bektaşi tekkesidir. (*Seyahatnâme*, von Hammer tercümesi, c. II, s. 233)

diledikleri gibi uyduruyorlardı. Hızır uzak diyarlara gidermiş ve sonunda suyundan içeni ölümsüzleştiren bir nehre ulaşmış. Bu nehrin dünyanın hangi köşesinde olduğunu bilmiyorlardı, herhalde kimsenin hüküm sürmediği kuş uçmaz kervan geçmez diyarlardaydı. Doğruluğunda katiyetle ısrar ettikleri husus nehrin gözlerden uzak koyu karanlıklar içinde saklı olduğu ve Hızır'ın zamanından beri hiçbir ölümlünün onu bulamadığı. Hızır o zamandan beri kendisi gibi aynı sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşan muhteşem atının üstünde dolaşıp duruyormuş. Savaşı seviyormuş. Hangi dinden olursa olsun haklı olan tarafın, ondan yardım dileyenin imdadına koşarmış.

Bu hikâyeler oldukça eğlendirici ama şimdi anlatacağım daha da gülünç. Hızır Büyük İskender'in arkadaşlarından biriymiş. Türklerin kronoloji ve tarihler hakkında hiçbir fikri yok. Tarihteki dönemleri fevkalade bir şekilde birbirine karıştırıyorlar. Eğer içlerinden öyle geliyorsa Hazreti Eyüp'ün Kral Süleyman'ın teşrifatçısı, Büyük İskender'in de onun başkomutanı olduğunu söylemekte tereddüt etmezler hatta daha büyük saçmalıklar da atfedebilirler.

Türklerin adına *cami* dediği ibadethanede harikulade mermerden yapılmış berrak suyu olan bir çeşme var. Bizi bu suyun Hızır'ın atının idrarından kaynaklandığına inandırmaya çalıştılar. Ayrıca Hızır'ın dostlarına, seyisine, kız kardeşinin oğluna ait birçok hikâyeler anlatıp civardaki mezarlarını gösterdiler. Onlardan destek dileyenlere her gün gökten yardım yağdığına bizi inandırmaya uğraştılar. Aynı batıl inanca göre Hızır'ın ejderhayı beklerken ayağını bastığı toprakla küçük taşlar bir içeceğe karıştırılıp yutulursa, bu yüksek ateşle baş ve göz ağrısına karşı en güçlü tedavi imiş. Bütün yöre yılanlarla doluydu öyle ki sıcakta güneşlenen bu yaratıklar yüzünden oralara yaklaşmak mümkün olmuyor-

muş. Bu arada unutmadan ilave etmek isterim ki Türkler Hızır olduğunu söyledikleri Aziz George'un Rum kilisesinde bulunan resimlerinden hoşlanıyorlar. Bu resimlerde Aziz George atın sağrısında oturan ve ona şarap sunan bir oğlan çocukla birlikte temsil ediliyor. Rumlar onu genellikle böyle resmetmişler.

Uzun yolculuğumun artık sonuna yaklaşıyordum. Amasya'ya ulaşmadan önce son defa *Baglison*'da konakladım ve İstanbul'dan 7 Nisan'da ayrılışımızın otuzuncu gününde Amasya'ya geldik. Şehre yaklaşırken bazı Türkler karşılamaya çıkmışlardı. Bize refakat ederek saygılarını sundular.

Amasya

Amasya Kapadokya'nın başkenti. Eyalet valisinin adalet meclisi ve daimi ordugâhı burada. Şehir İris Nehri'nin [Yeşilırmak] her iki yakasında birbirine bakan iki tepede kurulmuş. Nehir şehri ikiye bölüyor. Bir tiyatroda art arda yükselen koltuklardan bakar gibi şehrin bir yüzünü diğer yüzünden görmek mümkün. Bu tepeler birbirine o kadar yakın ki arabaların ve yük hayvanlarının şehre girip çıkması için sadece tek bir yol var.

Buraya vardığımız gece büyük bir yangın çıktı ve yeniçeriler her zamanki usulleriyle çevresindeki evleri yıkarak söndürdüler. Türk askerlerinin yangın çıkmasını istemelerinin bir nedeni var. Söndürmek onların vazifesi olduğu için –söylediğim gibi genellikle etrafındaki binaları yıkıyorlar– sadece yanan evlerin değil komşu binaların eşyalarını da yağmalıyorlar. Dolayısıyla yağma fırsatı çıksın diye evleri sık sık gizlice ateşe verirler. Bunun bir benzeriyle İstanbul'da karşılaştığımı hatırlıyorum. Birçok yerde birden yangın çıkmıştı. Bunların büyük bir ihtimalle kaza eseri olmadığı belliyken kundakçılar bulunamamış ve İranlı casuslar suçlanmıştı. Sonradan

daha titizlikle yapılan araştırmada yangını limandaki gemicilerin çıkardığı anlaşıldı. Gemiciler yangın bahanesiyle yağmaya fırsat yaratmak istiyorlarmış.

Amasya'ya bakan en yüksek tepenin üstünde büyük bir kale ile daimi bir Türk garnizonu bulunuyor. Bu kuvvet, daha sonra da anlatacağım gibi, Türk hâkimiyetinden hoşnut olmayan Asya aşiretlerine ve buralara kadar uzanıp baskınlar yapan İranlılara karşı koymak için. Tepede geniş bir alana yayılmış eski kalıntılar var. Bunlar herhalde Kapadokya[60] krallarına ait. Amasya sokaklarında evlerin göze çarpan bir güzelliği yok, İspanya'daki usule göre kerpiçten yapılmışlar. Damları düz ve yapımında aynı malzeme kullanılmış. Evin damı yağmur veya fırtınadan zarar görürse eski bir sütunu yuvarlayarak sathını sıkıştırıp yeniden düzlüyorlar. Ev halkı yazları damda açık havada uyuyor. Bu havalide yağmur ne sık ne de şiddetli ama yağdı mı yoldan gelip geçenlerin üstü başı damlardan akan çamurla berbat oluyor. Bir gün kaldığımız yerin yakınındaki bir evin damında eski Pers satrapları gibi divana uzanmış yemeğini yiyen bir genç gördüm.

Amasya'ya varınca saygılarımızı arz etmek üzere Sadrazam Ahmet Paşa ile diğer paşaların yanına götürüldük (sultan burada değildi). İmparatorun talimatları çerçevesinde müzakerelere başladık. Paşalar ileri sürdüğümüz görüşlere daha bu safhada peşin hükümlü görünmemek için muhalefet etmediler ve efendileri isteklerini bildirene kadar konuyu tehir ettiler. Sultan dönünce huzuruna kabul edildik. Kendisine yaptığımız takdime, ifade etmeye çalıştığımız sebeplere ve aldığımız talimat-

[60] Amasya, Roma tarihi boyunca çeşitli eyaletlere bağlanmıştı, Kapadokya bunların sonuncusudur. Busbecq yöredeki daha eski uygarlıkları (Hitit, Frig, Lidya, vd) bilmediği için kaya mezarlarına böyle bir yakıştırma yapmış olmalı (e.n.).

ların arzına karşı ne davranışında ne de duruşunda müspet bir hava seziliyordu.

Kanuni'nin karşısında

Sultan alçak bir sedire oturmuştu. Otuz santimden yüksek olmayan bu sedirin üstünde birçok değerli örtüler ve zarif işlemeli yastıklar vardı. Yayı ve okları yanında duruyordu. Söylediğim gibi yüzünde tebessümden başka her şey mevcuttu. Bu ifadeye hüzünle birlikte azametli bir sertlik hâkimdi. Geldiğimizde bizi kollarımızdan tutan mabeyincilerle huzuruna çıkarıldık. Bu usul Sultan Amurath'ın [I. Murad] kendisiyle görüşmek isteyen bir Hırvat tarafından Sırbistan Despotu Marcus'un intikamını almak için öldürülmesinden beri her zaman riayet edilen bir âdetti.[61] Elini öper gibi yaptıktan sonra sırtımızı kısmen dahi ona dönmeden geri geri yürütülerek karşısındaki duvara götürüldük. Ardından mesajımın kendisine okunmasını dinledi. Duymayı ümit ettiklerine uymadığı için yüzünde küçümseyici bir tavırla, "Güzel, güzel" dedi (zira imparatorumun taleplerine asil ve bağımsız bir ifade hâkimdi, bu nedenle en ufak arzusuna bile boyun eğilen biri tarafından kabul görmeyeceği aşikârdı). Sonra da ikametgâhımıza dönmemiz buyruldu.

Asalet ve meziyet

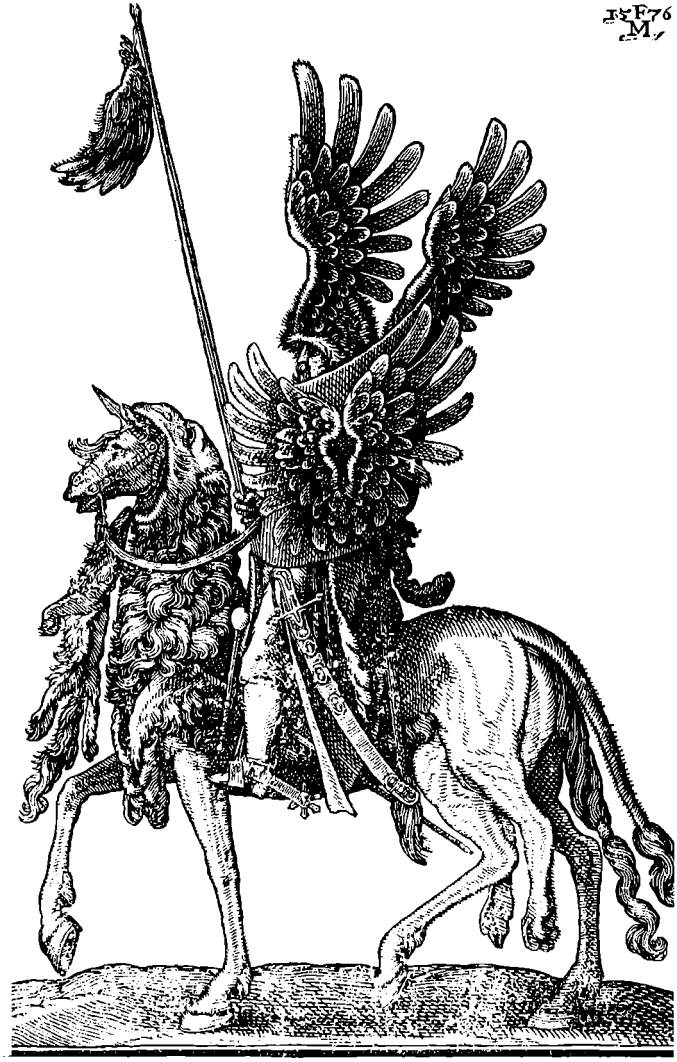
Sultanın karargâhı çok kalabalıktı. Hizmetkârlar ve yüksek mevki sahibi kimselerle doluydu. Bütün hassa süvarileri, sipahiler, garîbler, ulufeciler ve çok sayıda yeniçeriler karargâhtaydı. Bu muazzam kalabalığın içinde

---

[61] I. Murad'ın (h. 1360-1389) Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Miloş Obliç tarafından öldürülmesi kast ediliyor. Ancak sözü edilen âdetin sadece bu olaya bağlı olarak geliştiği kesin değildir (e.n.).

tek kişi yoktu ki itibarını kendi şahsi cesaretinden ve meziyetlerinden başka bir şeye borçlu olsun, doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın. Kişiye, verdiği hizmetlere ve yüklendiği vazifeye göre saygı gösteriliyor. Bu nedenle üstünlük mücadelesi de yok. Herkesin yaptığı işe uygun olarak tayin edildiği bir makamı var. Sultan vazifeleri ve görülecek hizmetleri bizzat kendisi dağıtıyor. Bunu yaparken o kimsenin servetini ve rütbesini önemsemiyor, namzet olanın şöhretini ve nüfuzunu düşünmüyor. Sadece meziyetlerini göz önüne alıyor, kabiliyetini, karakterini ve mizacını tetkik ediyor. İşte böylece herkes layık olduğunun karşılığını görüyor ve makamlar da işlerin üstesinden gelebilecek kimselerle doluyor.

Türk imparatorluğunda her insanın içine doğduğu şartları değiştirme ve kaderini tayin etme imkânı vardır. Sultanın altındaki en yüksek mevkilere sahip kimseler genelde sığırtmaçların oğullarıdır. Böyle doğmuş olmaktan utanç duymak şöyle dursun, bununla övünürler. Kendilerini ecdatlarına ve tesadüfen doğmuş oldukları ortama ne kadar az borçlu hissederlerse duydukları gurur o derece büyüktür. Meziyetlerin doğum veya miras yoluyla soydan geçtiğini kabul etmezler. Onlara göre meziyetler kısmen Tanrı'nın bir lütfu kısmen de aldıkları talim ve terbiyenin, gösterdikleri çabanın ve hissettikleri şevkin ürünüdür. Nasıl ki müzik gibi sanata, matematik ve geometriye olan istidat babadan oğula geçmiyorsa, karakterin de irsi olmadığını, oğulun mutlaka babasına benzemesi gerekmediğini ve vasıfların insana Tanrı tarafından ihsan edildiğini düşünürler. Dolayısıyla Türkler arasında itibar, hizmet ve idari mevkiler kabiliyet ve faziletin mükâfatı oluyor. Kişi tembel ve sahtekâr ise hiçbir zaman yükselmiyor, küçümsenip hakir görülüyor. İşte Türkler bu nedenle neye teşebbüs etseler başarılı oluyorlar ve hükmeden bir ırk olarak hâ-

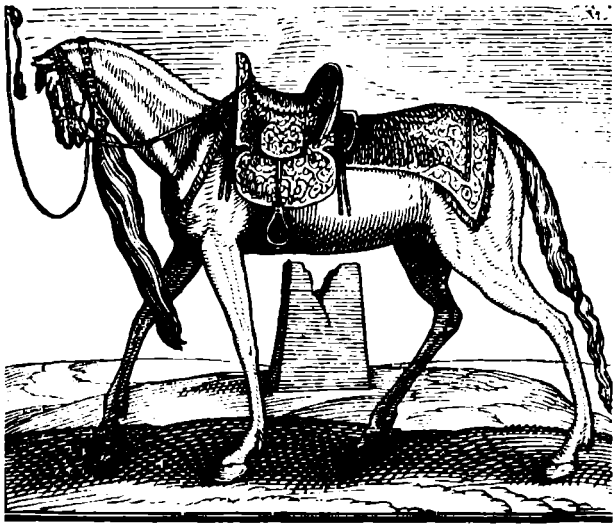
Öncü birliklerde görev yapan bir deli.

kimiyetlerinin hudutlarını her gün genişletiyorlar. Bizim usullerimiz ise çok farklı. Bizde meziyete yer yoktur. Her şey doğuma dayanır ve yüksek mevkilerin yolunu açan sadece soylu olmaktır. Başka bir yerde konuya tekrar döneceğimi sanıyorum. Bu düşüncelerim sadece sizin kulaklarınız için.

Şimdi gelin benimle ve başlarında ipekli kumaşın kat kat dolandığı kar beyaz sarıklar olan şu muazzam kalabalığa bakın. Rengârenk kıyafetler, her tarafta altın, gümüş, mor renklerin, ipek ve atlas kumaşların pırıltısı. Bunları teferruatıyla tarife kalkmak hem çok uzun sürer hem de kelimeler yetersiz kalır. Bugüne kadar gözlerime böyle güzel bir manzara sunulmamıştı. Bütün bu ihtişamın içinde yine de büyük bir sadelik ve tasarruf göze çarpıyor. Makamı ne olursa olsun herkesin kıyafeti aynı biçimde. Bizdeki gibi pahalı ve üç günde eskiyen kenar şeritleri ve lüzumsuz süslemeler yok. Türklerin en güzel kıyafetleri, işlemeli olsa bile –ki çoğu öyleydi– sadece bir dukaya mal oluyor.

Bizler onların giyim tarzına nasıl şaşıyorsak bizim kıyafetlerimiz de Türkleri hayrete düşürüyordu. Ayak bileğine kadar inen kaftanlar giyiyorlar. Bunlar kişiyi daha heybetli göstermekle kalmıyor endamını da artırıyor. Öte yandan bizim elbiselerimiz o kadar kısa ve dar ki vücudun, saklı kalması daha uygun olacak hatlarını ortaya çıkarıyor. Giyene yaraşması şöyle dursun şu ya da bu nedenle insanın boyunu kısaltıp bodur gösteriyor.

O büyük kalabalığın içinde bilhassa takdire değer bulduğum husus sessizlik ve disiplindi. Genellikle her türlü kalabalığın yarattığı izdihamda meydana gelen gürültü ve uğultudan eser yoktu. Herkes kendine ayrılan yerde çıt çıkarmadan duruyordu. Subaylar yani generaller, albaylar, yüzbaşılar ve teğmenler –Türkler bunların hepsine ağa unvanı verir– oturmuşlardı. Askerler ise ayaktaydı. En dikkat çekenler ise uzun bir saf halin-

Sultanın muhteşem atlarından biri.

de diğerlerinden ayrı bir tarafta duran birkaç bin yeniçeriydi. Benden biraz uzaktılar. Öyle hareketsizdiler ki, onları âdet olduğu üzere selamlamam söylendiği zaman başlarını eğerek bana karşılık verene kadar canlı insan mı yoksa heykel mi olduklarında bir an tereddüt etmiştim. Meydanın bu kısmından ayrılırken pek hoş bir manzarayla karşılaştık: Sultanın hassa süvarileri atları üzerinde dönüyorlardı. Atlar sadece güzel ve yüksek boylu değil fevkalade tımarlıydı ve üzerlerinde süslü haşalar vardı.

İran elçisi

Sultanın huzurundan isteklerimizin kabul göreceği konusunda pek az ümitle ayrıldık. İran temsilcisi 10 Mayıs'ta geldi. Beraberinde muhteşem hediyeler getirmişti

–gayet ince dokunmuş halılar, iç kısımları rengârenk işlemelerle süslenmiş Babil işi otağ perdeleri, mücevherlerle bezenmiş Şam kılıçları, zarif bir sanat eseri olan koşum takımlarıyla süsleri ve harikulade güzellikte kalkanlar. Ancak gelen hediyeler arasında bir Kur'an vardı ki hepsini gölgede bırakıyordu. Türkler, içinde kaideler ve kanunlar bulunan bu kitabı Tanrı'nın gönderdiği vahiyle Muhammed'in meydana getirdiğine inanıyorlar. Böyle bir hediye de diğerleri arasında çok yüksek bir değere sahip oluyor.

Dikkatlerini daha çok bize yöneltebilmek için İran temsilcisiyle hemen orada sulh akdedildi. Aramızdaki sorunlar artacağa benziyordu. Yaptıkları bu sulh akdinin gerçek olduğu hakkında en ufak bir kuşku duymamamız için onlara gösterdikleri itibarda hiçbir şeyi ihmal etmiyorlardı. Daha önce de bahsettiğim gibi her konuda aşırıya kaçmak Türklerin âdetidir –ister dostlarına saygıda ister düşmanlarına duydukları nefreti onları rencide ederek belirtmekte.

İkinci vezir Ali Paşa İranlılara bir bahçede ziyafet verdi. Biraz uzakta olmasına ve aramızdan bir nehir geçmesine rağmen ziyafeti görebiliyorduk. Şehrin meyilli arazide yerleşmiş olduğunu, insanın göremediği ve kendisinin de görülemeyeceği hiçbir yeri bulunmadığını evvelce söylemiştim. Ali Paşa Dalmaçya doğumlu. Çok hoş ve akıllı, insaniyet tarafından noksansız biri (bir Türk için şaşılacak kadar). Paşalar sofrayı gölgeleyen bir tentenin altında yaslanmış oturuyorlardı. Hepsi de aynı kılıkta giyinmiş yüz kadar genç, yemeği anlatacağım usulde sofraya getirdiler:

Önce misafirlerin uzanmış olarak oturdukları sofraya doğru aralarında aynı mesafeyi muhafaza ederek ilerlediler. Selam vermelerine mani olmasın diye boş olan ellerini dizlerinin üzerine koyup başlarını eğerek selam verdiler. Sonra da mutfağa en yakın duranı sa-

hanları alarak yanındakine, o üçüncüye, üçüncü de dördüncüye geçirdi. Yemek böylece sofraya en yakın olana ulaşıyor ve baş kethüda sahanları onun elinden alarak sofraya koyuyordu. Yüz veya daha çok sahan bu usulle ve herhangi bir karışıklığa meydan verilmeden, sözün gelişi akıp durdu. Bu iş bittikten sonra hizmet edenler misafirleri tekrar selamladılar ve aynı düzende, ancak son gelenler bu defa başta, ilk gelenler de sonda olmak üzere çekildiler. Diğer yemekler de sofraya bu usulde getirildi. Türkler anlık işlerde dahi intizama dikkat ederler. Biz ise en mühim konularda bile bunu ihmal ederiz. İran temsilcisinin maiyeti de efendilerinden uzak olmayan bir sofrada Türklerle birlikte ikram görüyordu.

Dönüş

Söylediğim gibi İranlılarla sulh akdedilince artık Türklere en basit isteklerimizi dahi kabul ettirme imkânımız ortadan kalktı. Aramızda varılabilecek antlaşma altı aylık bir mütareke olacaktı. Bu süre içinde Viyana'ya bir cevap yollanabilir ve buna oradan karşılık getirilebilirdi. Ben sıradan bir elçinin işlerini yürütmek üzere gelmiştim. Fakat sulha dair hiçbir hazırlık yapılmamış olduğundan paşalar Süleyman'ın bir mektubuyla soylu efendime gitmeme ve kral cevap vermeyi arzu ederse bunu getirmeme karar verdiler. Dolayısıyla tekrardan sultanın huzuruna çıkarıldım. Bana ayak bileğime kadar uzun üstü işlemeli iki bol hilat giydirildi. Bunlardan fazlasını zaten taşıyamazdım. Maiyetime de muhtelif renklerde ipek kaftanlar verildi. Onlar da bu kaftanları içinde bana refakat ettiler. Sanki bir tragedyada Agamemnon'un veya benzeri bir kahramanın rolünü oynayacakmışım gibi debdebeli bir kafileyle huzura çıkarıldım. Altın sırmayla işli bir kumaşa sarılıp mühür-

lenmiş mektubunu aldıktan sonra sultana veda ettim. Maiyetimden ileri gelenler de onu selamlamak için huzuruna kabul edilmişlerdi. Ardından paşalara da aynı şekilde saygılarımı arz ederek 2 Haziran'da maiyetimle birlikte Amasya'dan yola çıktım. Ayrılmak üzere olan elçilere *Dîvan*'da kahvaltı vermek âdettir. Hükümetin toplandığı makama Dîvan deniyor. Ancak bu kahvaltı âdeti taraflar dostluk içindeyse yerine getirilir. Bizim ilişkilerimiz ise henüz sulh zeminine oturmamış durumdaydı.

Süleyman'ın üzerimde bıraktığı intibaı anlatmamı arzu edersiniz sanırım. Yılların ağırlığını hissetmeye başlamış olmasına rağmen davranışındaki asalet ve genelde dış görünüşü böyle uçsuz bucaksız bir imparatorluğun hükümdarına yakışır seviyede. Her zaman tasarruftan yana ve kendine hâkim. Hatalar yapmış olabileceği gençlik döneminde bile Türklerin gözünde suçlanmamış. İlk yıllarında dahi şaraptan uzak durmuş, Türklerin ekseriya düşkünü olduğu kötü alışkanlıklara kapılmamış. Onu en acımasızca tenkit edenler bile karısına aşırı derecede boyun eğmesinden ve sonuçta Mustafa'nın katlinden başka aleyhinde ileri sürülecek önemli bir şey bulamıyorlar. Bu zaafını da genelde karısının kullandığı aşk iksirlerine ve büyülere yüklüyorlar. Onunla meşru evlilik yaptıktan sonra kanunen hiçbir mani bulunmamasına rağmen cariyeleri olmadığına inanılıyor. Dinin ve geleneklerin katı bir muhafızı; onlara bağlılığı topraklarını genişletmek arzusundan aşağı değil. Yaşına göre –nerdeyse 60'a yaklaşmakta– sağlığı yerinde.[62] Cildinin bozuk olmasının gizli bir hastalıktan veya bacağında iyileşemeyen bir yaradan, kangrenden ileri geldiği sanılıyor. Elçiler ülkesinden ayrılırken onlara sıhhatinin yerinde olduğu intibaını vermek için

[62] Kanuni o sırada tam 60 yaşındaydı (e.n.).

Kanuni Sultan Süleyman'ın portresi.

yüzüne kırmızı pudra sürüyor. Böylece yabancı hükümdarlar sağlığının ve gücünün yerinde olduğundan kuşku duymazlar da korkuları artar diye düşünüyor. Ayrılırken buna şahit oldum. Son defa huzuruna çıktığım zaman beni ilk kabul ettiğinden farklı bir görünüşü vardı.

Haziran ayının şiddetli sıcağı altında dönüş yolculuğumuza başladık. Hava tahammülümün üstünde sıcaktı, öyle ki ateşlendim. Baş ağrısı ile burun ve boğaz akıntısı yaptı. Hafif olmakla beraber bunlar İstanbul'a gelene kadar beni terk etmedi.

İran elçisi de bizimle aynı günde Amasya'dan yola çıktı. Aynı güzergâhı takip ettik. Önce de bahsettiğim gibi şehre giriş ve çıkış için tek bir yol vardı. Çevredeki tepelerin sarp oluşu başka yerden ulaşma imkânını ortadan kaldırmıştı. Bir süre gittikten sonra yol doğuya ve batıya doğru ikiye ayrılıyordu. İranlılar doğuya gidene saptılar, biz de batıya uzanan yolu takip ettik. Amasya'dan çıkarken birbirine yakın kurulu çadırlarıyla ovada dört bir yana yayılmış Türk ordugâhını da gördük.

Tekrar İstanbul'da

Dönüş yolculuğumu anlatarak vaktinizi almak istemem zira hemen hemen aynı yerlerden geçtik ve aynı yerlerde konakladık. Tek fark daha çabuk dönmemiz oldu. Bazen günde iki misli yol alıyorduk. Böylece İstanbul'a 24 Haziran'da ulaştık. Sürekli ateşim olduğu için ne kadar yorucu bir yolculuk yaptığımı artık siz tahmin edin. Çok zayıf ve halsiz döndüm ama sonra doktorum Quacquelben'in tavsiyeleriyle dinlenerek ve aldığım sıcak banyolar sayesinde kolayca eski gücüme kavuştum. Banyodan çıkınca bana soğuk duş yaptırıyordu. Bundan hoşlanmadımsa da çok faydasını gördüm.

İstanbul'dayken Türk ordugâhından yeni dönen biri bana bir hikâye anlattı. Asya halkının Osmanlıların idaresinden ve dininden ne kadar hoşnutsuz olduğunu gösterdiği için bunu size yazmaktan memnuniyet duyacağım. Anlattığına göre Süleyman dönüş yolunda bir Asyalının misafiri olmuş ve geceyi onun evinde geçirmiş. Sultan gidince evin sahibi böyle bir misafirin kalmasından dolayı evinin iffeti bozuldu ve kirlendi diye her tarafı sularla yıkamış ve dini âdetlerini yerine getirerek tütsüler yakmış. Bunun haberi kendisine ulaştığında Süleyman adamın öldürülüp evinin yerle bir edilmesini emretmiş. Asyalı böylece Türk'e nefretini ve İranlılara hissettiği yakınlığı canıyla ödemiş.[63]

Viyana yolunda

Eski gücüme kavuşmak için İstanbul'da iki hafta kadar kaldıktan sonra Viyana'ya doğru yola düştüm. Yolculuk uğursuz başladı. Tam şehirden çıkarken İstanbul'da satılmak üzere Macaristan'dan getirilen kız ve erkek çocuklar yüklü arabalarla karşılaştık. Türkiye'de bundan daha sıradan bir mal yoktur. Antwerp'in dışına çıkan yollarda türlü mallarla dolu arabalara nasıl tesadüf ediliyorsa, biz de zaman zaman korkunç bir esarete götürülmekte olan zavallı Hıristiyan kölelerin kafilelerine rastlıyorduk. Genç ve yaşlı erkekler sürüler halinde veya bizde pazara götürülen atlar gibi birbirlerine zincirlerle bağlı uzun sıralarla yürüyorlardı. Hıristiyan ahalinin bu zavallı durumu karşısında gözyaşlarımı tutamıyordum.

---

[63] Kanuni'nin babası Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'da Alevilere karşı giriştiği kıyımın üzerinden ancak 40 yıl geçtiği düşünülürse, böyle bir hikâyenin anlatılması şaşırtıcı değildir (e.n.).

Yolculuğa uğursuz başladığımı bu anlattıklarım ispat etmiyorsa başka bir olay daha var. Maiyetimdeki arkadaşlar yanlarındaki hizmetkârlardan bazılarını Türkiye'de kalmaya daha fazla tahammül edemediklerinden geri götürmem için bana teslim etmişlerdi. İki gün yolculuktan sonra resmi unvanı *Voyvoda* olan reislerinin hastalanıp bir arabada yolculuk ettiğinin farkına vardım. Üzerinde veba yarası olan ayağının çorabını rahatlamak için çıkarmıştı. Hastalığın bulaşmasından duyduğumuz korku bizi çok rahatsız etti. Adamcağız pek uzak olmayan Edirne'ye kadar ancak dayanabildi ve orada öldü. Bu olay başka sıkıntılara yol açtı. Diğer Macarlar ölenin eşyalarını paylaşmaya kalktılar. Biri ayakkabılarını, bir diğeri yeleğini, bir başkası hiçbir şey ziyan olmasın diye gömleğini, biri de çamaşırlarını aldı. Onları da bizi de apaçık görünen bu tehlikeden korumak mümkün değildi. Doktorum aralarına girip giyeceklere dokunmamaları için Tanrı adına yalvardı. Bu hastalığa yakalanmak kesin ölüm demekti ancak söyledikleri sağır kulaklara çarpıyordu. Neticede Edirne'den ayrılışımızın ikinci gününde aynı adamlar doktorumun etrafını aldılar. Baş ağrısına ve vücudun ağırlaşmasının yanı sıra depresyona ve bezginliğe karşı bir çare bulması için dualar ederek yalvarıyorlar, bu belirtilerin veba başlangıcı olmasından şüphe ediyorlardı. Doktor kendilerini boş yere ikaz etmediğini, hastalığa tutulduklarını, bunun için de her şeyi yaptıklarını söyledi. Yine de onlara elinden geldiğince yardım edeceğini ama yolculuk sırasında gereken şeyleri temin etmenin imkânsız olduğunu bildirdi.

Daha o gün konaklama yerine varınca her zaman âdetimiz olduğu üzere ilgi çekici şeyler aramak için yürüyüşe çıktık. Bir çayırda yabancısı olduğum bir ot buldum. Birkaç yaprağını koparıp burnuma götürdüğüm zaman sarımsak kokusu aldım. Ne otu olduğunu biliyor mu diye onları doktoruma gösterdim. Yakından in-

celediğinde *scordium*[64] olduğunu söyledi ve ellerini göğe kaldırarak vebaya karşı bir çare bahşettiği için Tanrı'ya şükretti. Sonra da bu ottan bir hayli toplayıp büyük bir tencerede kaynattı. Bir yandan da Macarlara sevinmelerini söylüyordu. Ardından otun suyunu aralarında paylaştırarak yatmaya giderken bunu Limni toprağı[65] ve *diascordium* ile almalarını ve iyice terlemeden uyumamalarını tembih etti. Verdiği talimatları yerine getirdiler ve ertesi gün kendilerini iyi hissettiklerini söyleyerek ilaçtan biraz daha istediler. Bunu da içtikten sonra iyileşmeye başladılar. İşte böylece Tanrı'nın yardımıyla bu berbat hastalığın tehdidinden kurtulduk. Ama yine de yolculuğumuzu başka terslik olmadan bitirmek kısmet değilmiş.

Belgrad'da

Trakyalılar ve Bulgarların Niş'e kadar, Sırpların da Niş'ten diğer Güney Slavlarının başladığı Semendire'ye kadar uzanan topraklarından geçerek aşırı sıcak altında Belgrad'a vardık. Aslan ve Büyük Köpek burçları gökyüzündeki en yüksek mevkilerindeydi. Burada perhiz günü olması nedeniyle bize lezzetli balıklar ikram etti-

[64] Akdeniz ikliminde yetişen panzehir otu, kurtluca otu ya da kurtluca olarak bilinen *teucrium scordium*, ortaçağdan beri vebaya karşı etkili olduğuna inanılan *diascordium* adlı ilacın yapımında kullanılırdı (e.n.).

[65] Limni toprağı tıbbi özellikleri nedeniyle çok değerliydi. Başka amaçların yanı sıra dizanteri tedavisinde, yara merhemi ve yılan sokmalarına karşı panzehir olarak kullanılırdı. Yılın sadece bir günü Tecelli Yortusunda (6 Ağustos) büyük bir ciddiyetle kazılır ve kalıp kalıp şekillendirilerek üzerine işaretler basılırdı. Bu nedenle bazen *terra sigillata* olarak anılır. Çoğu kez "keçi mührü" denmesi, karışımda keçi kanı kullanılmış olmasındandır. Limni toprağı hakkında hem antik hem çağdaş tüm kanıtlar F.W. Hasluck tarafından derlenmiştir. (*Annual of the British School of Athens*, XVI (1909-10), s. 71 vd.).

ler. Aralarında eni de boyu da çok büyük sazanlar vardı. Pek makbul olan bu balıkları Tuna'da tutuyorlar. Beraberimdeki hizmetkârlar midelerini sazanla tıka basa doldurdular. Ya oburluktan ya da mevsimin tesirinden dolayı çoğu ateşlendi. Bu kadar balıkla 40 kişiyi doyurmak mümkündü. Hepsinin fiyatı da yarım *thaler*'in altında. Diğer ürünlerin de çoğu aynı şekilde ucuz. Saman ve kuru ot ise bedava, kim isterse tarlalardan dilediği kadar toplayabiliyor. Her yer ot dolu. Bunların bütün masrafı biçip taşımanın işçiliğinden ibaret.

Sava nehrini geçtikten sonra her cins ürün açısından pek verimli olan Pannonia'ya[66] vardık. Eski Macarların buraya yerleşmekle ne kadar akıllı davrandığını takdir etmemek mümkün değil. Hem Avrupa'da hem denizin ötesindeki topraklarda uçsuz bucaksız araziler kat etmiş ve oralarda sadece kavruk çayırlara, zayıf ve kuraklığın yok ettiği arpa, yulaf ve buğday tarlalarına rastlamıştık. Halbuki Macaristan'a girdiğimizde bitkilerin boyları uzamıştı, öyle ki, bu yüzden önde giden arabayı çoğu defa arkadaki arabadan görmek mümkün olmuyordu –toprağın ne kadar mükemmel olduğunun apaçık ispatı.

Semendire'de, söylediğim gibi, Güney Slavlarının toprakları başlıyor ve Drava'ya kadar uzanıyordu. Bunlar ayyaş bir topluluk, genellikle hain oldukları da söyleniyor. Rascian denen bu halkın tam olarak hangi kökten geldiğini ve neden bu adı taşıdıklarını keşfedemedim. Ancak bize karşı iyi niyetli davrandılar. Onların hiç de ilgi çekici olmayan köylerinden geçerek nerdeyse dört bir yandan bataklıklarla çevrilmiş küçük Essek[67]

---

[66] Avusturya ile Macaristan'ın güneyinden Bosna-Hersek'in batısına ve İtalya'nın kuzeydoğusuna dek uzanan bir Roma idari bölgesi (e.n.).

[67] Günümüzde Hırvatistan'daki Osijek kenti, Osmanlı döneminde Ösek olarak anılmıştır (e.n.).

kasabasına geldik. Burası Katzianer'in[68] mağlup olduğu ve ordumuzun imha edildiği meşhur yerdi. Macaristan ovalarını aşarken bizi kavuran sıcağa karşı koyamadım ve ateş nöbetleri gelmeye başladı.

Essek'den ayrılarak Drava'yı geçtikten sonra Lasquen'e geldik.[69] Burada yolculuğun, sıcağın ve ateşin verdiği yorgunlukla dinlenirken mahalli memurlar gelerek sağ salim vardığım için beni tebrik ettiler. Bana ekmek ve şarabın yanı sıra kocaman kavunlar, armutlar ve cins cins erikler getirmişlerdi. Hepsi de fevkalade lezzetliydi –toprağının bereketiyle ünlü Campania'da[70] bunlardan iyisini yetiştirdiklerinden şüpheliyim. İstirahat ettiğim odadaki uzun masanın üstü bu hediyelerle dolmuştu. Hizmetkârlarım hastalığım yüzünden Macarları odama davet etmeyişim üzerine onları akşam yemeğine alıkoydular. Uyandığımda gözüm masaya ilişti. Uykuda mıydım yoksa rüyada mı emin değildim ama gözlerimin önünde sanki bir *cornucopia* (bereket boynuzu) duruyordu. Sonunda doktoruma bu meyvelerin nereden gelmiş olduğunu sordum. Gördüklerim beni en azından serinletsin diye oraya kendisinin koydurmuş olduğunu söyledi. Tatlarına bakabilir miyim diye sorduğumda bana mani olmadı ama sadece tatmama müsaade etti. Meyveler dilimlendi. Her birinden ufak bir parça yedimse de serinleyemedim. Ertesi gün Macarlar gelerek hizmetlerini arz ettiler. Sonra da bazı komşularının kötü davranışlarından şikâyetle imparatorun himayesini istediler.

---

[68] 1537'de Bosna Paşasının Macaristan içlerine ilerleyişini engellemek için Janoş Katzianer komutasında gönderilen büyük bir kuvvet Ösek yakınlarında yapılan Vertizo Muharebesi'nde mağlup edilmişti. Katzianer daha sonra Türklerle ihanet sayılacak müzakerelere girmiş ve kendi vatandaşlarından biri tarafından öldürülmüştür.

[69] Muhtemelen Ösek ile Mohaç arasında yer alan Lapancsa'dır.

[70] Güneybatı İtalya'da bereketli topraklarıyla ünlü bir bölge (e.n.).

Buradan Macar Kralı Lajos'un mağlubiyetine sahne olan Mohaç'a ulaştık. Kasabaya yakın bir yerde sarp yamaçların arasından akan derin bir çay gördüm. Zavallı genç kral atıyla bu çayda boğulup ölmüştü. Süleyman'ın mükemmel disiplinli kalabalık kuvvetlerine alelacele toplanmış ve çoğu silahsız köylüler olan bir avuç askerle karşı koymaya kalkması kötü talihin bir eseri miydi, yoksa sadece kötü bir karar mıydı bilmiyorum.

Mohaç'tan Tolna'ya, oradan da Feldvar'a [Dunaföldvar] geldim. Sonra da Tuna üzerinde Güney Slavlarının yaşadığı ve adına Cophin [Csepel ?] dedikleri oldukça büyük bir adaya geçtim. Ardından Tuna'yı tekrar aşarak Belgrad'dan ayrılışımın on birinci günü olan 4 Ağustos'ta Buda'ya ulaştım. Yolda atlarımızın çoğunu kaybetmiştik. Hayvanlar taze arpa yedikten sonra üstüne aşırı soğuk su içince çatlayıp ölmüşlerdi. Birçok eşkıya tehlikesi atlattık. Bütün yöre bunlarla doluydu, bilhassa *Heydon*'larla. Nasıl kıl payı kurtulduğumuzu sonradan Buda Paşasının cezalandırdığı bazı haydutların anlattıkları gösteriyordu. Adamlar bizi tuzağa düşürmek için çürük bir köprünün aştığı geniş bir dere yatağına saklanmış olduklarını itiraf ettiler. Küçük bir grubun böyle bir köprüde bizi çevirmesinden kolay bir iş olamazdı. Çürümüş olduğu için araları açılmış çatlaklar ve delikler yüzünden, ne kadar dikkatli olsanız da, atların düşme tehlikesiyle karşılaşmadan köprüyü geçemezdiniz. Düşmanların bir kısmı önden saldırırken diğerleri arkadan bastırsa, o sırada bazıları da her iki yanınızda dere yatağı içinde çarpışıyor veya sazların arasında saklanıyor olsalar ve siz de köprünün durumu yüzünden atınızın üstünde kolay kolay kımıldayamazken Caudine Forks'daki Romalılardan beter olur, ya esir edilir ya da canınız-

dan olurdunuz.[71] Bilemiyorum, kalabalık olduğumuzdan mı veya yanımdaki Macarları gördüklerinden mi, yoksa uzun bir saf halinde yol aldığımız için hepimiz köprüde aynı zamanda durmadığımız yahut başka bir şeyden korktukları için mi; Tanrı'nın yardımıyla Buda'ya salimen varabilmiştik.

(*Busbecq Buda Paşası ile pek tatmin edici olmayan bir görüşme yaptıktan sonra Raab ile Gran'a [Estergon] doğru yola devam eder. Yolculuğu sırasında Türk öncü muhafızlarıyla bazı Macarlar arasında kavga çıkar. Macarlar bir at gasp edip Türklerden birinin burnunu keserler.*)

Nihayet Estergon'a geldik. Ertesi gün sancak beyi tarafından dostça karşılandım. Söz arasında Macar askerlerinin küstahlığı hakkındaki mütalaamı rica etti. İmparatorun elçisinin aralarında olması bile onları her zamanki davranışlarından alıkoymamıştı. Bana çalınan atı geri almamı söyledi. Yaralanan Türk biz görüşürken sancak beyinin avlusunda bir köşede duruyordu. Burnu yerine dikilmiş ve başı sarılmıştı. Boğuk ve zavallı bir sesle başına gelen bu talihsizlikten dolayı bir hediye ile kendisini teselli etmemi istedi. Ona yaranın tedavisi için gerekeni yapacağım diyerek iki duka altını verdim. Daha fazlasını isteyince sancak beyi onu azarlayarak bunun tedavi için kâfi geldiğini hatta fazlasıyla karşılayacağını, başına gelenin kaderi olduğunu, bunu da bana yüklememesi gerektiğini söyledi.

---

[71] Roma Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında komşu şehir devletlerden Samnium ile yapılan savaşlarda yaşanan bir olay kast ediliyor. IO 321'de Roma ordusu Caudine Forks denen dar bir vadiye girerek kolayca pusuya düşmüş ve savaşamadan teslim olmak zorunda kalmıştı (e.n.).

Kendisine veda ettikten sonra o gün Komorn'a [Komarom] hareket ettim. Ateş nöbetlerimin belli sürelerde tekrarlamasını bekliyordum ama beni terk ettiklerini anladım. Nöbetler Türk topraklarında kalmıştı. Hıristiyan dünyasına adımımı atınca devama cesaret etmediler. Beni hastalığımdan kurtardığı, uzun ve çetin yolculuğumun sıkıntılarına son verdiği için Tanrı'ya şükrettim.

İki gün sonra Viyana'ya vardım. Romalıların Kralı haşmetmeap hükümdarım Ferdinand'ı malikânesinde bulamadım. Yerine Bohemya Kralı Maximilian oradaydı. Gösterdiği nezaket yorgunluğumu büyük ölçüde unutturdu. Yolda çektiğim sıkıntılar ve hastalığım yüzünden şimdi bile o kadar zayıf düşmüş durumdayım ki çoğu kimse Türkler tarafından zehirlendiğimi düşünmüştür. Arşidük Ferdinand geçenlerde buradaydı. Kendisine saygılarımı arz etmeye gittiğimde maiyetindekilerden birine kim olduğumu sormuş. O da benim duyabileceğim kadar yüksek bir sesle genelde gitmiş oldukları ülkeden bu durumda dönenlerden biri dedi. Sanırım yaşlı Claudius gibi bir çeşit mantar yutmuş olduğumu anlatmak istemişti.[72] Bunun böyle olmadığına eminim. Bir süre dinlendiğim takdirde rengimin yerine geleceğine, sağlığıma ve eski gücüme yeniden kavuşacağıma kuşkum yok. Aslında her gün biraz daha iyi hissediyorum.

Bu arada Romalıların Kralı'na döndüğümü bildirerek kendisini altı aylık mütarekeden haberdar ettim. Şu sırada katıldığı Diet'den[73] geri geldiğinde her şey hakkında çok daha teferruatlı ve kati bilgiler vereceğim.

[72] Karısı Agrippina'nın İmparator Claudius'u bir mantar yemeği ile zehirlediği söylenir.

[73] Siyasi konuların ve kiliseyle ilgili sorunların görüşüldüğü Avrupa çapındaki bir kurultay (ç.n.).

Korkusundan veya başka nedenlerden dolayı benimle İstanbul'a gitmekten vazgeçen kimseler şimdi benimle dönmüş olmak için çok şey verirdi. Plautus'un[74] şu sözleri onlara pek uygun düşüyor: "Cevizi yemek isteyen kabuğunu kırmak zorundadır." Yükü paylaşmayan bir kimsenin kazanılandan pay istemeye hakkı yoktur.

Amasya ve İstanbul'a yaptığım seyahati size –belki de kabaca eğrilmiş bir iplik yumağına benzer şekilde– karşılıklı konuşuyor gibi anlatmış bulunuyorum. Arzunuza uyarak aceleyle yazmış olmam, kullandığım üslubu bağışlamanız için yeterli bir mazerettir sanırım. Daha dikkatle yazacak bol vaktim olsaydı bile telaş içinde ve çok meşgul birinden daha zarif bir anlatım beklemek haksızlık olur. Yazdıklarımı sadelik içinde gevelemiş olmamda beni teselli eden tek husus, içinde gerçek dışı hiçbir şey bulunmamasıdır. Böyle anlatılanların taşıdığı en büyük değer de budur. Hoşça kalın.

---

[74] Plautus'dan alıntı, *Curculio*, c. I, s. 55.

İkinci Mektup

Osmanlı ve Selçuklu sanatında sıkça tasvir edilen efsanevi harpi.

İstanbul, 14 Temmuz 1556[75]

Mektubunuzu aldım. Benim ikinci defa Trakya'ya[76] gideceğimi duyduğunuzu ve halkının yabaniliği ile kötü tanınan bu bölgelere tekrar dönmek için ikna olmama hayret ettiğinizi söylüyorsunuz. Yolculuğumun nasıl geçtiğini, vardığımda işleri ne durumda bulduğumu, nasıl karşılandığımı ve dahası sağlığımı, keyfimi, hemen geri dönme ümidi olup olmadığını bilmek istiyorsunuz. Eski dostluğumuz adına sorduklarınıza işte cevabım.

Kış seyahati

Öncelikle o kıyılara döndüğüme dair duyduklarınız doğrudur ve sizi hayrete düşürmemelidir. Söz verdiğim için sonuna kadar üstlenmiş olduğum vazifeyi reddetmem mümkün değildi. Romalılar Kralı haşmetmeap efendim Ferdinand beni Süleyman nezdinde yıllarca sürebilecek bir dönem için elçi tayin etmişti. Bu makamı kabulümün barış antlaşmasının aktine bağlı görünmesi

---

[75] Elzevir baskısı yılı 1555 olarak veriyor, ancak o tarihte Busbecq ilk mektubunda anlattığı üzere Anadolu yolculuğundadır.

[76] Busbecq Osmanlıların Avrupa'daki tüm toprakları için bu eski tabiri kullanıyor.

bir gerçektir. Barış ümidi tamamen ortadan kalkmadığına göre barış veya savaş lehinde bir karara kadar zorluklardan ve tehlikelerden kaçmam için herhangi bir neden yoktu. Böylece, karşılaşacağım tehlikeyi biliyor olmama ve makamımı başkasına devretmeyi arzu etmeme rağmen yerime birini bulamadığım için bu duruma, daha doğrusu en büyük saygıyı duyduğum efendimin arzularına boyun eğmek zorunda kaldım. Kendisi İmparatorluk Dieti'nden Viyana'ya gelir gelmez, Süleyman ile yaptığım görüşmeleri benim ağzımdan dinleyince, daha yeni ayrıldığım bu saraya mektuplar götürmem için yolculuğa hazırlanmamı emretti.

İstanbul'a dönmem emredildiğinde mevsim kıştı. Havanın fırtınalı ve yağmurlu olması hiç de hoş değildi. Yanımdaki mektuplarda iyi haberler götürmüyordum. Buna başımı aslanın ağzına sokmak diyeceksiniz. Size bir defa doğru olan ikinci defa da doğrudur diyerek cevap vereceğim. Şerefli bir vazife ne kadar çetin ve tehlikeli olursa kazanılacak itibar ve şeref de o kadar büyük olur.

Viyana'dan Karadeniz'in dost olmayan kıyılarına[77] doğru uzun yolculuğuma çıktığımda Kasım ayındaydık. Yoldaki ufak tefek olayların teferruatına girerek sabrınızı taşırıp sizi yormayacağım. Bir önceki seyahatimin hikâyesiyle sizi zaten usandırmıştım, kaldı ki bu defa da yine aynı güzergâhı takip ederek yol aldık.

İstanbul'a Ocak başında ulaştık. Maiyetimdekilerden birini yolda kaybetmek üzüntü yarattı. Yolculuğun zorlukları yüzünden yüksek ateşe dayanamadı. Buradaki meslektaşlarımı sağ ve salim buldum, fakat Türk imparatorluğundaki durumlarda büyük değişiklikler olmuştu. Süleyman'ın küçük oğlu Beyazıd kendini ciddi

[77] Karadeniz'in Eskiçağ'daki adlarından biri olan "Dost Olmayan Deniz" *Pontus Axeinos*'a bir gönderme yapıyor (e.n.).

tehlikelerden kurtarıp babasıyla barışmış. Sadrazam Ahmed Paşa boğdurulmuş ve Rüstem eski itibarlı mevkiini tekrar elde etmiş.

Altı aylık mahpusluk

Bunlara birazdan tekrar döneceğim ama öncelikle sultan ve paşalardan ve genelde Türklerden gördüğüm ters muameleden bahsetmek istiyorum.

Paşalar, âdetleri olduğu üzere, beni sultanın huzuruna çıkarmadan önce nasıl bir haber getirdiğimi öğrenmek istediler. İmparatorun haklarından vazgeçmediğini, Transilvanya voyvodası İoannis'in oğlu ve dul karısıyla hiçbir zora ve hileye başvurmadan yaptığı anlaşmalara uyulmasını istediğini öğrenince manasız ve aşırı bir hiddete kapıldılar. Uzun başarı dönemi bu insanlara öyle bir gurur vermiş ki isteklerine uyanı doğru, uymayanı haksız buluyorlar. Dolayısıyla beni tehdide başladılar ve sultanın huzuruna böyle bir cevapla gitmemizin kötü sonuçlar doğuracağını öne sürdüler. Biz yine de huzura çıkarılmak için ısrar edince kendilerini de karşılaşacağımız tehlikeye atmak istemediklerini söylediler. "Uçurulmaya hazır kaç başımız olduğunu sanıyorsunuz ki sizi böyle bir cevapla sultanın huzuruna çıkarmak cesaretini gösterelim?" diye sordular. Süleyman'la besbelli alay etmiş olacaktık ki o da böyle bir davranışa sükûnetle tahammül etmeyecekti. Sultan muzaffer bir ordunun başındaydı, İranlılara karşı kazandığı zaferler ona cesaret vermiş ve coşkuyla doldurmuştu; kendisine rakip çıkan oğlunu öldürtmüştü –bu da hiddetinin ne kadar ileri gidebileceğini gösteriyordu. Savaş yorgunu askerine elde edecekleri ganimetler ve esirlerin bolluğu ile güç verip Macaristan'a sokarak bu bölgenin henüz fethedilmemiş ufak bir kısmını topraklarına katmaktan daha çok neyi arzulayabilirdi ki! Eğer akıllı isek rahat durur, uyuyan

aslanı uyandırmaz ve nasıl olsa yakında karşılaşacağımız zorlukları hızlandırmazdık.

Diğer Türklerle konuştuğumuz zaman onlar da paşaların bu görüşlerini doğruladı. Bize yapacakları en hafif muamelenin aramızdan iki kişinin berbat bir zindana atılmak, üçüncünün de, yani benim, burnumun ve kulaklarımın kesilip efendime geri gönderilmek olacağını sandıklarını söylediler. Bütün bunlardan başka ikametgâhımız [Elçi Hanı] önünden geçenlerin haşin ve düşmanca bakışları da bizi endişeye boğuyor, kötü şeyler olacağını hissettiriyordu.

Ardından bize daha sert davranmaya başladılar. Kimseyi yanımıza sokmuyorlar, dışarı çıkmamıza da izin vermiyorlar, bize elçiler gibi değil, her hususta esir muamelesi yapıyorlardı. Bu durum altı ay sürdü. Geleceğin bizler için neler hazırladığı hakkında hiçbir fikrimiz yok. Tanrı nasıl takdir ettiyse öyle olacak. Kısmetimizde ne varsa, haklı ve şerefli bir vazife uğruna acı çektiğimiz düşüncesi bizi teselli edecek.

Osmanlı sarayında dönen dolaplar

Şehzade Beyazıd hakkında bilgi edinmek istiyorsunuz, işte anlatıyorum. Ancak söyleyeceklerimi iyice anlaşılır kılmak için Süleyman'ın ailesi hakkında daha önce anlattıklarımı tekrarlamam gerekiyor. Kendisinin beş oğlu vardı. En büyüğü Kırımlı cariyesinden [Mahidevran] olan Mustafa idi. Onun acı kaderinden evvelce bahsetmiştim. Meşru evlilik yaptığı Roxolana'dan da dört oğlu olmuştu –Mehmed, Selim, Beyazıd ve Cihangir. Mehmed evlenmiş ve genç yaşta ölmüştü. Selim ve Beyazıd şimdi hayatta. En küçük oğlu Cihangir'in ölümü ise şöyle oldu:

Mustafa'nın ölüm haberi İstanbul'a ulaşınca, aklen ve bedenen sağlam olmayan Cihangir (kamburu vardı)

aynı akıbetin kendisini de beklediğini düşünerek korkup telaşa kapılmış. Bütün ümidi babası yaşadığı müddetçe kendisine dokunulmamasıymış. Süleyman'ın ölümü halinde yerine her kim geçecekse bu onun da sonu demekmiş. Kardeşlerinden hiçbiri kurtulmayacak, tahta rakip görüleceklerinden o da diğerleriyle birlikte ortadan kaldırılacakmış. Bu düşünceler sanki idamına derhal ferman çıkarılmış gibi onu dehşete sürüklemiş. Bu yüzden hastalanmış ve ölmüştü.

İşte söylediğim gibi, böylece iki oğlu kalmıştı. Bunların büyüğü Selim babası tarafından veliaht seçildi. Beyazıd'ın desteği ise annesinin sevgisi ve himayesiydi. Bu da oğlunun kaçınılmaz akıbetinden dolayı ona acımasından veya kendisine saygılı ve itaatkâr davranışından yahut bir başka nedenle annesinin kalbini kazanmış olmasından kaynaklanıyordu. Kimsenin şüphesi yoktu ki sultanı seçme hakkı annesinde olsaydı, Beyazıd'ı Selim'e tercih eder ve tahta geçirirdi. Ancak babanın isteklerine itaat şarttır. Süleyman da ölümünden sonra Selim'den başkasının yerini almaması hususunda kesin kararlıydı. Bunu bilen Beyazıd kendisini bekleyen feci akıbetten kurtulmak ve mutlak bir ölüm yerine tahtı kazanmak için her çareye başvuruyordu. Annesi ile Rüstem'in desteği ümidini tamamen kaybetmesine mani oluyor, taht için çarpışarak can vermeyi kardeşi tarafından bir kurban gibi şerefsizce katledilmeye tercih ediyordu. Böyle düşündüğü ve Selim'e açıkça düşman olduğu için uzun zamandır aklında beslediği planı uygulamak gayesiyle Mustafa'nın katlinden doğan nefreti fırsat bildi.

(*Busbecq, Tuna eyaletlerinde kendisini Mustafa diye tanıtıp isyan bayrağı açan düzmeceye destek vermeleri için Beyazıd'ın kendi taraftarlarını nasıl ikna ettiğini anlatır.*)

Bu komplonun, iki oğlundan birinin desteği olmadan düzenlenmeyeceğine haklı olarak inanan Süleyman

meselenin ciddiyetle ele alınması gerektiğine karar verdi. Sancak beylerine yazarak durumun bu kadar ileri gitmesine meydan verdikleri ve daha başında gereğince ele almadıkları için onları azarladı. Bu sahtekârı ihanete katılan diğer elebaşlarıyla birlikte ilk fırsatta zincire vurup kendisine göndermezlerse sonlarının fena olacağını söyleyerek tehdit etti. İşlerini kolaylaştırmak için vezirlerden birini (yukarıda bahsettiğim Mehmed'in[78] dul karısıyla evlenmiş olan Pertev Paşa'yı) hassa birliklerinden büyük bir kuvvetle onlara yardımcı olsun diye yolladığını, ancak kendilerini temize çıkarmak istiyorlarsa bu meseleyi takviyeler gelmeden halletmeleri gerektiğini de ekledi.

Sancak beyleri Süleyman'ın emirlerini alınca gayretle harekete geçmenin şart olduğunu anlamışlardı. Birbirlerine cesaret vererek süratle işe koyulmuş ve sahtekârın planlarını bozup onu mat etmeye çalışmışlardı. Toplanmaya çabalayan çeteleri bölmek ve birleşenleri dağıtmak için onları yaklaşan tehlikeyle tehdit edip etrafa korku saçarak ellerinden geleni yapmışlardı.

Bu arada Pertev Paşa'nın kuvvetleri ilerlemekteydi. İsyanın sahnelendiği yere yaklaştıklarında sahtekârın askerleri, çepeçevre kuşatılmış olduklarını görmüşlerdi. Böyle bir durumla aniden karşılaşan yarı eğitimli birliklerin mutat davranışıyla paniğe kapılmış, sadece birkaçı savuşabilmişti. Ardından verdikleri sözü de, haysiyetlerini de ayaklar altına alıp hepsi de Mustafa'yı terk ederek kaçabildiğince kaçmışlardı. Mustafa da elebaşları ve akıl hocalarıyla aynı şeyi yapmaya çalışmışsa da sancak beyleri yolunu keserek onu canlı ele geçirmişlerdi. Bütün esirler Pertev Paşa'ya teslim edilmişti. Paşa da onları seçkin muhafızlarla İstanbul'a yollamıştı. Süleyman asileri işkence altında sıkı

[78] Süleyman ve Hurrem'in en büyük oğlu.

bir sorgulamadan geçirip bilmek istediği her şeyi, Beyazıd'ın işlediği suçu ve yaptığı bütün planları öğrenmişti. Asiler yeteri kadar toplanınca Beyazıd'ın onlara büyük bir kuvvetle katılarak durumun alacağı şekle göre doğrudan doğruya İstanbul'un üzerine yürümeyi yahut kardeşine aniden taarruz etmeyi düşündüğü ortaya çıkmıştı. Fakat tereddüt etmesi yüzünden bu planlar olgunlaşamadan sultan süratle duruma hâkim olmuştu. İstediği bütün bilgileri elde eden Süleyman esirlerin derhal gece yarısı denizde boğdurulmasını emretti. Gerçeklerin herkes tarafından duyulmasından ve ailedeki sorunların komşu hükümdarların gözleri önüne serilmesinden çekiniyordu.

Süleyman, Beyazıd'a son derece kızmıştı. Onu nasıl cezalandıracağını düşünüyor, karısı da her zamanki kurnazlığı ile aklındakileri okuyordu. Aradan birkaç gün geçerek gazabının şiddetini kaybetmesini beklemişti ve bir gün konuyu huzurunda dile getirmişti. Gençliğin düşüncesizliğinden, kadere karşı koymanın mümkün olmadığından bahsederek Türk imparatorluğunun tarihinden benzeri misaller vermişti. Bir insanın kendisi ve ailesi için elinden geleni yapmasının insiyakı bir istek olduğunu, herkesin ölümden kaçtığını ve genç birinin kötü akıl hocalarına kolayca kapılıp vazife ve dürüstlük yolundan sapabileceğini anlatmıştı. İlk suçu affetmenin adil olduğunu, oğlu davranışlarını değiştirirse onun hayatını bağışlamakla babasının çok şey kazanacağını, öte yandan tekrar kötü yollara saparsa onu her iki suçundan dolayı cezalandırmak için eline çok fırsatlar geçeceğini söylemişti. Sultana yalvarmış ve eğer oğluna acımıyorsa oğlu namına bir annenin dualarına merhamet etmesi gerektiğini öne sürmüştü.

Gözyaşları ve okşamalarla birlikte bu söyledikleri karşısında Süleyman yumuşamıştı. Her zaman olduğu

gibi karısının çok tesiri altında kalarak ona boyun eğmiş ve bizzat gelip babasının emirlerini alması şartıyla oğlunu bağışlamıştı. Beyazıd babasının huzuruna çıktığında Süleyman onu yanına oturtmuştu. Budalaca davranarak silaha sarılmaya cesaret etmiş olduğundan dolayı onu şiddetle azarlamaya başlamış, isyanın nerdeyse kendisini hedeflediği görüntüsü verdiğini söylemişti. Çevirdiği dolaplar kardeşine karşı düzenlenmiş olsa da, bu hareketi utanç verici bir suçtu. Aile içindeki çekişmelerle İslam dininin tek dayanağı olan Osmanlı hanedanının gücünü tehlikeye atarak dinin temellerini kökünden yıkmak için elinden geleni yapmıştı.

Bundan böyle karışıklık yaratarak suçsuz olan kardeşini kışkırtmaya ve babasına bu ihtiyar yaşında ıstırap çektirmeye son vermeliydi. Tekrardan eski yoluna saparak yeni fırtınalar kopartmaya kalkarsa bunlar onun başında patlayacaktı. O zaman da ikinci bir suçun affı olmayacak, karşısında anlayışlı bir baba yerine en acımasız bir hükümdar bulacaktı.

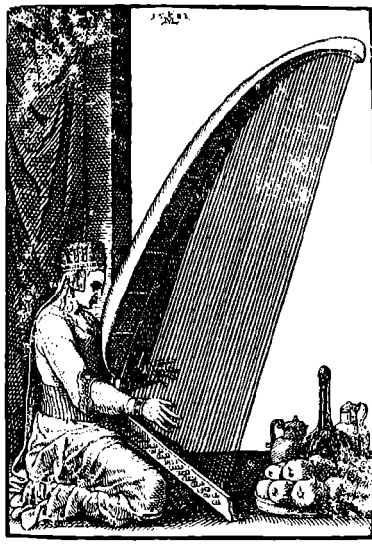
Beyazıd bu sözlere hatasını mazur göstermeyen kısa bir cevapla artık babasına itaat edeceğine söz vermiş. Ardından Süleyman mutat şerbetin getirilip (su, şeker ve muhtelif meyve suları karışımı) ikram edilmesini buyurmuş. Beyazıd şerbeti reddetmeyi arzuladıysa da cesaret edememiş ve zevahiri kurtarmak için gerektiği kadar içmiş. Bunun boğazından geçecek son yudum olabileceğinin büyük endişesi içindeymiş. Ancak babası aynı kaptan kendisi de içerek oğlunun çektiği korkuya son vermiş. Babasıyla yaptığı görüşmede Mustafa'dan çok daha şanslı olan Beyazıd sonra hükümet ettiği yere dönmüştü.

(*Busbecq bundan sonra Ahmed Paşa'nın katlini ve Rüstem'in tekrardan sadrazamlık makamına getirilişini anlatır.*)

Ne zaman döneceğimi soruyorsunuz. *Facilis descensus Averni* [Cehenneme gitmek kolaydır].[79] Buraya gelirken bana yol gösteren Tanrı uygun gördüğü zaman yurduma dönmeme de yardımcı olur. Bu arada yalnızlığım ve çektiğim sıkıntılar içinde eski dostlarım olan kitaplarla kendimi teselli ediyorum. Onlar hiçbir zaman güvenimi sarsmadılar ve bana daima gece gündüz ihtimamla hizmet ettiler. Hoşça kalın.

[79] Vergil, *Aeneid*, vi,126; metinde Averno olarak geçmektedir.

Üçüncü Mektup

Çeng çalan kadın.

İstanbul, 1 Haziran 1560

Aldığınız haberler kesinlikle doğrudur, bütün tafsilatı da biliyorsunuz. Meslektaşlarım uzun zaman önce beni bırakıp gittiler, ben de burada yalnız başıma kaldım. Beni onlarla beraber dönmekten ve bu yaban topraklara veda edip uzun zamandır özlemini çektiğim ülkeme kavuşmaktan kaderim mi yoksa güçlü iradem mi alıkoydu diye soruyorsunuz.

Daha önceki mektuplarımdan tanıdığınız meslektaşlarım üç yılın burada boşuna geçtiğini, süreli de olsa sulh veya mütareke için hiçbir şey yapılmadığını görmüşlerdi. Gelecekteki gelişmelerde sadece belli belirsiz ve uzak bir ümit olabileceğini anlayarak, bütün gayretleriyle buradan ayrılmak için müsaade almaya uğraşmışlardı. Süleyman büyük zorluklarla ikna edilip gitmelerini kabul edince –zira buraya gelen birinin arzu ettiği zaman geri dönmesi kolay iş değildir– geriye bir husus kalıyordu: benden daha uzun süre kaldıkları için beni almadan mı gitmeliydiler yoksa hep birlikte mi yola çıkmalıydık? Süleyman bizden birini alıkoyarak sulhten yana görünmek istemediğinden seçimi bize bıraktı.

Arkadaşlarım imparatorun menfaati açısından birimizin burada kalmasının uygun olacağını düşünüyorlardı. Bu apaçık ortadaydı (ve ben de onlara katılıyor-

dum) ancak bu niyetimi Türklerden saklamanın uygun olacağını düşündüm. Ve böylece bu husus ne zaman onların yanında söz konusu olsa, burada kalmaya karşı olduğumu şiddetle savundum. İstanbul'a sıradan bir elçi olarak geldiğimi kabul ediyor, fakat bu vazifemin sadece sulh akdedilirse süreceğini dile getiriyordum. Sulh akdi belirsiz olduğu müddetçe efendimin bana verdiği talimatlara uymadan, onların dışına çıkarak nasıl kalacağımı bilemediğimi, hep beraber gitmemizin aldığım emirlere daha uygun düşeceğini söylüyordum. Böyle konuşuyordum zira Türklerin isteği üzerine kalırsam daha güçlü durumda olacaktım; kalmayı ben teklif edersem kendimi onlara zorlamış duruma düşecektim. Eğer hep birlikte yola çıkarsak sadece savaşın içeri girebileceği bir pencere değil Janus Mabedi'nin kapılarını ardına kadar açmış olacaktık.[80] Öte yandan burada kalmam sulh ihtimalini zedelemeyecekti. İki başkent arasında mektuplar teati edilene kadar aradan uzun zaman geçecek ve bu arada meydana gelebilecek gelişmeler durumumuzu daha iyi bir şekle sokabilecekti. Sonuçta yapılacak her şey, feci bir savaşı gereksiz yere kaçınılmaz kılmaktan daha iyi olacaktı. Buna rağmen kendi menfaatimi ne kadar az düşündüğümün farkındaydım. Omuzlarımı sadece sorunlarla yükleyecek ve büyük bir sorumluluğun ağırlığını tek başıma taşıyor olacaktım. Hele çabalarım savaş ilanıyla sonuçlanırsa birçok umulmadık olaylarla karşılaşmayı beklemeliydim. Fakat böyle ağır vazifeleri üstlenenler toplumun menfaati uğruna onlara kolayca katlanmalı ve sadece devletin yararını göz önünde bulundurmalıdır.

[80] Roma'daki Janus Mabedi sadece barış dönemlerinde kapalı olurdu.

Rüstem Paşa devreye giriyor

Burada kalmamı çok arzu eden Rüstem bana daha serbestçe hareket imkânı sağladı. Tabii, hepimizin birden gitmesinin düşmanlıkların patlak vermesine ve henüz başlayan sulh müzakerelerinin kesilmesine sebep olacağını fark ediyordu. Özellikle bu sıralarda bir dış güçle savaşmaya karşıydı. İleri görüşlü biri olan Rüstem, Süleyman'ın Macaristan'a sefer açması halinde oğullarının bunu mutlaka fırsat bilip yeniden bazı teşebbüslere girişeceğini düşünüyordu. Bu nedenle bizi evine çağırarak sulh yapılması için imparatora sunmamızı istediği hususları meslektaşlarıma teferruatlı olarak uzun uzun anlattı. Burada kalıp üstlendiğim vazifeyi terk etmemem ve başarılı bir sonuca ulaşana kadar sebat etmem için beni zorladı. Hiçbir zaman sulha karşı olmamış imparatorun buradaki vazifemde kalmamı tasvip edeceğine inandığını belirtti. Ben de kendi hesabıma uygun cevaplarla tedbiri elden bırakmadan bazı itirazlarda bulundum. Sözlerim Rüstem'i daha fazla ısrara sevk etti. Sulh ümidini tamamen ortadan kaldırmamı önlemek için şunları söyledi: Sultan Macaristan'a bir ordu sevk etmeyi arzuluyormuş ancak kadınların da (karısı ile kayınvalidesini kastediyordu) desteğini alabilse, kendi tabiriyle, "Onu eteğinden çekip engellemeselermiş" bunu çoktan yaparmış. Uyuyan aslanı huzursuz edip kendimize karşı ayağa kaldırmaktan sakınmalıymışız. Bunun üzerine kalmak hususundaki ret cevabımda fazla diretmedim. Rüstem her ne olursa olsun sorumlu tutulmaktan korkmamamı, eğer kalırsam beni "kendi kardeşi gibi" koruyacağını belirtti. Konuyu düşüneceğimi söyledim ve ayrıldık.

Ertesi gün onların devlet meclisi olan Dîvan'a çağrıldık. Burada da aynı sahne tekrarlandı, tek fark Rüstem'in diğer paşaların da hazır bulunması nedeniyle biraz üstü kapalı konuşmasıydı. Daha önce paşalara hitaben hazırladığım ve efendimin bu hususdaki arzularının

ne olacağını bilmeden kalacağımı, dolayısıyla sorulacak sualleri cevaplamaya salahiyetli olmadığımı bildiren bir yazıyı verdikten sonra kalmayı kabul ettim. Bu yazıma hiçbir hususta taahhüt altına girmediğimi ve Tanrı'nın takdir edeceği sonuçlardan sorumluluk kabul etmediğimi de ekledim. Bu belge sonraları zor günlerde çok işime yaradı. Herhangi bir olayda paşaların bana karşı sert davranışlarda bulunmalarını önledi. İşte burada kalmamın sebebi ve şekli buydu.

Edirne'de kış

Meslektaşlarım 1557 Ağustos'unun sonlarına doğru yola çıktılar. Takip eden kış mevsiminde sultan, âdeti olduğu üzere sarayını Edirne'ye nakletti. Gayesi Macaristan'a istila konusunda gözdağı vermekti. Aynı zamanda avcı kuşlarla avlanmak ve havası İstanbul'dan daha temiz olan Edirne'de kalmak için fırsat bulmuş olacaktı. Her iki hususu da sağlığı için gerekli görüyordu. Edirne yakınlarında iki nehrin birleştiği arazileri su basar ve burada pek çok ördek, kaz, balıkçıl, deniz kartalı, turna, atmaca ve diğer kuşlar barınırdı. Sultan küçük kartallarla avlanıyordu. Bu kartallar o kadar iyi eğitilmişti ki bulutlarda uçan avı inmeye zorlayıp alçakta yakalıyor veya üzerine çılgın bir dalış yaparak yere düşürüyordu. Çok mükemmel yetiştirilmiş doğanları olduğunu da duydum. Bunlar turnanın gaga darbesinden uzak kalmak için kanadının gövde ile birleştiği noktaya saldırarak onu baş aşağı indiriyorlar. Ancak bu atılganlık her zaman başarılı olmuyor. Ufacık bir hatada turna gagasıyla hasmını ok gibi delerek cezalandırıyor ve doğan cansız yere düşüyor. İşte bu nedenlerden dolayı sultan hemen her yıl kışları Edirne'ye gidip kurbağa sesleri onu rahatsız etmeye başlayıncaya kadar İstanbul'a dönmemeyi âdet edinmiş.

Aradan çok geçmeden Rüstem'in bir mektubuyla Edirne'ye çağrıldım. Ya bana paye vermek ya da gözaltında tutmak gayesiyle refakat için birkaç süvari ile 16 yeniçeri göndermişti. Süratle gitmem emredildiğinden uzun merhaleler kat ederek yol aldık. Fakat yolculuğun üçüncü gününde yeniçeriler yakınmaya başladılar. Yaya yürümek zorundaydılar ve mevsim icabı yollar çamurluydu. Günde iki konak yeri mesafe kat ettiklerinden dolayı homurdanıyorlardı. Sultanla birlikte sefere çıktıklarında bile böyle zorlanmadıklarını ve artık tahammüllerinin kalmadığını söylediler. Onlara sert davranmak istemediğimden bu durum huzurumu kaçırdı. Meseleyi nasıl halledeceğimi ve onları şevklendirmek için ne yapmam gerektiğini yanımdakilerle görüştüm. Aralarından biri aşçımın şarap, yumurta, bol miktarda şeker ve baharat karıştırarak yaptığı bir çeşit tatlıyı pek sevdiklerini söyledi. "Eğer her sabah kahvaltıda bunu vermek mümkün olursa yorgunluğa daha rahat katlanırlar ve daha uysal davranırlar" dedi. Garip görünmesine rağmen bu teklifi denemek istedim ve tamamen başarılı oldum. Tatlının büyüsüyle sakinleşip ardından bol bol içtikleri şarapla neşelenen yeniçeriler kendiliklerinden yola çıkmaya hazırlandılar. Böyle iyi ağırlanırlarsa benimle Buda'ya kadar gitmeyi bile teklif ettiler.

Böylece Edirne'ye vardık. Burada Rüstem'in, Macarların baskınları ve yağmaları hakkındaki şikâyetlerini –kabalıklarını demek istemiyorum– dinledim. Ben de bunu fırsat bilerek halkımızın Türklerden çektiğini ve işledikleri sayısız cürümleri anlattım. Bunda şaşacak ne var dedim, halkımız kendilerine yapılana karşılık vermiş. Tam o sırada bir haberci gelerek imparatordan bir mektup getirdi. Bu mektubunda imparator meslektaşlarımın yola çıkmasıyla belirli bir süre için akdetmiş olduğumuz mütareke şartlarını Türklerin her gün hudut boylarında çiğnediğine, zavallı köylülere art arda bas-

kınlar düzenleyerek mallarını mülklerini yakıp yıktığına, karılarını çocuklarını alıp esarete götürdüğüne dikkat çekiyordu.

Deprem

Habercinin Edirne'ye vardığı gün meydana gelen şiddetli depremi anlatmadan geçemeyeceğim. Haberci yeraltından gelen bir sarsıntı hissettiğini, bunun yolu üzerindeki Niş, Sofya ve diğer yerlerden geçerken de hissettiklerine benzediğini söyledi. Anlattığına göre yeryüzünün altındaki mağaralarda hapsolmuş hava kendisinin at sırtında kat ettiği mesafeyi aynı sürede aşarak onunla yarışmış. Dört gün sonra İstanbul'da benzeri bir deprem olması bu düşünceyi doğruladı. Demek ki aynı sarsıntılar oraya kadar uzanmış. Bunların üzerinde dilediğiniz gibi düşünebilirsiniz.

İstanbul depremlere çok açık bir şehir. Bir defasında, gece yarısından hemen sonra kaldığımız ev öyle şiddetle sarsılmaya başladı ki nerdeyse yıkılacak sandık. Derin bir uykudan uyanmıştım; yanmakta olan gece kandilinin ışığında bir kupanın bir yana bir kitabın diğer yana devrildiğini görüyordum. Buraya bir kiriş, oraya taşlar düşüyor ve bütün bina sarsılarak sallanıyordu. Deprem olduğunu anlayana kadar bu tuhaf olayın karşısında bir an şaşalamış ve donakalmıştım. Sonra da güvende olacağımı tahmin ettiğim bir yere sığındım. Deprem birkaç gün sürdü fakat aynı şiddette devam etmedi. Bütün şehirde, hele evlerimizin yakınında ve Ayasofya'da, hatta en sağlam duvarlarda bile depremin meydana getirdiği büyük çatlakları görmek mümkündü.[81]

[81] Muhtemelen 1557 baharındaki İstanbul depremi. Bu şiddetli depremde Fatih Camisi büyük hasar görmüş, Ayasofya'nın sıvaları dökülmüş, pek çok caminin minare külahı yıkılmıştı (e.n.).

Haberci.

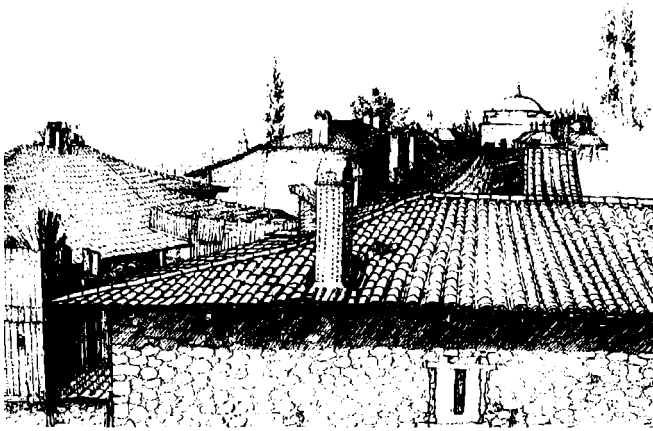
Edirne'de üç ay kadar kaldım ve yedi ay süreli bir mütarekenin ardından Mart'ta İstanbul'a gönderildim. Aynı yerde kapalı kalmaktan sıkılmış olduğum için diğer elçilerin yaptığı gibi masrafı bana ait olmak üzere bir ev kiralamama müsaade verilmesi hususunda çavuşumla görüştüm. Çavuşlar, daha önce bir yerde belirttiğim gibi, elçilerin gözetimi de dahil olmak üzere muhtelif hizmetler veren bir memur sınıfıdır. Evin küçük bir bahçesi veya çimenliği olursa daha rahat nefes alabilecektim. Şimdiye kadar sultanın tahsis ettiği ve kira bedeli yılda kabaca 400 altın (buna duka diyorlar) tahmin edilen bir mekândan tasarruf edileceğini düşünüp itiraz etmedi. Efendisinin bu masraftan kurtulacağına pek memnun oldu. Ben de kirasını kendi cebimden ödediğim bir eve, daha doğrusu evler topluluğuna taşındım. Evin etrafında oldukça geniş bir arazisi de vardı. Burasını bahçe yapmayı düşünüyordum. Böylece bir şeyler yetiştirerek resmi işlerimin huzursuzluğunu giderebilecektim.

Ancak çavuşum tecrübesine dayanarak kendi arazisiyle çevrili, etrafı açık ve her yanından girip çıkması kolay bir evi *kervansaray*'da –bu ismi önceki mektuplarımdan hatırlayacaksınız– olduğu gibi yakından gözetlemenin mümkün olmayacağını fark etti. Kervansarayın dört bir yanındaki pencerelerin demir parmaklıkları ve tek bir girişi vardır. Bu nedenle fikrinden cayarak Edirne'den dönmüş olan paşalarla görüşüp beni eski mekânımın dört duvarı arasına kapatmaya kalktı. Bazı paşalar artık yalnız kaldığım için çok büyük olmayan ve kirası daha ucuz bir ev tutulmasından yanaydı; bunu şahsıma karşı nazik bir davranış addetmem gerekirdi. Ancak paşaların çoğu daha da nazik davrandılar ve ben de eski mekânıma nakledilip oraya kapatıldım.

Elçi Hanı

Bu yeri yakından tanımanız için şimdi size anlatmam gerekir. Burası İstanbul'un en kalabalık ve yüksekçe bir yerinde inşa edilmiş. Arka pencereler hoş bir deniz manzarasına hâkim, deniz uzakta, ama sıçrayan yunusları ve balıkçıları seyredecek kadar da yakın. Çok uzaklarda Asya'daki Keşiş Dağı'nın karlarla kaplı beyaz doruğu seçilebiliyor. Han bütün rüzgârlara açık olduğundan sağlıklı denebilir.

Türkler böyle güzel yerleri yabancılara çok gördüğünden pencerelere demir parmaklıklar koyarak manzarayı kapatmakla yetinmeyip bir de ahşap kepenklerle büsbütün örtüp temiz hava almayı da engellemişler. Bunlar özel hayatlarını Hıristiyanların gözlerinden uzak tutmak isteyen komşuların şikâyeti üzerine yapılmış olmalı. Bina tam bir kare biçiminde, ortasında geniş bir avlu ile bir de kuyu var. Sadece üst katta oturuluyor. Burası çepeçevre bir revak ile odalardan ibaret. Veranda katın iç cephesinde, odalarsa dış cephede. Pek çok

Lorck'un Elçi Hanı'ndan seyrettiği İstanbul manzarası.

oda var ama hepsi de küçük ve aynı boyda, bir manastırın hücreleri gibi. Evin cephesi saraya doğru uzanan yola bakıyor. Sultan hemen her cuma günü (bizim pazar günlerimiz gibi tatildir) camiye giderken buradan geçer. Elçiler böylece onu pencerelerinden sık sık görme imkânı bulurlar. Evin halkı, çavuşlar ve yeniçeriler sultanı giriş kapısı önünden geçerken selamlarlar. Daha doğrusu onun selamına karşılık verirler –zira Türklerde, daha önemli olan kişinin önce selam vermesi âdettir. Bundan dolayı sultan yol ağızlarında biriken halka doğru eğilerek ilk selamı verir, onlar da hayır duaları arasında selamına karşılık verirler.

Nuh'un Gemisi

Hanın alt katı atlar için ahır olarak düşünülmüş. Binanın tamamı içten kemerler üzerine inşa edilmiş, dışı da yangına karşı kurşun levhalarla kaplı. Han birçok bakımdan rahat ancak bazı kusurları da var. Her şey kullanımın gereğine göre yapılmış, keyif almak ve zarafet düşünülmemiş. Güzelliği veya yeniliği ile insanın dikkatini çeken hiçbir tarafı yok. Ne idman yapacak bahçesi var, ne ağaç, ne çalı ne de gözü dinlendirecek bir yeşillik. Üstelik türlü türlü yaratıklarla dolu. Gelincikler, yılanlar, kertenkeleler ve akrepler sürüyle. Bazı sabahlar, şapkanı akşam bıraktığın yerden almaya gidince korkuyla görüyorsun ki etrafında bir yılan çöreklenmiş. Yalnızlığımızı hoşça geçirmenin harikulade yollarından birine misal olarak size bu yaratıkların bizleri biraz olsun eğlendirdiğini söylemem gerekir. Bazen bir gelincik yılanla dehşetli bir boğuşmaya girişir. Olayın herkesin gözleri önünde cereyan etmesi onun hasmını, çırpınmasına ve karşı koymasına rağmen deliğine sürüklemesini engellemez. Gelinciğin yuvasını değiştirdiği ve yavrularını başka bir yere taşıdığı da oluyor. Geçenlerde bazı

misafirlerimle yemekteyken bu hayvanlardan biri tavandaki yuvasından ağzında yavrusuyla masanın ortasına düştü. Biz yavruyu tutunca anası onu bıraktı fakat kapıdan uzağa da gitmedi. Yavruya ne olduğunu görmek için orada durup bekledi. Sonunda bu küçük çirkin yaratıktan sıkılınca onu anasının göreceği bir yere koyduk. O da derhal koşup yavrusunu yakalayarak yeni yuvasına taşıdı.

Bir başka garip olay da sürüngen bir yaratığa ait. Bu ya bir yılandı ya da ejder. Onu ahırda atlar çiğnemişti. Karnı şişkin görünüyordu. Yarmalarını söyledim ve içinden üç büyük fare çıktı. Ağır ağır sürünen bir hayvanın hızla koşan bu yaratıkları nasıl yakalayıp bütün olarak yuttuğuna hayret ettim. Çenesi de çok dar görünüyordu. Ancak ağzında koca bir kurbağa olan diğer bir yılana rastlayınca artık hayret etmez oldum. Kurbağa herhalde zehirli bir cinsti ve yılan arkasından başlayarak onun büyük bir kısmını yutmuştu. Kurbağa henüz canlıydı ve ön ayaklarıyla çabalayarak düşmanından kurtulmaya çalışıyordu. Onu ilk gördüğümde garip bir canavar, yani kuyruğu yılan kadar uzun iki ayaklı bir hayvan sanmıştım. Ne olduğunu anlayınca sopayla avını bıraktırmaya çalıştımsa da başaramadım. Yılan daha kolay kaçabilmek için onu kusmaya çabaladı ama çoğunu yutmuş olduğundan boğazına takılıp kaldı. Sonunda kurbağayı çıkardı ama yüzündeki o iğrenç ifade öldürülene kadar yok olmadı ve ağzı açık can verdi. Eğer Plinius'a inanmak gerekirse, kullandığım sopa kadınlar doğururken de işe yarayabilir.

Sanki burada yaşayan yaratıklar yetmiyormuş gibi mekânımı başka yerlerden temin ettiğim hayvanlarla da doldurdum. Bakımlarının evdekiler için hem meşgale hem de eğlence olmasından memnuniyet duyuyorum. Böylece memlekete dönmenin hasretine daha sabırla katlanmalarına yardımcı oluyor. İnsanlar arasındaki

ilişkiden yoksun yaşamak zorundayken içinde bulunduğumuz talihsiz durumu unutabilmeyi hayvanlar âleminde aramaktan başka çaremiz var mı? Bir hapishanenin taş duvarları arasında tecrit edilmiş biri için başka ne eğlence olabilir? En gözde olanlar maymunlar. Harika numaralarla bizi çok güldürüyorlar. Yaptıkları hınzırlıklar ve komik afacanlıklar, her zaman etraflarına toplanarak büyük keyifle seyredenlere pek hoş vakit geçirtiyor. Bunlardan başka kurtlar, ayılar, yayvan boynuzlu geyikler (bunlara çoğu zaman hatalı olarak yağmurca diyorlar), bildiğimiz geyikler, genç katırlar, firavun fareleri, vaşaklar, bir cins gelincik olan sansar ve samurlar da besliyorum.

Bilmek isterseniz, bir de domuzum var. Seyislerin söylediğine bakılırsa domuzla bir arada olmak atlar için pek faydalıymış. Domuzu hayvanlar listeme katmam gerekir, zira birçok Asyalı onun yüzünden ziyaretime geliyor. Kutsal kitaplarının onlara yemeyi yasakladığı ve topraklarından sürülmüş bu pis hayvanı görmek istiyorlar. Gerçekten de bütün Türkler vebalı birinden kaçar gibi domuzla temastan kaçıyor. Bir dostum bana özel bir paket göndermek istemiş ve bundan faydalanarak uşağına aynı torbanın içine bir domuz yavrusu koydurmuş. İçeri girdiğinde çavuş ne getirdiğini sorunca kulağına eğilip bir dostunun hediye ettiği domuz yavrusu demiş. Çavuş değneği ile torbayı dürtüp domuzun hırıltısını duyunca hemen uzaklara kaçarak "Gir içeri, sen de o pis hediyen de, Allah belanı versin" diye söylenmiş. Sonra de yere tükürerek dindaşlarına dönüp "Ne garip, Hıristiyanlar da bu pis hayvanın nesini severler, onsuz edemezler?" demiş. Uşak böylece içeri kabul edilip çavuştan saklamak istediği paketi bana vermişti.

Ayrıca çeşitli kuşlarım da var; kartallar, kargalar, garip cins ördekler, Balear turnaları ve keklikler. İşin doğ-

rusu evim o kadar çok hayvanla dolu ki dostlarımdan biri burasını Nuh'un gemisine benzetiyor.

Hayvan koleksiyonum, bahsettiğim gibi evdekileri eğlendirip vatan hasretini unutmalarına yardımcı olduktan başka bazı yazarların kitaplarında hayretle okuduğum birçok düşüncenin doğruluğunu denememi de sağladı. Bu yazılarda hayvanların insana duyduğu olağanüstü sevgiden misaller vardı. Suriye'den getirttiğim bir vaşağın adamlarımdan birine birkaç günde nasıl alıştığını görene kadar bu okuduklarıma inanmamıştım. Ona âşık olduğunu inkâr etmek mümkün değildi. Adamım ne zaman ortalıkta görünse vaşak ona sokulur, nerdeyse okşar, kucaklar ve öperdi. Gitmeye kalksa pençelerini hafifçe eteğinin üstüne koyarak alıkoymaya çalışırdı. Ardından gözleriyle takip eder ve gittiği yönden ayırmazdı. Tekrar görene kadar yeis içinde kalır, geldiğinde fevkalade canlanıp neşelenirdi. Ondan ayrılmaya tahammülü yoktu. Bu adamım benimle denizin karşı yakasındaki Türk ordugâhına gittiğinde vaşak kederinden hastalandı, günlerce yemedi ve yavaş yavaş güçten düşerek öldü. Buna çok canım sıkılmıştı zira vaşağı postunun güzelliği nedeniyle iyi terbiye edilmiş bir firavun faresi ile birlikte imparatora hediye etmek istiyordum. Postu ona alelade vaşaklardan çok farklı bir görüntü veriyordu. En güzel vaşaklar Suriye'den geliyor, postları da 15 veya 16 kron değerinde.

Size başka bir hikâye daha –bu defa bir kuş hakkında. Kuşlarım arasında bir taçlı turna var. Kulaklarının üzerine inen beyaz sorgucu ve boynuyla kursağını örten siyah tüyleriyle adi turnalardan değişik. Türkler başlıklarını bu siyah tüylerle süslüyorlar. Turnanın cesameti de adi cinsinden farklı. İşte bu taçlı turna, fidyesini verip esaretten kurtardığım bir İspanyol askerine alenen sevgi emareleri gösteriyordu. Ona öyle bağlanmıştı ki saatlerce yanında yürür, durduğunda o da durur, otu-

runca yanından ayrılmazdı. Kendisini sadece bu askere okşatıyor, başkasının el sürmesine müsaade etmiyordu. İspanyol evden çıktığı zamanlar odasına gidip gagasıyla kapısına vurur, eğer kapı açılırsa onu bulmak için her yere bakınırdı. Bulamazsa tiz sesiyle bağırarak evi baştan aşağı dolaşırdı. Bağırışlarına katlanmak zor olduğundan onu kapatmak zorunda kalırdık. Arkadaşı döndüğünde kanatlarını açarak onu öyle garip hareketlerle karşılamaya koşardı ki tuhaf bir dansın figürlerini yapıyor veya bir Pigme ile dövüşe hazırlanıyor sanırdınız.[82] Bütün bunlar yetmiyormuş gibi İspanyol'un yatağının altında uyumayı da âdet edinmişti hatta orada ona bir yumurta da yumurtladı.

Size hayvanların insana gösterdiği sevgi hakkında iki misal verdim. Şimdi de nankör bir yaratığın ihanetini ve gaddarlığını anlatmak istiyorum. Aylardan beri bizimle yaşayan ehli bir erkek geyiğim vardı. Onunla dostça ve terbiyeli bir ilişki içindeydik. Ancak çiftleşme mevsimi geldiğinde birden yabanileşti. Aramızdaki dostluğu ve güzel geçen günleri unutarak bize savaş açtı ve düşman kesildi. Herkese hiç ayırım yapmadan boynuzlarıyla saldırıyordu. Bu nedenle azgınlığını önlemek için onu zincirleyip kapatmak zorunda kaldık. Her nasılsa bir gece kapatıldığı yerden kaçtı ve Türklerde âdet olduğu üzere avluya başıboş bırakılan atların arasında panik yarattı. Kopan gürültüyü bastırmak için dışarı fırlayan seyisler haini zapt edip tekrar yerine kapatmak istediler. İtaat etmek şöyle dursun, aralarından birkaçını yaraladı bile. Heyecanlanan seyisler bu düşmanı, önce de söylediğim gibi geniş olan ahıra soktular. Sonra da müsaademi alarak mızraklar, av kargıları ve ellerine geçen diğer silahlarla üstüne saldırdılar. Geyik ondan sayıca çok üs-

[82] Turnalarla pigmeler arasındaki savaşın efsanesi Homer kadar eskidir (*İlyada*, iii. 2-6).

tün, kırktan fazla silahlı adama karşı kendini bütün gücüyle kahramanca savunmasına rağmen yere serildi ve misafirperverlik kurallarını çiğnemenin cezasını böylece ödedi. Hayvanı parçalattım ve bu gece avının ganimetini o sıra İstanbul'da bulunan bütün elçilerle paylaştım. Geyik çok büyüktü. Sonbaharın başlarında çiftleşme mevsimi için genellikle Macaristan'dan Avusturya'ya geçen geyiklere benziyordu. Onu beraberinde gezdirip sadaka dilenen bir dilenciden satın almıştım. Adam önce Tanrı adının sık sık tekrarlandığı bir dua okuyor, sonra ikisi de başlarını eğerek selam veriyorlardı. Geyiği buna alıştırmıştı. Halk hayvanın aklına hayran kalıyor, onun ilahi bir sezgiye sahip olduğunu sanarak sahibine para yağdırmak için birbiriyle yarışıyordu. Niyetim çok büyük cesametinden dolayı geyiği imparatora götürmekti.

İstanbul dilencileri

Hazır Türk dilencilerinden bahsetmişken biraz da onları anlatmak isterim. Burada dilenciler bizde olduğundan çok daha az ve birtakım kutsal haklara sahip olduklarını iddia ediyorlar. Dini kisvelere bürünmüş halde oradan oraya dolaşarak dilenirler ve bunu mazur göstermek için de çoğu kendine meczup süsü verir. Türkler onları hoş tutarlar zira meczupların ve delilerin cennetlik olduğuna, bu dünyadaki hayatlarında evliya addedilmeleri gerektiğine inanırlar. Bir diğer sınıf dilenciler de Araplardır. Bunlar sancaklar taşır ve ecdatlarının Müslümanlığı yaymak için bu sancakların altında savaştığını söylerler. Her yerde ve herkesten dilenmezler, fakat akşamları sokaktan geçenleri iki üç misli fiyata yağ kandili, limon veya nar almaya zorlarlar. Görünüşe göre bir şeyler satmayı, haysiyetsizce dilenmeye tercih ediyorlar.

Buradaki dilencilerin esirleri de vardır ve esir işe yaramaz hale gelse bile efendisi karnını doyurmaya devam eder, çünkü ne kadar güçsüz olursa olsun herhangi bir şekilde çalışarak sahibine gelir getirmesi mümkündür.

Aynı durumdaki bir İspanyol askerini fidye ödeyerek kurtardığımı hatırlıyorum. Bu adam kendi ordusunda komutan rütbesindeymiş. Kolları bacakları aldığı yaralardan sakatlanmıştı. Böyle olmasına rağmen onun işine yarayacağını tahmin eden bir Türk İspanyol'u satın alarak büyük kaz sürülerinin yetiştirildiği Asya'ya götürmüş. Ona kaz çobanlığı yaptırarak hiç de fena sayılmayacak bir gelir sağlamıştı.

Köleliği ilk ortadan kaldıran kimsenin insanlık için hayırlı bir iş yapmış olduğundan şüpheliyim. Esaretin türlü mahsurları olduğunu biliyorum ancak sağladığı faydalar daha ağır basıyor. Eğer Roma hukukunda belirtildiği gibi köleliğin adil ve insaflı bir şekli hâlâ var olsaydı, özellikle köleleri devlet sahiplenseydi, hayatından ve hürriyetinden başka bir şeyi olmayan insanları zapt etmek için bu kadar çok darağacına gerek duyulmazdı. İhtiyaçları onları suça sevk ediyor ve hürriyetle yoksulluğun bir arada oluşu insanları her zaman dürüst yolda tutamıyor. Tam bir hürriyete sahip kimse yoksulluğa tahammül edemeyebilir ve tabiat herkese kendine hâkim olabilme ve aklını doğru kullanma kabiliyetini bağışlamamış olabilir. Bu nedenle üstün bir gücün rehberliğine ve idaresine gerek vardır. Eğer bu yoksa işlenecek suçların sonu gelmez –tıpkı zincire vurulmadıkça bazı hayvanların her zaman tehlikeli olabileceği gibi. Türk imparatorluğunda zayıf iradeli kimseler hayatlarını kölelerinin çalışmalarıyla sürdüren efendilerinin otoritesi ve kontrolü altındadır.

Türkler gerek toplum için gerekse özel olarak kölelikten büyük fayda sağlarlar ve evlerini tuttukları köle-

lerle gayet tutumlu şekilde çekip çevirirler. Sadece bir tek kölesi olan dahi fakir addedilmez diyen atasözü de bunu anlatır. Devlet ihtiyaç duyduğu zaman inşaat, yıkım, temizlik ve nakliye işlerinde daima köleleri kullanır. Bizler antik çağların eserlerindeki ihtişama hiçbir zaman erişemeyiz. Nedeni de, sanatkâr ve eğitim görmüş kölelerin aktarabileceği bilgilerden faydalanmak bir yana, çalışacak insan gücünden, yani köle işçilerden yoksun olmamızdır. Yine de bu düşüncelerimi pek ciddiye almamanızı rica ederim.

Köleler Türk askerinin başlıca ganimetidir. Gittiği seferden bir veya iki köleyle dönerse iyi iş görmüş ve çabasının karşılığını almış demektir. Sıradan bir kölenin değeri kırk veya elli krondur. Ancak gençlik, güzellik yahut zanaat gibi niteliklere de sahipse bu değer iki katına çıkar. Böylece bir seferden beş veya altı bin esirle dönmenin ve yapılan akınların Türklere ne kadar büyük bir kazanç sağladığı ortadadır. Şunu da belirtmek isterim ki eski Romalılar bu gelir kaynağını küçümsemezdi. Nüfusu 25.000 veya 30.000'i bulan kasabaların halkını bütünüyle esir alarak müzayede ile sattıklarını tarihçileri anlatmaktadır. Böyle bir satış Türklere yaklaşık 150.000 kron getirir. Yine de aynı dini paylaştıkları erkeklere savaşın kendilerine tanıdığı hakları uygulamıyor, onları hiçbir zaman hürriyetlerinden mahrum etmiyorlar.

Kuşlar ve diğer evcil hayvanlar

Saptığım konuya tekrar geri dönmeliyim. Avcılığımdan bahsetmiştim; şimdi de kümes hayvanlarımdan söz etmek istiyorum. Türkler bütün hayvanlara, özellikle kuşlara çok şefkatli davranırlar. Aralarında en gözde olanı da çaylaklardır. Bu kuşun şehirleri temiz tuttuğuna inanıyorlar, dolayısıyla burada pek mebzul çaylak

bulunuyor. Ürkecekleri hiçbir kapan veya silah olmadığından nerdeyse ehlileşmişler. Islık çalınca hemen gelip havaya fırlatılan yiyecekleri pençeleriyle yakalıyorlar. Âdetim olduğu üzere koyun kestirip barsak parçalarını havaya attırıyorum. Derhal 10, 12, 20 çaylak peyda oluyor ve bir anda öyle çoğalıyorlar ki nerdeyse han gölgeleniyor diyebilirim. Bazıları eti adamın elinden kapacak kadar da cüretkâr. Bu arada ben sütunlardan birinin ardında durup tatar yayımla ilk geleni, arkasından diğerini, kuyruğundan kanadından veya kilden saçmalar artık nerelerine rastgelirse vuruyorum, birini ikisini düşürene kadar. Türkleri rahatsız etmemek için bunu kapıları sürgüleyerek yapardım.

Bahis kuşlardan açılmışken size kekliklerimden de söz etmeliyim. Böylece hem nasıl eğlendiğimi eksiksiz anlatmış olurum hem de bu kuşların davranışları hakkında sizi hayrete düşürebilirim. Keklikleri Sakız'dan getirttim. Bunlar bacakları ve gagaları kırmızı olan cinsten. İnsanın başına tatlı bela kesilecek kadar da ehli kuşlar. Hiç durmadan ayaklarımın dibinde dolaşıp saten terliklerimi gagalayarak çıkan tozla kendilerini pudralıyorlardı. Beni çok rahatsız etmeye başladıkları için onları bir odaya kapattırdım. Birkaç gün sonra hepsi öldü. Hizmetkârlarımın söylediklerine inanmam gerekirse aşırı yemlenmeden ölmüşler. Halbuki Plinius tavşanlarla kekliklerin hiçbir zaman yağ bağlamadıklarını söyler. Buraya kadar olağanın ötesinde bir şey yok ancak hikâyemin geriye kalan kısmını dinleyin.

Sakız keklik dolu. Bu kuşlar sahiplerinin evlerinde yaşıyorlar. Hemen her köylünün isteğine ve imkânına göre az ya da çok kekliği var. Sabah erkenden köyün çobanı ıslık çalarak onları çağırır ve keklikler fırlayıp sokakta toplaşırlar. Sonra da koyunlar gibi çobanın peşinde bir tarlaya gidip bütün günü orada güneşlenip yemlenerek geçirirler. Akşamüstü yine ıslıkla bir araya

gelip evlerine doğru yola koyulurlar. Söylendiğine göre köylüler onları doğar doğmaz gömleklerinin içine koyup bir iki gün orada bakarlar, yavruları ara sıra dudaklarına götürüp tükürükleriyle beslerlermiş. İnsana alışmalarının sebebi de buymuş. Hayvanların çoğu gibi kekliklerin hafızaları ve minnet duyguları insanlardan daha güçlü. Yavrulara bu şekilde davranmaları onları sahiplerine bağlıyor ve hiç unutmuyorlar. Dikkat edilmesi gereken bir husus da keklikleri dışarıda bırakmamak. Bir iki defa böyle olursa hürriyeti insanlarla bir arada yaşamaya tercih ederek hemen tabii hayatlarına dönüyorlar. Keklik yetiştirmede usta birini dönerken imparator için getirmek istiyorum ki usulünü bize de öğretsin. Bu usulün nasıl uygulandığını görmedim, ancak şahit olan birçok güvenilir kimseden duyduğum için anlattıklarına kendi gözlerimle görmüş gibi inanıyorum.

Aynı şey şimdi anlatacağım hikâye için de geçerli. Bu öyle yaygın ve doğru olduğu genellikle kabul edilen bir olay ki, şüphe edenlere budala gözüyle bakılıyor. Mısır'dan gelenler –sürekli olarak çok gelen var– orada yumurtaların, bizde de olduğu gibi, kuluçka için tavukların altına konmadığını teyit ediyorlar. Mısır'da hayvan gübresini üst üste yığarak bir çeşit fırın yapan kimseler varmış. Çevredeki halk, yakından uzaktan, yumurtalarını bu fırınlara getirirmiş. Güneşin sıcaklığı ve gübrenin çürümesiyle yumurtalardan daha kısa sürede çıkan civcivler fırıncı tarafından sahiplerine verilirmiş. Ancak yumurtalar (çok uzun bir iş olduğundan) sayılmaz, tartılırmış.

Suriye, Kilikya, Arap ve Kapadokya cinsi safkan atlarım, yük develerim ve dönüş yolculuğu için gereken her şeyim var. Türkler böylece efendimin bütün buyruklarını yerine getirdiğime ve sadece yola çıkış müsaadesi verilmesini beklediğime inansınlar istiyorum. Bu

F
M. 1576.

Bir deve.

müsaadeyi uzun zamandır talep edip duruyorum, zira şehzadeler arasında süregelen kavgalar ve mücadeleler yüzünden, kabulü mümkün sulh şartları elde edeceğim hususunda ümitsiz değilim.

Atlarımı seyretmekten büyük keyif alıyorum, özellikle yaz aylarında. Akşamüstleri temiz hava alıp rahatlamaları için hepsi ahırlarından çıkarılıp avluda bağlanıyorlar. Sanki seyredildiklerinin farkındaymışlar gibi zıplayıp hoplayarak, başlarını indirip kaldırıp yelelerini savurarak mutlu olduklarını gösteriyorlar. Ön ayakları birbirine, arka ayaklarından biri de iple bir kazığa bağlı. Hiçbir at Türklerin atları kadar insana alışkın değildir. Bunlar sahibi ile kendine bakan seyisi derhal tanır. Terbiye edilirken onlara gayet yumuşak ve iyi davranılır.

Pontus bölgesi ile kısmen de Bithynia'nın, görüntüsü nedeniyle adına Axylus (ormansız) denen yöresi üzerinden Kapadokya'ya yaptığım yolculukta köylülerin taylara küçükken ne kadar sevgi ve ihtimam gösterdiklerine dikkat ettim. Onları okşayıp severek evlerine hatta nerdeyse sofralarına bile alıp adeta çocuklarından ayırt etmiyorlar. Tayların boyunlarında kem göze karşı bir çeşit tasma gibi taşıdıkları sıra sıra nazarlıklar var. Nazardan çok korkuluyor. Onlara bakan seyisler de aynı şekilde müşfik davranıyorlar. Tayların sevgisini onları okşayarak –ve çok mecbur kalmadıkça sopaya başvurmadan– kazanıyorlar. Sonuçta atlar insana büyük sevgi duyuyor. Bundan dolayı çifte atan, ısıran bir ata rastlamazsınız, saldırgan atlar ise yok denecek kadar azdır. Aman Tanrım, bizim usullerimiz ne kadar da farklı! Ahırlarımızda görevli adamlar atlarına bağırmazlar ve böğürlerine vurmazlarsa tesirli olamayacaklarını sanırlar. Sonuçta hayvanlar korkuyla titrer ve seyisler ne zaman ahıra girse onlardan ürküp nefret ederler. Türkler atlarını sahibi binsin diye bir komutla diz çökecek ve

yerdeki bir bastonu, sopayı veya kılıcı dişleriyle alıp sırtındaki biniciye verecek şekilde terbiye etmekten hoşlanırlar. Bunları öğrendiği zaman da burun deliklerine başarılı ve iyi terbiye görmüş olduklarını belirten gümüş halkalar takarlar. Binicisi eyerinden düşürüldüğü zaman atının kımıldamadan yanında durduğunu gördüm. Bazı atlar da ilerdeki seyisin etrafında dönerken bir komutla duruyorlar. Bazıları da, sahipleri benimle yemek yerken onun sesini duymak için kulaklarını dikmiş bekler ve işittikleri zaman kişnerler.

Türk atlarına has özelliklerden biri de aniden duruşa geçerken boyunlarını bükmeden ileri uzatmaları, bir de dar alanda dururken dönememeleri. Buna gemlerinin sebep olduğunu sanıyorum. Türk imparatorluğunun her yerinde gemlerin cinsi ve şekli aynıdır, bizde olduğu gibi atın ağzına uyması için daha sıkı veya daha gevşek yapılmıyorlar. Türk atlarına çakılan nalların ortası bizdeki kadar açık değildir ama sağlam ve tek parçadır, tökezlediğinde bileğine daha az zarar verir. Bu atlar bizdekilerden daha uzun yaşar. Yirmi yaşındaki atların sekiz yaşındakiler kadar canlı ve güçlü olduklarını gördüm. Bazıları hizmetlerinin karşılığında mükâfat olarak ömür boyu sultanın ahırlarında bakılırlar. Aralarında 50 yıl hatta daha uzun yaşayanlar bulunduğu da söyleniyor. Havanın aşırı sıcak olduğu yaz geceleri atları kapalı yerde tutmuyorlar. Söylediğim gibi üstlerini bir örtüyle örterek gecenin serinliğine çıkarırlar ve yatmaları için yere kuru gübre sererler. At gübresini yıl boyunca toplayıp güneşte kurutur ve ufalayıp toz haline getirirler. Atların yatması için bunu kullanırlar ve başka bir malzeme de bilmezler. Samandan yem olarak dahi faydalanmazlar. Atlarına bir miktar arpa karıştırılmış kuru ot verirler, bu da onları semirtmekten ziyade besler. Türkler atlarının ince olmasını ister, böylece uzun yolculuklara ve her türlü işe daha dayanıklı olacağını dü-

şünürler. Hayvanların üstüne yaz kış örttükleri örtüleri, hava şartlarına göre değiştirirler. Onları örtülü tutmalarının nedeni tüylerinin yatık ve düzgün kalmasını sağlamak, bir de soğuk almalarını önlemektir. Bu hayvanlar soğuğa karşı hassastır, özellikle kötü hava onları hasta eder.

Bahsetmiş olduğum gibi avluda bağlı atlarımı güneş batarken seyretmek pek keyif veriyor. Onlara adlarıyla –Arap veya Karaman yahut her ne ise– seslendiğimde kişneyerek cevap verip bana bakıyorlar. Arada bir aşağı inerek elimle karpuz kabuğu yedirdiğim için beni daha da iyi belledi̇ler.

Altı adet dişi devem var. Onları yük taşımaları için satın aldım ama asıl maksadım soylu efendilerime götürmek. Ümit ederim ki devenin sağladığı faydalar nedeniyle bu hayvan cinsini yetiştirmeye ikna olurlar. Görüşüme göre Türklerin en çok faydalandığı iki şey var: tahıllar arasında pirinç ve yük hayvanları arasında deve. Bunların ikisi de uzak seferler için fevkalade uygun. Pirinç çok dayanıklı ve besleyici bir gıda. Biraz pirinç birçok kişiyi doyurabiliyor. Develer çok ağır yükleri taşıyabiliyorlar ayrıca açlık ve susuzluğa dayanıklı hayvanlar ve bakıma ihtiyaçları da pek az. Altı deveye bir sürücü yetiyor. Onun kadar disipline yatkın bir hayvan da yoktur. Taranıp kaşağılanmaya ihtiyaç göstermeden, elbise süpürür gibi fırçalanarak temizlenebilirler. Yere yatarak, daha doğrusu toprağa diz çökerek yüklenirler. Eğer yükleri taşıyabileceklerinden ağırsa homurdanır ve yerden kalkmazlar. Yükleri çok ağır, hele yollar çamurlu ve kaygan olursa çatlamaları mümkündür. Develeri daire şeklinde, başları bir arada çökmüş otururken ve keyifle aynı yemlikten yiyip aynı yalakdan su içerken seyretmek çok hoş. Pek az yiyecekle doyarlar. Bol yem olmadığı zaman diken ve böğürtlen çiğnerler. Bunu yaparken ağızları ne kadar çok kanarsa o kadar memnun

olurlar. Develerin bir kısmı Sahalar diyarından fakat çoğu Sina ile Suriye'den geliyor. Bunları oralarda büyük sürüler halinde besliyorlar. Deve o kadar çok ve ucuz ki bazen soylu bir kısrağı yüz deveyle değiştirmek mümkün. Ancak bizi hayrete düşürmesi gereken devenin ucuzluğundan ziyade kısrakların pahalılığı ve onlara istenen fiyatlar olmalı. İyi cins kısraklar çok değerli. Onlardan sadece birine sahip olan kendini zengin sayar. Kısrağın mükemmelliğini dik bir yamaçtan üstünde biniciyle tökezlemeden son sürat inebilmesi tayin ediyor.

Türkler seferde nasıl beslenir?

Sultan sefere çıktığında yanına 40.000 deve ile bir o kadar da yük katırı alır. Eğer gidilen yer İran ise bu hayvanların çoğuna türlü tahıllar ve özellikle pirinç yüklenir. Develerle katırlar çadırları, silahları ve savaş için gerekli her türlü alet ve teçhizatı da taşırlar. İran denen ülke bizlerin tabiriyle Sufilerin (Türkçe adı Kızılbaş) hâkimiyetindedir. Bu toprakların verimi ülkemize kıyasla çok düşüktür. İşgale uğradığında oraların halkı her şeyi yakıp yıkarak, düşmanı yiyeceksiz bırakıp geri çekilmeye zorlar. Bu nedenle eğer istila eden ordu yeterinden fazla yiyecekle gelmemişse ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalır. Asker düşmana doğru giderken yanındaki yiyeceğe el sürmekten kaçınır, zira geri çekilirken düşmanın tahrip ettiği topraklardan dönmeye mecburdur. Zaten o kadar büyük bir asker ve yük hayvanı kalabalığı giderken geçtiği yerleri çekirge sürüsü gibi silip süpürmüş olur. İşte o zaman sultanın erzak çuvalları açılarak yiyecekler açlıktan öldürmeyecek ölçüde tartılıp yeniçerilere ve sultana bağlı birliklere dağıtılır. Eğer diğer askerler kendi yiyeceklerini temin etmemişlerse halleri haraptır. Aralarından çoğu başka seferlerde böyle zorluklarla karşılaştıklarından –bu özellikle süvariler için ge-

çerlidir– yedeklerine ihtiyaçları olan malzemeyle yüklü bir at alırlar. Bu malzemeler kendilerini yağmurdan ve güneşten koruyacak ufak bir çadır bezi, bazı giyecekler, şilte ve içinde un, küçük bir kutu tereyağı, baharat ve tuz olan iki deri torbadır. Çok aç kaldıklarında bunlarla idare ederler. Birkaç kaşık unu suyla karıştırıp içine biraz tereyağı ile tat versin diye tuz ve baharat katarlar. Bu yemek ateşte kaynayınca büyük bir tencereyi dolduracak kadar kabarır. Sonra da miktarına göre günde bir veya iki öğün, eğer peksimetleri varsa, ekmeksiz yerler. Böylece bir ay hatta daha uzun süre karınlarını bununla doyurmaya çalışırlar. Bazı askerler de yanlarına ufak bir torba içinde kurutularak ufalanmış sığır eti alır ve onu da aynı şekilde un gibi kullanırlar. Bu daha katı bir gıda olduğu için çok yararlıdır. Bazen de at etine başvururlar. Büyük bir orduda ister istemez birçok at ölür. Bunların iyi durumda olanları açlık çeken askere mükemmel bir gıda olur. Bir hususu ilave etmek isterim. Sultan karargâhını kaldırdığında atları ölen askerler eyerleri başlarının üstüne koyarak onun geçeceği yol boyunca uzun bir sıra halinde dizilirler. Bu davranış atlarını kaybettiklerini ve yenisini satın almaları için onun yardımına başvurduklarını anlatır. Sultan da uygun gördüğü şekilde onlara bağışta bulunur.

Türklerin askerlik anlayışı

Bütün bunlar size, Türklerin içinde bulunduğu şartlara karşı ne kadar büyük bir sabır, uyanıklık ve tasarrufla katlandığını gösterecektir. Seferde verilen alışılagelmiş yemeği beğenmeyen, özenle pişirilmiş zarif yiyecekler bekleyen bizim askerimizden ne kadar da farklı! Eğer arzuları yerine getirilmezse başkaldırıp kendi kendilerinin mahvına sebep olurlar. İstedikleri verilse bile yine kendilerini aynı şekilde perişan ederler. Çünkü her insa-

nın baş düşmanı kendisidir ve aşırı olmaktan daha amansız bir hasmı yoktur. Düşman canını almakta gecikse de onu bu ölçüsüzlüğü yok eder. Türklerin düzenini bizimkiyle kıyasladığımda geleceğin başımıza getireceklerini düşünüyor ve ürküyorum. Ordulardan biri galip gelecek diğeri ise mahvolacaktır. Gayet tabii her iki hasım da yara almadan kurtulamaz.

Onlarda güçlü bir imparatorluğun bütün kaynakları, yıpranmamış bir güç, dövüşte ustalık ve tecrübe, savaş görmüş askerler, zafere alışkanlık, zorluklara tahammül, beraberlik, düzen, disiplin, kanaatkârlık ve tedbir var. Yoksulluk, kişisel israf, zayıf bir güç, maneviyat bozukluğu, tahammülsüzlük, eğitimsizlik ise bizde. Asker itaatsiz. Subaylar para canlısı. Disiplin küçümseniyor. Başıboşluk, umursamazlık, ayyaşlık ve ahlaksızlık yaygın. En kötü olan da şu: düşman zafere alışkın biz ise yenilgiye. Sonucun ne olacağından şüphe edebilir miyiz? Lehimizde olan tek husus İran'dır. Düşmanımız saldırmak için acele ederken ardındaki bu tehlikeyi gözetmek durumundadır. Ancak İran akıbetimizi sadece geciktirir, bizi kurtaramaz. Türkler İran konusunu hallettikten sonra Doğu'nun var gücüyle boğazımıza sarılacaktır. Ne kadar hazırlıksız olduğumuzu söylemeye cesaret edemiyorum.

Ayrıldığım konuya tekrar dönelim. Yük hayvanlarının seferde çoğunlukla yeniçerilere ait silahlarla çadırları taşımak için kullanıldığını söylemiştim. Türkler askerlerinin sıhhatine ve kötü hava şartlarından korunmasına büyük özen gösterirler. Asker düşmana karşı kendi kendisini korumak zorundadır, fakat askerin sağlığını korumak devlete aittir. Bu nedenle üstü başı silahından daha iyidir. Türkler özellikle soğuktan korkar ve korunmak için yaz aylarında bile üç kat giyinirler. İçlerine giydikleri –buna gömlek veya ne derseniz deyin– kaba iplikten dokunmuştur ve çok sıcak tutar.

Soğuğa ve yağmura karşı daima çadır taşınır. Bu çadırlarda her askere sadece yatacak kadar bir yer verilir. Bir çadır 25, 30 yeniçeriyi barındırır. Bahsettiğim giyeceklerin kumaşını devlet karşılar. Sürtüşme ve iltimas kuşkusunu ortadan kaldırmak için kumaşın dağıtımı şöyle yapılır: Askerler bu işe ayrılan yere –seçim yeri veya ne isim verirseniz verin– karanlıkta bölük bölük çağrılırlar. Burada bölükteki asker adedi kadar kumaş takımı serilidir. İçeri girerler ve karanlıkta kısmetlerine düşeni alırlar. Böylece iyi veya kötü kumaşa sahip olmalarının nedeni sadece şanslarına bağlı kalır. Aynı nedenle maaşları sayılarak değil tartılarak verilir ve böylece hiç kimse hafif veya kenarı kopuk akçe aldığından şikâyet edemez. Maaşlar dağıtılması gereken günden bir önceki gün ödenir.

Taşınan zırhları başlıca hassa süvarileri kullanır. Yeniçeriler hafif silahlarla donatılmıştır ve genelde göğüs göğüse çarpışmazlar, misket tüfeği kullanırlar. Düşman yakındaysa ve çarpışmaya girilecekse zırhlar getirilir. Bunların çoğu önceki savaş alanlarından toplanmış eski zaferlerin ganimetleri olup hassa süvarilerine dağıtılır. Aksi halde süvarileri koruyan sadece hafif bir kalkandır. Böyle alelacele verilen zırhlar bunları giyenlerin bedenlerine ne kadar zor uyar tahmin edebilirsiniz. Birinin göğüs zırhı dar, diğerinin miğferi bol gelir, bir diğerinin zırh gömleği ağırdır taşıyamaz. Her yerde bir tersliktir gider ama bunu sükûnetle kabul ederler, yalnız korkakların silahlarına kabahat bulduğunu düşünürler ve teçhizatları ne olursa olsun savaşta kendilerini göstereceklerine ant içerler. Üst üste kazanılan zaferlerin ve savaş tecrübesinin onlara verdiği güven işte böyledir. Bundan dolayı kıdemli bir piyadeyi süvariye almakta tereddüt etmezler. Hiç at sırtında çarpışmamış olmasına rağmen savaş tecrübesinden geçmiş ve uzun süre askerlik yapmış birinin her türlü çarpışmadan başarıyla çıkacağına inanırlar.

Türklerin hayvan sevgisi

Şimdi daha önce sözünü ettiğim konuya, yani Türklerin hayvanlara olan düşkünlüğüne döneceğim. Köpeği pis bir hayvan olarak gördüklerinden evlerine sokmazlar. Onun yerini kedi almıştır. Kediyi çok daha ahlaklı ve bir dereceye kadar doğuştan mütevazı, terbiyeli bir hayvan olarak bilirler. Böyle düşünmelerine örnek olarak Muhammed'in davranışını gösterirler. Kendisi kedisine çok düşkünmüş. Okurken esvabının yeni üzerinde uyuyormuş. Namaz için kalkması gerektiğinde kedisi rahatsız olmasın diye kedisinin üstünde uyuduğu yeni kesmeyi tercih etmiş.

Köpekler ise umuma aittir ve sahipleri yoktur. Herhangi bir belirli evi değil de yaşadıkları mahalleyi beklerler ve sokağa atılan süprüntülerle beslenirler. Köpekler için böyle hissetmelerine rağmen, civarda yavrulamış bir köpek varsa ona yemek artıkları, kemik ve ekmek taşırlar. Bunu sevap sayarlar. Bir hayvana verdiklerini, bir Hıristiyan'a olmasa bile neden kendilerinden olan akıl sahibi birine vermediklerini sorduğumda bana şu cevabı verdiler: her gaye için kullanılabilen ve asil bir nesne olan akıl insanoğluna Tanrı tarafından ihsan edilmiştir. Ancak insan bu aklı kötüye kullanabiliyor. Başına gelen felaketlere kendi hatası sebep olduğundan merhamete pek layık değil. Halbuki Tanrı hayvanlara insiyaki istekleri ve beslenme arzuları dışında bir şey bağışlamamıştır ve onlar bu itici güçleriyle hareket ederler. Dolayısıyla insanların şefkatine ve yardımına muhtaçtırlar. İşte bu nedenle bir hayvanın eziyet edilerek öldürülmesi veya çektiği acıdan zevk alınması Türkleri hiddete boğar.

Buna örnek olarak bir Venedikli kuyumcunun başına gelenleri anlatabilirim. Bu adam kuş tutmaya meraklıydı. Yakaladıkları arasında guguk kuşu büyüklüğünde ve benzeri renkte bir kuş vardı. Kuşun gagası küçük ol-

makla beraber gırtlağı çok büyük ve genişmiş. Ağzını açmaya zorlandığı zaman içine bir insan yumruğu sığabilirmiş. Kuyumcu şakacı bir adamdı. Kuşun bu garipliğine şaştığı için onu evinin giriş kapısı üstüne kanatları iki yana açık olarak bağlamış, ağzını da açık tutmak için çenesinin ortasına bir tahta parçası yerleştirmiş. Sokaktan geçen Türkler durup başlarını kaldırarak kuşa bakıyorlarmış. Fakat onun canlı olduğunu ve kımıldadığını görünce haline acıyıp bu zararsız kuşa böyle azap vermenin suç olduğunu söylemişler. Kuyumcuyu evinden çağırtıp ensesinden tutarak ağır suçlara bakan hâkimin huzuruna çıkarmışlar. Hâkim adama sopa cezası vermek üzereyken Venedik tebaasının adli işleriyle uğraşan Venedik Balyosu'ndan[83] bir haberci gelip suçlunun kendisine teslim edilmesini istemiş. Hâkim iyi kalpli biriymiş ve davayı halletmeye hazırmış, ama Türklerin itirazları karşısında bu talebi güçlükle kabul edebilmiş. Kuyumcu da böylece kurtulmuş. Kendisi sık sık ziyaretime gelirdi. Bütün olanları ve nasıl da korktuğunu anlatması beni çok eğlendirdi. Görmem için kuşu da getirmişti. Onu size daha önce tarif etmiştim. Bu kuş geceleri uçar ve ineklerin memelerini emermiş. Sanırım eskilerin *keçiemen* dedikleri kuşun aynısı. İşte Türkler her cinsten hayvana böyle davranıyorlar, özellikle de kuşlara.

Bizim mahallenin yakınlarında yayılmış dalları ve yoğun yaprakları ile dikkat çeken kocaman bir çınar ağacı var. Bazen kuşbazlar yanlarında getirdikleri kü-

[83] Osmanlılarla ticaretin çoğunu kontrol eden Venedik ve diğer İtalyan devletleri, Türk hâkimiyeti altında da aynen Bizans İmparatorluğu döneminde olduğu gibi özel imtiyazlara sahiptiler. Örneğin *balyos* adını taşıyan elçilerinin yasal yetkileri çerçevesinde kendileri de malları da koruma altındaydı. Bu sistem zamanla kapitülasyonlar adıyla anılacak uygulamaya dönüşmüştür. 1914 yılında kaldırılan kapitülasyonlar, bazı yabancı devletlere Osmanlı İmparatorluğu'ndaki vatandaşlarını yargılamak için kendi mahkemelerini kurma hakkı tanırdı.

çük kuşlarla bu çınarın altına yerleşirler. Etraflarına toplaşanlardan birçoğu birkaç bakır para karşılığında bu kuşları elleriyle birer birer azat ederler. Kuşlar genellikle bu çınara konup kendilerini kafeslerinin kirinden temizler ve kanatlarını çırparak ötüşürler. Onları esaretten kurtaran Türkler de birbirlerine "Dinle bak, nasıl da seviniyor ve bana teşekkür ediyor" derler.

Hemen "Ne yani!" diyeceksiniz, "Türkler bütün hayvanları kutsal sayacak kadar Pythagoras'cı mıdır, onları hiç yemezler mi?" Asla, tam aksine, önlerine konan haşlanmış yahut kızarmış eti hiçbir zaman geri çevirmezler. Koyunlar kasap dükkânı için yaratılmıştır derler. Fakat onun çektiği acıdan ve ıstırabından kimsenin zevk almasına göz yummazlar. Nağmeleriyle kırları ve ormanları dolduran küçük kuşların öldürülmesine hatta kafese kapatılmasına razı olmazlar. Bu davranış onların hürriyetini engellemektir diye düşünürler. Fakat bu hususta bir fikir ayrılığı vardır. Bazı Türkler güzel şakıyan bülbülleri tutar ve bahar gelince kiraya verirler. Saka kuşları gezdiren adamlar da gördüm. Bu kuş pencereden ona gösterilen bir sikkeyi aramak için uzun mesafe uçmaya talimlidir. Sikkeyi tutan kaptırmak istemezse adamın eline konup parayı yakalamaya çalışarak onunla odadan odaya dolaşır. Kapınca da geldiği yolu hatırlayarak sokakta bekleyen ve çıngırakla onu çağıran sahibine uçar. Adam da sikkeyi alınca mükâfat olarak sakaya birkaç kendir tohumu verir. Plinius veya Aelianus'u taklit ederek bir tabii bilimler tarihi yazmak istediğimi düşünmemeniz için bu konuya yeter diyorum.

Türk kadınları

Şimdi bir diğer bahse geçerek size Türk kadınlarının yüksek ahlak seviyesinden söz etmek isterim. Türkler karılarının iffetine diğer milletlerden çok daha fazla

önem verirler. Bu nedenle onları eve kapatır ve öyle saklarlar ki kadınlar nerdeyse gün ışığı görmez. Eğer sokağa çıkmaları gerekirse o derece örtülü ve kapalı gönderirler ki yoldan geçenlere hayalet gibi görünürler. Kadınlar da insanlara ancak ipekli veya pamuklu peçelerinin ardından bakarlar. Hiçbir yerleri erkeğin gözlerine açık değildir. Türkler en ufak bir güzelliğe veya gençlik cazibesine sahip olan kadına, erkeklerin arzuları tahrik olmadan ve onu hayalinde lekelemeden bakabildiğine inanmazlar. İşte bu nedenle bütün kadınlar kapalı tutulur. Kadının erkek kardeşleri onu görebilir ama kocasının erkek kardeşleri için bu söz konusu değildir. Zengin ve yüksek mevki sahibi erkekler evlendikleri zaman karılarının evden dışarı adım atamayacaklarını ve hiçbir kadının ve erkeğin hangi sebeple olursa olsun ziyaretini kabul edemeyeceklerini şart koşar. Bu yasağa en yakın akrabalar da dahildir –anne ile baba dışında. Onlar bile kızlarını bayramlarda ziyaret edebilirler. Eğer kadın çok yüksek mertebeden birinin karısı ise veya olağanüstü bir çeyiz getirmişse, kocası cariye tutmayacağını ve ona sadık kalacağını taahhüt eder. Yoksa hiçbir kanun bir Türk'ü nikâhlı karısının üstüne dilediği kadar cariye almaktan men etmez. Karısının ve cariyelerinin doğurduğu çocuklar arasında hiçbir fark gözetilmez, hepsi aynı haklara sahiptir. Cariyeler ya satın alınır ya da savaşlarda ele geçirilir. Sahiplerinin, bıktıkları zaman onları esir pazarına gönderip satmalarına engel yoktur. Ancak çocuk doğururlarsa hürriyetlerine kavuşurlar.

Roxolana, Süleyman'ın karısı, henüz cariye iken ona bir oğlan doğurarak bu imtiyazdan yararlanmış, böylece hürriyetine kavuşup kendi kendinin sahibi olunca da onunla evlenmediği takdirde ilişkisini kesmek istemişti. Bu arzusu Osmanlı sultanlarının geleneklerine aykırıydı. Süleyman onu derin bir aşkla sevi-

yordu. Meşru evliliği cariyelikten ayıran tek şey çeyizdir ve bir cariyenin çeyizi olamaz. Evlilik kadına kocasının evini sahiplenmek, diğer bütün kadınlar üzerinde söz sahibi olmak hakkını verir. Buna rağmen geceyi kiminle geçirmek istediğine karar vermek kocasının hakkıdır. Bu arzusunu karısına ima eder, o da seçilen cariyeyi ona gönderir. Herhalde cariye de verilen emre karısından daha büyük bir şevkle itaat eder. Haftada bir gece, tatil olan cuma gününün gecesi nikâhlı karısına ayrılmıştır. Eğer erkek buna riayet etmeyecek olursa karısının şikâyet hakkı vardır. Kocası diğer geceler dilediği gibi hareket edebilir.

Türklerde birçok nedenlere dayanılarak boşanmaya izin verilir. Kocalar için bu gayet kolaydır. Boşanan kadına çeyizi iade edilir, ancak kabahatli olan kadın ise bu söz konusu olmaz. Kadınların kocalarından boşanması daha zordur. Geçinebilmesi için gereken ihtiyaçlardan mahrum etmek ve gayrı tabii davranışlarda bulunmak boşanmaya müsaade edilen sebepler arasındadır. Bu gibi durumlarda kadın, hâkimin huzuruna çıkar ve artık kocasıyla birlikte yaşayamayacağını beyan eder. Hâkim bunun sebebini sorduğunda kadın hiçbir şey söylemeden ayakkabısını çıkarıp ters çevirir. Bununla hâkime kocasından görmüş olduğu muameleyi anlatmış olur.

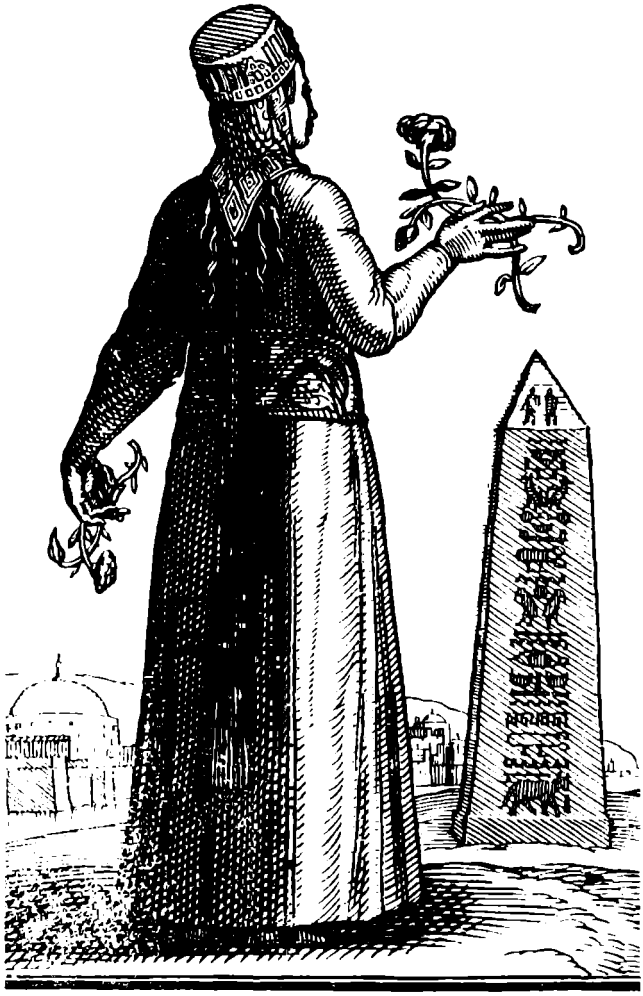
Yüksek mertebeden kalabalık haremi olan erkekler kadınlarının idaresini hadımağalarına bırakırlar. Evlerinde kendilerinin ve kadınların kullandığı hamamlar vardır. Yoksul tabaka umumi hamamlara gider. Türkler vücut pisliğinden suçmuş gibi tiksinirler ve bunu ruhun kirliliğinden daha kötü addettikleri için sık sık abdest alırlar. Kadınların çoğu kendilerine mahsus çarşı hamamlarına gittiğinden, hürriyetini elde etmiş olanlarla köleler oralarda toplaşır. Bunların arasında dünyanın her köşesinden bir şekilde getirilmiş harikulade güzellikte pek çok genç kız vardır.

Sokakta bir Türk kadını.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Rüstem'le birtakım genel konular üzerinde konuşurken bana dostça muamele etmeye başladı. Nadiren böyle davranırdı. Sonunda niçin onların dinini kabul ederek gerçek Tanrı'ya ibadete katılmadığımı sordu. Böyle yaptığım takdirde Süleyman'dan büyük iltifat ve mükâfat bekleyebileceğimi de ilave etti. Kendisine cevap olarak doğduğum dine bağlı kalmaya kesinlikle kararlı olduğumu söyledim. Rüstem, "Pekâlâ, öyle olsun," dedi, "ama ruhunuz ne olacak?" diye sordu. "Ruhum için de ümidim büyüktür" dedim. Bir an düşündükten sonra "Evet, haklısınız," dedi, "bu dünyada inançla ve günahsız yaşayanların, hangi dine bağlı olurlarsa olsunlar ebedi saadeti paylaşacaklarına inanmaktan kendimi alıkoyamıyorum." Bazı Türkler kabul edilmiş dini inanca aykırı düşen bu gibi düşünceler de besliyor. Zaten Rüstem'e dinin şartlarına sıkı sıkıya bağlı biri gözüyle bakılmıyor. Türkler, iyi düşünceler besledikleri bir Hıristiyan'a bir defa böyle bir teklifte bulunurlar. Bunu dini bir görev addederek böylece ebedi azaba mahkûm birini, eğer imkân varsa, bundan kurtaracaklarını ümit ederler. Bu teklifin yapabilecekleri en büyük iyilik olduğuna inanırlar.

Türklerle İranlılar arasında ne kadar büyük bir din farkı olduğunu göstermek için şimdi size Rüstem ile bir diğer sohbetimizi nakletmek isterim. Bir defasında bana İspanya ve Fransa kralları arasındaki savaşın hâlâ devam edip etmediğini sordu. Kendisine devam ediyor dediğim zaman "Aralarında dini bağlar olmasına rağmen birbirleriyle savaşmaya ne hakları var?" diye sordu. "Siz İran'la savaşmak için hangi haklara sahipseniz onların da aynı hakları var. Bazı şehirler, eyaletler ve krallıklarla ilgili konularda anlaşmazlıkları olduğu için silaha sarılıyorlar" diye cevap verdim. Rüstem "İki durum

Perah genç kız.

aynı değil," dedi, "sizi temin ederim ki biz İranlılardan nefret ederiz, hatta onlar bizim için siz Hıristiyanlardan daha kâfirdir" diye ekledi.

(*Busbecq ardından Ali Paşa'nın Macaristan seferlerini anlatır.*)

Hırvatistan'dan gelen haber

Hırvatistan ve civarındaki vilayetlerde hududun iki yanından karşılıklı akınlar yapılmış ve her iki taraf da aşırı tembelliğin, kayıtsızlığın ve cüretkârlığın cezasını çekmişti. Bununla ilgili olarak beni çok memnun eden bir olayı size nakletmek isterim. Anlatacaklarımı duymak sanırım sizin de hoşunuza gidecektir. Oralardan gelen bir haber Rüstem'in kulağına ulaşmıştı. Kendisinin çok böbürlenerek akrabası olduğunu söylediği bir Türk, yanında silahlı adamlarıyla Hıristiyanların kutlamakta olduğu bir düğünü apansız basmış –beklenmedik uygunsuz misafirler. Hıristiyanlar tenha bir bölgede oldukları için kendilerini emniyette hissediyorlarmış, yakınlarında Türklerin olduğundan haberleri yokmuş. Baskıncılar ortalığı karıştırmış, birkaç kişiyi öldürüp damat ile gelini ve aralarından bazılarını alıp götürmüşler. Bu haber Rüstem'in pek hoşuna gitti ve akrabasının bu olaydaki harika başarısını herkese iftiharla anlattı. Hikâye bu noktaya kadar değil övünmeyi, üzüntü duymayı gerektiren bir olaydı. Böyle olaylar acımasız kaderin trajik bir oyunu. Ancak Rüstem'in gülüşünü gözyaşları ve kedere dönüştürecek intikam yakındı. Aradan çok geçmeden aynı yöreden bir Dalmaçyalı süvari çıkageldi (budalaca cesaretinden dolayı Türklerin deli lakabını verdiklerinden biri). Kendisi ciddi bir felaket ve mağlubiyetin haberini getirmişti. Bazı sancak beyleri ve komutanlar kuvvetlerini bir araya toplayıp düşman topraklarına bir akın yapmışlar. Kilometrelerce mesafe kat ederek

geçtikleri her yeri sömürüp yağmalayarak sayısız ganimetler elde etmişler. Durmaları gereken zamanı bilmediklerinden sonunda misket tüfekleriyle donanmış Hıristiyan kuvvetlerle karşılaşmışlar. Hıristiyanlar Türkleri büyük katliam yaparak darmadağın etmiş. Verdikleri kayıplar akıncıları kedere boğmuş. Ölenler arasında Rüstem'in yakın zamana kadar bağıra çağıra methettiği akrabası Ahilleas de varmış. Rüstem acı haberi duyduğunda gözyaşlarını tutamamış. Dostunun ölümüne duyduğu üzüntü daha önceleri onunla övünmesine karşı hak ettiği en büyük ceza olmuştu.

Şimdi sonunu dinleyin, bu da pek hoştur. Önce de anlattığım gibi felaket haberini getiren Dalmaçyalıya paşalar Dîvan'da "Kaç kişiydiniz?" diye sorarlar. O da "2500'den fazlaydık" diye cevap verir. "Pekâlâ, Hıristiyanların sayısı ne kadardı?" sorusu üzerine Dalmaçyalı 500'den çok olmadıklarını, bir kısmının da pusuda olduğunu tahmin ettiğini, ancak çarpışanların kesinlikle 500'ü aşmadığını söyler. Bunun üzerine hiddetlenen paşalar bir avuç Hıristiyan'ın muntazam kuvvetlerden toplanmış Müslümanları (Türkler kendi dinlerinden kimselere böyle diyorlar), Süleyman'ın desteğine layık olduğu sanılan ve onun ekmeğini yiyen gözde savaşçıları perişan etmesinden mahcup olmak gerekir, derler. Dalmaçyalı ise hiç utanç duymadan "Sizlerin durumu iyi anlamadığınızı zannediyorum," diye cevap verir, "adamlarımızın tüfek ateşine yenik düştüğünü söylemedim mi size? Bizi düşmanın yiğitliği değil, tüfek ateşi bozguna uğrattı. Mertçe, ateş desteği olmadan çarpışsalardı dinim üstüne derim ki durum çok farklı olurdu. Bizleri mağlup eden ateş gücüydü. Kabul ediyorum, tüfek ateşi sebeplerden biriydi, ama en dehşet saçanıydı. Hangi fani güç onunla mücadele edebilir ki? Tüfeğin şiddetine boyun eğmemek mümkün mü?" Getirdiği haberin acıklı olmasına rağmen Dalmaçyalının heyecanlı

duygularla ifade ettiği bu sözler karşısında oradakilerden hemen hiçbiri kendini gülmekten alıkoyamaz.

Önceki talihsiz olayı hatırlayarak üzülmeme rağmen bu hadiseden memnun oldum. Bana süvarilerimizin kullandığı küçük misket tüfeklerinden Türklerin korktuğunu göstermişti. İranlıların da aynı korkuyu taşıdığını söylüyorlardı. Bu nedenle birileri Rüstem'e sultanla birlikte İran seferine çıkarken kıdemli askerler arasından 200 kişilik bir süvari müfrezesi kurup düşmana dehşet saçarak büyük katliamlar yapabilmeleri için misket tüfekleriyle donatılmalarını söylemiş. O da bu tavsiyeye uymuş ve müfrezeyi kurup tüfekleri vererek bunları kullanmayı öğrenmeleri için talim ettirmişti. Ancak yolun yarısını kat etmeden tüfekler arızalanmaya başlamış. Her gün bazı parçaları kırılıyor veya kayboluyormuş. Onları tamir edebilecek pek az adam varmış. Böylece misket tüfeklerinin çoğu işe yaramaz hale gelmiş. Askerler de bu tüfekleri aldıklarına pişman olmuşlar.

Tüfek aynı zamanda Türklerin çok önemsediği temizlik anlayışına da ters düşer. Elleri kurum içinde kalıyor, üniformaları kirleniyor, sarkan hantal barut kutularıyla torbaları arkadaşlarının alay konusu oluyormuş. Onlara eczacı diye ad takmışlardı. Bu silahtan ne kendileri ne de başkaları memnun kalmıştı. Rüstem'in huzuruna çıkarak hiçbir işe yaramayan bozuk tüfeklerini gösterip düşmanla karşılaştıklarında bunlardan ne fayda beklenecceğini sormuşlar. Ona yalvarıp kendilerini bu tüfeklerden kurtarmasını ve alıştıkları silahları geri vermesini dilemişler. Rüstem meseleyi dikkatle inceledikten sonra isteklerini yerine getirmekte herhangi bir sakınca görmemiş. Ve böylece Rüstem'in müsaadesi ile süvariler oklarına ve yaylarına kavuşmuşlar.

Size az önce sözünü ettiğim Macaristan hududundaki çarpışmalar, gözümüzde en büyük cesaretin tek ispatı olan düello hakkında Türklerin düşüncelerinden bah-

setmeyi aklıma getirdi. Topraklarımıza bitişik bir eyalette Arslan Bey adında kuvvetiyle ünlü bir sancak beyi vardı. Hiç kimse yayı onun kadar güçlü geremez, kılıcını onun kadar derine sokamaz ve düşmana onun kadar büyük korku salamazdı. Ancak komşu bir eyaletin sancak beyi olan Veli Bey ona rakip oldu. O da aynı şöhrete sahip olmayı arzuluyordu. Muhtemelen başka sebeplerle de artan bu rekabet şiddetli bir nefrete, entrikalara ve kan dökülmesine yol açtı. Bu yahut bilmediğim diğer sebeplerden dolayı Veli Bey İstanbul'a çağrıldı. Her neyse, şehre geldi ve Dîvan'da paşalar tarafından kendisine birçok sualler soruldu. Sonunda da Arslan Bey'le aralarındaki çekişmeden söz edildi. Veli Bey bu düşmanlığın geçmişini, sebeplerini, gelişmesini ve son durumunu anlattı. Ardından söylediklerini takviye için Arslan Bey'in onu pusuya düşürüp yaraladığını, taşıdığı nama layık olduğunu ispatlamak istiyorsa bu gibi yollara başvurmaya ihtiyaç duymaması gerektiğini de ilave etti. Onu sık sık karşılıklı dövüşmeye davet ettiğini, bundan da kaçınmadığını söyledi. Anlattıkları paşaları tiksindirmişti. Ona hiddetle bağırarak "Silah arkadaşınızı düelloya davet etmek cüretini mi gösterdiniz? Dövüşecek Hıristiyanlar mı yoktu?" dediler. "İkiniz de sultanın ekmeğini yiyorsunuz ve buna rağmen birbirinizi öldürmeye hazırsınız. Ne hakkınız var buna? Böyle davranışın emsali görülmüş müdür? Hanginiz ölürse ölsün, bunun sultan için kayıp olacağını bilmiyor musunuz?" sözleriyle azarlayıp Veli Bey'in hapse atılmasını emrettiler. Orada aylarca kaldı ve itibarını kaybetmiş biri olarak daha geçenlerde salındı. Halbuki bizde, gözünü ülkesinin düşmanlarına henüz çevirmemiş pek çok kimse kendi halkından birine veya silah arkadaşına kılıcını çektiği için ün kazanmıştır. Ahlak bozukluğunun faziletin yerini aldığı, cezayı hak eden davranışların şerefli ve itibarlı sayıldığı bir ahlak anlayışıyla ne yapabilirsiniz ki?

İstanbul'da bir Gürcü kralı

Size anlatacağım her şeyi dinlemek istediğiniz için Kolhis[84] kralının bu şehre yaptığı ziyaretten de söz etmeden geçmeyeceğim. Bu krallık Karadeniz'in bir köşesinde, Phasis [Rioni] nehri kıyılarında, Kafkaslar'dan pek uzak olmayan bir yerdedir. Kralın adı *Dadian*.[85] Görünüşü vakur ve boylu boslu. Ancak aldığım bilgilere göre ülkesi seviyesi düşük bir uygarlığa sahipmiş. Kral eski püskü pejmürde kıyafetler içinde kalabalık maiyetiyle geldi. İtalyanlar Kolhislilere bugün *Mingrel* [Megrel] diyor. Bunlar Hazar Geçitleri (Türkler Demir Kapı diyor) ile Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yerleşmiş kavimlerden biri. Ait oldukları Hıristiyan mezhebinden

---

84 Kolhis: Günümüzdeki Gürcistan'ın doğu kesimi, Kartli (e.n.).

85 Muhtemelen Kartli (Doğu Gürcistan) Kralı XI. David ya da Davud Han (h. 1562-1578). Osmanlılar ile Safeviler 1555'te Gürcistan'ı doğusu İran'ın, batısı Osmanlıların etki alanında kalacak biçimde nüfuz bölgelerine ayırmışlardı. O dönemdeki Kartli kralı I. Luarsab bu durumu kabul etmemiş ve İranlılarla çarpışmayı sürdürmüştü. Oğullarından I. Simon onun yerine geçip mücadeleci siyasetini sürdürürken, diğer oğlu XI. David İranlılarla ittifak yaparak Müslüman olmuş, Davud Han adını alarak 1562'de ülkesinin tahtına İranlıların kukla hükümdarı olarak geçmişti. Ülke bölünürken iki kardeş arasında mücadele yine de sürmüştü. David 1569'da Simon'u yakalayarak hapsetmiş; ancak 1578'de Osmanlı–Safevi barışının çökmesi üzerine İranlılar Simon'u kurtarmış ve Osmanlılara karşı ona destek vermişlerdi. David'i bu durumdan, yöreye hemen bir sefer düzenleyen Lala Mustafa Paşa kurtarabilmişti. Osmanlılara sığınan David'e sancak beylikleri bahşedilmiş ve bir süre İstanbul'da ikamet ettirilmişti. Busbecq bu mektubu 1560'ta kaleme aldığına göre, David'in henüz tahta geçmeden yaptığı bir ziyaret söz konusudur.

Dadian adıyla sözü edilen bu kişinin, aynı dönemde daha kuzeydeki Megrelya'da hüküm süren Dadiani beylerinden o sırada tahtta olan II. Giorgi olması da bir başka ihtimaldir. Ancak bir sonraki paragrafta anlatılan hikâye, ülkeyi bölen ve iki kardeşin birbirine düşmesine yol açan taht kavgasına benzer görünmektedir (e.n.).

veya –bu daha muhtemel– eski isimlerinden dolayı şimdi Gürcü adıyla anılıyorlar. Komşu oldukları diğer kavimler Albanialılarla[86] İberyalılar.[87]

Kralın geliş sebebi bilinmiyor. Bazılarınca, Kolhis yöresinde yaşayan diğer halkların İran ile savaşta kendilerinden yana olmasında fayda gördükleri için, Türkler tarafından davet edildiği tahmin ediliyor. Çoğu kimsenin iddia ettiği daha muhtemel sebep ise kralın komşusu İberya'ya karşı savaş gemileri istemek için gelmiş olması. Eğer bu istediğini elde edebilirse sultana vergi ödemeye razı imiş. İberyalılar bu kralın babasını öldürmüşler, Kolhisliler de onlara uzun zamandır derin nefret besliyormuş. Bir zamanlar Kolhislilerle İberyalılar arasında sulh yapmak ve anlaşmak gayesiyle kalabalık bir toplantı yapılmış ve bunun sonunda hoş bir olay yaşanmış:

Her iki grup da karşılıklı içki içmeye başlamış. En çok içenin hangisi olacağı hususunda müsabaka yapmışlar. Kolhisliler sızıp kalmış. İberyalılar da horultularla uyuyan *Dadian*'ı bir arabaya koyarak sanki adil bir savaşta esir edilmiş gibi kalleşçe kaçırıp yüksek bir kuleye kapatmışlar. Kolhisliler de bunun intikamını almak ve krallarını kurtarmak için 30.000 kişilik bir ordu toplamışlar. Başına komutan olarak hapisteki kralın karısı geçmiş. Çok cesurmuş, ata binmekte ve silahşorlukta ustaymış. Komutanların ağır ve hantal göğüs zırhları, demir kılıçları ile mızrakları varmış. Ayrıca orduda, bunu duyunca hayret edeceksiniz, tüfekle donanmış bir müfreze bile bulunuyormuş. Diğerlerinin ise koruyucu zırhları yokmuş. Uçları yakılarak sivriltilmiş ok-

[86] Albania: Günümüzdeki Azerbaycan'ın Eskiçağ'daki isimlerinden biri (e.n.).

[87] İberya: Günümüzdeki Gürcistan'ın kabaca güney ve doğu kesimi (e.n.).

lar, kazıklar ve sopalarla savaşırlar, atlara eyersiz binerlermiş. Kolhislilerde ne bir düzen varmış ne de disiplin. İşte bu başıbozuk ordu kralın hapsedildiği yere yaklaştığı zaman atılan birkaç top güllesiyle gerisin geriye ta uzaklara kaçmış. Sonra yeniden cesaret toplayıp ilerlemişlerse de gülleler onları tekrardan darmadağın etmiş. Bu birkaç defa tekrarlanmış. Öte yandan yardımın yaklaştığını gören *Dadian* yatak çarşaflarını yırtıp birbirine bağlayarak bununla gece pencereden aşağı inerek adamlarının yanına ulaşmış. Bu olay oradaki halkın hikâyeleri arasında muhteşem bir başarı olarak hâlâ anlatılıyormuş.

Kolhislilerin yaşadığı bölge her cins ürün yönünden çok zenginmiş. Buğday ve arpa dışında hemen her şey tarım yapılmadan yetişirmiş. Biraz gayret gösterilse bunlardan da çok mebzul ürün alabilirlermiş. Fakat halk boşta gezmeyi tercih edermiş. Darıyı düzensizce ekerlerse de yine de pek bol yetişirmiş, öyle ki bir defada alınan ürün iki yıl yetermiş. Darıya alışmışlar ve daha iyi bir tahıl aramazlarmış. Üzüm bağları çok yüksek ağaçların altındaymış. Elde ettikleri üzümden kalitesi pek de kötü olmayan bir şarap yaparlarmış. Asmalar tırmandıkları ağaçların dalları arasına yayılarak uzun süre meyve verirmiş. Ormanlarda yabani arıların yaptığı bal ve balmumu bol miktarda mevcutmuş. Zor olan arıların uğrak yerlerini keşfetmekmiş. Ormanları aynı zamanda avla doluymuş. Keklik ve sülün pek mebzulmüş. Burada yetişen kavunlar toprağın verimini ispata yetermiş. Nefis kokularının yanı sıra uzunlukları genellikle bir metreye yaklaşırmış.

Halk pek az para kullanırmış. Çoğu hiç gümüş sikke görmemişmiş. Altın sikkenin ne olduğunu bilenler daha da azmış. Nerdeyse bu sikkelere sahip kimse yok denebilirmiş. İnsanı suça iten bu nesneye sahip olmadıkları için şansları var dersem hata mı ederim? Hatalı olma-

sam bile Kolhislilerin arasından hiç kimse zengin olamayacağına göre vatandaşlarımdan pek azı bu mutluluğu kıskanacaktır. Gümüşe öyle büyük değer verirlermiş ki, yabancılarla ticaretten dolayı –kaçınılmaz olarak– ülkelerine gümüş girecek olsa, hepsini kiliseleri için kullanırlarmış. Bu gümüşleri eriterek haçlar, ayinler için kupalar ve başka dini süsler yaparlarmış. Kral bunları uygun gördüğü zaman tekrardan eritip halkın ihtiyacına göre kullanabilirmiş. Bildikleri tek ticaret şekli takasmış. Herkes fazla olan malını pazara getirir ve değiş tokuş edermiş. Bundan dolayı paraya ihtiyaç duymadıkları için işlerini karşılıklı mal değiştirerek hallederlermiş. Vergiler de krala aynı şekilde ödenirmiş. O da yaşamın gerektirdiği yiyecek, içecek ve giyim ihtiyaçlarını rahatça karşıladıktan başka, maiyetindekileri ve hizmetkârlarını bunlarla ödüllendirirmiş. Kral vergilerden ve aşardan gelen, bir de hiç eksik olmayan hediyelerden dolayı bitmez tükenmez mallara sahipmiş. Onları nasıl alıyorsa, öyle vermeye de hazırmış. Sarayı halkın zahire ambarı gibi ve her türlü malla dolup taşarmış. Buradan halkına yiyecek dağıtırmış. İhtiyacı olanlar, yoksulluğa düşenler, kötü mahsulden zarar görenler ve beklediklerini elde edemeyenler sarayın ambarından beslenirmiş.

Sahillerine uğrayan tüccarların krala hediyeler sunması âdettenmiş. Kral hediye ne olursa olsun kabul eder ve getirenlere bir ziyafet verirmiş. Her iki ucunda kralın ahırları bulunan büyük bir bina varmış. Ziyafet burada verilirmiş. Uzun masanın başında kral oturur, davetliler ise onun biraz uzağında yer alırmış. Masa türlü yiyeceklerle donanır; bol bol av eti ve şarap ikram edilir; en çok içen en makbul misafir sayılırmış. Kraliçe maiyetindeki kadınlarla birlikte aynı salonda, ancak pek gösterişli olmayan ayrı bir masada otururmuş. Kadınlar da içki hususunda erkekler kadar serbestmiş ve

gönüllerince gülüp eğlenirlermiş. Budalaca el kol hareketleri yapıp başlarıyla gözleriyle işaretleşirlermiş. İason bu ülkeyi tekrar ziyaret etseydi herhalde pek çok Medealar bulurdu.[88] Kral masadan kalktıktan sonra misafirleriyle birlikte ava gidermiş.

Megrelya ormanlarında halkın gruplar halinde, ağaç dallarının gölgesinde dinlendiğini, şarap içerek, şarkılar söyleyerek dans edip eğlendiğini görürmüşsünüz. İki sopa arasına gerdikleri ince tellere bir değnekle muntazam aralarla vurup çıkan nağmelerle aşk şarkıları ve kahramanlarını öven türküler okurlarmış. Söylenen doğru ise bu kahramanların arasında Roland'ın ismi sık sık geçermiş.[89] Adının bu kadar uzaklara nasıl ulaşmış olabileceğini tahmin edemiyorum. Bir ihtimal Godfrey de Bouillon[90] ile gelmiş olmasıdır. Roland hakkında birçok olağanüstü hikâyeler anlatırlarmış –bizde uydurulanlardan bile saçma hikâyeler.

---

[88] Eski Yunan mitolojisindeki Altın Post efsanesi, İason ve onunla birlikte *Argo* gemisiyle yola çıkan denizcilerin altın bir post peşinde Ege'den yola çıkarak Marmara üzerinden Karadeniz'e yaptıkları yolculuğu konu eder. Post efsanevi Kolhis ülkesindedir, İason bu ülkenin kralının kızı Medea'nın gönlünü çalar, onu ve Altın Post'u alarak ülkesine döner. Ancak burada başka bir kadına âşık olunca Medea İason'dan olan iki çocuğunu öldürerek intikam alır. Tarihçiler bu efsanenin eski Yunanlıların Marmara ve Karadeniz'de koloniler kurduğu ve farklı halklarla tanıştığı zamanlara ait izler ve ipuçları taşıdığı konusunda neredeyse hemfikirdir (e.n.).

[89] Roland, Ortaçağ Batı Avrupası'nın en popüler efsanevi karakterlerindendir. Pek çok ülkede ona ait farklı farklı yerel efsaneler üretilmiştir. Bunların en popüleri, Endülüs Emevileri'ne karşı kahramanca savaşlar yaparken hayatını kaybedişinin konu edildiği Fransız destanı *La Chanson de Roland*'dır (e.n.).

[90] İlk Haçlı Seferi'ne katılarak Kudüs Kralı olan Godfrey de Bouillon'un Kafkaslar'da yaşayan bir kabileye Roland'ın öyküsünü tanıtmış olması pek mümkün görünmüyor.

Boş zamanın bu kadar çok, yiyeceğin böyle bol olduğu bir yerde ahlak seviyesi yüksek değilmiş, iffete ise pek ender rastgelinirmiş. Misafirini memnun etmek isteyen bir erkek ona karısını yahut kız kardeşini takdim edermiş. Bu davranışın sonucunu umursamazlarmış –hatta karılarının cazibesi övünme konusu bile olurmuş. Kızlar da sıkı bir koruma ve ciddi gözetim altında değilmiş. Bu nedenle kadınlık çağına erişip de bakire olanlar pek az imiş. Henüz on yaşında anne olmuş birçok kıza rastlamak mümkünmüş. Eğer bunu hayretle karşılayıp inanmak istemezseniz size iri bir kurbağa büyüklüğündeki bebeği gösterirlermiş. Halbuki ırkları uzun boylu ve sağlam yapılıdır. Terbiye ve nezaketten o kadar yoksunlarmış ki tuhaf âdetlerinden biri de geğirmeleriymiş. Üstelik bunu yapmakla size nezaket ve saygı gösterdiklerini sanırlarmış. Fakat başarılı oldukları gerçek bir dehaları varmış, o da hırsızlık. Bu hususta maharet çok itibar görürmüş. Tecrübeli hırsıza büyük adam gözüyle bakarlarmış. Bu maharete sahip olmayanı da işe yaramaz, yaşaması bile gereksiz bir mankafa diye aşağı görürlermiş. Gerçekten de böyle biri erkek kardeşleri varsa –hatta babası tarafından– geri zekâlı ve ümitsiz sayılarak uzak ülkelere götürsünler diye yabancı tüccarlara ucuza satılır veya bedava verilirmiş. Bu ülkeyi ziyaret eden bir İtalyan gezgin bana bıçağının bir kilisede papaz tarafından çalındığını anlatmıştı. Kendisi hırsızlığı görmesine rağmen farkında değilmiş gibi davranmış. Sonunda papaz yaptığı görülmedi sanmasın ve hiç olmazsa bıçağı koyacak kılıfı da olsun diye kınını ona hediye etmiş.

Bu insanlar kiliseye gittiklerinde Meryem Ana'yı, Aziz Peter'i ve Paul'ü pek önemsemezlermiş ama katiyen onsuz yapamadıkları bir tasvir varmış: Aziz George'un at sırtındaki resmi. Bunun önünde yere kapanarak tapınırlar ve resmin her tarafını, atın nallarını bile

öperlermiş. Anlattıklarına göre Aziz George kudretli biriymiş, ünlü bir silahşormuş. Şeytanla teke tek çarpışıp ona galebe çalmış yahut en azından meydanı yenilmeden terk etmişmiş.

Şimdi size hayretle okuyacağınız bir şey anlatmak istiyorum. Doğulu hükümdarların huzuruna hediyesiz çıkılmaz. *Dadian* da Süleyman'a yakuttan oyulmuş bir çanak getirmiş. Çanak öyle parlakmış ki gece seyahat edenler saçtığı ışıkla gün ortasında gibi yollarını bulabilirlermiş. Bana, "İnanmıyorum" diyeceksiniz. Ben de inanmıyorum ve sizden de bunu beklemiyorum ama doğru olduğuna inanan çok kimse var. Daha bilgili kişiler bunun lal taşından yapılmış ufak bir çanak olduğunu söylüyorlar. Anlattıklarına göre bu çanak İstanbul'a kaçmak isterken gemisi Kolhis sahillerinde kazaya uğrayan İran şahının oğlundan çalınmış. *Dadian*, sultana ayrıca 20 beyaz doğan veya Kolhis'te çok bulunan başka bir cins atmaca da getirmiş. İşte Kolhisliler ve âdetleri hakkında size anlatmak istediklerim bunlardan ibaret.

Gündelik hayat

Genel olarak yaşayış tarzıma ve peşinde koştuğum işlere ait suallerinize gelince... Evden hiç çıkıp çıkmadığımı merak ediyorsunuz. İmparatordan sultana arz edilmek üzere gelen mektupları takdim etmenin ve Türk askerlerinin akınlarına, yakıp yıkmalarına itirazda bulunmam için aldığım talimatları bildirmenin dışında pek çıkmıyorum diyebilirim. Bu gibi durumlarsa yılda sadece iki üç defa oluyor. Arada bir muhafızımla beraber şehirde dolaşmama müsaade edilmesi için müracaatta bulundum. Bunun geri çevrilmeyeceğini sanırım, ama kendimi bir minnet altına sokmak da istemiyorum. Kapalı tutulmayı önemsediğim düşüncesine sahip

olmamalarını tercih ederim. Aslında bana dil uzatıp hakarette bulunacak Türklerin gözü önünde gezinmek ne zevk verebilir ki? Bana keyif veren yerler kırlardır, şehir değil –hele neredeyse harap olmuş bir şehir hiç değil. Bir zamanlar Roma'ya rakip olan İstanbul'un eski ihtişamından eser kalmamış –o muhteşem mevkiinden başka. Şimdi acıklı bir esaret altında uzanmış yatıyor. Acıma hissi duymadan, insanoğlunun sebep olduğu değişimi düşünmeden kim bu şehre bakabilir? Ayrıca aynı akıbetin bizim ülkemizi de tehdit etmediğini kim söyleyebilir?

Türkler ve okçuluk

Sonuçta ben de handa kalıp eski dostlarımla yani kitaplarla vaktimi paylaşıyorum; onlar benim yoldaşım ve mutluluğum. Sağlığımı düşünerek bir kort yaptırdım, burada yemekten önce tenis oynuyorum. Yemeklerden sonra da Türk yayı ile çalışıyorum. Türkler bu silahı kullanmakta fevkalade usta. Ok atmaya sekiz hatta yedi yaşlarında başlıyor ve 10, 12 yıl sürekli talim ediyorlar. Sonuçta kolları fevkalade güçleniyor ve öyle usta oluyorlar ki hedef ne kadar ufak olursa olsun isabet ettiriyorlar. Kullandıkları yaylar bizimkilerden çok daha sert. Daha da kısa oldukları için kolay ele geliyor. Yayları tek parça ağaç yerine tutkal ve sırımla tutturulmuş öküz boynuzu ve kirişinden yapıyorlar. Bir Türk uzun süren talimlerden sonra en sert yayı bile kulağının ardına kadar gerebiliyor. Öte yandan bu türlü yaya alışmamış biri, çok güçlü olsa da kirişle yayın bağlandığı yerdeki çentiğe sokulan bir sikkeyi kurtaracak kadar bile geremez. Türkler savaşta öyle keskin nişan alır ki hasmını gözünden veya herhangi bir ölümcül yerinden zımbalar. Talim yerlerinde ne kadar maharetle ok attıklarını, hedef tahtası üzerinde bir *thaler*'den daha küçük

olan beyazın etrafını beş altı okla çevirdiklerini görebilirsiniz. Okları beyaza değmeden tam kenarına dizerler.

Genellikle hedefin on metre uzağında dururlar. Sağ ellerinin başparmağında kemik yüzükler takılıdır. Kiriş gerilirken bu yüzüklere oturur. Ok ise ileriye uzattıkları sol elin başparmak ekleminin boğumu ile sabit tutulur –bizdekinden çok farklı bir usul. Üzerinde hedefin işaretlendiği kumlu toprak yığını tahtayla sıkıştırılmıştır. Hedef yerden bir metre kadar yüksektir. Paşalar ve ileri gelenler evlerinde kölelerine ok atma talimleri yaptırırlar. Aralarında usta olanlar diğerlerine hocalık eder.

Paskalya yortularında –Türklerin de bizim gibi paskalyası vardır–[91] bu okçulardan bir kısmı Pera'nın sırtlarındaki büyük alanda toplanarak uzun sıralar halinde bağdaş kurup otururlar, tıpkı bizdeki terziler gibi. Türk diyarında alışılmış oturma tarzı budur. Önce dua edilir. Türkler her işe dua ile başlar. Ardından en uzağa ok atmak için yarışılır. Seyredenlerin çok kalabalık olmasına rağmen müsabaka büyük bir düzen ve tam bir sessizlik içinde yapılır. Kullanılan yaylar çok kısa olduğundan çok da serttir. Bu nedenle onları sadece iyi talim görmüş okçular çekebilir. Kullandıkları okları da özeldir. Kazanan kişiye mükâfat olarak işlemeli bir peşkir verilir, bizim yüzümüzü kuruladığımız peşkirlerden. Ancak kazanmanın itibarı, her türlü mükâfatın üzerinde addedilir. Akıl almayacak mesafelere ok atabiliyorlar. Her yıl okunu en uzağa atan okçunun vurduğu yere bir taş dikilir. Geçmişten kalan böyle pek çok taş var. Türkler günümüzde ulaştıkları mesafelerden daha ilerde olan bu taşların ecdatları tarafından erişilmiş menziller olduğuna inanıyor ve onların gücüne de okçuluktaki ustalığına da erişmenin mümkün olmadığını söylüyorlar. İs-

[91] Ramazanı izleyen şeker bayramını paskalya olarak yorumladığı tahmin edilebilir (e.n.).

tanbul'un birçok sokağında ve yol kavşaklarında ok meydanları var. Bu meydanlarda sadece erkek çocuklar ve delikanlılar değil daha yaşlılar da toplaşırlar. Bir de vazifeli kâhya vardır ve bu kişi her gün hedefin toprağını sular. Aksi halde toprak kurur ve oklar saplanmaz, zira buralarda sadece uçları küt oklar kullanırlar. Bu kâhya her zaman atışlarda hazır bulunur ve okları saplandığı topraktan çıkarıp temizleyerek okçulara geri atar. Yaptığı bu işlere karşılık her okçudan belirli bir ücret alır ve bununla geçinir. Hedefin önü küçük bir kapıya benzer. "Kapı karşı atmak" sözü buradan geliyor. Rumlar hedefi şaşıranlar için böyle der. Onların da eskiden aynı cins hedefler kullandığını ve Türklerin bunu Rumlardan aldığını zannediyorum. Tabii, Türklerin çok eski zamanlardan beri yay kullandıklarını da bilmekteyim. Dolayısıyla Rum şehirlerini fethettiklerinde orada buldukları hedefleri kullanmaya devam etmemiş olmaları için bir sebep yok. Çünkü hiçbir millet başkalarında gördüğü faydalı icatları benimsemekte isteksiz olmamıştır.

Hıristiyan âdetleri ve Türkler

Mesela bizim büyük ve küçük toplarımızı ve diğer birçok icadımızı derhal sahiplenmişler ama kitap basmaya ve meydan saatleri dikmeye hiçbir zaman yanaşmamışlardır. Kutsal kitaplarını bastıkları takdirde bunların kutsal olmaktan çıkacağına, meydan saatlerinin de müezzinlerin ve eski âdetlerin tesirini azaltacağına inanıyorlar. Diğer meselelerde ise yabancı milletlerin eski âdetlerine, kendi dini akidelerine ters düşse bile büyük saygı duyarlar. Ancak bu halkın alt tabakası için doğrudur. Hıristiyan kilisesinin ayinlerine yakın hissetmekten ne kadar uzak olduklarını herkes biliyor. Rum papazların bir geleneği vardır. Her yıl baharın belirli bir günün-

de sanki kapalı imiş gibi tasavvur ettikleri denizin sularını kutsayarak açarlar.[92] Denizciler bu gelenek yerine getirilmeden kendilerini dalgalara rahatça emanet edemezler. Türkler de bu geleneğe kayıtsız kalmamıştır. Bir deniz yolculuğuna çıkacakları zaman Rumlara suların kutsanıp kutsanmadığını sorarlar. Kutsanmadığı cevabını alırlarsa yelkenlerini indirirler. Ancak kutsandığı söylenirse teknelerine binip yelken açarlar.

Limni'de içinde "Keçi Mühürü"[93] adı verilen toprağın bulunduğu mağarayı açmak da Rumların bir geleneğidir. Bunu ağustos ayının altıncı gününde Tecelli Yortusu'nda kutlarlar. Türkler de bu geleneğe bugün bile dikkat ederler ve ayinin tam gününde, Rum papazların eskiden yapılanları harfiyen yapmasını ister ve kendileri de ayini uzaktan seyrederler. Onlara nedenini sorarsanız birçok geleneğin eski çağlardan kaldığını ve sebebini bilmemelerine rağmen faydalı olduğunun ispat edildiğini söylerler. Eskilerin kendilerinden daha çok şeyler bildiğini, daha çok şeyler gördüğünü, onların kabul ettiği âdetlerin akla geldiği gibi bozulmaması gerektiğini anlatırlar. Bu âdetleri değiştirmek kötülük getirebilir diye muhafaza etmek istediklerini dile getirirler. Bana söylediklerine göre bu düşünce öyle kök salmış ki bazı Türkler çocuklarını gizlice vaftiz ettirmeyi bile arzularmış. Bu geleneğin birtakım iyi tesirleri olduğuna ve sebepsiz yere başlatılmadığına inanırlarmış.

Türk askerinin yaptığı talimlerle ilgili olarak size anlatmadan geçmek istemediğim bir husus var. Bu da geç-

---

[92] Muhtemelen Rum Ortodoks kilisesinin düzenlediği sudan haç çıkarma ayini. Hz. İsa'nın Şeria nehrinde vaftiz edildiği gün olduğuna inanılan 6 Ocak'ta düzenlenen ayinde, kilisenin ruhani liderinin denize attığı haçı, katılanlar o soğukta yüzerek sudan çıkartır. Bu ayinin denizleri kutsadığına da inanılır (e.n.).

[93] Limni toprağı hakkında 65. nota bakınız.

mişi Perslere kadar uzanan bir talim şekli: at sırtında kaçar gibi yaparak dönüp kovalayan düşmana atış yapmak. Bunu şöyle talim ediyorlar. Düz bir alanda çok yüksek bir direğin tepesine pirinçten bir topu sabit olarak oturtup atlarını direğe doğru dörtnala koştururlar. Direği geçer geçmez istikamet değiştirmeden koşmakta olan atın üstünde birden dönüp geriye yaslanarak topa ok atarlar. Sık sık tekrarladıkları bu talim sayesinde kaçarken arkaya ok atıp düşmanı hiç beklemediği anda kolayca vurabilme melekesini kazanırlar.

Muhafızımın bana öfkelenmemesi için artık odama çekilme zamanı geldi. Önce de bahsetmiş olduğum şeyleri yaptıktan sonra geriye kalan vaktimi kitaplarıma veya Pera'dan gelen Ceneviz asıllı ve diğer dostlarımla sohbete ayırıyorum. Ancak bunu çavuşlarımın müsaadesi olmadan yapamam. Davranışları günü gününe uymamasına rağmen huzurlu ve sakin zamanları da oluyor. Böyle günlerde Ragusalılar, Floransalılar, Venedikliler bazen de Rumlar ve diğer milletlerden kimseler hatırımı sormak maksadıyla yahut başka sebeplerle ziyaretime geliyor. Daha uzak ülkelerden de uğrayan yabancılar var. Onlarla sohbet etmek bana büyük zevk veriyor. Birkaç ay önce Danzig'dan bir kehribar tüccarı geldi. Bu maldan ne bulduysa satın almış. Türkiye'ye büyük miktarda kehribar ihraç edildiği için bundan ne yapıldığını ve daha uzaklardaki ülkelere satılıp satılmadığını bilmek istiyormuş. Sonunda İran'a sevk edildiğini öğrenmiş. Kehribar orada çok kıymetliymiş. Odaları, sandıkları ve ibadet yerlerini süslemekte kullanılıyormuş. Bana "Juppen bier" dedikleri biradan bir fıçı getirmişti. Gerçekten çok güzel bir içki. Buna alışkın olmayan ve ne olduğunu anlamayan Rum ve İtalyan misafirlerim beni çok eğlendirdi. Nihayet benden sağlığa çok faydalı olduğunu öğrenince onu bir çeşit ilaç sanıp adına şurup dediler. Tekrar tekrar tadına bakmak için

hiç durmadan, "Bir yudum daha" diyerek bütün fıçıyı bir yemekte içip bitirdiler.

Dışarıya hapsedilen çavuş

Bazı kavaslarım pek kaygısız oluyor –onları arada bir değiştirirler– öyle ki dışarı çıkmamı engellemiyorlar. Hatta açıkça dışarı gitmemi teklif ettikleri bile oluyor. Ama söylediğim gibi, bu tekliflerini reddetmeyi âdet edindim. Beni memnun etmenin veya canımı sıkmanın onların elinde olduğunu düşünmelerini istemiyorum. Çoktandır bu handa olduğum için binanın bir parçası haline geldiğimi, buradan sökülüp atılırsam binanın yıkılabileceğini, halbuki ülkeme dönmeme müsaade edilirse çıkıp bir daha geri gelmeyeceğimi şaka yollu anlatıyorum. Maiyetimdekiler serbest oldukları için bu uzun sürgün hayatına daha kolay tahammül edebiliyorlar. Rahatsızlık veren tek şey rastladıkları sarhoş Türklerle dalaşmaları –hele yanlarında yeniçeriler yoksa. Onlar olsa bile yumruk yumruğa dövüşmelerini engelleyemiyorlar. Adamlarım suçlandığı zaman onları müdafaaya mecbur kalmak canımı sıkıyor. Fakat çavuşlarımın kapıları her zaman kapalı tutmakta ısrarlı olmaları beni birçok dertten de kurtarıyor. Bununla ilgili olarak geçenlerde başıma gelen bir olayı anlatmak isterim.

Kısa bir zaman önce Philippo Baldi adında 60 yaşında bir İtalyan çıkageldi. İmparator kendisini özel bir vazifeyle bana yollamış. Yaşına göre çok süratli yol aldığından adamcağız hastalandı. Ancak doktorun ısmarladığı ilacı getiren eczacıyı çavuş kapıdan içeri sokmamış ve ona çok kaba davranarak ilacı vermesine müsaade etmemiş. Bu çavuş o sıralarda bana nezaret ediyor ve uzun zamandır bizlere karşı saygı ve nezakette kusur etmiyordu, fakat bu olayda birden gaddarlaşıvermişti. Öyle yabani davrandı ki tahammül edilmez oldu. Hatta

bana gelenleri sopasını sallayarak tehdit etti. Bunun üzerine tepem attı. Böyle budalaca ve çocuk korkutur gibi davranmasının sadece boşa çaba harcamak olduğunu ona göstermeye karar verdim. Bunun için adamlarımdan birini içerde han kapısının arkasına dikerek ona kapıyı sürgülü tutmasını ve ben emretmedikçe açmamasını tembih ettim. Çavuş sabah vakti her zamanki gibi kapıyı açmaya geldi, ama anahtarı işe yaramayınca içerden sürgülü olduğunu anladı. Kapı kanatlarının bitiştiği aralıktan adamımı görüp kendisini içeri alması için seslendi. Reddedilince fena halde kızarak sövüp saymaya başladı. O zaman da uşağım, "İstediğiniz kadar bağırın ama sizin de adamlarınızın da buraya girmesine müsaade yok" diye karşılık verdi. "Siz bize kapıyı açmazken, neden biz size açalım. Bizleri içeri kapatan sizsiniz, biz de sizi dışarı kapatacağız. Kapıyı istediğiniz kadar dışarıdan kilitleyin, biz de içerden sürgülü tutacağız."

"Bu emri elçi mi verdi?"

"Evet."

"Peki, hiç değilse atımı ahıra bırakayım."

"Hayır, açmıyorum."

"Mademki öyle, biraz yem ve saman verin."

"Civarda dolu ot var, satın alın."

Bu çavuşu soframa davet etmek veya ona soframdan yemek göndermek âdetimdi. Ancak bu defa durum değişmişti, dışarıda kaldı ve yemek yiyemedi. Atını da yakındaki bir çınara bağladı. Paşalardan bazıları ve yüksek kademeden memurlar saraydan evlerine dönerken buradan geçerler. Çınarın altında otlayan atı koşu takımlarından tanıyarak neden ahırda değil de burada olduğunu sordular. Çavuş da onlara olup biteni anlattı. Kendisi nasıl bizi içeri kapatıyorsa, bizim de onu ve atını dışarı kapattığımızı, ne ona yemek ne de atına ot verdiğimizi söyledi. Diğer paşalara da nakledilen bu hikâ-

ye pek hoşlarına gitti. Böyle kilit altında tutulmamın ve bu gibi basit huzursuzlukların beni nezaket dışı davranmaya itmekten başka işe yaramadığına kuşkuları kalmadı. Çok geçmeden bu çavuşu geri çektiler ve mahpusluk hayatımız eskisi kadar sıkı olmaktan çıktı.

Osmanlı tarzı diplomasi

Rüstem'in birkaç gün sonra bu olaydan söz edişi kayda değer. Sofuluğu ile tanınan yaşlı bir adam kendisini ziyarete gitmiş. Muhtelif konulardan konuşurlarken –sultanın oğulları arasındaki kavgaların artık herkesçe malum olması ve korku duyulan ciddi kargaşalığın patlama noktasına gelmesi nedeniyle– niçin imparatorla sulh akdedip Süleyman'ı bu hususta endişeden kurtarmadığını sormuş. Rüstem de cevap olarak bundan daha çok arzu edilen bir şey yok, ama nasıl çare bulunacak ki, o benim taleplerimi kabul edemezdi ben de onun isteklerine uyamazdım, diyerek şöyle devam etmiş: "Ve reddederek beni boyun eğmeye zorluyor. Şartlarımı kabul etmesi için ne gerekiyorsa yapmadım mı? Birkaç yıldan beri onu esaret altında tutuyorum, türlü şekillerde huzursuz ediyorum, kaba davranıyorum. Ama ne fayda? Yüreği her şeye karşı büsbütün sertleşti. En sıkı şekilde kapalı tutmaya dikkat ediyoruz, o da kapıları sürgüleyerek kendisini içeriye kilitliyor. Eminim ki bir başkası olsa bu sıkıntılardan kurtulmak için çoktan dinimizi kabul ederdi ama o hiç aldırmıyor." Bu hikâye bana konuşma sırasında hazır bulunanlar tarafından anlatıldı.

Türkler şüphecidir ve Hıristiyan hükümdarlar tarafından gönderilen elçilerin bir seri talimatlarla geldiklerini düşünürler. Onlara göre elçiler duruma ve o andaki şartlara uygun olanı ortaya sürer. Eğer mümkünse öncelikle en müsait şartlarla anlaşmaya çalışırlar. Başarı elde edemezlerse giderek daha ağır şartları kabule yana-

şırlar. İşte bu nedenle gözdağı vermenin gerekli olduğunu düşünürler. Elçileri savaşla tehdit ederler ve nerdeyse esir muamelesi yaparlar, onlara mümkün olan her şekilde huzursuzluk yaratırlar. Böylece elçilerin, kendilerine son ana kadar saklamaları emredilmiş olan talimatları, çektikleri sıkıntılar yüzünden bir an önce ortaya çıkarmasını sağlamaya çalışırlar.

(*Busbecq sonra çifte talimatla gelen Venedik sefirinin hikâyesini anlatır.*)

Bahsettiğim Baldi buraya gelince onun ilerlemiş yaşına bakarak yeni talimatlar getirdiğini ve pek lehte olmayan sulh şartlarını bu talimatlara göre kabul edeceğimizi sandılar. Ancak ülkenin içinde bulunduğu huzursuzluğun farkında olmam nedeniyle bu yeni talimatları çarpıtacağımdan korkuyorlardı. Dolayısıyla bunları benden bir an önce öğrenebilmek için daha sert davranmaları gerektiği fikrindeydiler. Aynı nedenle Rüstem bana latife yollu bir davranışla savaş tehdidinde bulunmak istedi.

Bunu nasıl yaptığını tahmin edebilir misiniz? Bana büyük bir karpuz gönderdi. Bu cinse bizde *anguries* denir, Almanlar da *Wasserplutzer* derler. İstanbul'da yetişen karpuzlar pek lezzetlidir ve içinde kırmızı çekirdekler vardır. Anavatanı Rodos olduğu için bunlara Rodos karpuzu da deniyor. Sıcak havalarda harareti kessin diye çok yenir. İşte aşırı sıcak bir günde Rüstem bana bir tercümanla bu cins bir karpuz gönderdi. Harareti söndürmekte birebir olan bu mevsimlik karpuzu yiyeceğimi ümit ettiğini, bundan daha büyük olanlarının Buda ve Belgrad'da pek çok bulunduğunu da söylemiş –tabii kastettiği top gülleleriydi. Hediyesine karşılık ona bir teşekkürname yollayarak karpuzu zevkle yiyeceğimi, Buda ve Belgrad hakkında söylemiş olduklarına şaşmadığımı ve aynı cins meyvenin Viyana'da da pek mebzul olduğunu bildirdim. Bu cevabımla Rüs-

tem'e yaptığı latifenin manasını anladığımı göstermek istemiştim.

(*Ardından Busbecq sultanın oğulları Beyazıd ve Selim'in arasındaki kavgaları, bunların apaçık düşmanlığa dönüşerek Mayıs 1559'da Beyazıd'ın yenilgisiyle sonuçlanan Konya savaşını anlatır. Bu durum üzerine Süleyman, Selim'e manevi destek vermek için bizzat Anadolu'ya geçer.*)

Sultan Süleyman oğluna gözdağı veriyor

Süleyman'ın Asya'ya geçmek üzere olduğu ve hareket edeceği günün belirlendiği haberini alınca çavuşuma sultanın yola çıkışım görmek istediğimi bildirdim. Her akşam anahtarları yanına alıp gittiğinden, o sabah erkenden gelip bana kapıları açmasını rica ettim. Bunu yapacağına dair nazikçe söz verdi. Ben de yeniçerilere ve tercümanlarıma sultanın geçeceği yola bakan bir oda kiralamalarını söyledim. Bu emrimi yerine getirdiler. O gün geldi. Şafaktan önce kalktım ve dışarı çıkmak için çavuşun gelmesini beklemeye başladım. Bekledim, bekledim ama görünürde yoktu. Bunun üzerine çağırmaları için ona birilerini gönderdim –önce kapının önünde uyuyan yeniçerileri, ardından içeri girmek için bekleyen tercümanlarımı. Bütün bu emirleri eskimiş yıkık dökük çift kanatlı kapının aralığından veriyordum. Çavuş geç kalışına türlü bahaneler uydurup duruyordu. Hemen geliyorum diyor, sonra da yapması gereken bazı işleri çıktığını bildiriyor ama bu arada vakit de geçiyordu. En nihayet sultan atına binerken onu selamlayan yeniçerilerin tüfek seslerini duyunca oyuna geldiğimi anladım ve asabım büsbütün bozuldu. Uğradığım bu haksızlıktan ve çektiğim sıkıntıdan yeniçeriler bile rahatsız olmuştu. Bana adamlarımın

bütün güçleriyle kapıyı içerden itmelerini kendilerinin de dışarıdan yardımcı olmasını teklif ettiler. Zaten eskimiş ve zayıf olan kapı kanatlarının kolayca yerinden oynayıp somunları atacağını, böylece dışarıya bir yol açılabileceğini söylediler. Bunu uygun buldum ve kapılar gücümüze dayanmadı. Derhal bir oda kiralanmasını istediğim eve koştuk.

Meğer çavuş benim gitmemi engellemek istemiş. Aslında kötü niyetli biri değildi ama bu arzumu paşalara iletince sultanın küçük bir ordunun başında kendi oğlunun üzerine gidişini bir Hıristiyan'ın görmesini hoş karşılamamışlar. Bundan dolayı sultan tekneye bininceye kadar beni kibarca oyalamasını sonra da kendini mazur göstermek için bir hikâye uydurmasını söylemişler. Fakat çavuşun çevirdiği dolaplar ayağına dolanmıştı.

Vardığımızda evi kapalı bulduk. Az önce kendi evimizden dışarıya ne güçlüklerle çıktıysak bu eve girebilmek için de aynı şekilde zorlandık. Kapıya vurmamıza kimse cevap vermedi. Yine yeniçeriler öne çıkıp mesuliyeti ben üstüme alırsam kapıyı kırıp açmayı yahut pencereye tırmanıp beni içeri almayı teklif ettiler. Kapıyı kırmalarına müsaade etmedim ama pencereden girmelerine ses çıkarmadım. Tarife sığmayacak bir hızla hareket ederek eve girip kapıyı açtılar. Üst kata çıktığımda içerisini Yahudilerle dolu buldum –bildiğimiz bir havra. Benim kapalı kapıdan girmiş olmama şaşırdılar. Olanları anlayınca iyi giyimli yaşlı bir hanım öne çıkarak yaptığım zorbalık ve eve verdiğim hasardan dolayı beni İspanyolca azarladı. Ben de pazarlığa uyulmadığı için eve bu şekilde girdiğimi ve böyle aldatılmamış olmam gerektiğini söyleyerek karşılık verdim. Hanım izahatımı kabul etmedi. Daha uzun münakaşaya da vakit yoktu.

Bana evin arka cephesinde bir pencere tahsis edildi. Burası, sultan şehirden ayrılırken geçeceği sokağa bakıyordu. Bu muhteşem ordunun geçişini görmekten büyük bir haz duydum. Atları üstünde *gureba*'lar ile *ulufeci*'ler çifter çifter, *silahtar*'lar ve *sipahi*'ler tek sıra halinde ilerliyordu. Bunlar hassa süvarilerine ait muhtelif birliklerin adlarıdır. Her birlik ayrı bir tayfa olup kendilerine tahsis edilmiş mekânlarda kalır. Hepsinin 6000 kadar olduğu söyleniyor. Kafilede ayrıca sultanın, paşaların ve diğer erkânın maiyetinden pek çok köle de vardı. Sipahiler Kapadokya, Suriye veya başka cinsten soylu atların üzerinde, gümüş ve altın pullar ve kıymetli taşlar işlenmiş örtüleri ve koşum takımlarıyla pek muhteşem bir manzaraydı. Ya sırmalı ve gümüş işlemeli ya ipek veya atlas ya da en azından en iyi kalite kırmızı, mor veya nefti kumaşlardan yapılmış kıyafetleri içinde pek göz alıcıydılar. Atların her iki yanında, sipahinin birine yayını diğerine parlak renkli oklarını koyduğu Babil işi harikulade birer kılıf asılıydı. Sol kolunda üzeri süslü bir kalkan taşıyordu. Bununla atılan oklardan, kılıç ve gürz darbelerinden korunuyorlar. Sağ ellerinde genellikle yeşile boyanmış hafif bir mızrak bulunur. Bu elin serbest kalmasını isterlerse mızrağı almazlar. Ayrıca değerli taşlarla süslenmiş kavisli kılıçları da vardır. Atın eyerinde bir de gürz asılıdır.

Bana "Bu kadar silaha ne gerek var?" diye soracaksınız. Cevabım şu: hepsini de ustalıkla kullanırlar. Şimdi de diyeceksiniz ki "İnsan hem yayı hem de mızrağı nasıl kullanır? Mızrak kırıldığı zaman yahut onu elinden atınca mı yayına sarılır?" Hayır, mızrağı mümkün olduğu kadar muhafaza eder. Durum ne zaman yayı ele almasını gerektirirse hafif ve kullanması kolay olan mızrağı eyer ile kalçasının arasına, sivri ucunu geriye doğru iyice uzatarak yerleştirir, diziyle de sıkarak tu-

Padişahın yakın korunmalarından bir peyk.

tar. Mızrakla dövüşecekse yayı kılıfına sokar veya sol kolundaki kalkana çaprazlama asar. Sürekli talimler ve savaşlar sonucu silah kullanmada kazandıkları ustalık hakkında daha fazla söze gerek olmadığını sanıyorum. Başlarında en narin pamukludan yapılmış bembeyaz bir sarık vardır. Bunun ortasında pembe renkli ipekten bir tepelik yükselir. Sarıklarını çoğu zaman siyah tüylerle süslerler.

Sipahiler geçtikten sonra ardından uzun bir sıra halinde yeniçeriler göründü. Bunların arasında misket tüfeğinden başka silah taşıyan pek azdı. Aynı biçim ve renkte üniforma giymişlerdi. Böylelikle onların sultana ait köleler veya hassalar olduğunu fark edebilirdiniz. Kıyafetlerinde dikkat çeken bir şey yoktu, ne bir yırtmaç ne de kopça iliği. Söylediklerine göre elbiseleri öyle yıpranırmış ki bunlara zaten gerek kalmazmış. Tek süsleri sorguçlar, gösterişli tüyler ve benzeri şeylerdi. Bu süslemeler tamamen hayal güçlerine kalmış bir şey. Hele arkadan gelen kıdemli yeniçerilerin alınlarına taktıkları sorguçlar yürüyen bir ormanı andırıyordu. Bunların da arkasında her biri rütbelerinin farklı işaretlerini taşıyan yüzbaşılar ve miralaylar. En arkada da atının üstünde tek başına ilerleyen serdarları. Onu resmi erkân ve paşalar takip ediyordu. Sonra da özel üniformaları içinde teçhizatlarını kuşanmış, yaylarıyla okçu hassa piyadeleri göründü. Ardından sultanın savaş atları geliyordu. Zarif koşum takımları ve güzelliği ile göz alan atlar seyisleriyle birlikteydi. Sultan muhteşem bir atın üstündeydi. Yüzünün ifadesi sert, kaşları çatıktı. Hiddetli olduğu fark ediliyordu. Arkasında üç tane genç içoğlanı vardı. Bunlardan biri harmani, biri su dolu sürahi, diğeri de bir mücevher kutusu taşıyordu. Onları da birkaç haremağası ve alayın en arkasında da 200 kadar atlı takip ediyordu.

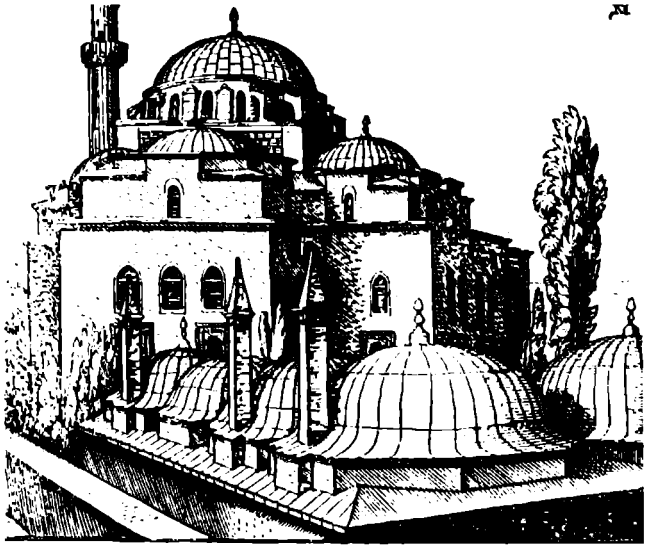
Saray ahırlarının idarecisi olan imrahor.

Bu büyük töreni keyifle seyrettikten sonra geriye ev sahibemi yatıştırmak kalmıştı –çünkü geldiğimde benimle İspanyolca konuşan kadının Rüstem'in karısının ahbabı olduğunu duymuştum. Saygısız davrandığım şeklinde yorumlanabilecek bir dedikodunun ona ulaşmasından korktum. Bu nedenle ev sahibesini çağırttım. Yaptığımız anlaşmayı hatırlatarak bir meblağ karşılığında anlaştıktan sonra kapıyı bana kapatmamış olması gerektiğini anlattım. Bununla birlikte her ne kadar sözünü tutmamış ise de pazarlığımızın bana düşen kısmını yerine getirip borcumu hatta fazlasıyla ödeyeceğimi söyledim. Vaat ettiğim yedi altın yerine vereceğim on altını kabul etmesini isteyerek böylece evine geldiğime pişmanlık duymamasını rica ettim. Avucunda beklediğinden daha çok altın görünce hanım tavrını değiştirdi. Beni teşekkürlere ve güzel sözlere boğduktan başka diğer bütün Yahudileri de bana karşı aynı şekilde davranmaya davet etti. Rüstem'in karısının dostu olduğunu söylediğim hanım da diğerlerine katılıp ev sahibesini gönülden destekledi ve onun namına teşekkür etti. Girit şarabı ve tatlılar çıkararak bana ısrarla ikramda bulundularsa da kabul edemeyeceğimi söyleyip Yahudi cemaatinin iyi dilekleriyle hanın yolunu tuttum.

Yolda giderken handan kaçışımdan dolayı çavuşumla yapacağımız tartışmayı düşünüp duruyordum. Onu derin düşünceler içinde avlunun girişinde oturuyor buldum. Uzun uzun şikâyete başladı. Kendisinden müsaade almadan dışarı çıkmamış olmam gerektiğini söylüyor, kapıyı kırmama hırslanıyor ve bu davranışımın milletler hukukunu çiğnemek olduğundan falan bahsediyordu. Ona kısaca cevap vererek bana vaat ettiği gibi zamanında gelseydi kapıyı zorlayarak çıkmama gerek kalmamış olacağını, sözünü tutmayarak beni aldatmasının buna sebep olduğunu söyledim. Sonunda beni bir mahpus gibi mi yoksa bir elçi olarak mı gördüklerini

Bir yeniçeri.

Elçi Hanı'ndan Atik Ali Paşa Camisi ve günümüzde ortadan kalkmış olan medresesinin kubbeleri.

sordum. "Elçi olarak" diye cevap verdi. "Eğer benim mahpus olduğumu düşünüyorsanız sulh yapmak için uğraşmam boşunadır," dedim, "çünkü esir olan biri hür bir temsilci değildir. Yok, dediğiniz gibi elçi olarak görüyorsanız neden hürriyetime sahip değilim, neden arzu ettiğim zaman evimden çıkmam engelleniyor? Kilit altında tutulanlar mahpuslardır, elçiler değil. Bütün milletler elçilere hürriyetlerini tanır ve milletler hukuku işte burada işin içine girer." Sonra da konuşmaya devam ederek benim yanımda ne bir hapishane bekçisi ne de zaptiye sıfatıyla bulunduğunu, kendisinin de sık sık ısrarla tekrarladığı gibi, verdiği hizmetlerle hem bana yardımcı olmak, hem bana ve maiyetimdekilere bir zarar gelmesini önlemek için refakat ettiğini ilave ettim.

Bunun üzerine yeniçerilere dönerek bana yol gösterdikleri ve adamlarımın kapıyı açmalarına yardımcı oldukları için onlarla münakaşaya başladı. Yeniçeriler de kendilerinin yardımına ihtiyaç duymadığımı, ben kapıyı açmalarını söyleyince itaat ettiklerini ve –gerçekte olduğu gibi– bunun zaten büyük bir gayret gerektirmediğini, biraz zorlayınca açıldığını, hiçbir şeyin de kırılıp parçalanmadığını anlattılar. Böylece çavuş ister istemez yatıştı ve bu konuda başka bir söz edilmedi.

Osmanlı ordugâhında

Birkaç gün sonra denizi geçerek karşı kıyıya gitmem istendi. Türkler ordugâhlarında görünmemi ve dost bir hükümdarın temsilcisi sıfatıyla bana iltifatta bulunmayı kendi menfaatlerine uygun görmüşler. Ordugâha yakın bir köyde bana kalacağım bir yer tahsis ettiler, ben de rahatça yerleştim. Türkler buraya yakın düzlüklerde kurdukları çadırlarda kalıyorlardı. Bu suretle üç ay boyunca onların ordugâhını ziyaret etmek ve disiplin düzenlerini tanımak fırsatı buldum. Size bu konuyla ilgili teferruattan söz etmediğim takdirde şikâyetinize maruz kalacağımı biliyorum. O yöredeki Hıristiyanların giydiği bir elbiseyi sırtıma geçirip kim olduğum anlaşılmadan bir iki refakatçiyle her yerde dolaşıyordum.

Öncelikle dikkatimi çeken şey askerin kendi birliğine ait mıntıkanın dışına çıkmamasıydı. Bizim ordugâhların durumunu bilen bir kişi buna inanmakta zorluk çeker. Gerçek olan şu ki her tarafa tam bir sessizlik ve huzur hâkimdi. Ne bir münakaşaya ve zorbalığa rastlamak mümkündü, ne de içkinin yarattığı taşkınlığa, bağırış çağrışa ve sarhoşluğa. Ayrıca her yer tertemizdi. Etrafta gübre yığınları veya çöp görmeniz, insanın gözünü ve burnunu rahatsız edecek bir şeyle karşılaşmanız söz konusu değil. Türkler bu gibi pislikleri ya gö-

müyorlar ya da göz önünden kaldırıyorlar. Asker kendi pisliğini çapasıyla toprakta açtığı bir çukura gömüyor. Bütün ordugâhı böylece tertemiz tutuyorlar. İçki içilip coşulduğunu ve kumar oynandığını göremezsiniz. Bunlar bizim askerlerimize ait kötü alışkanlıklardır. Türkler kâğıt ve zar oyunlarının sebep olduğu zararı bilmezler.

Ne türlü etler satıldığını görmek için beni mezbahaya götürmelerini istedim. Yüzülüp asılmış dört beş koyundan başka bir şey yoktu. Halbuki burası yeniçerilere ait bir mezbahaydı ve ordugâhta en az dört bin yeniçeri bulunuyordu. Bu kadarcık etin bu kalabalığa nasıl kâfi geldiğine şaşırdığımı söylediğim zaman, pek azı et yiyor, tayınlarının büyük kısmı da İstanbul'dan gönderiliyor dediler. Bu tayının ne olduğunu sorduğumda bana oturmuş iştahla yemeğini yemekte olan bir yeniçeriyi gösterdiler. Önündeki tahta veya toprak çanaktaki tuz ve sirke ile çeşnilendirilmiş şalgam, soğan, sarımsak, yaban havucu ve hıyar karışımını yiyordu. Yemeğin başlıca lezzetinin açlık olduğunu söylemek herhalde daha doğru. Eğer önünde sülün ve keklik olsaydı daha büyük bir iştahla yiyeceğini sanmam. Bütün canlıların müşterek içeceği olan sudan başka bir şey içmiyorlar. Bu sade yemek hem sağlıklı hem de keselerine uygun.

Bizim Büyük Perhiz'e benzeyen ramazan ayı yakın olduğundan böyle davranışları beni daha da hayrete düşürdü. Bu dönemde bizim en düzenli şehirlerimize –ordugâhlardan bahse gerek yok– umumi bir cuşuhuruş hâkim olur. Danslar edilir, şarkılar söylenir, oyunlar oynanır, sarhoş olunur, bağrılır çağrılır ve bir curcunadır gider. Herkese bir çılgınlık gelir. Dolayısıyla yılın bu döneminde resmi işler için ülkemize elçi olarak gelen Türk'ün dönüşünde anlattıklarının doğru olduğuna inanmalarına şaşmamak gerekir. Bu elçi, Hıristiyanların bazı dönemlerde çıldırdığını, sonra da mabetlerinde üzerlerine serpilen bir çeşit külle düzelip akıllarını baş-

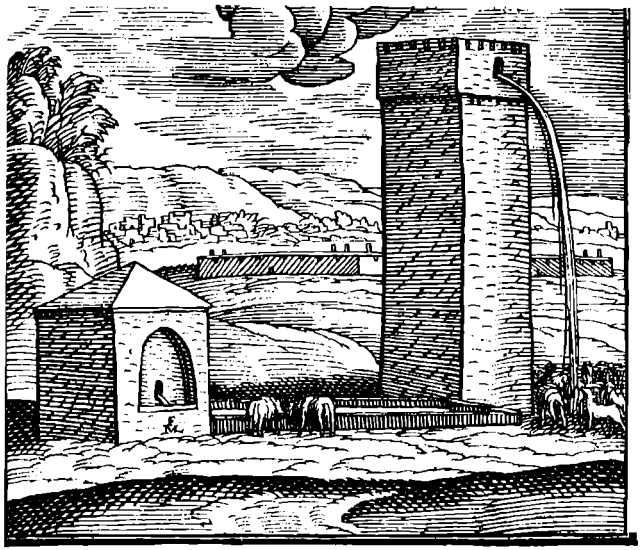

Saka.

larına topladıklarını söylüyordu. Bu tedavi öyle faydalı oluyor ve olağanüstü bir değişiklik yaratıyormuş ki kişinin aynı kimse olduğuna inanmak güçmüş. Bunları anlatan Türk, Büyük Perhiz'in ilk günü olan çarşambayı ve ondan hemen önceki festivali kastetmişti. Bu hikâyeyi dinleyenler daha da hayrete düştüler, zira Türklerin de düşünce gücünü bulandıran uyuşturucu maddeleri olmasına rağmen bunu kısa sürede toparlayacak bir derman bilmiyorlar.

Oruç döneminden hemen önceki günlerde Türklerin hayat tarzında hiçbir değişiklik olmuyor. Yiyip içip eğlenmek ve diledikleri gibi hareket etmek hususunda kendilerine hoşgörülü davranmazlar. Tam aksine, alışkanlıklarındaki bu ani değişikliğe daha az yiyerek hazırlanırlar. Oruç dönemi öyle tespit edilmiştir ki onların kameri ayları bir senevi tam doldurmadığından her sene 15[94] gün önce gelir. Bu yüzden eğer Ramazan ayı bir sene baharın ilk günlerinde başlarsa altı sene sonra yaz başına tesadüf eder. Oruç bir kameri ay boyunca sürer. Günlerin uzun olmasından dolayı yaz aylarında daha çok sıkıntı çekilir çünkü bütün gün ağızlarına hiçbir şey girmez, su bile. Hatta akşam gökyüzünde yıldızlar ışıldayana kadar ağızlarını yıkamayı dahi günah sayarlar. En uzun, en sıcak ve en tozlu günler tabii en yorucu olanlardır, bilhassa çalışarak geçimini kendi gayretleriyle temin edenler için. Ancak güneş doğmadan, yıldızlar gün ışığında görünmez olana kadar yiyip içebilirler (çünkü güneş bütün Ramazan ayı boyunca hiç kimseyi yemek yerken görmemelidir). Bu nedenle kışın oruca katlanmak daha kolaydır. Havanın bulutlu olduğu günlerde hataya düşülmemesi için imamlar minarelerin ucuna içinde mum yanan kâğıt fenerler asarlar. (Müez-

[94] Doğrusu 12 gündür. Bu bölümün devamında ibadet ve oruçla ilgili, kulaktan dolma bilgilerden kaynaklanan benzer hatalar vardır (e.n.).

Çeşme ve su terazisi.

zinler bu minarelerden yüksek sesle halkı ibadete çağırır, bizdeki çan yerine Türklerin usulü budur.) Halk nihayet ışıkları görünce camiye gidip kendi usullerine göre Tanrı'ya ibadet ettikten sonra evlerine dönerek yemeklerini yerler.

Yaz günlerinde Türklerin kalabalık bir halde camiden çıkarak oturduğum yere yakın bir hana gittiklerini gördüğümü hatırlıyorum. Burada Asya'daki Keşiş Dağı'ndan devamlı getirilen kar satılır. Türkler bu handa bağdaş kurup otururak kar suyu içerler. Dinleri ayakta durarak yiyip içmelerini men ediyor –eğer mümkün ise. Onların ne yaptığını alacakaranlıkta doğru dürüst göremediğimden Türk âdetlerini bilen birkaç dostuma sordum ve öğrendim ki yiyecekleri yemeğe yol açmak için çok miktarda soğuk su içerlermiş (aksi halde yiyecekler

sıcak ve oruç yüzünden kuruyan boğazlarına takılırmış). Suyun soğuk oluşu aynı zamanda iştahlarını da artırıyormuş.

Ramazan sırasında belirli yiyeceklerle sınırlı değiller;[95] orucun kuralları sair zamanlarda müsaade edilen yiyecekleri yemelerini engellemiyor. Eğer oruca mani bir hastalığa tutulurlarsa orucu bozabilirler –ancak sağlığa kavuşunca kaybettikleri gün kadar sonradan oruç tutmaları şartıyla. Bir de düşman topraklarında savaş beklentisi içindeyken açlık yüzünden zayıf düşerek çarpışmaya girmemeleri için oruçlarını bir sonraki mevsime tehir etmeleri ikaz edilirmiş. Eğer bu emre uymakta tereddüt gösterirlerse o zaman sultan öğle vakti ordunun gözü önünde bizzat orucunu bozar, böylece onlara misal olur ve cesaret verirmiş. Yılın diğer aylarında da olduğu gibi dini kaideleri şarap içmelerine manidir. İçerlerse günah işlemiş olurlar. Buna bilhassa Ramazan ayı boyunca çok dikkat ederler. Hatta değil şarap içmek, kokusundan uzak durmayana bile kötü ve ahlaksız gözüyle bakarlar.

Muhammed'in kendi dininden olanlara şarap içmeyi neden bu kadar şiddetle yasakladığını merak ederdim. Bir defasında bana şöyle bir hikâye anlattılar. Muhammed bir dostunu ziyarete gidiyormuş. Öğle vakti düğün yapılan bir eve uğramış. Onu da davet etmişler. Misafirlerin neşesi dikkatini çekmiş. Gösterdikleri samimi sevgiden, ellerine sarılıp öpmelerinden pek memnun olmuş. Ev sahibine sorduğunda öğrenmiş ki bu neşenin sebebi şarapmış. Evden ayrılırken insanları böyle güçlü sevgi bağlarıyla birleştiren bu içkiye Tanrı'nın lütfunu dilemiş. Fakat ertesi gün dönüş yolunda aynı eve uğradığında bambaşka bir durumla karşılaşmış. Her yerde feci bir boğuşmanın izleri varmış. Yerler kanla kızıl kesilmiş, etrafa insan parçaları saçılmış, şurada bir kol

[95] Hıristiyanların perhizi belli cins yemeklerin yenmemesi esasına dayanır (e.n.).

ötede bir bacak ve sair parçalar. Bu korkunç olayın sebebini sorunca ona bir gün önce gördüğü misafirlerin şarapla çılgına dönüp öfkelerini kapıp koyverdiklerini ve birbirlerine saldırıp bu dehşet verici katliamı yaptıklarını anlatmışlar. İşte Muhammed bu olay yüzünden fikrini değiştirip şarap içmeyi lanetlemiş ve dindaşlarına sonsuza dek yasaklamış.

Ordugâhta sükûnet ve sessizlik hüküm sürüyordu, bilhassa ramazanda. İşte askeri disiplinin ve ecdatlarından devraldıkları geleneklerin tesiri bu kadar güçlü olabiliyor. Türklerin cezasız bıraktığı hiçbir suç yoktur. Cezalar rütbe ve makamdan azletmek, müsadere –yani mallarına el koymak–, falakaya yatırmak, değnekle dövmek ve idam etmektir. En sık ceza değnekle döverek verilir. Ağır cezalara çarptırılmaları pek muhtemel olmamakla birlikte yeniçeriler bile değnekten muaf tutulmaz. İşledikleri hafif suçlara bu ceza tatbik edilir. Ağır suçlar için ordudan tard edilirler veya başka bir birliğe yollanırlar. Kendi birliğinden alınıp bir diğerine gönderilmek onlar için idamdan daha kötüdür. Aslında bu da genelde ölümle sonuçlanır. Ait olduğu birliği temsil eden remizler geri alınarak en uzak hudut boylarındaki bir birliğe sürgün edilirler. Burada aşağılanarak utanç içinde yaşarlar. Çok iğrenç bir suç işlemişlerse başkalarına misal olsun diye sürgün edildiği yerde bir bahaneyle öldürülürler. Bu duruma düşen biri yeniçeri adıyla değil sıradan bir asker olarak ölür.

Türkler cezaya olağanüstü tahammül gösterir. Kaba etlerine, tabanlarına ve sırtlarına çoğu zaman yüzden fazla değnek vurulur. Dayak sırasında değneğin birkaç defa kırıldığı olur ve dövenin sık sık, "Başkasını verin"[96] dediği duyulur. Cezadan sonra suçlu derhal teda-

[96] Adamlarını kırbaçlamaktan hoşlanan Romalı bir komutanı anlatan bu sözler Tacitus'a göndermedir. (*Annals*, i. 23)

vi edilirse de çok defa parçalanmış yerlerindeki etlerin kesilip atılması gerekir. Böyle olmakla birlikte dayak yiyenler cezayı verenin yanına giderek elini öpüp teşekkür etmeye ve dayak atana her darbe için muayyen bir para ödemeye mecburdurlar. Kendilerini döven değneği kutsal addederler ve Romalıların kutsal kalkanlarına duyduğu inanç gibi onlar da değnek denen şeyin cennetten çıktığına inanırlar. Ancak çekilen bunca ıstırabın teselli siz kalmaması için değneğin vurduğu yerlerin öteki dünyada cehennem ateşinin acısını hissetmeyeceği inancını taşırlar.

Ordugâhta gürültü patırtı veya münakaşa yoktu derken maiyetimdekilerin sebep olduğu bir huzursuzluğu bunun dışında tutmam gerekir. Adamlarımdan birkaçı yürüyüş yapmak için ordugâhın dışına, deniz kıyısına gitmişler. Yanlarında yeniçeriler yokmuş, Müslümanlığı kabul etmiş bazı İtalyanlarla beraberlermiş. Bu dönmelere tanınan bazı imkânlar arasında fidye karşılığı esirleri kurtarma hakkı da vardır. Esirleri olan kimselere giderek kendilerine onların akrabaları veya yakınları yahut vatandaşları olduğu süsü verirler. Başlarına gelenlerden çok üzüntü duyduklarını söyleyerek para karşılığı serbest bırakmalarını veya kendilerine teslim etmelerini dilerler. Esir sahipleri bu isteği kabul hususunda herhangi bir zorluk çıkarmaz. Fakat bir Hıristiyan böyle bir talepte bulunursa ya geri çevirir ya da çok yüksek bir fidye ister.

Adamlarım yürüyüş yaparken denizde yüzüp yıkanan bazı yeniçerilere rastlamışlar. Yeniçerilerin başlarında resmi başlıkları yerine doladıkları keten bir kumaş parçası varmış. Hıristiyan oldukları için adamlarıma sataşmaya yeltenmişler. Türkler Hıristiyanlara sadece hoş olmayan isimler kullanarak hitap etmekle kalmazlar, hakarette de bulunurlar ve bunun dini açıdan doğru bir davranış olduğunu da düşünürler. Böylece de onları

Ordugâhta bir hamal.

utandırarak, bu gibi kaba sözlere muhatap olmalarına sebep olan dinlerini daha mükemmeliyle değiştireceklerine inanırlar. Adamlarım buna öfkelenip karşılık vererek hakaretleri iade etmişler. Sonunda atışmalar yumruklaşmaya dönüşmüş. Bahsettiğim İtalyanlar da benimkilerden yana dövüşe katılmış. Kavgada yeniçerilerden birinin başına doladığı bez her nasılsa kaybolmuş. Adamlarımın gittiği istikamete dikkat eden yeniçeriler komutanlarının yanına varıp uğradıkları zararı ihbar etmişler. Bu subay da kavgada bulunan tercümanımın çağrılmasını emretmiş. Tercümanı kapının önünde otururken yakaladılar. Ben de olanları yukarıda balkondan seyrediyordum. Adamlarımdan birinin müsaademi alınmadan götürülmesine çok kızdım. Gittiği yerden dayak yemeden dönmeyeceğine emindim, çünkü tercümanım Türk'tü (ben de bu arada olayın ne olduğunu öğrenmiştim). Derhal aşağı koştum ve elimi tercümanın omzuna koyarak onu serbest bırakmalarını emrettim. Boyun eğdiler ama komutanları olan subaya daha ağır şikâyetlerde bulundular. Subay onların sözünü kesip yanlarına daha çok adam alarak bahsettiğim dönme İtalyanları huzuruna getirmelerini emretti. Aynı zamanda bana ve oturduğum eve bir zarar vermemelerini ihtar etti. Yeniçeriler gürültü patırtı içinde tekrardan göründüler ve sokakta durup bağırarak İtalyanları istediler, tehditler savurdular. İtalyanlar ise neler olacağını tahmin ettiklerinden İstanbul'a kaçmışlardı bile. Olay her iki tarafın da birbirlerine kaba sözler sarf ederek bağrışmasıyla uzun süre devam etti. Sonunda, o zamanlar hizmetimde bulunan bir ayağı çukurda yaşlı bir çavuş telaşlanarak kaybolan dolağın karşılığında, bana söylemeden yeniçerilere birkaç altın vermiş, kavga da böylece sona erdi.

Size olayı nakletmemin özel bir sebebi var, zira bu olanlar Rüstem'in kendi ağzından sultanın yeniçeriler

1576.

Bir azeb.

hakkında beslediği düşünceleri öğrenmeme fırsat vermişti. Kavganın haberi Rüstem'in kulağına gidince bana bir adamını yolladı –onun kelimelerini kullanıyorum– "her ne sebeple olursa olsun bu keratalarla çatışmaktan kaçınmamı" ihtar etti. "Tabii," dedi, "savaş halinde öyle dizginlenemez bir duruma geliyorlar ki Süleyman bile onlara hükmedemiyor, hatta bizzat kendisine zarar vermelerinden korkuyor." Ve bunlar Rüstem'in ağzından çıkmış boş laflar değildi, efendisinin duyduğu huzursuzluğun pekâlâ farkındaydı. Yeniçeriler arasında üstü örtülü bir memnuniyetsizlik olması ihtimali ve bunun en çaresiz durumdayken patlak vermesi kadar hiçbir şey Süleyman'ı korkutmuyordu.

Sultanın endişeleri yersiz değildi. Muvazzaf bir ordunun büyük faydaları vardır, ancak bunun yanı sıra birtakım özel tedbirler alınmasını gerektiren sakıncaları da söz konusudur. Bu sakıncaların başta geleni hükümdarın her an bir isyan endişesi altında olması ve egemenliğini askerin dilediği bir başkasına devredecek güce sahip bulunmasıdır. Bunun çarpıcı misallerine tarihte rastlamak mümkündür. Yine de böyle bir durumu önleyecek muhtelif tedbirler alınabilir.

Ben ordugâhtayken bana Albert de Wyss adında çok bilgili ve seçkin biri katıldı. Yanılmıyorsam Amersfort'luydu.[97] İmparatordan sultana bazı hediyeler –altın yaldızlı bardaklar, fil sırtına yerleştirilmiş bir kule şeklinde saat– ve ayrıca paşaların arasında bölüştürülmek üzere bir miktar da para getirmişti. Süleyman bu hediyeleri ordugâhta askerin gözü önünde benim kendisine takdim etmemi istedi. Böylece imparatorla arasında

[97] Kusal Roma Cermen İmparatoru'nun bu elçisi günümüzdeki Hollanda'nın Utrecht kentine bağlı Amersfoort beldesinden –muhtemelen– bir Flaman'dı (e.n.).

dostluğun hüküm sürdüğünü yeniden belirtmeyi ve Hıristiyanlar tarafından askeri bir harekât beklenmediğine tebaasının inanmasını arzu ediyordu.

Şehzade Beyazıd'ın firarı

Asıl meseleden biraz uzaklaştıktan sonra sözü tekrar Beyazıd'a getireceğim. Kendisi Konya'daki savaş alanından çekilerek sancağının merkezi olan Amasya'ya dönmüştü. Babası müsaade ettiği takdirde burada sessiz sakin kalmaya karar verdiği anlaşılıyordu. Haksızlığa uğradığı hissine ve gençlik hırslarına kapılmıştı. Bundan sonra babasının istekleri doğrultusunda davranacakmış gibi görünüyordu. Mektuplar yollayarak ve uygun kişileri aracı olarak gönderip babasının tutumunu anlamaya çalışmaktan geri durmadı. Süleyman da anlaşmaya taraftardı. Beyazıd'ın gönderdiği aracıları kabul etmekten kaçınmadı, mektuplarını okudu ve onlara yumuşak cevaplar verdi.

Bunlardan dolayı bütün ordugâhta baba ile oğlun yeniden uzlaştığı ve Beyazıd sorumluluklarını gereğince yerine getirdiği takdirde gençlik hatalarının affedileceği şayiaları dolaştı. Aslında hepsi de paşaların tavsiyeleriyle hareket eden yaşlı sultanın kurnazca aldatmacasından ibaretti. Süleyman, Beyazıd'ı tuzağa düşürüp canlı olarak elinin altına almak istiyordu. Ancak bir endişesi vardı: eğer Beyazıd ümitsizliğe kapılırsa sancak beylerine sezdirmeden süratle İran Şahı'nın topraklarına –sığınabileceği tek yer– kaçabilirdi. Süleyman bu beylere sürekli olarak haberciler gönderiyor ve Beyazıd'a kaçacak delik bırakmamak için İran'a giden yolları gözetim altına almalarını emrediyordu. Bu arada Beyazıd'a destek verdiğinden kuşku duyulan kimseler sultanın eline geçtiği takdirde işkence altında sorgulanıyor ve sessizce yok ediliyordu. Bunların arasında Be-

yazıd'ın suçunu temize çıkarmak için gönderdiği bazı dostları da vardı.

Çok gizli tutulmasına rağmen Süleyman'ın maksadı Beyazıd'ın dostlarınca bilinmiyor değildi. Babasına güvenmemesi, entrikalara karşı dikkatli olması için onu zaman zaman ikaz ediyorlar ve kendini imkânlar dahilinde süratle emniyete almasını söylüyorlardı.

Bazen ufak bir vaka çok ciddi sonuçlar doğurabiliyor. Bu kere Beyazıd'ı harekete geçmeye sevk eden hususun, casuslarından birinin ordugâhta tevkif edilip hemen ardından da Süleyman'ın emriyle halkın önünde işkenceyle öldürülmesi olduğu söylendi. Sebep de, Beyazıd'ın asker toplamaktan men edilmesinden sonra bu adamı asker olarak almış olmasıydı. İşte bu olay Beyazıd'a derhal kaçmak için çareler araması gerektiği fikrini vermişti. Oğlunun kaçışını engellediğini ve muhtemelen onu gafil avlayabileceğini sanan Süleyman, ordunun bayramın ertesi günü İstanbul'a dönmesini emretti.

Bayram günü Amasya'da merasimler sona erer ermez Beyazıd eşyalarının yüklenmesini emrederek talihsiz İran yolculuğuna başlamış. Osmanlı hanedanının bu eski hasmına sığındığını çok iyi biliyormuşsa da, babasının eline düşmektense her kim olursa olsun birinin merhametine sığınmayı denemek istemişti. Kendisine bağlı olanlar onunla berabermiş. Uzun yolculuğun zahmetine katlanamayacak olan kadınları ve çocukları ile silah taşıması mümkün olmayanları yanına almamış. Kalanlar arasında yeni doğmuş oğlu ve annesi de varmış. Bu feci ve zavallı kaçışına masum oğlunu da sürüklemektense onu büyükbabasının merhametine terk etmeyi tercih etmiş. Oğluna ne yapacağı hakkında henüz bir karar vermemiş olan Süleyman da torununun Bursa'ya götürülmesini emretmişti.

Ordugâhta bayramlaşma

Merasimi görme arzum beni ordugâhta tutmasaydı İstanbul'a bayramdan önceki gün dönecektim. Türkler merasimi Süleyman'ın çadırları önündeki geniş ve dümdüz bir alanda yaparak bayramı kutlamaya hazırlanıyorlardı. Bunu görmek için elime böyle bir fırsatın tekrar geçeceğinden pek emin değildim. Maiyetimdekiler vasıtasıyla para vaat ederek kendime bir yer temin ettim. Büyük gösteriyi bir Türk askerinin ikamet ettiği yerden seyredecektim. Burası Süleyman'ın çadırlarına hâkim olan ve tam karşısına düşen tümseğin üzerindeydi.

Güneş doğarken oraya doğru yola koyuldum. Alanda sarıklı başlardan oluşan muazzam bir kalabalığın toplanmış olduğunu gördüm. Duayı idare eden imamın söylediklerini derin bir sessizlik içinde dinliyorlardı. Her rütbe ve sınıfın kendine ayrılmış yerleri vardı. Sıralandıkları geniş meydanlıkta adeta birer duvar gibi görünen ayrı ayrı saflar halinde dizilmişlerdi. Önde gelen erkân sultanın yer aldığı mevkiinin en yakınındaydı. Bütün birlikler o bildik göz kamaştıran üniformalarını giymişlerdi. Serpuşları karın rengine rakip olacak kadar beyazdı. Birbirinden farklı renkler göze fevkalade hoş görünen bir manzara sergiliyordu. Sanki toprağa çakılmış veya kök salmış gibi hareketsiz duruyorlardı. Ne öksüren ve boğazını temizleyen vardı ne de başını çevirip arkasına bakan. Tek çıt çıkmıyordu.

İmam Muhammed'in adını telaffuz ettiği zaman derin bir saygı içinde başlarını yere eğiyorlar, Tanrı'nın adı anıldığında huşu ile yere kapanarak toprağı öpüyorlardı. Türkler dini merasimlerine büyük bir sevgi ve saygıyla katılıyorlar. Başlarını bile kaşısalar ibadetlerinin bozulduğuna inandıklarını sanıyorum. Şöyle diyorlar: "Bir paşa ile konuşmanız gerekirse,

ona hürmetkâr bir davranış içinde olmaz mısınız? Öyle ise büyüklüğü insanoğlu ile kıyaslanamayacak kadar üstün olan Tanrı'nın huzurundaki davranışınız nasıl olmalı?" İbadet bittiği zaman saflar çözülerek birbiriyle kaynaşıp alanı bir sel gibi dalga dalga örttü. Az sonra da hizmetkârlar tarafından sultanın yemeği getirildi. Bir de ne göreyim, yeniçeriler yemek kaplarının başına üşüşüp yemekleri büyük bir coşku ve neşeyle yediler. Eski geleneklere dayanan bu imtiyaz, kutlamanın bir parçasıydı. Sultanın arzu ettikleri başka yerden getirildi. Bu gösteriden çok memnun kalarak İstanbul'a döndüm.

Beyazıd İran'da

Beyazıd hakkında söyleyeceğim birkaç şey daha kaldı, sonra da sizi rahat bırakacağım. Benim yazmaktan yorulduğum kadar sizin de okumaktan yorulduğunuzu sanırım. Anlatmış olduğum gibi Amasya'yı askeriyle hafif bir yürüyüş düzeni içinde terk etmiş olan Beyazıd sonradan öyle süratle yol almış ki çoğu zaman gideceği yere, yaklaştığı haberinden önce varıyormuş. Onu arayıp bulmaları emredilenlerden büyük bir kısmının kendisini beklemediğini ve hazırlıksız olduklarını görmüş. Yola çıkmış olması bile, İran'a gideceğinden kuşku duymayan Süleyman için ciddi bir darbeydi. Süleyman'ı hassa piyadeleri ve süvarileriyle İran'a doğru yola düşerek gövde gösterisinde bulunmaktan alıkoymak pek mümkün görünmüyordu. Fakat akıl hocaları kendisinin bu aceleci davranışını, ordunun ihanetine uğrayabileceğini öne sürerek engellediler.

Beyazıd'ın yanında büyük bir kuvvet yokmuşsa da emrindekilerin hepsi de savaşçı ve gözü pek askerlerdi. Dolayısıyla İran Şahı'nın onlardan korkması için her türlü sebebi mevcuttu. Geldiği hanedanın uzun bir geç-

mişe sahip olmadığını ve dini kullanarak hüküm sürdüğünü biliyordu.[98] Hükümranlığı altındaki halkların arasında idaresini beğenmeyip onu değiştirmek isteyenlerin ve Beyazıd'ın gelişini buna mükemmel bir fırsat bilenlerin bulunmadığından kim emin olabilirdi? Beyazıd'ı hükümranlığı altına alması gerekirken, şu sırada kendisinin onun avucuna düştüğünü düşünüyordu. Bu duruma son vermeli ve şehzadeye misafir muamelesi yapmaktan vazgeçip vahşi bir hayvan gibi zincire vurmalıydı. Beyazıd'ın birliklerini ayrı ayrı yerlere dağıtıp onu muhafızlarının korumasından yoksun bırakırsa yakalamak kolay olurdu. Onu bir meydan savaşıyla çok kan dökülmeden yenmesi mümkün değildi. İran uzun bir sulh döneminden sonra eski gücünü kaybetmişti. Şah'ın kuvvetleri de dağınık durumdaydı. Öte yandan Beyazıd'ın ordusu savaşa hemen hazırdı ve askerleri gayet iyi talim görmüştü.

Böylece birliklerini dağıtma planı ve buna dair ileri sürülen sebepler Beyazıd'ın önüne konmuş. Bu plan, Beyazıd'ın yanındaki ileri görüşlü ve tedbirli kimselerde ciddi endişeler uyandırmasına rağmen kendisi itiraz edememiş. Nasıl reddedebilirdi ki? Çaresiz vaziyetteydi. Emniyeti için başka bir ümidi yoktu. Hayatı İran Şahı'nın lütuf ve merhametine kalmıştı. Şah'ın iyi niyetinden kuşkulanmak hainçe düşüncelere sahip olduğu şeklinde yorumlanabilirdi. İşte böylece Beyazıd'ın birlikleri ayrı ayrı gruplar halinde İranlıların uygun gördüğü muhtelif köylere dağıtılıp yerleştirilmiş. Birbirlerini tekrar göremeyeceklermiş. Birkaç gün sonra da vaziyet müsait olduğunda bu küçük müfrezeler kendilerinden üstün kuvvetlerle çevrilerek tamamen yok edilmişler. Atları, silahları, elbise ve diğer teçhizatları ganimet ola-

[98] Safevi hanedanını, Şiiliği İran'ın resmi dini olarak kabul eden I. Tahmasp'ın babası Şah İsmail 1501'de kurmuştur.

rak katillerine dağıtılmış. Bu olayların meydana geldiği sırada Beyazıd Şah'ın sofrasında kendisine gösterilen misafirperverliğin zevkine varırken tutulup zincire vurulmuş –bazı kimselerin düşüncesine göre Şah'ın bu davranışı, yapılan alçaklığın seviyesini daha da düşürmüştü. Çocukları da hapse atılmış.

Arzu ettiğiniz üzere size Beyazıd hakkında bugüne kadar duyduğum haberleri bildiriyorum. İleride neler olacağı hususunda kimsenin kolayca tahmin yürüteceğini de sanmam. Yine de bu konuda muhtelif düşünceler var. Bazıları onun Babylonia'ya [Irakeyn] veya iki krallığın hudutları[99] üzerinde benzeri bir eyalete sancak beyi olarak gönderileceğini zannediyorlar. Başkaları ise ne Şah Tahmasp'a ne de Süleyman'a güveniyor. Beyazıd için her şey sona erdiğine göre onun ancak cezalandırılmak üzere buraya gönderileceğini veya bir zindanda acılar içinde öleceğini düşünüyorlar. İranlı'nın Beyazıd'a karşı güç kullanırken ne yaptığını bildiğini, güçlü kuvvetli ve kardeşinden daha iyi bir asker olan bu genç adamın babasından sonra tahta geçmesini önlemek ve böylece hem kendisi hem de ülkesi için sıkıntılar yaratmasına mani olmak istediğini söylüyorlar. Doğuştan tembel ve gırtlağına düşkün biri olan Selim'in tahta geçmesi Şah'ın menfaatine daha uygun düşecek, sulhun sağlanması ve emniyet içinde yaşaması mümkün olacak. İşte İranlı bundan dolayı Beyazıd'ı hiçbir zaman canlı olarak elinden kaçırmayacak, zindanda öldürtüp arkasından genç adamın esarete dayanamadığını söyleyecek. Zaten bu kadar derinden yaraladığı birinin kendisine dost kalacağını da ümit edemez.

Fikirler birbirinden çok farklı. Konu nasıl bir şekil alırsa alsın, ben durumun pek tatsız olacağını düşü-

[99] Muhtemelen kast edilen Gürcistan'daki iki krallıktır, buraya en yakın idari merkez de Erzurum'dur (e.n.).

nüyorum. Böyle olmasını da isterim, çünkü Beyazıd'ın akıbeti bizim menfaatlerimizle sıkı sıkıya bağlıdır. Türkler bu işi halledene kadar bize kolay kolay silah çekmezler. Şimdi de efendime verilmek üzere içinde sulh şartları yazılı bir mektubu göndermem için baskı yapıyorlar ve beni efendimin istekleriyle nerdeyse mutabık olduklarına inandırmaya çalışıyorlar. Bu mektubun içinde neler yazılı olduğunu bilmiyorum. Âdet olduğu üzere bana bir suret vermeleri gerekirken bundan kaçınmaları, bunun bir aldatmaca olduğu hissini uyandırıyor. Ben de mahiyetinden bilgim olmayan herhangi bir mektubu imparatora göndermeyi reddediyorum. Bu hususta ısrarla direnmeye ve adil olmayan sulh şartlarını kabul etmeyeceğini bildiğim için, efendimi onların kaçamak sözlerle dolu mektuplarına cevap vermek zahmetinden kurtarmaya kararlıyım.

Hangi şart teklif edilmiş olursa olsun, sulhu geri çevirmek düşmanlığa giden yolu açıyor gibi görünebilir. Fakat ben her şeyi sürüncemede bırakarak geleceğin neler göstereceğini bekleyip görmek düşüncesindeyim. Mektupları göndermeyişimin sorumluluğu şimdilik benim sırtımda, ama Beyazıd olayı Türklerin arzularına uygun sonuçlanmazsa kendimi kolaylıkla temize çıkaracağımı sanıyorum. Aksi halde işim oldukça zor. Ancak makul sebepler göstererek durumu izah edebileceğime inanıyorum. Türkler kendi efendilerinin menfaatleri için elinden geleni yapanlara genellikle sürekli kin tutmazlar. Lehimdeki bir diğer husus da sultanın gitgide yaşlanmakta oluşu. Paşalara göre bu hal sükûnet ve huzura ihtiyaç gösterir ve gerekmedikçe sultan savaşın getireceği meşakkate maruz kalmamalıdır. Kaderimde ağır sorumluluklar ve dertler sürecekmiş gibi görünüyor. Boşuna olmadığı takdirde bunları itidal ile taşımak gerekir.

Size mektup değil, bir kitap gönderiyorum. Eğer suçluysam, bunda en az benim kadar siz de kabahatlisiniz. Bu vazifeyi bana siz yüklediniz ve ben de sizin ricanızla yerine getirmeye çalıştım. Bana yapılacak tek suçlama buna itaat etmiş olmamdır. Bir dostun böyle hareket etmesi de övgüye layıktır sanırım. Büyük zevk alarak yazdıklarımı okumaktan yorulmayacağınızı ümit ederim. Yazmaya başladıktan sonra zihnimi çok uzaklarda gezindirip sizinle yüz yüze konuşuyormuş gibi olmak buradaki esaretimin hoş geçmesini mümkün kıldı. Önemli olmayan bütün yersiz düşüncelerimi iki dost arasında teklifsizce konuşurken ağızdan çıkan sözler olarak kabul etmeniz gerekir. Bu husus sohbette olduğu kadar mektuba da şamildir. Kimsenin samimi bir sohbette kesin hükümler ve itinalı ifadeler kullanılmasını beklememesi gerektiği gibi, bir mektupta ukalaca tenkitler de yer alabilmelidir. İnsan bir dostuyla sohbet ederken ağzına ilk geleni söyler. Samimi bir mektuba da aynı hak tanınmalıdır. Daha fazla dikkatli ve ölçülü olmak, dostluğun imtiyazından uzaklaşmaktır. Mabetleri ve büyük avluları süsleyerek insanların gözünde kusursuz olmaları beklenen abidelerin mükemmelliği, halkın evleri ve günlük hayatı için gereksiz nesnelerdir. İşte aynı nedenle benim mektuplarım da herkesin gözleri önüne serilecek bir değer taşımıyor; onlar yalnız sizin ve göstermek isteyeceğiniz birkaç dostunuz için yazıldılar. Bilgilerle dolu olmak ve alışılanın dışında kalmak gibi bir iddia taşımıyorlar. Eğer takdirinizi kazanırlar, yani onları keyif alarak okursanız gayelerine erişmiş olacaklardır. Mektuplarım daha iyi bir Latince ile ve daha zarif yazılabilirdi; bunun doğruluğunu kim kabul etmez? Peki, ya en iyi yapabildiğim bu ise? Mesele istemek değil, kabiliyettir. Bugün ne bir Yunan diyarlarından güzel bir Latince, ne Türkiye gibi yabani bir diyardan zarif bir üslup bekleyebilirsiniz. Son ola-

rak diyeceğim şu: bu mektubumu hor görmezseniz, benden Viyana'ya dönüşüme kadar yaşayacağım maceralarımı anlatan bir mektup daha alacağınıza söz veriyorum, tabii dönmem mümkün olursa. Yazdıklarıma burada son vererek sizi daha çok sıkmak istemiyorum. Hoşça kalın.

Dördüncü Mektup

Sağlıkla dönmüş olmam hakkındaki tebriklerinizi, bana karşı her zaman gösterdiğiniz yürekten sevgi ve iyi niyetin bir diğer delili olarak memnuniyetle aldım. Yüklendiğim vazifenin geriye kalan hikâyesini, son mektubumdan itibaren meydana gelen hadiseleri ve eğlendirici olayları nakletmek hususunda siz ekselanslarına verdiğim sözü unutmadım. Yüklendiğim bu mükellefiyetin tamamen farkındayım. Sözümde durmamayı ve sizi oyalayarak güveninizi kaybetmeyi aklımdan bile geçirmem. Bu nedenle son yazdıklarımdan sonra olan önemli önemsiz, hoş veya ciddi ne varsa işte size burada anlatıyorum – tabii daha önce de olduğu gibi hatırlayabildiğim her şeyi. Korkarım hoş olmayan bir haberle başlayacağım.

Cerbe deniz muharebesi

Beyazıd'ın başına gelen felaketler ve zindana atılışının yarattığı üzüntülerin tesirinden henüz kurtulmaktayken aynı şekilde tatsız bir haber çok canımızı sıktı. Türk donanmasının Meninx veya şimdiki adıyla Cerbe'ye[100]

[100] Bu ada Tunus açıklarındadır. 1559 sonlarında Sicilya Genel Valisi olan Medina Dükü diğer İtalyan devletlerinden kuvvetlerin de aralarında olduğu bir filo ile Akdeniz'i istila eden korsanlarla savaşmak üzere yelken açar. Cerbe adasını komuta merkezi olarak işgal eder. Türk donanması aniden ortaya çıkarak adaya saldırır ve Hıristiyan donanması Türklerin elinde gelmiş geçmiş en büyük yenilgisini yaşar. Busbecq'in bu olay hakkında güvenilir ve doğru bir kaynak olması gerekir, çünkü naklettiklerini şüphesiz İstanbul'a getirilen esirlerden bizzat dinlemiş olmalıydı.

yaptığı seferin sonucunu İspanyolların o bölgedeki başarılarına güvenerek bekliyorduk. Adanın Hıristiyanlar tarafından ele geçirildiğini, buradaki eski kaleye yeni istihkâmlar yapılarak asker yerleştirildiğini işitince, böyle güçlü ve büyüyen bir imparatorluğun hâkimi olan Süleyman'ın bu haysiyet kırıcı duruma tahammül etmesi beklenemezdi. Dolayısıyla dini bağlarla kendisine yakından bağlı bu ülkenin yardımına koşmak için donanmasını göndermeye karar verdi. Başına da amiral olarak Piyale Paşa'yı tayin etti.

Gemilere çok sayıda seçkin askerlerden meydana gelen kuvvetler bindirildi. Ancak askerler yolun uzaklığı ve düşmanın şöhretinden dolayı endişe içindeydi. Gerek eskiden gerekse yakın geçmişteki savaşlarda İspanyolların kazandığı tecrübeler ve elde ettikleri şerefli başarılar Türklerin hafızasında derin izler bırakmıştı. İmparator Charles'ı hatırlıyorlar, babasından tevarüs ettiği tahta ve cesarete sahip olan Kral Philip hakkında her gün haberler alıyorlardı. Türk askerlerinin duyduğu endişe o kadar büyüktü ki, çoğu İstanbul'a dönüşü olmayan ümitsiz bir maceraya sürüklendiklerini düşünüyor, yola çıkmadan vasiyetlerini hazırlıyorlardı. Bütün şehir heyecan içindeydi. Herkesin, gidenin de kalanın da bu seferin sonu hakkında ciddi endişesi vardı.

Buna rağmen donanma uygun rüzgârlardan faydalanarak bizim kuvvetlerimize apansız saldırmış. Türk gemilerinin bu hiç beklenmedik gelişi öyle bir panik yaratmış ki, İspanyollar ne savaşacak cesareti bulabilmişler ne de kaçabilecek kadar aklı. Sadece savaşa hazır birkaç kadırga kurtuluşu savuşmakta bulmuş. Diğerleri ise kımıldayamamış bile –sığ sularda parçalanmış veya düşman tarafından kuşatılıp batırılmışlar. Askeri kumandan olan Medina Dükü, donanmanın amirali Giovanni Andrea Doria ile birlikte kaleye sığınmış. Gecenin

erken saatlerinde karanlıktan yararlanarak kürekli bir kayıkla düşmanın nöbetçi gemilerine görünmeden geçip Sicilya sahillerine ulaşmışlar.

Piyale zafer haberini duyurmak üzere İstanbul'a bir kadırga gönderdi. Bu tekne taşıdığı haberin önemini vurgulamak için arkasına bağlı bir bayrağı denizde sürüklüyordu. Türklerin anlattığına göre bu bayrakta haçın üstüne İsa'nın çarmıha gerili bir resmi çiziliymiş. Kadırga limana girince Hıristiyanların yenildiği haberi şehre çarçabuk yayıldı. Türkler büyük zaferleri için birbirlerini kutluyorlardı. Kapımın etrafına da kalabalık gruplar toplandı. Adamlarıma İspanyol donanmasında kardeşleri, akrabaları veya dostları olup olmadığını alaycı bir dille soruyorlar, eğer varsa yakında onlara kavuşacaklarını söylüyorlardı. Kendi yiğitliklerini göklere çıkarıp bizim korkaklığımızı aşağılamaktan hiç yorulmadılar. "İspanyollar da yenildikten sonra bize karşı duracak bir güç kaldı mı?" diyorlardı. Adamlarım da bu alaycı sözleri üzüntüyle dinlemek zorunda kalıyordu. Olanlar Tanrı'nın takdiriydi. Hiçbir şey bunu değiştiremeyeceği için katlanmak gerekiyordu.

Tek ümidimiz içindeki büyük askeri kuvvetle hâlâ İspanyolların elinde olan kaleydi. Burası kötü havaların başlamasına veya düşmanın herhangi bir başka nedenle kuşatmayı kaldırmasına kadar belki dayanabilirdi. Ancak duyulan korku bu ümidi bastırıyordu, zira başarı genellikle yenilenden değil yenenden yanadır. Gerçekten de böyle oldu. Kuşatılanların yiyeceği ve bilhassa suyu olmadığından sonunda kaleyi ve kendilerini teslim etmişler. Birliklerin büyük cesarete ve askeri şöhrete sahip komutanı Don Alvaro de Sande daha fazla dayanamayacağını anlayınca birkaç kişiyle kaleden çıkarak Sicilya'ya geçmek düşüncesiyle küçük bir tekneyi ele geçirmiş. Savaşlarda kazandığı itibarı, teslim olarak lekele-

mek istemiyormuş. Kalenin düşme nedeni kendisi dışın da herhangi bir kimseye yüklenebilirmiş. Bu hareketi nin sonucu olarak kale düşman eline geçmiş. Kapal kalması artık faydasız olan kapıları askerler daha yu muşak bir muamele ümit ederek açmışlar. Don Juan d Castella korumakla görevli olduğu burcu terk etmemiş ve yaralanarak esir düşene kadar çarpışmış.

İspanyollar kaleyi her türlü ihtiyaç malzemesinden ve daha da kötüsü yardım geleceği ümidinden yoksun olarak büyük fedakârlıkla üç aydan fazla savunmuşlardı. Sıcak iklim şartlarında hiçbir şey susuzluk kadar acı çektirmez. Kalede su dolu büyük bir sarnıç olmasına rağmen, bu çok sayıda askere yetmiyormuş. Bu nedenle herkese ancak ölmeyecek kadar su verilmekteymiş. Askerin büyük bir kısmı deniz suyunu imbikle damıtarak tuz seviyesini büyük ölçüde düşürüyor ve hakkına düşen suya katıyormuş. Onlara bu imbik usulünü usta bir kimyacı göstermişmiş. Ancak hepsi böyle bir imkâna sahip olmadığından birçoğu da ölmek üzere yerde yarı baygın yatıyor ve sürekli olarak "su" diye sayıklıyormuş. Biri onlara acıyıp ağızlarına biraz su damlatsa dirilip oturuyorlar ancak suyun tesiri geçince tekrardan yere serilip can çekişiyorlarmış. Çarpışırken veya ilaç yokluğundan ve hastalıktan ölenlere ilaveten pek çoğu da bu ıssız yerde böyle can vermiş.

Hıristiyan esirlerin İstanbul'a girişi

Muzaffer donanma esirler, ganimetler ve ele geçirilen teknelerle birlikte Eylül ayında İstanbul'a döndü. Türkler için bu ne kadar mutlu bir olaysa biz Hıristiyanlar için de o kadar üzüntü verici ve kötüydü. Donanma ilk gece İstanbul açıklarında demirledi. Böylece ertesi sabah daha büyük bir debdebe ve daha kalabalık bir karşılama ile limana girmiş olacaktı. Süleyman limanın gi-

rişinde, sütunlar bulunan ve saray bahçelerinin uzantısı olan mevkie inmişti. Donanmanın gelişini ve gemilerde teşhir edilen Hıristiyan esirleri daha yakından görmek istiyordu. Don Alvaro de Sandé ile Napoli ve Sicilya donanmalarının amiralleri Don Berenguer de Requesens ve Don Sancho de Leyva, amiral gemisinin kıç güvertesinde duruyorlardı. Ele geçirilen kadırgalar da çekilerek geliyordu. Türk teknelerine kıyasla daha küçük, şekilsiz ve adi görünmeleri için olacak, kürekleri alınıp küpeşteleri sökülmüş, sadece birer gövdeden ibaret bırakılmışlardı.

Bu karşılamada Süleyman'ın yüzünü görenler alışılmışın dışında bir gurur ifadesi sezmediklerini söylüyorlardı. Ben de iki gün sonra kendisini ibadete giderken gördüğümde çehresindeki ifadenin değişmemiş olması dikkatimi çekti. Yüzüne aynı sertlik ve hüzün hâkimdi. Sanki kazanılan zaferle ilgisi yokmuş, yeni ve beklenmedik bir şey olmamış sanırdınız. Bu yaşlı adam kaderin getirdiği her şeye tevekkül gösteren öyle katı bir yüreğe sahipti ki, bütün övgülere karşı heyecansız görünüyordu.

Birkaç gün sonra esirler saraya getirildi. Açlıktan yarı ölü gibiydiler. Çoğunun ayakta duracak hali yoktu, pek çoğu fenalaşıp bayılıyordu. Bazıları da nerdeyse ölmek üzereydi. Etraf kendilerine gülsün ve maskara olsunlar diye zırhları ters veya gülünç şekillerde giydirilmişti. Her tarafta Türklerin, aşağılayıcı ve dünyanın hâkimi olduklarını haykıran sesleri yükseliyordu. Artık İspanyollar da mağlup edildikten sonra korkacakları hangi düşman kalmıştı ki?

Bu sefere iyi tanıdığım yüksek rütbeli bir Türk subayı katılmış, Napoli donanmasının kraliyet sancağı onun eline geçmişti. Sancağın üzerinde bütün İspanya eyaletlerinin armaları ve imparatorluk kartalı vardı. Kendisinin sancağı Süleyman'a takdim etmek niyetinde olduğunu öğrenince buna mani olup onu elde etmeyi vazife

bildim. İki adet ipekli elbise hediye ederek almam zor olmadı. Böylece V. Charles'ın şerefli sembolünün bir mağlubiyet hatırası olarak düşman elinde kalmasını engelledim.

Söz ettiklerimden başka esirlerin arasında soylu ailelere mensup iki subay vardı: Don Berenguer'in damadı Don Juan de Cardona ile Medina Dükü'nün oğlu Don Gaston. Bu ikincisi henüz genç bir delikanlı olmasına rağmen babasının ordusunda yüksek bir rütbeye sahipti. Don Juan bir yolunu bulup büyük bir meblağ para vaat ederek hâlâ Cenevizlilerin elinde olan Sakız'da saklanmayı sağlamıştı. Hatırı sayılır bir fidye almak ümidiyle Gaston'u gizlemek fikri Piyale'nin aklını çelmişti, ancak bu düşüncesi az kalsın başına ciddi bir felaket getirecekti. Bir şekilde bunu öğrenen Süleyman fevkalade öfkelenmişti. Rüstem'in tahrikiyle Gaston'u saklandığı yerde bularak Piyale'yi suçüstü yakalayıp cezalandırmak için büyük çaba sarf etti. Ancak Gaston aniden ölünce bütün gayretleri boşa çıktı. Bazıları buna vebanın sebep olduğunu söylediler. Daha kuvvetli bir ihtimal ise, kendisine karşı delil olarak ortaya çıkmaması için, Gaston'un ölümünü Piyale'nin tertiplemiş olmasıydı. Oğlunun ölümü babasının adamları tarafından inceden inceye araştırıldıysa da gerçek öğrenilemedi. Herhalde Piyale kendini emniyete almak için onu ortadan kaldırmayı uygun bulmuştu. Her neyse, Piyale uzun zaman korku içinde yaşadı ve İstanbul civarına yaklaşmadı. Muhtelif bahaneler ileri sürerek emrindeki birkaç tekneyle Ege adaları arasında dolandı ve böylece kızgın efendisinin gözünden uzak kaldı. Aksi halde hayatının sona ereceğini biliyordu; zindana atılacak ve kendini savunmaya zorlanacaktı. Ancak Süleyman baş haremağasının ve oğlu Selim'in yalvarmalarıyla yumuşayarak onu affetmişti. Bununla ilgili olarak söylediklerini size nakletmekten memnuniyet duyuyorum: "İşledi-

Bir Hıristiyan köle.

ği feci günahtan dolayı ben kendi hesabıma onu affediyorum. Ancak bu dünyadaki hayatı sona erince dilerim ki suçların adil hâkimi olan Tanrı ona hak ettiği cezayı versin." İşte Süleyman hiçbir suçun cezasız kalmayacağına böyle inanıyordu.

Don Juan de Cardona ise şanslıydı. Kız kardeşiyle evli olan Avusturyalı Baron Adam de Dietrichstein'ın çabaları sayesinde, benim de kefaletimle İspanya'ya dönmesine müsaade edildi.

De Sandé Dîvan'a, yani paşaların meclisine çıkarıldığında Rüstem ona kendi topraklarını savunmaktan aciz olan efendisinin nasıl olup da bir başka hükümdarın topraklarına saldırdığını sordu. O da yorumda bulunmaya hakkı olmadığı, vazifesi icabı efendisi tarafından verilen emirleri sadakatle yerine getirdiği, fakat talihin kendisine gülmediği cevabını verdi. Sonra da yere diz çöküp karısı ve çocukları olduğunu söyleyerek Süleyman'dan onların uğruna hayatının bağışlanmasını dilemeleri için yalvardı. Rüstem, efendisinin merhametli olduğunu ve hayatını kurtarmayı ümit ettiğini bildirdi. Sonra da Sandé'nin Karadeniz Kalesi'ne[101] gönderilmesi için emirler verildi. Ancak gidişinden kısa süre sonra geri getirildi. Bunun tek nedeni, daha önce de bahsettiğim baş haremağasının onu görmemiş olması ve bunu istemesiydi. Kendisi sultan üzerinde büyük tesir sahibiydi. De Sandé'nin döndüğünü görenler çok cesur diye bilinmesine rağmen dehşetli bir heyecana kapılmış olduğundan söz ediyorlardı; affın redde uğradığından ve idam edilmek üzere geri getirildiğinden korkuyordu.

Bahsetmiş olduğum diğer esirler, adına bazen Galata denen Pera'da hapsedilmişlerdi. Bunların arasında Don

---

[101] Latince metinde yazarın ya da yayıncının hatası olarak "maris rubri" yani Kızıl Deniz olarak geçiyor.

Sancho de Leyva ile iki oğlu ve Don Berenguer de bulunuyordu. Orada olduklarını, çektikleri mahrumiyet ve ıstırabı duyunca onların yardımına koşmayı vazife bildim. Üzüntümü ve elimden gelen yardımı vaat ettiğimi söylesinler diye bazı kimseler yolladım. O günden sonra evim esirlere açık oldu ve onlara gücüm dahilinde hizmet etmekten geri durmadım.

Esirlere destek

Türkler esirlerine su ve ekmek vermekle ihtiyaçlarını yeterince sağladıklarını sanırlar. Onların yaşına, sağlık durumuna, alışkanlıklarına ve mevsim şartlarına önem vermezler. Sağlığı yerinde olana da, hastaya veya hastalığı yeni atlatmış yahut zayıf veya dinç, yaşlı veya genç olana da aynı şekilde davranırlar. Dolayısıyla esirlerin muhtelif ihtiyaçlarına el uzatmam için önümde geniş bir saha açılmıştı. Hastaların çoğu halicin karşı yakasında, Bizans'ın tam karşısında bulunan Pera'daki bir camide yatıyordu. Türkler bunlara ümitsiz, hatta nerdeyse ölmüş gözüyle bakıyorlardı. Zaten ya hastalığı sırasında yahut iyileşmeye yüz tutmuşken gereken gıdayı alamamak yüzünden –biraz çorba veya iştahını açmak vasıtasıyla kaybettiği gücü kazandıracak bir şeyler verilmemesinden dolayı çoğu hayatını kaybetti. Bunu işitince Pera'da oturan bir arkadaşımla her gün birkaç koyun aldırıp bunları evinde kaynattırarak hastanın sağlık ve nekahet durumuna göre bazılarına etin suyunu diğerlerine de etleri dağıttırdım. Bu, çoğuna faydalı oldu.

Hastalar için yaptıklarım bunlardı. İyi durumda olanların istekleri başka türlüydü. Evim sabahın ilk saatlerinden itibaren akşama kadar çeşitli sorunları için yardımıma müracaat edenlerle dolup taşıyordu. Mükellef sofralara alışmış olanlar her gün verilen ba-

yat siyah ekmeği yemek istemiyor, buna katık olarak bir şeyler alabilmek için imkân arıyorlardı. Kimileri de sudan başka bir şey içmedikleri için yediklerini hazmetmediklerinden şikâyet ederek biraz olsun şarap istiyordu. Kimileri de toprağın üstünde yatmak zorunda olduklarından gecenin soğuğuna dayanamıyor, bunlara battaniye temin etmek gerekiyordu. Kimileri ise giyeceğe ve ayakkabıya muhtaçtı. Hemen hepsi gardiyanlardan gördükleri acımasız muameleyi yumuşatmanın ve anlayışlı bir hale getirmenin çarelerini arıyordu. Bu sorunları halletmenin tek yolu ise paraydı. Dolayısıyla benden sürekli olarak para istiyorlardı. Onlar için birkaç altın sikke harcamadığım gün yoktu.

Rahatsız olmama rağmen bütün bunlara tahammül mümkündü ve beni de yıkmıyordu. Endişe ettiğim daha ciddi bir mesele ise benden yüklü miktarda ödünç paralar talep ederek bunlarla fidye karşılığı kurtulmalarında kefil olmamı istemeleriydi. Her birinin talepleri birtakım özel sebeplere dayanıyor, hepsi de kendi sorununun daha önemli olduğunu göstermeye çalışıyordu. Biri asaletini ve ilişkilerini veya akrabalarının sahip olduğu yüksek mevkileri, bir diğeri işgal etmiş olduğu makamı ve hizmet gördüğü uzun yılları öne sürüyordu. Bir başkası da ülkesindeki servetini ve borcunu derhal ödeyebilecek imkânlarını anlatıyordu. Cesaretinden ve ne kadar mükemmel bir cengâver olduğundan bahsetmeyen yok gibiydi. Tek kelimeyle, her birinin benden yardım talebi şu ya da bu sebebe dayanıyordu. İyi niyetleri ve borçlarına sadakatleri sorulduğunda bundan hiç endişe etmememi söylüyorlardı. Kendilerine bu kadar büyük yardımlarda bulunan, canlarını ve hürriyetlerini borçlu oldukları, onları ölümün pençesinden kurtaran birini kaygılar içinde bırakıp paraca ziyana uğratmaktan daha büyük bir hak-

sızlık olur mu, diyorlardı. Şu şekilde yaptıkları talepleri duymak çok üzücüydü: "Eğer elimde hazır 200 altın sikke olmazsa mahvolurum. Beni ya Asya içlerine gönderirler ya da bir kadırgada köle olarak nereye gittiğimi bilmediğim yerlere sürüklenirim. Hürriyetime kavuşma ve yurdumu görme ümidim ebediyen kaybolur. Eğer siz kefil olursanız, bu parayı temin için yeterince mal vermeye hazır bir tüccar var." Genelde gösterdikleri teminat bundan ibaretti, ancak söylediklerinin doğru olabileceğini düşündükçe kayıtsız kalamıyordum. Yardım eli uzatılmazsa çoğunun bir şekilde can vereceği muhakkaktı. Onlara destek olmak için ortada benden daha iyi imkâna sahip veya tesir edebilecekleri hiç kimse yoktu.

Beni suçladığınızı ve kimseye güven olmaz dediğinizi duyar gibiyim. Ancak size sormak isterim: felakete bu kadar yaklaşmış birinin kurtarıldıktan sonra canının karşılığını ödemeyecek kadar nankör olacağı düşünülebilir mi? Belki biri veya ikisi, istemediğinden değil, imkânı olmadığından bu duruma düşebilir. Eğer böyle olursa üzüntü duymam, zira dürüst bir insana yapılan iyilik hiçbir zaman boşuna değildir. Çoğu verdiği sözü şüphesiz tutacaktır.

Hıristiyanların denizdeki mağlubiyeti ve ardından Beyazıd'ın uğradığı felaket nedeniyle Türklerin daha çok küstahlaşarak bana teklif ettikleri sulh şartlarında zorluklar çıkaracağından endişe duymaktayım. Bütün bu talihsizliklerin üstüne bir de özel bir sorun ilave oldu –hane halkımda veba görüldü ve en sadık hizmetkârlarımdan birini alıp götürdü. Bu olay hastalığın sirayetinden korkan diğerleri arasında panik yarattı. Size bunun kadar önemli olmasa da yine ciddi sayılacak bir diğer endişe veren hususun bahsettikten sonra tekrar veba konusuna döneceğim.

Yaşlandıkça sofulaşan sultan

Sultan dini vecibelerine, kısacası batıl itikatlarına gün be gün daha önem verir oldu. Erkek çocuklardan meydana gelmiş bir koronun kendisi için çaldığı ve söylediği şarkılardan büyük zevk alırdı. Fakat ermiş bir kadının (yani mübarek yaşam tarzı ile ün yapmış yaşlı bir kadın) işe karışmasıyla bu son buldu. Kadın, eğer sultan bu eğlenceden vazgeçmezse öteki dünyada ceza göreceğini söylemiş. Süleyman da kadının tesiri altında kalarak bütün müzik aletlerini parçalatıp ateşe attırmış –onların altın ve değerli taşlarla süslenmiş olmasına aldırış etmemiş bile. Sultan âdeti olduğu üzere yemeğini gümüş sahanlarda yerdi. Fakat birisi bunu hatalı bulmuş olmalı ki şimdi sadece toprak çanaklar kullanıyor.

Bundan başka, şehirde aşırı derecede şarap içilmesini hoş görmeyen biri Peygamber'in buyruklarına pek önem verilmediğini ileri sürerek sultanı vesveselendirdi. Esasen Hıristiyanlar ve Yahudiler için getirilmesine rağmen bu yüzden bir ferman yazılıp şarabın İstanbul'a sokulması yasaklandı. Bizler sadece su içmeye alışık olmadığımız için bu ferman beni ve maiyetimi çok yakından ilgilendiriyordu. İstanbul surlarından içeri girmesi yasaklanırsa şarabı nereden bulacaktık? Hem sürekli çektiğimiz sıla hasreti hem de müzakerelerin ne şekil alacağı hususunda uzayan belirsizlik, yediğimizde içtiğimizde böyle yeni bir değişiklik olmasaydı bile bizi güçten düşürmeye zaten yetiyordu. Şimdi ortaya çıkan bu durum pek çoğumuzun sağlığına zarar getirmeden devam edemezdi.

Tercümanlarıma talimat vererek Dîvan'daki paşalara halimizi ısrarla anlatmalarını ve eski haklarımıza riayet edilmesi ricamızı nakletmelerini söyledim. Fikirler muhtelifti; bazıları suyla yetinmemiz düşüncesindeydi. Komşularınız size şarap getirildiğini görürlerse ne derler, diye soruyorlardı. Onların şaraba el sürmesi katiyet-

le yasaktı. Nasıl olur da Hıristiyanların istedikleri kadar şarap içmelerine ve kokusunu her tarafa yayarak bütün şehri kirletmelerine müsaade edilebilirdi? Üstelik beni ziyarete gelen Müslümanlar evimden çıkarlarken leş gibi şarap kokuyorlarmış. Bütün bu iddialar talebimizi nerdeyse çürütüyordu. Sonunda salahiyetini bizden yana kullanan bazı paşaların düşüncesi galip geldi. Yeme içme âdetlerimizin uğradığı bu değişikliğe katlanmanın imkânsız olduğu, bunun yüzünden çoğumuzun hastalanacağı ve öleceği kanaatine vardılar. Bu nedenle bir tarih tespit etmemizi ve o günün gecesi istediğimiz kadar şarabı şehrin deniz tarafındaki surlarda en müsait olacağını düşündüğümüz kapılardan birine getirebileceğimizi bildirdiler. Tespit edilen gece orada hazır bulunduracağımız atlar ve arabalarla şarapları sessizce mekânıma taşıyabilecektik. İşte eski hakkımızı bu şekilde tekrardan elde etmiş olduk.

"Şarap içmek yasak, üzüm yemek değil"

Bazı Rumlar sultanın bu kararını kurnazca bir davranışla sarsmayı düşünmüşler. Kendisinin üzüm bağları olan bir yerden geçeceğini öğrenince bir araya toplanıp bağ kütüklerini köklerinden sökmüşler. Bunların bir kısmını yolun üstüne bir kısmını da arabalara yığmışlar. Sultan oraya varınca neler olduğunu merak ederek durmuş. En yakındaki adamlara seslenerek ne yaptıklarını sormuş. Onlar da kendisinin şarabı yasaklayan emrinden dolayı artık işe yaramayacakları için kütükleri söktüklerini, bunları yakacak olarak kullanacaklarını söylemişler. Bu cevaba karşılık Süleyman şöyle demiş:

"Hata ediyorsunuz, maksadımı yanlış anladınız. Ben şarap içilmesini yasakladım, üzüm yemeyi değil. Üzüm Tanrı'nın insana bahşettiği en asil meyvelerden biridir. Taze üzüm suyunun keyfine varmanıza hiçbir mani

yoktur –şayet onu fıçılarda saklayıp o zararlı icatlarınızla doğru olan şekilde içmekten saptırmaya kalkmazsanız. Elmadan şarap yapılmıyor diye elma ağaçlarını sökmek mi lazım? Budalalar, bu işten vazgeçin de size nefis meyveler veren bağlara dokunmayın." İşte Rumların kurnazlığı böylece hiçbir işe yaramamış.

Veba

Şimdi benim eve de bulaşan vebaya tekrar dönmek istiyorum. Bana sirayetini önlemek düşüncesiyle bu hastalıktan kaçmak için Rüstem'e haber gönderip başka bir yere naklime müsaadesini istedim. Rüstem'in tabiatını bildiğimden bu adımı atmakta biraz tereddüt etmiştim. Ancak bunu hem kendimin hem de maiyetimin sağlığını ihmal ettiğim düşünülmesin diye de yaptım. Rüstem bu hususu sultana arz edeceğini bildirdi ve ertesi gün efendisinden aldığı şu cevabı yolladı: Maksadım ne idi, yoksa kaçmayı mı düşünüyordum? Bu illetin Tanrı'nın oku olduğunu ve takdir edilen hedeften şaşmadığını bilmiyor muydum? Onun menzili dışına çıkmak için nereye saklanabilirdim ki? Eğer Tanrı beni yok etmek istiyorsa kaçmak veya saklanmak beni kurtaramazdı. Kaderden kaçmanın faydası yoktu. Şu sırada onun da evi vebanın ortasındaydı, buna rağmen kendisi bir yere kımıldamıyordu. Ben de aynı şekilde olduğum yerde kalsam daha iyi ederdim. İşte böylece ölümün kol gezdiği o vebalı evde yaşamaya mecbur oldum.

Aradan çok geçmeden Rüstem bir ödem sonucu hayatını kaybetti. Yerine vezir payesine erişmiş paşaların ikincisi olan Ali geçti.[102] Ali akıllı ve anlayışlı bir Türk'tü –eğer böyle Türk varsa. Kendisine yeni maka-

[102] 1561-1565 döneminde sadrazamlık yapan Semiz Ali Paşa (e.n.).

mı için tebriklerimi ve hediye olarak güzel bir ipekli kaftan gönderdim. Bana yolladığı nazik cevabında kendisini her hususta dost bilmemi ve her neye ihtiyacım olursa hiç çekinmeden müracaat etmemi bildirdi. Davranışları da bu sözleriyle tamamen ahenk içindeydi. Bir zaman sonra veba ev halkına tekrardan sıçrayıp, Tanrı adına sağlığımız için en çok güvendiğimiz kişiyi aramızdan alınca Ali ile ilk tecrübemi yaşadım.

Kendisine haberci yollayarak daha önce Rüstem'e yaptığım müracaatı tekrarladım. Bana dilediğim yere gitmem için müsaade ettiğini, fakat sultana da başvurmanın akıllıca olacağını bildirdi. Zira sultan serbestçe dolaşan adamlarıma tesadüf ederse kendisinin haberi olmadan mekân değiştirmiş olmama kızabilirdi. Herhangi bir hususun sultana sunuluş tarzına bağlı olduğunu söyledi. Dolayısıyla kendisi bunu o şekilde arz edecekmiş ki muvafakatini alacağımdan kuşku duymamam gerekirmiş. Kısa bir süre sonra da nereye istiyorsam gidebileceğim haberini gönderdi.

En uygun yer Prinkipo adası [Büyükada] görünüyordu. Burası şehirden tekneyle dört saatlik mesafedeydi ve İstanbul yakınındaki birçok küçük adanın en güzel olanıydı. Adada iki köy vardı, diğer adalarda ise sadece tek bir köy bulunuyordu veya hiç köy yoktu.[103]

Ecelin sırtımızı en çok dayadığımız kişiyi aramızdan aldığını söylemiştim. Bu şahıs doktorumuz William [Quacquelben] idi. Kendisi uzun gurbet döneminde benim değerli ve sadık dostum olmuştu. Fidye ödeyerek bir adam kurtarmıştım, fakat vebalı olduğunu bilmiyordum, bu sonradan ortaya çıktı. William onu tedaviye uğraşırken gereken tedbirleri almamış ve bu öldürücü zehir ona da bulaşmıştı. Bir yerde veba görüldüğü

[103] Osmanlı dönemi boyunca İstanbul'da çıkan büyük salgınlar sırasında Adalar en çok tercih edilen sığınak olmuşlardır (e.n.).

zaman bunun gerçek tehlikeden daha çok panik yarattığı düşüncesindeydi. Ona göre bu gibi zamanlarda bilinen başka hastalıklar da ortaya çıkar fakat bunlar, panik nedeniyle veba sanılarak her çıbana veba gözüyle bakılırdı. Kendisinde veba belirtileri olmasına rağmen buna hiç ihtimal vermediği için hastalığı gizli kaldı. Ardından öyle bir şiddetle patlak verdi ki, nerdeyse henüz yardımına koşanların kolları arasında ruhunu teslim etti diyebilirim. O zaman bile onu vebaya tutulmuş olduğuna inandırmak mümkün olmamıştı.

Ölümünden bir gün önce sağlığını sormak için birini gönderdiğimde iyi olduğunu bildirerek eğer mümkünse gelip kendisini görmemi istemişti. Uzun süre yanında kalmıştım. Bana ne kadar ağır bir hastalık geçirdiğini anlatmıştı. Hisleri ve bilhassa görme kabiliyeti o kadar zayıflamış ki kimseyi tanıyamıyormuş. Neyse bu durumu geçmiş ve bütün hislerine tekrardan kavuşmuş. Sadece rahat nefes alıp vermesine mani olan bir nezle kalmış. Bundan da kurtulursa hemen iyileşecekmiş. Yanından ayrılırken göğsünde bir çeşit apse olduğunu söylediklerinden bahsettim. İnkâr etmedi ve yatak örtüsünü açarak bana apseyi gösterdi, fakat onu hiç rahatsız etmediğini, ilk defa giydiği bir yeleğin sıkılığından düğüm yerlerinin buna sebep olduğunu ileri sürdü. Evimde âdet olduğu üzere, o gece yanında kalıp yardımcı olmak için iki hizmetkârım odasına gittiler. William'a temiz bir gömlek giydirmeye hazırlanırlarken çıplak vücudundaki pembe bir leke kendisinin de dikkatini çekti. Bunun bir sinek ısırığı olduğunu söylediler. William daha başka ve daha büyük lekelere de rastlayınca "Bunlar sinek ısırığı değil, yaklaşan ölümün habercisi" dedi ve bütün geceyi Tanrı'ya dua edip İncil'den okunanları dinleyerek geçirdi. Sabaha karşı da Tanrı'nın merhametine sığınmanın huzuru içinde hayata veda etti.

Çok sevdiğim ve güvendiğim bir dostu işte böyle kaybetmiştim. İlim dünyasının kaybı da aynı derecede büyüktür. Çok şeyler görmüş, öğrenmiş ve herkesin faydalanması için bir gün yayımlamak düşüncesiyle bir hayli not tutmuştu. Ne yazık ki ölüm bu güzel arzusuna mani oldu. Dostumun sadakatine ve tecrübesine o kadar çok güveniyordum ki yaşadığımız buhran geçip de dönmeme müsaade edilseydi onu İstanbul'da yerime bırakmak hususunda tereddüt etmezdim. Ölümünden sonra işlerim sanki iki kat arttı. Şimdi onsuz döndüğüm için varlığımın bir kısmını ardımda bırakmış gibi hissediyorum. Tanrı bu iyi insanın ruhuna huzur versin. Ona bir taş diktim ve üzerine layık olduğu değerlere şahit olduğumu ifade eden birkaç cümle kazıttırdım.

Büyükada

Üç ayımı büyük bir mutluluk içinde geçirdiğim adadan şimdi tekrar bahsetmek istiyorum. Burası kalabalıktan ve gürültüden uzak pek sakin bir yerdi. Adada pek az Rum vardı. Ben de onların yanında kalacak bir yer buldum. Neyse ki burada kendimi nasıl eğlendirdiğimi devamlı gözetleyen tek bir Türk yoktu. Oldukça alıştığım Türk hizmetkârlar da bana karışmıyorlardı. İstediğim her yere gitmekte ve adaların arasında yelkenli ile dolaşmakta serbesttim. Adada birçok muhtelif cinslerden bitkilere rastladım; lavantalar, dikenli mersinler ve sairc. Deniz türlü balıklarla doluydu. Bazen olta bazen de ağ ile balık tutmayı denedim. Rum balıkçılardan kayık bulmak mümkündü. Bana yardımcı olmaları için bedeli karşılığında onlardan faydalanıyordum.

Çevresi güzel manzaralı ve sularında mebzul balık olacağını tahmin ettiğim yerlere gidiyordum. Bazen üç çatallı bir mızrakla uğraşarak berrak ve sığ sularda sıvışmaya çalışan bir yengeci veya ıstakozu vurup kayığa

almak pek keyifliydi. Ama en zevkli ve verimli olanı dip ağı veya salma ağ ile balık tutmaktı. Balıkçılar bol balık olduğunu tahmin ettikleri bir yeri tespit ettikten sonra burasını geniş bir alanı kuşatacak şekilde dip ağı ile çevirttim. Ağ iki ucuna bağlı halatlarla sahile çekiliyordu. Balıklar ürksün ve derin sulara kaçmasın diye balıkçılar halata üstü yapraklı dallar dolamıştı. Ağ iki ucundan çekilince balıklar dar bir köşeye toplaşıyor ama kadere teslim olmuyorlardı. Her biri insiyaki olarak kurtulma çareleri arıyordu. Bazıları cesaretle sıçrayıp ağın üstünden atlayarak kaçmaya çalışıyor, bazıları da ağa dolanmamak için kendini kuma gömüyordu. Balıkların bir kısmı da kalın örgü ipleri kemirme çabasındaydı. Bunlar daha ziyade karagöz ve mercan gibi güçlü dişleri olan cinslerdi. Gayeleri ipi yeterince kemirip bir tanesinin geçeceği kadar bir delik açmaktı. Ardından bütün sürü bu öncüyü takip ediyor ve balıkçılara bir şey kalmıyordu. Böyle olabileceğini söyledikleri için kaçmalarından korkarak elimde bir sırıkla kayığın baş tarafında durup ağı kemirmeye çalışanların çenelerine vuruyordum. Gösterdiğim bu çaba yanımdakiler için çok eğlenceliydi. Yine de pek azının kaçmasını engelleyebildim. Balık bile tehlike anı gelip çattığında çok kurnaz olabiliyor. Buna rağmen diğer cinslerden bir hayli balık tutuldu –iskorpitler, kaya balıkları, deniz levreği, kikla ve karagözler. Çeşitli balıkların bir arada görüntüsü pek hoş bir manzaraydı. Onların isimlerini ve hususiyetlerini öğrenmek büyük keyif veriyordu. Akşam olunca kayığın burnunu defne dallarından çelenklerle süsleyip konak yerimize ganimetlerle yüklü olarak döndüm. Ertesi gün bunların bir kısmını Ali Paşa ve maiyetine gönderdim. Bana hediyeyi büyük memnuniyetle kabul ettiğini bildirdi.

Havanın durumu denize açılmama mani olduğu zamanlar nadir bulunan veya hiç tanımadığım bitkiler

arayarak vakit geçiriyordum. Bazen de idman yapmış olmak için yanıma Fransisken mezhebinden bir keşişi alıp adanın etrafını dolaşırdım. Tombul olmasına rağmen genç keşiş kolay kolay yorulmazdı. Kendisi Pera'daki bir manastırdan bana refakat için gelmişti. Bir defasında ısınmak için adımlarımı açarak yürüdüğümde bana yetişmekte zorlandı. Burnundan soluyup "Bu aceleye ne lüzum var?" dedi. "Kaçmaya mı çalışıyoruz yoksa birini mi takip ediyoruz? Önemli mektuplar mı taşıyoruz yahut birisine haberci olarak mı kiralandık?" Sonunda üstündekiler terden sırılsıklam oldu ve arkasında, kalkan balığı kadar büyük bir leke oluştu. Eve dönünce etrafı feryat ve figanlarla doldurarak kendini yatağın üstüne atıp yorgunluktan bittim, dedi. "Size hiç zararı dokunmamış birini perişan etmek uğruna neden bu kadar acele ettiniz?" diye de sordu. Ancak üst üste davet ettikten sonra sofraya gelebildi.

Zaman zaman İstanbul ve Pera'dan dostlarım ile Ali'nin hane halkından bazı Almanlar ziyaretime geliyordu. Veba salgını azalıyor mu diye sorduğumda aralarından biri "Hiç kuşkusuz" dedi.

"Peki, günde kaç kişi ölüyor?" diye sordum.

"500 kadar."

"Aman Tanrım," diye bağırdım, "buna rağmen bana hiç kuşkusuz diyorsunuz. En kötü döneminde kaç kişi ölüyordu?"

"1000 veya 1200 dolayında" diye cevap verdi.

Türkler vebaya karşı kayıtsız kalmalarını ve bu hastalıktan korunmalarını engelleyen bir düşünceye sahip. İnsanın ne zaman ve ne şekilde öleceğinin Tanrı tarafından alınlarına yazılmış olduğuna inanıyorlar. Bundan dolayı bir kimsenin kaderinde ölmek varsa bundan kurtulmaya çalışması boşunadır, eğer yoksa o zaman korkması budalalıktır. İşte bu düşünceyle vebadan ölen birinin elbisesini, çarşafını henüz üzerinde hastanın teri ku-

rumadan ellemekten kaçınmazlar hatta bunlarla yüzlerini bile silerler. "Eğer Tanrı bana ölümü takdir ettiyse öleceğim, etmediyse bir zarar gelmez" derler. İşte salgın böylece her yanı sarmış ve bazı ailelerin tamamını silip süpürmüştü.

Adalarda yaşarken Halki'deki [Heybeliada] manastırın başında olan Metropolit Metrophanes ile tanıştım. İyi yetişmiş ve bilgili biriydi. Latin ve Rum kiliselerinin birleşmesinden yanaydı. Bu nedenle bizim kilisemize bağlı olanları murdar ve Tanrı'ya saygısız addeden dindaşları ile aynı fikirde değildi –her insan kendi düşünce tarzının en mükemmeli olduğundan öylesine emin ki!

Paşalardan bazıları nerdeyse iki aydır adada oturup uzun zaman ortada görünmeyişimden rahatsız olmuşlar. Bundan Ali'ye bahsederek ona şehre dönmemin daha uygun düşeceğini söylemişler. Ya kaçmaya kalkarsam ne olacakmış? Elimde kaçmamı mümkün kılacak tekneler bulunduğuna, bundan istifade edecek imkâna sahip olduğuma dikkat çekmişler. Ali de onlara endişe duymamalarını, benim iyi niyetimden şüphesi olmadığını söylemiş. Yine de bunları anlatması için bana bir çavuş yolladı. Gelen adam hiç belli etmeden etrafı kolaçan etti. Kaçmaya niyetli olduğuma dair hiçbir emare bulamayınca benden bir hediye ve bir de Ali'nin gösterdiği itimada aykırı bir davranışta bulunmayacağımdan emin olmasını bildiren mektubumu alarak döndü. Böylece adadaki ikametim üçüncü ayına girmiş oluyordu. Sonra da çağrılmadan, uygun bir zamanda şehre döndüm.

Ali Paşa ile müzakereler

Ali Paşa ile yakın dostluğum ve barış konusundaki devamlı müzakerelerimiz bu tarihten itibaren başlar. Kendisi Dalmaçya kökenli ve yabani Türkler arasında kar-

şılaştığım gerçekten medeni olan tek kişi. Yumuşak ve sakin tabiatlı, nazik ve gayet zeki. En güç sorunlarla uğraşabilecek bir akla, askeri ve sivil konularda geniş tecrübeye sahip. Yaşı oldukça ileri, her zaman yüksek mevkilerde bulunmuş. Uzun boylu, yüzünde sevimli bir ciddiyet var. Efendisine çok bağlı. Eski gücünü kaybettiği bu yaşlarında ona huzur ve sükûn sağlamaktan başka bir şey istemiyor. Bana dostça muamele edip Rüstem'in tehditler ve zorbalıkla gözdağı vererek elde etmek istediklerini benden nezaketle ve hakkaniyetli davranarak almak istiyor.

Rüstem her zaman kaba ve iç karartıcıydı. Sözlerinin emir olarak kabulünü isterdi. Siyasi şartların ve sultanın ileri yaşının neye gerek duyduğunu gayet iyi bilirdi. Ancak sözlerinde ve icraatında yumuşak davrandığı takdirde bunun paraya olan zaafından kaynaklandığı sanılır diye korkardı. Zira sultan onun rüşvet aldığından büyük şüphe duyuyordu. Dolayısıyla sulh akdetme arzusuna rağmen mutat kabalığından hiç vazgeçmedi. Ne zaman hoşuna gitmeyen bir cevap alsa dinlemez ve müzakereyi sona erdirirdi. Onu daima görünüşte hiddetli bırakarak yanından ayrılırdım. Bir defasında sulh şartlarını görüşürken yaptığım teklifleri dikkate alınmaya değmez bularak reddetmiş, daha iyi bir teklifim yoksa huzurundan ayrılmamı istemişti. Ben de efendimin müsaadesini almadan başka bir görüş ileri süremeyeceğimi söyleyip derhal ayağa kalkarak evime dönmüştüm.

Sözlerime duygularımın her zamankinden daha ziyade hâkim olduğunu sezmiş olmalı ki tercümanımı çağırtıp kızdı mı, diye sormuş. Tercümanım bunu inkâr edince Rüstem "Bana fikrini söyle," demiş, "Busbecq'in defalardır ileri sürdüğü şartları sultana kabul ettirsem, sözünü tutar da bana vaat ettiği hediyeyi verir mi dersin?" Tercümanım da verdiğim sözden dönmediğime

inandığını söylemiş. Rüstem, "Eve git de sor ona" demiş. Acil bir durum için yanımda 5000 duka altını vardı, karşılığı 6000 kron eder. Bu parayı tercümanla Rüstem'e yolladım ve iyi niyetimin ispatı olarak paranın ilk dilimi olduğunu, geriye kalanı iş bitirilince vereceğimi söylersin dedim (zira daha büyük bir meblağ vaat etmiştim). Sözümden dönmek âdetim değildir. Rüstem parayı görünce pek hoşuna gitmiş, eline alıp yoklamış sonra da "İyi niyetinden şüphem yok, ama bu konu güçlüklerle dolu, bundan dolayı kati bir söz veremiyorum. Efendimin davranışı ne olur bilemem?" diyerek paraları tercümana geri vermiş. "Bunu al ve elçiye iade et, durumun ne şekil alacağı hakkında bir fikir sahibi olana kadar saklamasını söyle" dedikten sonra bu arada benim bankerliğimi yapsın diye de ilave etmiş. Sarf edilmiş addettiğim bu para elimde kaldı, çünkü ölüm Rüstem'i birkaç ay sonra alıp götürdü.

Şimdi size imparatorun yaptığı bir lütuftan bahsetmek istiyorum. Bu meblağı elde tutmamın bir gereği kalmadığından kendisine önceden haber vererek bir yıllık masraflar için kullandım. Yıllık harcamalarımız bu seviyeyi buluyordu. Yüklendiğim vazifede kaç yıl ne büyük çabalar gösterip ne büyük tehlikelerle karşılaştığımı düşününce bunu yaptığıma sonradan pişman oldum. Yerine getirdiğim hizmetlerin değerini, faziletli efendimin cömertliğini ve onun hizmetindekilerin muvaffakiyetlerini takdir hususunda ne kadar adil davrandığını bildiğim için bir fırsat kaçırdığımı anladım. Hiç beklemediğim halde kurdun ağzından kuzuyu kurtarır gibi tasarruf edilen bu parayı istemek aklıma gelmedi. Değeri çok daha az olan hizmetlerine karşılık saray mensupları arasında daha da fazla mükâfatlar alan çok kimse vardı. Dolayısıyla imparatora bu gerçekleri hatırlatarak her zamanki cömert davranışıyla meblağın tamamını bana lütfetmesini dilemeye karar verdim. Onun

gibi adil bir hâkimin huzurunda meselemi halletmem kolay oldu. Bana derhal kendi hazinesinden 6000 kron ödenmesini emretti. Onun bu cömert davranışı eğer bir gün hatırımdan çıkacak olursa kendimi bu dünya üzerinde yaşamaya layık göremem.

Ayrıldığım konuya, Ali ile Rüstem Paşaların kişiliğine ve düşünüş tarzına dönmek istiyorum. Ali bütün hayatı boyunca dürüstlüğüne gölge düşürmemiş biriydi. Bu nedenle bana gösterdiği nezaket ve kolaylıktan dolayı sultan tarafından suçlanmaktan korku duymazdı. Öte yandan Rüstem her zaman para canlısı ve hasisti. İlk aklına gelen kendi menfaati ve servetiydi. Onunla yaptığım görüşmeler daima çok kısa olmuştu. Halbuki Ali bilhassa birkaç saat uzatır, yumuşak ve nazik davranışıyla vakit pek hoş geçerdi. Bu arada saygılarını arz etmek veya fikrini almak için gelen Türkler, yanında olmam dolayısıyla kabul edilmeleri engellendiği için ateş püskürürlerdi. Makamına genellikle gün ortasında yemek öncesi davet edildiğim için açlıktan mideme sancılar girerdi. Yemek yemeden gitmemin nedeni onun gibi keskin zekâlı biriyle konuşurken zihnimin berrak olmasını sağlamaktı. Bu müzakerelerde her zaman efendilerimize, onların menfaatlerine en uygun düşecek teklifleri arz etmemizde ısrar ederdi. Bir gün, ömrünün sonuna yaklaştığını ve hayatını birçok zaferlerle, şan ve şöhretle doldurmuş olduğunu bilen efendisi için "Bunun farkında ve artık istirahattan başka bir şeye ihtiyacı yok" dedi. Aynı zamanda (ben de hiç şüphesiz biliyordum ki) barış ve sükûnetin benim efendimin de yararına olduğunu söyledi. "Eğer o da kendi halkının güvenliğini ve huzurunu arzu ediyorsa uyuyan aslanı tekrardan arenaya çıkması için kızdırmamalı. Nasıl ki aynalar aslında boş camlardır ve ancak önlerine konan şeyleri aksettirirler, hükümdarların hafızaları da onlara sunulan fikirlerin iz bıraktığı temiz birer satıhtır. Dolayısıyla efendi-

lerimizin akıllarına onların menfaatlerine uygun olan şeyleri koymalıyız. Aynı zamanda usta aşçıları da taklit etmeliyiz. Bu aşçılar yemeğin baharatını şu ya da bu kişinin ağız tadına göre değil, bütün misafirlerin müşterek ağız tadına göre koyarlar. Dolayısıyla bizler de sulh şartlarını tayin ederken onları öyle düzenlemeliyiz ki her iki tarafın da isteklerine ve anlayışına uygun düşsün." Bu ve benzeri düşüncelerini beni tesir altında bırakmak için büyük bir maharetle aktarırdı. Benim için beslediği dostluğa duruma göre dikkatimi çeker, ben de yeri geldikçe ona hizmette bulunmaya hazır olduğumu ifade ettiğimde bu davranışımı şükranla karşılardı.

O sıralarda bir olay cereyan etti. Ali Dîvan'dan evine dönerken yanında çalışanlara çoğu defa yolun kavis yaptığı bir yerde veda ederdi. O gün atını aniden çok sert bir şekilde döndürmüş. Selam vermekle meşgul olduğu için bütün ağırlığı ile atın ensesine doğru eğilmiş. Dengesini kaybeden hayvan üstündeki ağırlığı taşıyamamış ve Ali ile birlikte yere devrilmiş. Bunu duyar duymaz maiyetimdekilere yardımına koşmalarını ve kazada yara alıp almadığını öğrenmelerini emrettim. Gösterdiğim bu ilgiden pek memnun oldu. Bana şükranlarını bildirerek incinmediğini söyleyip miadını doldurmuş yaşlı bir askerin attan düşmesine şaşmamalı dedi. Sonra da yanındakilere dönerek "Bu Hıristiyan'ın bana her zaman gösterdiği yakın dostluğa mukabele etmek mümkün olmuyor" diye ilave etti.

Bir müddetten beri sulh müzakereleriyle meşguldük ve arzu ettiğim çözüme ulaşacağımdan ümitliydim. Ancak meydana gelen bir hadise her şeyi tehlikeye atıp altüst edebilirdi.

Kendisine Despot unvanı verdikleri Rum asıllı bir adam, Macaristan hududunu koruyan imparatorluk birliklerinin desteği altında Moldavya'ya [Boğdan] girerek burayı işgal etmiş ve o mıntıkaya hükmeden Voyvo-

da'yı sürmüştü. Olay Türkleri çok rahatsız etmişti. Bunun kendi içinde ciddi bir sorun yaratmasının yanı sıra bir başlangıç olup yayılmasından korkuyorlardı. Yine de endişelerini gizleyerek durumu yersiz bir telaşla daha vahim hale sokmanın akıllıca olmayacağını düşündüler. Ali bu olayı bana haber vermeden ve düşüncemi almadan harekete geçmeyi doğru bulmadı. Olanları, kendisinin maiyetinden birinin birkaç saat sonra Dîvan'a çağrılacağını ve durumu görüşeceğimizi bildirmesi üzerine öğrendim.

Bu haberin beni ciddi ölçüde kaygılandırdığını itiraf etmeliyim. Sulh müzakerelerimiz nerdeyse bitmiş sayılabilirdi. Oynanacak tek sahnesi kalmış bir dramdaki aktörler gibiydik. Bunun her şeyi bozmasından, limanı gördükten sonra tekrardan açık denize sürüklenen gemicilerin durumuna düşmekten büyük kaygı duyuyordum. Haber aldığım gibi Ali Paşa tarafından çağırıldım. Beni her zamanki nezaketiyle karşıladı. Başta sulh antlaşmasının sonuçlanması olmak üzere muhtelif konular üzerinde konuştuk. Ne sözlerinde ne de yüzünde bu hususta dolayı muhtemel bir değişikliği ima eden bir ifade vardı –ta ki gitmeye hazırlanıp ayağa kalkana kadar. Sanki Moldavya [Boğdan] konusu o anda aklına gelmiş gibi bana tekrar oturmamı rica etti. Önemsiz bir konudan bahseden bir tavırla "Az kalsın size söylemek istediğim bir hususu unutuyordum," dedi ve ardından, "sizin Almanların Boğdan üzerine yürüdüğünü duydunuz mu?" diye sordu. "Boğdan üzerine mi?" dedim. "Hayır, katiyen. Buna hiç ihtimal vermem. Boğdan gibi uzak bir ülkede Almanların ne işi var?" "Ama bu doğru," dedi, "bunu siz de duyacaksınız."

Sonra da sözlerini teyit edip güvenilir bilgiler aldığı hususunda beni ikna etmeye kalkıştı. "Aslında şüphelerinizi ortadan kaldırmak için bir Alman'ı esir alıp size göndereceğiz. Böylelikle gerçeği ondan öğrenirsiniz" de-

di. Bunun üzerine her halükarda olanların imparatorun emir ve talimatları ile yapılmadığından emin olduğum cümlesine sığınarak kendisine cevap verdim. Almanların hür bir millet olduğuna ve yabancı ordularda hizmet etmeye alışık bulunduğuna dikkatini çektim. Bunlardan bazılarının imparatorluk generalleri komutasında savaştıktan sonra paralı askere ihtiyacı olan başka bir komutanın emri altına girmiş olabileceğini söyledim. Şahsi görüşüme göre bu huzursuzluğu bölgede Türklerin her günkü saldırılarından usanarak karşılık vermeye kararlı Macar yanlılarına mal etmenin pek hatalı olmayacağını ilave ettim. "Düşündüğümü ifade etmek gerekirse Macar yanlıları suçlanamaz. Sürekli taciz ve tahrik edildikten sonra nihayet onlar da insan olduklarını hatırlayarak intikam almayı düşünmüş olabilirler," dedim, "sizin askerleriniz Macaristan'da senelerce canlarının istediğini yapmakta kendilerini hür hissetmediler mi? Bizim tebaamıza karşı hangi düşmanca davranıştan ve zorbalıktan geri kaldılar? Burada sulh ümidi içindeyiz, savaşın iğrenç yüzü ise oradan eksik olmuyor. Ben bile burada yıllarca esir olarak tutuldum. Hayatta olup olmadığımı ülkemde bilen hiç kimse yok. Düşünceme göre hakaretlerinize bu kadar uzun süre katlanmış olanları ellerine intikam fırsatı geçti diye suçlamak yerine övmek gerekir."

Ali bu sözlerime "Pekâlâ, öyle olsun," diyerek cevap verdi, "bırakalım onları, Macaristan hududu ve çevresi içinde kaldıkları takdirde, yapabilirlerse bu durumdan diledikleri gibi faydalansınlar. Ancak Edirne'den Boğdan'a gitmek sadece birkaç günlük yoldur. Orasını işgale kalkmalarına ise müsaade edilemez." Bu söylediklerine karşı "Elleri kanun yerine silah tutmaya alışmış kimselerden ince ve hassas teferruata dikkat göstermelerini bekleyemezsiniz. Ortaya çıkan ilk fırsatı yakaladılar ve hangi istikamette nereye kadar ilerleyeceklerini düşün-

meye gerek görmediler" diyerek cevap verip makamından ayrıldım. Bana hiç kızdığını sanmıyorum. Nitekim bunu takip eden günlerdeki sulh müzakerelerimizde her zaman gösterdiği yumuşak davranışında en ufak bir azalma olduğunu hissetmedim.

Fransız elçisinin jesti

Müzakerelerle meşgul olduğumuz sıra En Hıristiyan Kral'ın [Fransa Kralı] sefirinden gördüğüm bir iyilik (ben böyle yorumladım) beni çok duygulandırdı. Sultanın İstanbul'daki zindanında çoğu genç 13 mahpus bulunuyordu. Aralarında bazı Alman ve Hollandalı soylular da vardı ve nadir rastlanır bir olay sonucu buraya getirilmişlerdi. Kutsal Kudüs şehrini ziyaret etmek isteyenler için Venedik Cumhuriyeti'nin güvencesi altında her yıl Venedik'ten Suriye'ye hareket eden bir gemiye binmişler. Yolculardan bazıları dini gayelerle, bazıları da seyahati ve uzak ülkeleri gezmeyi sevdikleri için yola çıkmış. Karaya ulaştıkları sıralarda Malta Şövalyeleri'nin birlikleri Fenike kıyılarının o bölgesine saldırarak her tarafı yakıp yıkıp pek çok da esir almışlar. Anneleri, babaları, çocukları ve akrabaları esir edilen Suriyeliler de onları kurtarmak veya intikam için başka bir yol bulamadıklarından Venedik teknesiyle gelenleri yakalamışlar.

Onları korsanların koruduğu kişiler olmakla itham ederek esir edilenleri kurtarmalarını, aksi halde kendilerinin de aynı şekilde esaret altında kalacağını söylemişler. Yolcuların ne Venedik hükümetinden aldığı pasaportlar fayda etmiş ne de devletler hukukuna ve anlaşmalara dayanarak yaptığı müracaatlar. Kuvvet adalete galebe çalmış ve hepsi zincire vurularak İstanbul'a gönderilmiş. Genç olmaları esirlerin aleyhine bir durum yaratmış –zira Türklerde çoğunlukla yaşlı erkekler hacca

gittiğinden, paşalar bunların dini nedenlerle Kudüs'e seyahat ettiğine inanmamışlar.

Bunu duyunca esirleri içine düştükleri perişan durumdan kurtarmak için çalmadığım kapı kalmadı, ama hiçbir sonuç alamadım. Venedik Balyosu'na[104] başvuruldu, çünkü bu olay meydana geldiğinde esir edilenler bu cumhuriyetin koruması altındaydı. Balyos yardım etmesi gerektiğini inkâr etmiyorduysa da, Türkler gibi kalpsiz yabanilerden taviz alamayacağını ileri sürerek müracaatı geri çevirdi. Ben de bu arada onları gücümün yettiği kadar rahatlatmak için elimden geleni yaptım.

Sonra bir gün esirlerin hepsi birden bana çıkageldiler ve serbest bırakıldıklarını söylediler. Bu beklenmedik sonuç En Hıristiyan Kral'ın elçisi sayesinde, onun gösterdiği gayretle elde edilmiş. Ümitsiz görünen bu olay beni fevkalade memnun etti ve yürekten şükranlarımı kendisine bildirmeye çalıştım. Adı Lavigne olan bu elçi ülkesine dönmeden önce Süleyman'a vedaya gittiğinde âdet olduğu üzere elini öperken ona bir arzuhal takdim etmeyi başarmış. Arzuhalinde sofuluklarının kurbanı olan bu insanlara Tanrı'sının adına hürriyetlerini bağışlaması dileğinde bulunmuş. Süleyman da bunu kabul ederek derhal serbest bırakılmalarını emretmiş. Ben de onlara yol parası temin edip bir gemiye bindirerek Venedik'e oradan da kendi ülkelerine gönderdim.

Bu Lavigne önceleri bana muhtelif vesilelerle nahoş davranışlarda bulunmuştu. Ne zaman eline bir fırsat geçse müzakerelerimi engellemek ve beni paşaların nezdinde gözden düşürmek için elinden geleni yapardı. Belçika'da doğduğumdan dolayı İspanya Kralı'nın tebaası olduğumu, imparatora hizmet ettiğim kadar krala da hizmet verdiğimi söylerdi. İstanbul'da olup biten

[104] 83. nota bakınız.

her şeyi krala bildirdiğimi, bana bütün gizli bilgileri temin eden parayla tuttuğum adamlarım olduğunu, sultanın baş tercümanı İbrahim'in de bunların arasında en önemli rolü oynadığını iddia ederdi. İlerde bu adam hakkında size söyleyeceğim daha çok şeyler var. Bütün bunlar İspanya ile Fransa kralları arasında sulh akdedilmeden öncesine aittir. Sulh olunca bu davranışından dolayı sanki özür dilemek için fırsat arıyordu.

Lavigne kendini öfkeli ve kaba bir konuşma tarzıyla ifade ederdi. Aklına geleni, karşısındakini ne kadar rencide ederse etsin saklamak veya bastırmaktan acizdi. Başkalarının keskin dili yüzünden konuşmaktan kaçındığı Rüstem bile Lavigne ile görüşmekten uzak dururdu. Lavigne bir görüşme talebinde bulunacağı zaman tercümanlarını gönderir, Rüstem de onu başından savmak için isteklerinin ne olduğunu kendisine tercümanlar vasıtasıyla ulaştırmasını söyler, sıkıntıya girmek istemez ve meselenin bizzat kendisi olmadan da halledilebileceğini bildirirdi. Fakat bütün bunlar boşunaydı, zira Lavigne hiç vakit geçirmeden kalkıp gelerek öyle dramatik düşünceler ileri sürerdi ki Rüstem'in onu hırslanmadan dinlediği pek nadirdi. Mesela bir defasında efendisine gereken anlayışın gösterilmediğinden şikâyet etmiş ve "Siz herhalde Buda'yı, Estergon'u, Stuhlweissenburg'u ve diğer Macar şehirlerini kendi cesaretinizle ele geçirdiğinizi zannetmektesiniz ama çok yanılıyorsunuz," demiş, "oralara sayemizde sahip oldunuz. Eğer bizim krallarımızla İspanyol kralları arasında sürekli savaşlar olmasaydı, bırakınız bu şehirleri almayı, V. Charles'ın İstanbul'a bile girmesine mani olamazdınız." Bu sözler üzerine Rüstem kendini daha fazla tutamayıp büyük bir hiddetle "Siz krallarınızdan ve İspanya'daki krallardan mı bahsediyorsunuz," diye bağırmış, "benim efendim o kadar güçlü ki, sizin bütün Hıristiyan krallarınız ordularını bir araya

toplayıp ona savaş açsa, zerre kadar önemsemez, hepsini de hiç zorlanmadan perişan eder." Bunları söyledikten sonra da elçiye gitmesini emrederek öfkeyle odasına çekilmiş.

Kırım'daki esrarengiz halk

Bu arada size halen Kırım'da[105] yaşayan bir aşiret hakkında duyduklarımı nakletmeyi unutmamam gerekir. Bana anlatıldığına göre bu insanlar gerek konuştukları dil gerekse âdetlerinden dolayı Alman ırkından geldikleri intibaını veriyormuş, hatta çehreleri ve vücut yapıları da. Uzun zamandır bu aşiretten birini tanımayı ve kullandıkları dille yazılı bir şeyler görmeyi istiyordum. Şimdiye kadar bu arzumu gerçekleştirememiştim. Sonunda talih yüzüme güldü ve isteğim biraz tatmin oldu. Aşiretleri adına sultana bazı şikâyetlerini arz etmek üzere o yöreden iki temsilci gönderilmişti. Tercümanlarım onlara tesadüf etmişler. Ellerine böyle bir fırsat geçerse ne yapmaları gerektiği hususunda söylediklerimi hatırlayarak bir akşam onları evime yemeğe getirdiler.

Biri oldukça uzun boyluydu, yüzünde sade fakat zeki bir ifade vardı. Ona bir Flaman veya Bavyeralı denebilirdi. Diğeri daha kısa ve tıknazdı, esmer tenliydi. Doğumu ve ana dili açısından Rum soyundan geliyordu fakat uzun ticaret hayatı boyunca bu dili çok iyi öğrenmiş. Diğeri ise uzun yıllar Rumlar arasında yaşamış olduğundan kendi dilini unutacak kadar onların dilini benimsemişti.

---

[105] Busbecq'in Kırım-Gotik dili hakkında topladığı bilgiler bu dil hakkında elimizdeki en son kanıt olması nedeniyle filolojik açıdan büyük değer taşır. Got ırkından bu kolun varlığını devam ettirebilmiş olması Kırım yarımadasında tecrit edilmiş konumlarından kaynaklanmış olmalı. Hunlar Güney Rusya'yı kasıp kavururken bu bölgeye uğramamışlardı.

Bu insanların karakterini ve âdetlerini sorduğumda tahmin ettiğim cevapları aldım. Savaşçı bir aşiret olduklarını, pek çok köyleri bulunduğunu, Tatarların hükümdarının gerektiğinde bu köylerden sekiz yüz silahlı savaşçı topladığını, bunların da hükümdarın kuvvetlerinin belkemiğini teşkil ettiğini anlattı. Belli başlı şehirleri *Mancup* [Mangup] ile *Scivarin* [Şivarin, Süyren] imiş.

Tatarlar ve sürdükleri yabani hayatları hakkında söyleyecek çok şeyleri vardı. Aralarında ciddi konulardaki sorulara kısa ve yerinde cevaplar verebilecek üstün zekâlı kimselerin sayısı da az değilmiş. Türklerin Tatarlarla ilgili bir deyişine atıfta bulundu. Türkler derlermiş ki diğer milletler hikmetlerini kitaplarında yazılı olarak saklar, Tatarlar ise kitaplarını yuttukları için onları göğüslerinde taşır ve gerektiği zaman ortaya çıkarıp sanki ilahi bir vahiy almış gibi konuşurlar. Âdetlerine gelince, çok pis olduklarını, sofraya çorba geldiğinde kaşığa ihtiyaç duymadan avuçlarının çukuruna doldurarak içtiklerini söyledi. At kesip etini pişirmeden yerlermiş, şöyle ki et parçasını atın eyeri altın koyarlar ve hayvanın sıcaklığı ile ısındığı zaman mükemmel pişmiş gibi iştahla yutarlarmış. Aşiret reisi yemeğini gümüş bir masada yermiş. Sofraya ilk ve son yemek olarak bir at kafası getirilirmiş; bizde yemeklerin başında ve sonunda tereyağına itibar edilmesi gibi.

Şimdi de bana söylediği birçok Almanca kökenli kelimeden birkaçını yazacağım. Bunlar kadar başka kelimeler de vardı ama çoğu dilimizdekilerden oldukça farklıydı. Bu farklılık ya dilin özelliğinden ileri geliyordu ya da hafızası onu yanıltmış ve yerli kelimelerle yabancı kelimeleri birbirine karıştırmıştı. Oluş bildiren bütün kelimelerin önüne "tho" veya "the" ekliyordu. Aşağıda yazdıklarım bizim dilimizdekilerle eş manalı ya da çok az farklı olanlar:

Broe, ekmek [İn. bread, Alm. brot]
Plut, kan [blood, blut]
Stul, tabure [stool, stuhl]
Hus, ev [house, haus]
Wingart, şarap [wine, wein]
Reghen, yağmur [rain, regen]
Bruder, erkek kardeş [brother, bruder]
Schwester, kız kardeş [sister, schwester]
Alt, yaşlı adam [old, alte]
Wintch, rüzgâr [wind, wind]
Silvir, gümüş [silver, silber]
Goltz, altın [gold, gold]
Kor, mısır [corn, korn]
Salt, tuz [salt, saltz]
Fisct, balık [fish, fisch]
Hoef, kafa [head, kopf]
Thurn, kapı [door, tor]
Stern, yıldız [star, stern]
Sune, güneş [sun, sonne]
Mine, ay [moon, mond]
Tag, gün [day, tag]
Oeghene, gözler [eyes, augen]
Bars, sakal [beard, bart]
Handa, el [hand, hand]
Boga, yay [bow, bogen]
Miera, karınca [ant, ameise]
Rinck ya da *ringo*, yüzük [ring, ring]
Brunna, çeşme [fountain, brunnen]
Waghen, araba [wagon, wagen]
Apel, elma [apple, apfel]
Schieten, ok atmak [shoot, schiessen]
Schlipen, uyumak [sleeping, schlafen]
Kommen, gelmek [come, kommen]
Singhen, şarkı söylemek [singing, singen]
Lachen, gülmek [laughing, lachen]
Criten, ağlamak [crying, schreien]
Geen, gitmek [going, gehen]
Breen, kızartmak [brown, braunen]

Knaven tag "iyi günler", *knaven* "iyi" demekti. Bizim dilimize benzemeyen daha pek çok kelimeler de kullanıyordu, mesela:

Iel,	hayat veya sağlık
Ieltch,	canlı veya iyi
Schwalch,	ölüm
Iel uburt,	iyi olsun
Marzus,	düğün
Schuos,	gelin
Baar,	erkek çocuk
Ael,	taş
Menus,	et
Atochta,	kötü
Wichtgata,	beyaz
Mycha,	kılıç
Lista,	çok az
Schedit,	ışık
Borrotsch,	arzu
Cadariou,	asker
Rintch,	dağ
Fers,	adam
Statz,	dünya
Ada,	yumurta
Ano,	tavuk
Telich,	aptal
Stap,	dişi keçi
Gadeltha,	güzel
Kilemschkop,	bardağı dikip içmek
Tzo warthata,	yaptın
Les varthata,	o yaptı
Tch malthata,	söylüyorum

Rakamları sorduğumda bana şöyle saydı: *ita, tua, tria, fyder, fyuf, seis, sevene*, tıpkı biz Flamanlar gibi. Siz Brabantlılar Almanca konuştuğunuzu iddia ederek bundan çok gurur duyar ve *seven* dediğiniz kelimeyi bi-

zim çok kötü telaffuz ettiğimizi söyleyerek gülersiniz. Adam saymaya devam etti: *athe, nyne, thiine, thiinita, thiinetua, thiinetria* vs. Yirmiye *stega*, otuza *treithyen*, kırka *furdaithien*, yüze *sada*, bine *hazer* dedi. Ardından bu dilde bir de şarkı söyledi:

Wara wara ingdolou
Seu te gira Galizu
Hoemisclep dorbiza ea[106]

Bunlar Got muydu yoksa Sakson mu, karar veremiyorum. Eğer Sakson iseler, buraya Büyük Charles zamanında getirilmiş olduklarını tahmin ediyorum çünkü kendisi bu ırkı dünyanın muhtelif bölgelerine dağıtmıştı. Mesela Transilvanya'da bugün Saksonların yaşadığı şehirler var. Belki de aralarında en yabani olanların daha da uzaklara gönderilmesi uygun görülmüş ve bunlar Kırım'a yerleştirilmiş. Burada etrafları düşmanla çevrili olmasına rağmen Hıristiyanlıklarını hâlâ koruyorlar. Eğer Got kökenli iseler Getae'ye[107] komşu bu yörede çok eskilerden beri yerleşmiş olmalılar. Gotland adası[108] ile bugün Perekop[109] denen bölgenin arasındaki toprakların büyük bir kısmında Gotların yerleştiğini düşünmek pek hatalı olmaz sanırım. Muhtelif Got kabileleri, Vizigotlar ve Ostrogotlar buradan çıkarak silahlarını dünyanın her yanına zaferden zafere taşımışlar. Bu yabani halkların zürriyet saldığı yer de burasıydı.

---

[106] Busbecq'in sözlüğündeki 86 kelime Wulfila'nın Gotik İncil'inde bulunan sözcüklerle aynı köktendir, ancak bu şiir dizeleri muhtemelen bir Türk lehçesiyle yazılmıştır.

[107] Eski Yunan kolonileri çağında kabaca günümüzdeki Kuzey Bulgaristan ile Romanya yöresine verilen isim (e.n.)

[108] İsveç'in güneydoğusunda yer alan, Baltık Denizi'nin en büyük adası (e.n.).

[109] Kırım Yarımadası'nı Ukrayna'ya bağlayan kıstağın üzerindeki Orkapı Kalesi (e.n.).

Perekoplu bu adamlardan Kırım'a dair öğrendiklerim bunlardı. Şimdi de bir Türk seyyahından *Cathay* (Çin)[110] şehri ve ülkesi hakkında öğrendiklerimi dinleyiniz. Kendisi diyar diyar dolaşmayı ve Tanrı'ya en yüksek dağlarda, insanlardan uzak, terk edilmiş yerlerde ibadet etmeyi makbul sayan bir tarikata mensuptu. Doğunun hemen her yerini kat etmiş ve oralarda Portekizli seyyahlarla tanışmış. Sonra da Hıtay şehrini ve krallığını görmek arzusuyla bu ülkeye gitmek üzere yola çıkan tacirlere katılmış. Bunlar büyük bir kafile olarak toplanır ve Hıtay Krallığı hudutlarına hep bir arada yolculuk yaparlarmış. Küçük gruplar halinde gitmek imkânsızmış, hatta çok tehlikeliymiş. Yolları üzerinde birçok aşiretler varmış. Seyyahlara düşmanca davranan bu aşiretlerin her an saldırmalarından korkulurmuş.

İran topraklarından çok uzaklara, Semerkand, Buhara ve Taşkent şehirlerine ve Timurleng'in soyunun yaşadığı başka yörelere varmışlar. Sonra da bazıları vahşi, bir kısmı da medeni olan kabilelerin bulunduğu büyük çöllere ve yörelere gelmişler. Ancak her yerde tahıl ve erzak çok kıtmış. Bu nedenle her yolcu yiyeceğini ve ihtiyaç malzemelerini kendisi tedarik eder, bunlar develerle taşınırmış. Böyle kalabalık şekilde yolculuk eden kafileye *kervan* deniyor. Aylarca güçlükle yol aldıktan sonra Hıtay Krallığı'na giden boğaza yahut hududa ulaşmışlar.

Krallığın hâkimiyetindeki toprakların büyük kısmı yalçın dağlar ve dik kayalıklarla çevriliymiş. Buraya kralın askerleri tarafından korunan belli bir geçitten gi-

---

[110] Hıtayların yaşadığı bölgeden dolayı Türkçede de Çin için Hıtay ya da Hatay sözü kullanılmıştır (e.n.).

rilebilirmiş. Onlara neden ve nereden geldiklerini, kaç kişi olduklarını sormuşlar. Verdikleri cevaplar kralın askerleri tarafından gün ışığında dumanla, geceleyin de ateşle en yakın işaret kulesine iletilmiş. Oradan da kuleden kuleye gönderilerek birkaç saat içinde –aksi halde haberin gitmesi günler alırmış– Hıtay Kralı'na ulaşıp tacirlerin geldiği bildirilmiş. O da aynı usulle ve süratle cevap vererek hepsi kabul edilsin mi, bazıları edilmesin mi, girişleri geciktirilsin mi gibi her ne istiyorsa söylemiş. Kabul görenler özel muhafızlar eşliğinde yiyecek ve giyecek satılan durak yerlerinde uygun fasılalarla mola vererek Hıtay'a varmışlar. Burada her biri ilk iş olarak getirdiği malları ortaya dökmüş ve krala saygı ifadesi olarak neler seçerse hediye edilmiş. Ayrıca kralın da arzu ettiği malları değerleri karşılığında satın alması âdetmiş. Kalanları satarlar veya değiş tokuş ederlermiş. Dönüş tarihi önceden tespit olunur ve bu süre dolana kadar pazarlıklarını yapıp alışverişlerini bitirmelerine müsaade edilirmiş, zira gelenekleri bozulmasın diye Hıtaylıların yabancılarla devamlı ilişkide olmaları yasakmış. Sonra da aynı duraklarda molalar vererek ülke dışına gönderilmişler.

Aynı seyyah Hıtay halkının çok zeki ve medeni olduğunu, gayet iyi bir düzenle idare edildiğini söyledi. Ülkenin dini Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıktan farklıymış. Ayinleri dışında en yakın din Yahudilikmiş. Yüzyıllardan beri matbaaya sahipmişler. Ülkelerinde bastıkları kitaplar buna delilmiş. Kâğıdı ipekböceği kozalarından yapıp inceliği nedeniyle sadece bir yüzüne basar, öteki yüzü boş bırakırlarmış. Şehirde misk adında bir çeşit koku satan pek çok dükkân varmış. Bu koku oğlak boyunda bir hayvandan elde edilirmiş. Hıtay'da pahaca değeri en yüksek olan satılık mal aslanmış, pek nadir bulunur ve fazlasıyla rağbet görürmüş. Fiyatı da çok pahalıymış.

Hıtay Krallığı hakkında yazdıklarımı bu seyyahın ağzından dinledim, anlattıklarından kendisi mesul. Ona Hıtay'a dair sualler sorarken aslında bana bir diğer komşu bölgeden bahsetmiş olması mümkündür. Belki de malum atasözündeki gibi ben ona orağı soruyordum o ise bana çapadan bahsediyordu. Hikâyesini bitirdiği zaman bu ülkeden herhangi bir nadir kök, meyve veya taş getirip getirmediğini sormak aklıma geldi. "Şu ufak kökten başka hiçbir şey getirmedim," dedi, "bunu kendim kullanmak için yanımda taşıyorum. Güçsüz hissederim yahut üşürsem ufacık bir parçasını çiğner veya yutarım. Beni hem canlandırır hem de ısıtır" diyerek denememi için bana uzatıp kendisinin de yaptığı gibi gayet az kullanmamı tembih etti. Doktorum William [Quacquelben] (ölümünden önceydi) bundan tattı ve ağzını yakan sıcaklığından dolayı halis bir kaplanboğan kökü olduğunu söyledi.

Derviş ve kerametleri

Bunların hemen ardından size gezginci bir Türk dervişinin mucizelerini anlatmamın sırası geldi. Bu derviş ressamlarımızın tasvir ettiği havariler gibi bolca bir entari ve ayaklarına kadar inen beyaz bir harmani giyiyordu. Uzun saçları vardı. Ancak hürmet uyandıran bu dış görünüşü altında bir sahtekârın kalbi gizliydi. Buna rağmen Türkler ona keramet sahibi bir ermiş gözüyle bakıp saygı duyuyorlar ve benim tanışmam için tercümanlarıma ısrar ediyorlardı.

Nihayet onunla sakin ve mütevazı bir akşam yemeği yedim. Derviş yemekten sonra evin avlusuna indi ve çok geçmeden kocaman bir taşla döndü. Bununla çıplak göğsüne birkaç defa vurdu. Darbeleri bir öküzü devirebilirdi. Ardından onun için yakılan ocakta bembeyaz olana kadar kızdırılmış bir demir parçasını kavradı

ve ağzına sokarak evirip çevirdi. Tükürüğü buharlaşırken çıkan ses duyuluyordu. Bu bir ucu daha enli ve dikdörtgen bir demirdi. Öyle kızgındı ki kor haline gelmiş bir kömüre benziyordu. Sonra demiri tekrar ocağa koydu, beni selamlayıp hediyesini alarak gitti.

Etrafta duran hizmetkârlarım hayretler içinde kalmışlardı, kendisinin diğerlerinden daha akıllı olduğunu sanan biri hariç. "Budalalar," dedi, "ne diye bu kadar hayret ettiniz? Bunların gerçek olduğunu mu sanıyorsunuz? Hepsi de el çabukluğu ile göz boyamak." Bunu söylerken ispat için demiri ocaktan oldukça uzakta duran ucundan tuttu, tutar tutmaz da fırlatıp attı. Avucu ve parmakları öyle yanmıştı ki iyileşmesi birkaç gün sürdü. Arkadaşları buna kahkahalarla güldüler. Demirin kızgın olduğuna hâlâ inanıp inanmadığını, yoksa yine de şüphe mi ettiğini soruyorlar ve tekrar tutmasını söylüyorlardı.

Bu aynı derviş yemek sırasında bir dergâhın şeyhinden bahsetmişti. Ermiş dediği bu adam, gösterdiği kerametlerle ün salmış. Kendisi dergâhın yakınındaki gölün sularına serdiği harmanisinin üstüne oturup ağır ağır dilediği yere gidermiş. Şeyhin bir diğer kerameti de şuymuş: onu soyarlar ve yüzülmüş bir koyuna, kolları hayvanın ön ayaklarına bacakları da arka ayaklarına gelecek şekilde bağlayıp kızgın bir fırına atarlarmış. Koyun iyice kızarıp yenecek kıvama gelince şeyh içerden artık çıkarılması için emir verir sonra da hiçbir yara bere almamış olarak zuhur edermiş.

"Buna inanmıyorum" diyeceksiniz. Ben de inanmıyorum. Size sadece duyduklarımı anlatıyorum ama gözlerimle gördüğüm kızgın demir olayına şahidim. Bu aslında o kadar da olağanüstü değil. Avluda taşı ararken hiç şüphesiz ağzını ateşin şiddetinden koruyacak bir ilaç almış olmalı. Bu cins ilaçların keşfedildiğinden sizin de haberiniz vardır. Bir zamanlar Venedik'in pazar yerinde

eritilmiş kurşunu elleyen hatta hiç acı çekmeden ellerini onun içinde yıkayan bir şarlatan görmüştüm.

Galata'da çıkan olay

Rüstem'in ölümünden birkaç gün önce size esaretimin biraz gevşediğinden bahsetmiştim. Bundan çok memnun oldum. Böylelikle yabancıları ve uzak ülkelerden gelenleri kabul etmem artık mümkündü. Onlardan birçok şeyler öğrenerek hoş vakit geçirdim. Ancak bu durumun getirdiği faydaya karşılık adamlarım serbestçe dışarı çıkma kolaylığını istismar ettiler ve yanlarında yeniçeriler olmadan sık sık şehirde dolaşmaya kalktılar. Bu yüzden Türklerle dalaşmalar, gürültüler patırtılar yaşandı. Olanlar beni büyük ölçüde rahatsız etti. Böyle birçok olay arasından anlatacağım misal size devamlı olarak başıma gelenler hakkında bir fikir verebilir.

İki hizmetkârım yanlarında yeniçeriler olmadan Pera'ya geçmişlerdi. Yeniçerileri ya onlar evde olmadığından yahut gerek görmediklerinden almamışlar. Bunlardan biri eczacım diğeri de kilercimdi. Pera'daki işlerini, bu iş her ne ise, bitirdikten sonra İstanbul'a dönmek üzere bir kayık tutmuşlar. Tam bindikleri sırada oranın kadısı tarafından gönderilen bir delikanlı gelerek kayığı efendilerine terk etmelerini istemiş. Adamlarım bunu reddederek kadı'nın karşıya geçmesi için yeterince kayık olduğunu, bindikleri kayığı kendilerinin kiraladığını söylemişler. Delikanlı ısrar etmiş ve onları kayıktan zorla çıkarmaya kalkmış. Adamlarım da var güçleriyle karşı koymuşlar. Bu arada yumruklar da savrulmuş.

Olay kadı'nın gözleri önünde cereyan etmiş. O da bu gözde delikanlısının yardımına koşmaktan kendisini alıkoyamamış. Denize uzanan basamaklar (mevsim kış olduğundan) buz tuttuğu için kayganmış. Telaşla aşağı inerken ayağı kaymış. Yanındakiler yardımına koşma-

saymış baş üstü denize düşecekmiş –neticede ayakları ıslanmış. Bir vaveyladır kopmuş ve Türkler, Hıristiyanlar kadıya saldırdı, nerdeyse boğacaklar diye bağırarak Pera'nın her köşesinden koşup gelmişler. Hizmetkârlarımı tutup büyük bir patırtıyla, ağır suçlara bakan kadı'nın karşısına çıkarmışlar. Sopalar ortaya getirilip ayakları falakaya geçirilmiş.

Adamlarımdan biri İtalyan'dı. Kızgınlıktan deliye dönen zavallı "Vurun köpekler vurun. Haksızlığa uğrayan biziz, bu cezayı hak etmedik. Biz imparatorun elçisinin hizmetkârıyız. Sultan bunu duyunca sizi cezalandıracak" diye haykırıyormuş. Bu sözler iyi bir Türkçeyle söylenmemesine rağmen adamın ne demek istediği anlaşılıyormuş. Kalabalığın arasında İtalyan'ın cüretine şaşan bir Türk "Bu çarpık gözlünün (hizmetkârım bir gözünü kaybetmişti) insan olduğunu mu sanıyorsunuz?" diye haykırmış. "İnanın bana, o insan değil kötü bir cindir." Adamın tavrından etkilenip adil olmaya çalışan, adına *voyvoda* dedikleri kadılardan biri, hizmetkârları zarar görmeden Rüstem'e göndermenin en doğru yol olduğuna karar vermiş. Böylece adamlarım aleyhte ifade vererek baskın çıkmaya hazır yalancı şahitler güruhuyla birlikte gitmişler. Çünkü Türkler bir Hıristiyan'ın aleyhine şahitlik etmeyi dindarca bir davranış sayarlar; bu hadisede olduğu gibi sorgulanmayı beklemeden kendiliklerinden gelirler. Hepsi de tek bir ağız olup bu haydutların kadıya yumruk atmak gibi feci bir suç işlediğini, mani olmasalarmış kadıyı boğacaklarını anlatmışlar. Adamlarım bu ithamı reddederek haksız yere suçlandıklarını söylemiş. Rüstem bunun kötülük kokan bir suçlama olduğunu derhal sezmiş, fakat galeyana gelen halkın hırsını yatıştırmak için sert bir ifade takınarak mahkûmları kendisinin cezalandıracağını söyleyip hapse atılmalarını emretmiş. Verdiği karar onları galeyana gelmiş kalabalığın saldırısından kurtar-

mış. Rüstem sözlerine güvenilir şahitlerin ifadelerini dinledikten sonra adamlarımın masum, asıl suçlunun kadı olduğunu anlamış.

Tercümanlarım vasıtasıyla hizmetkârlarımın bana iadesini istedim. Rüstem bu olayı meclise götürecek kadar önemli buldu. Bundan haberi olduğu takdirde, sultanın kadıya yapılan saldırının parayla örtbas edildiğini düşünmesinden korkuyordu. O sıralarda Ali Paşa ile bir dereceye kadar yakın ilişkim vardı. Buna dayanarak kendisine tercümanlarım kanalıyla yine şikâyette bulundum ve adamlarıma yapılan haksızlığa son verilmesini istedim. Ali konuyu ele aldı ve endişe etmememi, huzursuzluğun kısa zamanda sona ereceğini söyledi.

Halbuki Rüstem hiç acele etmiyor, benden yana görünmenin rüşvet karşılığı olduğunun sanılmasından hâlâ korktuğu için olayın şikâyet sebepleri ortadan kalkarak hallini tercih ediyordu. Birkaç altın vererek kadıyı yatıştırmamın en uygun yol olduğunu, 25 dukanın kâfi geleceğini bildirdi. Tavsiyesine teşekkür ettim ve benden 40 dukayı denize atmamı istese bunu yapmakta tereddüt etmeyeceğimi, ancak bu durumun para değil prensip meselesi olduğunu söyledim. Herhangi bir kimsenin adamlarıma kötü davranması karşılığında eline para geçeceği anlayışı bir defa yerleşirse, buna imkânlarım hiçbir zaman yetmez dedim. Sonra da elbisesi eskiyen biri para almayı düşünerek hizmetkârlarıma saldırıp üstünü başını yenileyebilecekti. Haysiyet ve menfaatime bunun kadar ters düşen bir davranış olmadığını ifade ederek karşı çıktım.

Sonunda Ali Paşa'nın yardımıyla hizmetkârlarım bana iade edildi. Hadiseyi işiten Venedik Balyosu tercümanlarımdan birine adamını göndererek bu anlaşmazlığın halli için kaç para sarf ettiğimi sormuş. Hiç para harcamadığımı öğrenince "Bu iş bizim başımıza gelseydi yemin ederim ki 200 duka ile zor kurtulurduk" de-

miş. Olaydan en zararlı çıkan muhterem kadı oldu. Bir Türk'ün bir Hıristiyan tarafından dayak yemesi utanç verici kabul edildiğinden –kendisi dövüldüğünü kabul etmişti– onu makamından azlettiler.

Esaretten kurtulan komutanlar

Size benim aracılığımla hapisten kurtulduğu söylentisi ulaşan İspanyol komutanlar hakkında bilgi edinmek istiyorsunuz. Bunlar kara kuvvetlerine komuta eden Sandé ile Napoli ve Sicilya donanmalarının amiralleri Leyva ile Requesens idi. Olayı nasıl tertipledğimi kısaca anlatayım.

İspanya ve Fransa Kralları[111] arasında sulh akdedildiğini, özellikle anlaşma şartlarının önceleri düşündüklerinden çok farklı olduğunu öğrenmek Türkleri oldukça huzursuz etmişti. Bunu kendi menfaatlerine uygun bulmuyorlardı. Yapılan anlaşmadan istifade edecekler arasındaki sıralamada en başta geleceklerinden nerdeyse emindiler. Dolayısıyla atlandıklarını görünce kendilerine karşı nankörce davranıldığını düşünerek uğradıkları hayal kırıklığını gizlediler ve duygularının eskisi kadar samimi olmadığını göstermek için fırsat kolladılar.

Süleyman Fransa Kralı'na yazarak akdedilen sulh anlaşmasını tasvip ettiğini bildirdi, ancak eski dostların kolay kolay düşman olmadığını, eski düşmanların da kolayca dost olmayacağını hatırlattı. Bu sulh antlaşmasından Türklerin duyduğu memnuniyetsizliğin benim müzakerelerime bir hayli faydası oldu. Ali Paşa'nın şahsıma beslediği iyi niyet ve İbrahim'in bana minnettarlığını ifade için gösterdiği çabalar da önemli bir rol oynadı.

[111] Nisan 1559'da yapılan Cateau-Cambrésis antlaşmasından söz edilmektedir.

Lavigne beni kötülerken İbrahim'i ihanetle suçlayarak Türklerin planlarını bana onun temin ettiğini de söylüyordu. Size bundan daha önce de bahsetmiştim. Lehistan doğumlu İbrahim, sultanın baş tercümanıydı. Lavigne İbrahim'den nefret ediyordu. Sebebi de kendisinin selefi de Codignac ile Fransız elçiliğinde yaptığı sert münakaşada onun hasmını tuttuğu sonucuna varmış olmasıydı. Bu uzun bir hikâye, konumuzla da fazla ilgisi yok, ama Lavigne bunu hiç unutmamış ve İbrahim'e daima büyük bir düşmanlık duymuştu. Paşalarla ne zaman görüşme fırsatı bulsa kullandığı üç kelimeden biriyle ona saldırırmış. Bu davranışı İbrahim memuriyetten azledilip resmi işlerden çekilene kadar sürmüş.

İbrahim'e karşı hiçbir zaman yakınlık hissetmediğim, hatta aksine biraz da husumet duyduğum için bu konu beni pek ilgilendirmemişti. Bunun da nedeni kendisinin düşüncelerimize çoğu zaman karşı olduğunu görmemdi. Fakat benim yüzümden makamından azledildiği söylentisinin yayılmasına üzülmüştüm. İbrahim, itibarlı mevkiini kaybedenleri genellikle daha da yıpratan bir inzivaya çekilmişti. Mutsuzluğunu elimden geldiği kadar hafifletmek düşüncesiyle sulh müzakerelerinin en yoğun döneminde sık sık onu da tercüman olarak tuttum ve paşalarla haberleşmede kullandım. Ali gerek bana iyi niyetinden gerekse İbrahim'in haksız yere azledildiğini bildiğinden bu hareketimi hoş gördü. Sonunda onun eski itibarlı mevkiine kavuşmasını da temin edebildim. Bu durum bana yakın bir bağlılık duymasına sebep oldu. Kendisine yaptığım iyiliği unutmadığını, her fırsatta minnettar olduğunu göstermek en büyük arzusu haline geldi. Nail olmak istediğim maksadı her yerde sadakatle destekledi ve bana karşı iyi niyet beslenmesi için elinden geleni yaptı. Türklerin yeni sulh antlaşmasından duyduğu rahatsızlık bunu daha da kolaylaştırıyordu.

Soylu biri olan Salviati İstanbul'a gelerek En Hıristiyan Kral'ın adına de Sandé'nin serbest bırakılmasını istemiş, fakat Fransızlara duyulan kızgınlıktan dolayı bu talebi geri çevrilmiş ve çabaları sonuçsuz kalmıştı. De Sandé gelen elçilik heyetinin bu hususu muvaffakiyetle halledeceği ümidiyle yaşamıştı, aksi halde bütün umutları suya düşmüş olacaktı. Âdet olduğu üzere paşalara ve bizzat sultana takdim için aldığı hediyeler yüzünden büyük masraflara girmişti. Kısacası Salviati'nin eli boş dönüşü onun için her şeyin sonu oldu.

De Sandé'nin aracı olarak tuttuğu hizmetkârlar işin aldığı şekilden telaşa düşerek bana gelip hemen hiç beklemediği bu sonucu ona bildirmeye cesaret edemediklerini söylediler. Bütün ümidini buna bağladığını, uğrayacağı hayal kırıklığına tahammül edemeyeceğini ve bu yüzden ölümüne dahi sebep olacak kadar hasta düşeceğini dile getirdiler. Onlara yardımcı olmam ve de Sandé'ye yazmam için yalvardılar. Taleplerini reddetmeyi düşünüyordum, çünkü böyle derinden etkilenmiş birini teselli için ne gerekli bilgiye ne de bunu ifade kabiliyetine sahiptim. De Sandé dünyayı pembe gören, korku nedir bilmeyen, coşku dolu biriydi. Sadece arzu ettiklerini ümit eden yaradılışa sahip kimseler, her şeylerin kötüye giderek beklentilerinin aksine geliştiğini öğrendikleri zaman, genelde öyle bir karamsarlığa kapılırlar ki maneviyatlarını tekrar yükseltmek pek zor olur.

Müzakerelerin kilitlenip kaldığı bir sırada İbrahim'in ortaya çıkması çok uygun bir döneme denk gelmiş, kendisiyle konuşurken İspanyol esirlerin de bahsi açılmıştı. İbrahim sözü açıkça ifade edecek kadar ileri götürerek onların serbest bırakılmasını istiyorsam talebimin geri çevrilmeyeceğini söyledi. Ne dediğinin farkındaydı ve sözlerinde salahiyet sahibiydi. Nüfuzumu kullanarak onların serbest kalmasını temin edebilece-

ğim hususunda beni inandırmak için daha önceleri bazı müphem imalarda bulunmuş, fakat ben yeteri kadar ikna olmamıştım. Henüz sulhtan emin değilken böyle bir şeye nasıl girişebilirdim? Bunu uygunsuz bir zamanda talep edersem sadece sonuç almamış olmakla kalmayacak Salviati'nin teşebbüslerine de zarar verebilecektim. Bir de bu korku beni engellemişti. Ancak bana çok bağlı olan İbrahim, Salviati'nin gidişinden sonra harekete geçmem için cesaret verince sözlerinin boş olmadığını düşünerek ona kulak verdim. Bana tavsiye ettiği yolda dostunun gülünç duruma düşmemesine dikkat etmesi için onu ayrıca ikaz ettim. Genelde mümkün görünmeyen ve evvelce de ret olunmuş bir konuda başarısız bir teşebbüste bulunursam sonuç kesinlikle bu olacaktı. İbrahim yine de endişe duymamamı, mesuliyetin kendisine ait olacağını ve başaracağıma inandığını ısrarla tekrarladı.

Onun verdiği teminatın gücüyle de Sandé'ye mektup yazdım. Salviati'nin başarısız sonuçlanan teşebbüsünden bahsederken ümitsizliğe kapılmamasını, eğer Türkler kesinlikle güvenilmez kimseler değilse ümidin var olduğunu ve İbrahim'den dinlediklerimi anlattım. Mektubun ardından Türklerle geniş tecrübesi olan bazı dostlarıma başvurdum. Bana başarı dilediler, ama sultanın eski dostu bir kralın elçisine yakınlarda ret cevabı verdiği bir konuda, bilhassa imparatorlukla sulh antlaşmasının hâlâ sonuçlanmadığı bir dönemde nasıl ümitli olabildiğimi anlayamadıklarını itiraf ettiler. Ayrıca Türklerden esirleri serbest bırakmalarını temin etmenin ne kadar zor olduğunu geçmişte tarihin de gösterdiğini söylediler. Ben yine de imparatora yazarak var olan ümitlerimi belirtip esirleri serbest bırakması için Süleyman'dan ricada bulunmasını diledim. Kısacası, paşalara değerli hediyeler vaat ederek mahpusların salınmasını kolaylaştırıcı olmaları hususunda lütuf göstermelerini

rica ettim. Sonunda esirler serbest bırakılarak St. Lawrence yortusunun akşamı evime gönderildiler.

De Sandé ile Leyva kardeş olsalar birbirlerinden daha çok nefret edemezlerdi. Bu nedenle Leyva için ayrı bir sofra hazırlattım. Requesens onunla birlikte yemek yedi. De Sandé ise benimle oturdu. Bizler yemekteyken Fransız elçiliğindeki maslahatgüzarın kâhyası eline geçmiş olan bazı notlarla çıkageldi. De Sandé ona kendisini tanıyıp tanımadığını sordu. Kâhya "Sanırım siz Don Alvaro'sunuz" diye cevap verdi. De Sandé "Evet benim," dedi, "lütfen efendinize saygılarımı bildiriniz ve beni buradaki elçi sayesinde hürriyetine kavuşmuş bir adam olarak gördüğünüzü de söyleyiniz." O da "Sizi gördüğüm bir hakikat ama gözlerime inanamıyorum" diye cevap verdi. De Sandé'nin bu davranışı Fransız elçisinin *locum tenens*'i[112] yüzündendi. Elçi diğer hususlarda değerli bir kişiydi ama Süleyman'ın İmparator Ferdinand'a lütuf olarak esirleri serbest bırakacağına inanmayanlar arasındaydı.

Esirler salınmadan önce Türklerin dininin en başında bulunan müftüye de [şeyhülislam] müracaat edilerek birkaç Hıristiyan'a karşılık birçok Türk'ün mübadele edilmesinin uygun olup olmadığı soruldu. Çünkü ben 40'tan az olmamak kaydıyla –rütbesiz sıradan askerlerin– iade edileceğine söz vermiştim. Müftü bu hususta iki ayrı makamın farklı görüşler öne sürdüğünü, birinin tasvip ettiğini diğerinin ise mübadeleye karşı çıktığını bildirince en uygun olan yol seçildi.

Beyazıd'ın feci sonu

Size Beyazıd'ın başına gelen son felaketten bahsetmedim, ama bunu anlatmamı beklediğinizden eminim.

[112] Vekâleten görev yapmak (e.n.).

Onun Şah Tahmasp tarafından hapse atıldığını hatırlayacaksınız sanırım. O zamandan bu yana İran Şahı'ndan sultana birçok haberciler gidip geliyordu. Hatta bunlardan bazıları elçi unvanı taşıyor ve beraberlerinde malum hediyeler de getiriyorlardı: özenle işlenmiş çadırlar, Suriye ve İran halıları ile içinde kutsal hikmetler yazılı bir de Kuran gibi. Ayrıca nadir hayvanlar da gönderiliyordu. Duyduğuma göre bunların arasında Hindistan'ın karıncayiyeni de varmış. Köpek büyüklüğündeki bu hayvan çok vahşi ve kötü huylu imiş. Bütün bu hediyelerden gayenin Beyazıd ile babasının arasını bularak onları barıştırmak olduğu söyleniyordu. Gelen heyetlere büyük itibar gösteriliyor ve paşalar tarafından muhteşem ziyafetlerle ağırlanıyorlardı.

Ali bu ziyafetlerden birine benim de katılmamı istedi ve bana içi türlü şekerlemelerle dolu sekiz çini tabak gönderdi. Dostlarına kendi sofralarından yiyecek yollamak Romalılar arasında âdetti. Bu âdeti İspanyollar da günümüze kadar yaşatmıştır. Türklerde ise mükellef bir ziyafetten bazı nadir yiyecekleri kendileri için alıp götürmek âdettir. Ancak çok yakın dostlar ve evde karılarıyla çocukları olanlar dışındakiler bu âdete hiçbir zaman rağbet etmez. Benim misafirlerim ise ekseriya soframda bulunan bazı lezzetli yiyecekleri peçetelerime doldurarak götürürler. Onların nazarında temizlik büyük önem taşıyorsa da ipekli elbiselerini yemeğin salçasıyla kirletmekten çekinmezler. Bundan bahsederken aklıma gelen hoş bir olayı size de anlatmaktan memnuniyet duyacağım. O zaman benim güldüğüm gibi şimdi siz de güleceksiniz. Gülmeyi küçümsemeyin, insanın sahip olduğu bu özel imtiyaz onun mutsuzluğuna en iyi tedavidir. Ne de olsa bizler Cato[113] değiliz.

[113] Romalı ünlü sansürcü Marcus Porcius Cato ima edilmektedir.

Bizim Büyük Perhiz'in karşılığı olan Ramazan orucu başlamadan birkaç gün önce paşaların istisnasız herkese açık bir akşam yemeği vermesi âdettir. Buna nerdeyse bütün komşular, ahbaplar ve dostlar katılır. Bir halının üzerine deriden yapılmış dikdörtgen bir örtü serilir. Üstü de sahanlarla doldurulup kalabalık misafirlere yer açılır. Paşa sofranın başında oturur, ileri gelenler de onun etrafında. Sonra da alt rütbeden diğer misafirler uzun bir sıra halinde gelerek sofrayı hiç yer kalmayana kadar doldururlar. Birçoğu da arkada ayakta durur (zira sofra hepsini birden aynı zamanda almaz). Oturanlar açlıklarını bastırınca (bu pek uzun sürmez çünkü itidalle ve konuşmadan yerler) yemeği şeker veya balla tatlandırılmış sudan içerek bitirip ev sahibini selamlayarak giderler. Onlardan boşalan yerlere ayakta bekleyen misafirler geçer, sonra bunların da yerlerini başkaları alır. Böylece aynı sofrada pek çok misafire yemek verilmiş olur. Bu arada hizmetkârlar da gelip giderek tabakları sahanları toplar, yıkar ve temizlerini getirirler.

Bir defasında evinde böyle ziyafet veren paşalardan biri kendisini ziyarete gelen bir sancak beyini sofrasına davet etmiş, o da paşanın yanına oturmuş. Onun da yanında adına *Hoca*[114] dedikleri sınıfa mensup yaşlı bir adam varmış. Önünde çeşitli yemekler gören hoca karnını doyurduktan sonra onlardan birazını da karısına götürmek istemiş. Bunun için mendilini aramaya başlamışsa da onu evde bıraktığını hatırlamış. Aklını toplayıp hemen oracıkta bir çare düşünmüş. Arkasında asılı duran kavuğu alarak (kavuk kendisine değil sancak beyine aitmiş) ağzına kadar yiyecekle doldurup dökülmesin diye üzerini de ekmekle kapatmış. Giderken ellerini göğsüne veya iki yanına koyup Türk usulü selam için

[114] Busbecq burada anlattığı hikâyenin Nasrettin Hoca'ya atfedilen bir hikâye olduğunun farkında değildir.

kavuğu bir an yerine koyması gerekmiş. Selamını verdikten sonra, bu defa kendi kavuğunu almış. Odadan çıktığında kavuğun boş olduğunu hayretle görünce artık yapacak bir şey kalmadığından üzüntü içinde evinin yolunu tutmuş. Çok geçmeden sancak beyi de sofradan kalkarak eğilip paşaya selam vermiş ve taşıdığı yükten habersiz gitmeye hazırlanmış. Ancak kavuğu, attığı her adımda içindekileri boşaltıyor, yürüdükçe peşinde bir yiyecek kuyruğu uzayıp gidiyormuş. Herkes gülmeye başlayınca ardına bakıp kavuğundan dökülenleri görerek utanmış. Ne olduğunu anlayan paşa onu çağırıp tekrar sofraya oturmasını istemiş, hocaya da gelmesi için haber yollamış. Sonra hocaya dönüp "Benim hem eski dostum hem de komşumsun, evinde karın ve çocukların var. Sofram ise onlara götürecek kadar çok yiyecekle dolu. Doğrusu hiç almamış olduğuna şaştım" demiş. Hoca da "Bu benim suçum değil efendim" diye cevap vermiş. "Koruyucu meleğim bana kızmış olmalı. Mendilimi aptalca evde unuttuğum için yemeğimden kalanları kavuğuma doldurmuştum. Odadan çıkınca bir de baktım kavuğum akıl ermez şekilde boşalmış." Böylece sancak beyinin utanması geçmiş ve yaşlı hocanın hüsranı ile olayın tuhaflığı hazır bulunanlara gülmek için malzeme olmuş.

Fakat şimdi tekrardan Beyazıd olayına dönmeliyim. Durumu ümitsizdi. Katı yürekli babası cezasını çekmesi için onun canlı olarak iadesini istemişti. Bu arada İran Şahı, Süleyman'ın bu isteğini geçiştirerek Beyazıd'ı koruyormuş görünüyordu ama ona güvenilmezdi. Süleyman bir ara işi tatlılıkla halletme yoluna gitti. Aralarındaki antlaşmayı, buna göre dostları ile düşmanlarının aynı olacağında vardıkları mutabakatı hatırlattı. Bazen de Beyazıd teslim edilmediği takdirde tehditlerde bulunuyor ve onu savaşla korkutmaya çalışıyordu. İran hududuna yakın olan bütün şehir ve kasabalardaki birlik-

leri takviye etmiş, Mezopotamya ve Fırat boylarına asker dökmüş, bunu başlıca hassa kuvvetleri ve Beyazıd'a karşı hazırlanan ordunun askerini kullanarak yapmıştı. Selim yerine döndüğü için bu orduya üçüncü vezir ve Yunanistan Beylerbeyi Mehmed Paşa kumanda ediyordu. Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki bölgede yaşayan ve Medea'ya komşu olup Gürcü adıyla bilinen aşiretlere sık sık haberciler göndererek onları İran'a karşı silaha sarılmaya zorladı. Gürcüler çok akıllıca cevap verip kendilerine yardım edilmeden Şah Tahmasp'a saldıracak kadar güçlü olmadıklarını, ancak Süleyman ordusuyla gelir ve kendisini bizzat görürlerse nasıl hareket etmeleri gerektiğine karar vereceklerini, o zaman da ne tavsiyeye ne de cesarete ihtiyaç duyacaklarını bildirdiler. Daha uzakta bulunan Timurleng'in soyundan Hyrcania'lılar[115] da müşterek düşmana karşı savaşa davet edildi.

Süleyman İran Şahı'na yapılacak harekât için Fırat kıyılarında bir Suriye şehri olan Halep'teki[116] karargâha bizzat kendisinin gideceğine çevresini inandırmak istiyordu. İran Şahı onunla savaşmanın ne olduğunu bildiğinden büyük endişe içindeydi. Süleyman ateş püskürüyor olmasına rağmen askerlerinin böyle bir sefere muhalefet ederek kaçınmaları yüzünden kendini zapt ediyordu. Bu kadar gayrıtabii bir savaştan çekindikleri için askerler saflarını terk etmeye başlamışlardı. Özellikle süvarilerin çoğu İstanbul'a silahsız olarak döndülerse de derhal geri gitmeleri emredildi. Buna itaat ettiler ama herhangi bir hadisenin çıkması halinde veya

---

[115] Hyrcania bugün Cürcen denilen ve kabaca Hazar Denizi'nin güneydoğusuna komşu yöreleri içeren bir bölgedir. Ancak kast ettiği herhalde Safevilerin daha doğusundaki sünni Orta Asya hanlıklardır (e.n.).

[116] Halep aslında Fırat üzerindeki en yakın noktadan 96 kilometre uzaktadır.

durumda bir değişiklik olursa nasıl davranacakları da belliydi.

Süleyman İran Şahı'nı Beyazıd'ı canlı teslim etmeye zorlamanın sonuç vermeyeceğini böylece anladı –buna bahane olarak da Şah'ın elindeki esirin kaçıp kurtulması halinde intikam almaya kalkmasından korktuğunu söylüyordu. Dolayısıyla en iyi çarenin Beyazıd'ı İran'da öldürtmek olduğu kararına vardı. Bunu yapabileceğini ümit ediyordu, çünkü İran Şahı son mektubunda bu derece önemli bir konuyu ihmal etmesine hayretini belirtiyor, kendisinin İstanbul'a muhtelif vesilelerle elçiler gönderdiğini, sultanın ise sadece mektuplar ve haberciler yolladığını, bu nedenle samimiyetinden kuşku duyduğunu söylüyordu. "Salahiyet ve nam sahibi soylular gönderilsin ki onlarla görüşmeler yapılıp bu önemli mesele halledilebilsin" diye yazmıştı. Sultan kendisine karşı büyük mükellefiyet altındaymış, zira Beyazıd'ın gelişi başını derde sokmuş, onu ele geçirmek fevkalade masraflara mal olmuş. Bütün bunların hesaba katılması gerekliymiş. Süleyman bu satırlardan Şah'ın isteğinin para olduğunu sezdi. Yaşının da müsait olmadığı gereksiz bir savaşa girmektense paşaların da görüşlerini kabul ederek İran Şahı'na karşı silah yerine para gücü kullanmayı uygun bulmuştu.

İlk iş olarak İran'a bir elçi göndermeye karar verip bunun için başmabeyincilerinden Hasan Ağa'yı seçmiş ve ona Maraş Paşası'nın refakat etmesini emretmiş. Bu paşa çok saygı duyulan ünlü bir kişiydi. Onlara tam salahiyet verilmiş ve hiç vakit geçirmeden kış ortasında yola çıkmışlardı. Yolculukları zor geçmiş. Maiyetlerinden birkaç kişiyi kaybetmişler ama sonunda Kazvin'deki Safevi Sarayı'na varmışlar.

Her şeyden önce Beyazıd'ı ziyaret için müsaade istemişler. Zindanın pisliği ve bakımsızlık şehzadeyi pek kötü şekle sokmuş, saçı sakalına karışmış olarak bul-

muşlar, öyle ki tıraş edilmeden onu tanıyamamışlar. Beyazıd ile çocukluktan beri birlikte büyümüş olan Hasan bile onu ancak o zaman yüz hatlarından fark edebilmiş –Süleyman'ın Hasan'ı göndermesinin başlıca nedeni de buymuş.

İran Şahı'nın bahsettiği masrafların ödenerek duruma uygun bir hediyenin de verilmesi hususunda antlaşma yapılmış. Yine aynı antlaşmaya Süleyman'ın Beyazıd'ı öldürtmesine müsaade edilmesi şartı da konmuş. Hasan derhal geri dönerek durumu sultana arz edince hediye ve talep edilen meblağ hazırlanıp muhafızlar refakatinde İran hududuna gönderilmiş. Zavallı Beyazıd'ın idamıyla vazifelendirilen Hasan da tekrar İran'a dönmüş. Sultan ona Beyazıd'ı bizzat elleriyle öldürmesini emretmişti. Böylece yay kirişi şehzadenin boynuna geçirilip boğularak katledilmiş. Ölmeden önce tek bir arzusu olduğunu, çocuklarını son defa görmek ve onları kucaklamak istediğini söylemiş. Hepsi beyhude... Ona "duruma baş eğmesi" bildirilmiş. Beyazıd'ın talihsiz planları işte böylece nihayet bulmuş ve bundan kaçmak için harcadığı çabalar sonunu hızlandırmaktan başka işe yaramamıştı. Kader Beyazıd'ın dört oğlunu da aynı akıbete sürükledi.

Henüz çok küçük yaşta olan oğlu, babası kaçtığı zaman Manisa'da kalmış ve oradan büyükbabasının isteği üzerine Bursa'ya gönderilmişti. Süleyman Beyazıd'ın öldüğünü öğrenince güvendiği bir haremağasını bu çocuğun da hayatına son vermesi için Bursa'ya yollamış. Yufka yürekli haremağası bu iş için yanına her türlü suçu işleyecek kadar katı yürekli birini almış. Adam odaya girip de ilmiği çocuğun boynuna geçirince oğlan ona gülümseyerek elinden geldiğince doğrulup kollarını boynuna dolamış ve onu öpmüş. Adam son derece vahşi olmasına rağmen öyle büyük bir ıstırap duymuş ki vazifesini yapamadan bayılıp yere düş-

müş. Kapının dışında bekleyen haremağası işin neden böyle uzadığını merak edip içeri girince adamın yerde yattığını görmüş. Verilen emri yerine getirmezlik edemeyeceği için masum oğlanın küçücük canını kendi elleriyle almış.

Beyazıd'ın ölüm haberi İstanbul'a geldiğinde müzakerelerimizin başarıya ulaşmasından endişe duymaya başlamıştım. Gerçekten fevkalade bir yere varmıştık ve arzu edilen sonuç da belirmeye başlamıştı. Ancak Beyazıd'ın başına gelen felaket yüzünden Türklerin tekrardan küstahlaşarak anlaştığımız hususları bozup daha uygunsuz şartlara dönmesinden kuşku duyuyorduk. Teknemizi Cerbe mağlubiyeti, Beyazıd'ın esir edilmesi ve voyvodanın Boğdan'dan kovulması gibi birçok kayalığın arasından başarıyla aşırabilmiştik. Buna rağmen önümüzde iki sorun daha vardı: Beyazıd'ın bahsettiğim idamı ve şimdi anlatacağım bir diğeri.

Müzakereleri tehlikeye düşüren vakalar

Ali bir kölesiyle bana şöyle bir haber yollamıştı: "Beyazıd'ın artık hayatta olmadığını bilmenizi isterim. Onun vereceği desteğe dayanarak bundan böyle bizi hafife almanız mümkün olmayacaktır. Unutmayın, aynı dini paylaşan iki hükümdar arasındaki eski dostluğu yenilemek, farklı dinlerden iki hükümdarın yeni bir antlaşma yapmasından kolaydır. Şundan emin olunuz ki başka kaçamak yollar aramaya çalışmak ve ortaya var olmayan güçlükler çıkartmak size emniyet sağlamaz."

Bu mesaj çok canımı sıkmıştı. Doğruluğundan şüphe etmem için birtakım sebeplerim de vardı. Dolayısıyla bazı dostlarıma adamlar gönderip Beyazıd'ın ölümü hakkında güvenilir haberler gelip gelmediğini araştırdım. Hepsi de şüphe götürür yanı olmadığını bildirdi. Bunun üzerine yelkenleri indirmem ve daha uygun şart-

lar ümit etmemem gerektiğini anlamıştım. Eğer kabul gören şartlarla elde ettiğim durumu koruyabilirsem bununla tatmin olmalıydım. Sultan şartları bir süre incelemiş ve memnun kalmadığım birkaç ilave ve iptalle uygun bulmuştu. Bazı noktalar hâlâ belirsizdi, menfi gözle yorumlandıkları takdirde çekişmelere yol açabilirdi. Bunların çıkarılması veya isteklerimize uygun şekilde düzenlenmesi için her türlü gayreti sarf ettim. Şartlar imparatora zaten bir defadan fazla sunulmuş ve tasvip görmüştü. Ancak ben tamamıyla tatmin olmamış ve menfaatimize uygun olan bazı ufak noktaları ilave etmeye her zaman çaba göstermiştim.

Önce de söylediğim gibi Beyazıd'ın ölüm haberi ben bu görüşmelerle meşgulken geldi. Ancak bundan önce ortaya ciddi bir sorun çıkmıştı. Sebebi de bazı Macar soylularının Transilvanya voyvodasından ayrılarak imparatorun tarafına geçmeleriydi. Bu davranışlarına, yaptıkları hatadan dönüş demek daha doğru. İmparatora kendileriyle birlikte ellerindeki kalelerle şehirleri de getirmişlerdi.

Olayların aldığı yeni şekil, yürümekte olan bütün sulh müzakerelerini altüst edebilirdi. Nitekim bu durum Türklerin itiraz edebilecekleri akla yakın bir zemin hazırladı. Müzakereler sırasında bir değişikliğin olmaması gerektiğini söyleyip gerçekten sulhtan yanaysak, bu kötü niyetli davranışın tamirini isteyerek, "Ayrılanlara istediğiniz gibi davranabilirsiniz. Fakat sahip oldukları topraklar Türklere tâbi ve imtiyazlara sahip voyvodanın elinde kalmalı" diyebilirlerdi. Fakat Ali böyle bir talepte bulunmadığı gibi sulh şartlarına statükonun korunması için bilhassa dahil ettiğim hususu da kabul etti. Halbuki kısa bir süre önce voyvodadan gelen elçiler yarayı açık tutmak için ellerinden geleni yaparak zavallı genç efendilerine ihanet edildiğini, dostluğun ayaklar altına alındığını, düşmanların eski dostlara

tercih edildiğini söyleyip sarayı yaygaraya boğmuşlardı. Bu feryatlar Ali'nin dışında diğer bütün paşaları tesir altında bırakmış ise de, son kertede kararlaştırılmış olan sulh şartlarını değiştirmedi.

Efendimin arzuları hakkında hiçbir şüphem olmamasına rağmen bir hükümdarın maiyetindekiler arasında seçkin kişilerin –bilhassa bunlar yabancılar ise– hizmetlerini karalamak isteyenler eksik değildir. Dolayısıyla karar verebilmesi için her yolun efendime açık tutulması görüşündeyim –tabii mümkün olabildiği kadar. Teklif edilen şartların imparatorun beklentilerine bütünüyle uymamasına rağmen bunları kabul edeceğinden emin olduğumu yaptığım görüşmelerde Ali'ye ifade edebildim. Ancak anlaşılması zor veya tartışmaya yol açabilecek hususların izahı için birinin benimle birlikte gönderilmesini de şart koştum. Buna en uygun kimsenin de İbrahim olacağını teklif ettim zira paşalar imparatorun sulh için ne kadar istekli olduğunu onun vasıtasıyla öğrenmişlerdi. Ali bu teklifi kolayca kabul etti ve böylece uzun müzakerelerimizin son noktası da konmuş oldu.

Paşaların İstanbul'dan dostça ayrılan bir elçiyi Dîvan'da yemeğe davet etmeleri âdettir. Fakat efendimden bir cevap gelinceye kadar her şeyin muallak ve karara bağlanmamış görünmesini arzu ettiğimden bu şereften mahrum kaldım ve kaybımı sükûnetle karşıladım.

Dönüş hazırlıkları

Giderken yanımda birkaç iyi cins at götürmeyi arzuluyordum. İstediğimi bulurlar ümidiyle hizmetkârlarıma sık sık pazara uğramalarını tembihledim. Ali bunu işitince muhteşem bir safkan atını satılıkmış gibi pazarda teşhir ettirmiş. Adamlarım derhal atın durduğu yere giderek fiyat biçip istenen 120 dukaya karşılık, sahibinin

kim olduğunu bilmeden, 80 duka teklif etmişler fakat atı getiren bu fiyata satmamış. Bir iki gün sonra bu at aynı derecede safkan iki atla birlikte Ali Paşa tarafından bana hediye olarak gönderildi. Bunlardan biri güzel bir Arap binek atıydı. Kendisine şükranlarımı bildirdiğim zaman adamlarının pazarda 80 dukaya almak istedikleri atın daha değerli olduğunu düşünüp düşünmediğimi sordu. "Çok daha değerli" diye cevap verdim. "Ancak onlara bu fiyatı aşmamalarını söylemiştim. Satın alırken farkında olmadan zarara uğrayabilirdim (bazen olduğu gibi). Göze çarpmayan kusurları varsa sonradan meydana çıkıyor." Sonra da bana Türk atlarına yolculuğun başlarında nasıl yem verilmesi gerektiğini anlattı. Onlara önceleri az yem verilmeliymiş. Atlar alışana kadar kısa merhalelerle yol almalıymışım. Bana Edirne'ye kadarki yolculuğumu mutat olduğu gibi beş gün yerine dokuz on günc uzatmayı tavsiye etti. Ayrıca sırma işlemeli pek güzel bir kaftan ile İskenderiye'den gelmiş en iyi kalite panzehirle dolu bir şişe balsam verdi. Bunu çok methediyordu. "Verdiğim diğer hediyelerin fevkalade bir değeri yok, zira hepsi parayla satın alınabilir" dedi. Ama bu balsamın çok nadir bir hediye olduğunu, efendisinin bile dost veya müttefik bir hükümdara bundan daha değerli bir hediye veremeyeceğini ilave etti. Kendisi birkaç yıl Mısır valiliği yapmış ve bunu o sırada temin etmiş. Balsamın elde edildiği bitkiden iki cins usare alınırmış: biri yaprağı kaynatarak yağından, ki bu siyah renkli ve ucuzmuş, diğeri de bitkinin kabuğunu yarıp usareyi damıtarak. İşte hakiki balsam bana hediye ettiği bu sarı renkli olanmış.

Karşılığında benden de bazı hediyeler arzu ettiğini söyledi: uzun boyuna ve dolgun vücuduna uygun bir zırh elbise, düşme korkusu duymadan bineceği güçlü bir savaş atı (kendi ağırlığına dayanacak bir at bul-

makta zorlanıyordu)[117] ve bir de bizim masaların kakma işçiliğinde kullanılan akçaağaç veya benzeri ahşaplar.

Süleyman'dan da ülkelerine dönen sefirlere verdiği, bana daha önce de veda ettiğimde vermiş olduğu mutat hediyeler aldım. Haydutların ve Zigetvar'daki askeri birliklerin haddini bilmezliğinden kısaca söz ederek bana çattı. "Savaşacak ve sulha zarar vermeye devam edeceklerse burada sulh antlaşması akdetmenin ne önemi var?" dedi. Kendisine bu şikâyetlerini imparatora arz edeceğimi ve durumun hallinden ümitli olduğumu söyledim.

Eve dönüş

Böylece memnuniyet verici şartların himayesi altında Ağustos sonunda [1562] uzun zamandır arzuladığım yolculuğa çıktım. Sekiz yıllık misyonumun sonucunda sekiz yıl sürecek bir mütareke temin etmiştim. Önemli bir değişiklik olmazsa bu süreyi istediğimiz kadar uzatabilirdik.

Sofya'ya ulaştık. Buradan bir yol Belgrad'a diğeri de Ragusa'ya [Dubrovnik] uzanıyordu. Ragusa'dan Venedik'e sadece birkaç günde geçmek mümkün olduğundan Leyva ve Requesens bu yolu tercih edip müsaade istediler. Böylece İtalya yolunu kısaltmayı hem de paşalara vaat ettikleri hediyeleri ve İstanbul'da yaptıkları muhtelif harcamalara ait borçlarını mümkün olduğu kadar çabuk göndermeyi arzu ediyorlardı. Bana, kurtuldukları için imparatora şükranlarını arz eden mektuplar vermek istediler. Bahsettikleri mecburiyetler mani olmasa memnuniyetle birlikte gelerek teşekkürlerini

[117] Semiz Ali Paşa'nın lakabını aldığı cüssesi dolayısıyla binecek at bulmakta zorlandığını Osmanlı tarihleri de yazar (e.n.).

ona bizzat sunmayı arzu ettiklerini de dile getirdiler. Bu isteklerini kabulde zorluk göstermedim. Yaşlı Requesens Ragusa'ya varmadan öldü. Arzusunu kabul etmiş olmaktan mutluluk duydum. Ona bu iyiliği yaptığım için memnundum, zira reddetseydim hastalanmasına biraz da benim sebep olduğum ileri sürülebilirdi.

De Sandé ile yolculuğumuzun geriye kalan kısmı keyifli geçti. Herhangi bir ciddi engelle karşılaşmadık. De Sandé neşe doluydu ve nüktelerinin sonu gelmiyordu. Yeri geldiğinde endişelerini unutup eğlenmeye bakar, her gün neşelenecek mevzular bulurdu. Bazen arabadan iner ve hangimizin daha uzun yürüyebileceğini denerdik. İnce ve hafif olmamdan dolayı ona kolayca galebe çalardım. Rakibim kalıplıydı. Hapiste uzun süre hareketsiz kalmış olmasının tesirinden başka, ağırlığı da onu engelliyordu. Bir köye geldiğimizde bizi Türk muhafızlarıyla birlikte atının üstünde azametle takip eden İbrahim'in alelacele yanımıza gelip arabalarımıza binmemiz için adeta yalvarması hoşumuza gidiyordu. Türklerin bizim gibi yüksek mevki sahibi kimselerin yayan yolculuk etmesini şanımıza yakıştırmayacağı ve kervanın itibarını zedeleyeceğimiz görüşündeydi. Söylediği tesirli sözlere bazen kulak vererek arabalarımıza biniyor, ama çoğu zaman gülüp geçiyorduk.

Şimdi size de Sandé'nin hoş davranışlarından bir misal vermek istiyorum. İstanbul'dan ayrıldığımız zaman havada boğucu bir sıcaklık vardı. Fakat sadece bundan değil, havanın son günlerde sıcak seyretmesinden dolayı da nerdeyse hiç yiyemiyor veya pek az yemekle yetiniyordum. De Sandé ise güçlü kuvvetli biriydi ve çok yemeye alışıktı. Yemeklerimizi birlikte yiyorduk. O lokmalarını adeta çiğnemeden yutardı. Beni de kendisi gibi yapmaya teşvik eder, bir erkeğe yakışır şekilde iştahla yememi söylerdi. Verdiği nasihatler Ekim başlarında Avusturya hududuna yaklaşana kadar hiç

ayda etmedi. Burada kısmen iklim kısmen de mevsim yüzünden serin hava beni canlandırmaya başladı. Ben de artık yolculuğun ilk safhasına kıyasla daha çok yiyordum. De Sandé bunu fark edince gösterdiği çabaların mükâfatını fazlasıyla aldığını, sarf ettiği emeğin ve beni eğitmesinin boşa çıkmadığını söyledi. Bu yaşıma kadar kazanamadığım yemek yeme ilmini ve bu önemli sanatı onun öğrettikleri ve rehberliği sayesinde kazanmıştım. Kendisini Türklerin hapishanesinden kurtardığım için bana olan borcu benim isteyebileceğim kadarmış, ancak beni yemek yemeye alıştırması buna aynı derecede büyük bir karşılıkmış. İşte böylece şakalaşarak Tolna'ya geldik.

(*Tolna'da de Sandé'nin İspanyol asıllı doktoruyla bir yeniçeri arasında münakaşa çıkar, ama sonunda İbrahim'in araya girmesiyle hallolur.*)

Ertesi gün Buda'ya doğru yolumuza devam ettik. Doktor ciddi çürüklerine rağmen her zamanki gibi faaldi. Buda uzaktan göründüğünde paşanın emriyle maiyetinden bazı kimseler ve birkaç çavuş bizi karşılamaya geldi. Bu gelenler arasında en çok dikkat çeken kimseler anlatacağım garip tarzda süslenmiş delikanlılardı. Hepsi de atlıydı. Tamamen tıraşlı olan kafalarının üzerinde bıçakla açılmış uzun kesikler vardı. Bunların içine çeşitli tüyler ve benzeri şeyler sokuluydu ve uçlarından kan damlıyordu. Delikanlılar acı çekmiyormuş görünüyor, keyifli ve neşeli davranıyorlardı. Birkaçı tam önümde ayakta durmuştu. Aralarından biri kollarını birbiri üstüne kavuşturmuş yürüyordu. Her iki kolu da dirseğin üzerinden bizim "Prag Bıçağı" dediğimiz bir çeşit bıçakla delinmişti. Yarı beline kadar çıplak olan bir diğerinin kalçasında üst üste açılmış iki yarık vardı ve bunlara kuşaktan sarkar gibi kalın kısa bir sopa sokuluydu. Bir diğerinin kafasının üstüne çivilerle bir at nalı tutturulmuştu. Bu herhalde bir zaman önce yapılmış olma-

lıydı, zira kafatasını örten deri çivileri öyle sağlam tutuyordu ki hiç kımıldamıyorlardı.

Bu refakatçilerle birlikte Buda'ya girdik ve paşanın huzuruna çıkarıldık. Kendisiyle mütarekeye uyulması hususunda uzun bir görüşme yaptım. De Sandé de benimleydi. Acı çekmeyi umursamayan o garip delikanlılar eşiğin iç kısmında duruyorlardı. Onlara şöyle bir göz attığımı gören paşa haklarında ne düşündüğümü sordu. "Hoşuma gittiler," dedim, "ama benim elbiselerime yapmak istemeyeceğim şeyi onlar kendi derilerine yapabiliyor. Üstümdekilerin yırtıksız deliksiz olmasını tercih ederim." Paşa güldü ve çekilmemize müsaade etti.

İmparatorluk topraklarında

Ertesi gün Estergon'a vardık. Buradan da Waag |Váh| nehri üzerindeki imparatora ait ilk kale olan Komorn'a geldik. Kaledeki askerler, *Nassadistas* adıyla bilinen yardımcı bahriye birlikleriyle nehrin her iki yakasında bizi bekliyordu. Kıyıya çıkmadan önce de Sandé yanıma yaklaşarak uzun zamandır içinde saklı tuttuğunu söylediği bir endişesini açıkladı. Beni kucaklayıp hürriyetine kavuştuğu için şükranlarını dile getirerek, şimdiye kadar Türklerin iyi niyetle hareket etmeyeceğinden emin olduğunu ve tekrardan İstanbul'a dönmeye mecbur kalıp yaşlı yıllarını hapiste geçireceği korkusuyla yaşadığını itiraf etti. Şimdiyse bana borçlu olduğu hürriyetinden artık katiyetle şüphe duymadığını, bundan dolayı ömrü boyunca bana minnettar kalacağını söyledi.

Birkaç gün sonra Viyana'ya ulaştık. İmparator Ferdinand oğlu Maximilian ile İmparatorluk Diyeti'nde bulunuyordu. Oğlu Romalıların Kralı ilan edilecekti. Hiç vakit kaybetmeden imparatora döndüğüm haberini

gönderdim. İbrahim'in de geldiğini bildirerek onun hakkındaki emirlerini sordum, zira İbrahim süratle Frankfurt'a götürülmeyi istiyordu. İmparator önce kendisi dönene kadar Türklerin Viyana'da beklemesini daha uygun bulduğu cevabını verdi. Ne de olsa böyle amansız düşmanların Viyana'dan Frankfurt'a kadar imparatorluğun kalbi olan topraklardan geçirilerek götürülmesi doğru olmazdı. Öte yandan Viyana'da beklemek uzun bir gecikme demekti, bu da Türklerde muhtelif şüpheler uyandırabilirdi. Aslında İbrahim ile maiyetinin yolculuğunda çekinilecek bir şey de yoktu. Güzergâh ülkenin en gelişmiş bölgelerinden geçiyordu. İbrahim'in imparatorluğun büyüklüğü ve gücü hakkında fikir edinmesi ve Maximilian'ı babasının halefi seçen imparatorluk prenslerinin kurultayına şahit olması arzu edilebilirdi. Bu düşüncelerimi imparatora yazdığım zaman İbrahim ve maiyetinin Frankfurt'a gönderilmesini kabul etti. Biz de bunun üzerine Prag, Bamberg ve Wurzburg güzergâhı üzerinden yola çıktık. İbrahim Arşidük Ferdinand'a saygılarını arz etmeden Bohemya'dan geçmek istemiyordu. Arşidük ise onunla resmi bir görüşme yapmayı uygun görmedi.

Frankfurt'a birkaç günlük mesafeye geldiğimizde imparatoru yaptığım elçilik çalışmalarımla ilgili bazı konularda ikaz etmeyi düşündüm ve şehre Türklerden bir iki gün önce varmak istedim. Bu nedenle posta atlarıyla yola çıkarak birkaç yıl önce İstanbul'a ikinci yolculuğuma başladığım aynı günün arifesinde Frankfurt'a ulaştım. Haşmetli imparatorum beni layık olmadığım bir nezaket ve içtenlikle karşıladı. Bu onun her zamanki âdeti ve iyilikle dolu kalbinin belirtisiydi. Bunca yıllık ayrılıktan sonra efendimi sadece sıhhatli bulmuş olmak değil, onun her cihetten mutlu ve refah içinde yaşadığını görmek beni nasıl memnun etmişti tahmin edebilirsiniz. Vazifemin bütün beklentileri gerçekleşerek başarıy-

la sona ermiş olmasından duyduğu tatmini ifade etti. Sadakatle yerine getirdiğim hizmetlerim için minnettarlığını ve takdirlerini dile getirip iyi niyetini yürekten belirten hiçbir sözü esirgemedi.

İbrahim Frankfurt'a tören gününün arifesinde, akşam vakti oldukça geç bir saatte, şehir kapıları kapatıldıktan sonra vardı. Bu kapılar, eski bir geleneğe uyarak ertesi gün tamamen kapalı tutulacaktı. Ancak haşmetli imparatorun özel emriyle Türkler için açılmasına müsaade edildi. Onlara, yeni seçilen imparatorun bütün debdebe ve ihtişamıyla geçişini ve töreni görmeleri için bir yer tahsis olundu. Türkler gerçekten muhteşem olan bu göz alıcı töreni takdirle seyrettiler. Şeref mevkiinde imparatora refakat edenler arasında bulunan Saksonya, Bavyera ve Juliers[118] düklerine Türklerin dikkati çekildi. Onlara her birinin kendi kaynaklarıyla muntazam birer ordu çıkarabilecekleri, imparatorluğun gücüne, itibarına ve büyüklüğüne işaret eden diğer pek çok husus anlatıldı.

Birkaç gün sonra imparatorun huzuruna kabul edilen İbrahim buraya gelişinin sebeplerini açıkladı ve ona Türklerin pek değerli bulduğu hediyeler takdim etti. Mütareke antlaşması imzalanıp resmileştikten sonra imparator da onunla Süleyman'a muhteşem hediyeler gönderdi.

İyi hükümdarlık

Saraydan bir an önce kurtularak kendi evime dönmek istiyorum, fakat birtakım özel işler beni hâlâ burada alıkoyuyor. Emekliliği ve huzur içinde kendi çalışmala-

[118] Bu kişiler Saksonya Elektörü Augustus ve Ferdinand'ın iki damadı Bavyera Dükü III. Albert ile VIII. Henry'nin karısı Cleves'li Anne'nin erkek kardeşi Juliers Dükü William idi.

rımı yapabileceğim bir hayatı, sarayın gürültüsüne ve kalabalığına defalarca tercih ederim. Ancak ayrılmaya istekli olmama rağmen haşmetli efendimin beni burada alıkoymasından veya emekli olarak evime çekildikten sonra tekrar çağırmasından korkuyorum. Aslında ayrılmamı kabul etti, ancak beni çağırdığı zaman geri dönmem şartıyla. Kalmam gerekirse mecburen kalacağım (arzu ettiğini emretme gücüne sahip olan ve kendisine minnettar kalınan birinin nazik talebini kim reddedebilir ki?) Saygıdeğer olmaktan da öte gerçek faziletin canlı temsilcisi olan imparatorumu her an görerek çehresine bakıyor olabilmenin mutluluğu ile teselli bulacağım. Sizi temin ederim ki güneş, bir imparatorluk idaresinin emanet edildiği daha değerli ve daha asil birinin üzerine doğmamıştır. Mutlak hâkimiyet insanların her zaman saygısını kazanmalıdır. Ancak bir hükümdarın bu gücü hak etmesi ve kendisinin buna layık olduğunu ispatlaması bana çok daha asil görünüyor.

Belki imparatorun çoğunlukla savaştan yana başarılar göstererek savaş alanlarında zafer ve şöhret kazanmamış olmasına üzülen bazı kimseler vardır. Türklerin Macaristan'ı yıllar boyu kasıp kavurarak baştanbaşa harap ettiği, bizlerin ise şanımıza yakışır şekilde onların imdadına koşmadığımız söylenebilir. Bütün kuvvetlerimizi çoktan bir araya toplayıp üzerlerine yürümeliydik ve bir meydan savaşına karar verip kimin hükmedeceği hususunda talihe sığınmalıydık, denebilir.

Bunlar cesurane tavsiyeler –fakat akıllıca olduklarından şüphe ederim. Konuyu daha yakından inceleyelim. Düşünceme göre generallerle imparatorların kabiliyetlerini, kaderlerinden ve elde ettikleri sonuçlardan ziyade, yaptıkları planlarla değerlendirmeliyiz. Planlarında fırsatları, kendi güçlerini, düşmanın imkânlarını ve davranış tarzını hesaplamak zorundadırlar. Eğer iyice tanıdığımız, zaferin kendisine itibar getirmesinden mahrum,

alelade bir düşman topraklarımıza saldırırsa, güçlerimiz de birbirine denk ise ve biz onun karşısına dikilip de ilerleyişini bir meydan savaşıyla durdurmazsak ürekleklikle suçlanmaktan korkarım. Fakat düşmanımız hiçbir engel tanımayan, ilerleyişi karşısında her şeyin yıkıldığı ve üzerimize Tanrı'nın gazabıyla gönderilmiş bir bela ise (çok eskilerdeki Attila, büyükbabalarımızın hatırladığı Timurleng ve günümüzdeki Osmanlı sultanları gibi) böyle bir düşmana karşı alelacele toplanmış küçük bir ordu ile karşı koymanın sadece budalalıkla değil çılgınlıkla suçlanması gerekir.

Süleyman hem kendine hem de ceddine ait zaferlerin körüklediği bir dehşetle karşımıza dikiliyor, Macaristan ovalarını 200.000 atlıyla aşıyor, Avusturya'yı tehdit ediyor, Almanya'nın geri kalan kısmına gözdağı veriyor ve kervanına burasıyla İran hududu arasında yaşayan bütün milletleri dolduruyor. İçinde bulunduğumuz yarı kürenin üç kıtasındaki birçok krallığın kaynaklarıyla teçhiz edilmiş bir ordunun başında. Bunların her biri bizim mahvımız için kendi payına düşen desteği veriyor. Yolu üzerinde ne varsa yıldırım gibi çarpıyor, parçalıyor ve yok ediyor. Tecrübeli askerlerinin, onun hükümdarlığına alışkın ve fevkalade yetiştirilmiş ordusunun başında, her yere adıyla bile dehşetini saçıyor. Kâh buradan kâh şuradan yarıp geçmek için hudut boylarımızda bir aslan gibi kükrüyor. Daha önceleri bu kadar ciddi olmayan tehlikelerle tehdit edilen milletler, güçlü bir düşmanın baskısıyla çoğu zaman topraklarını terk edip kendilerine başka yerlerde yurt aradılar. Ufak tefek tehlikeler karşısında sükûneti korumak fazla takdir görmeyen bir davranıştır, ancak bizim düşmanımız gibi bir tehlike yaklaşırken, etrafımızdaki krallıklar yıkılıp harabeye dönerken korkuya kapılmamayı Herkül'ün cesaretine benzetiyorum. Yine de kahraman Ferdinand yenilmez bir ruhla karşı koyuyor, makamından ayrılmı-

yor ve içinde bulunduğu durumdan geri adım atmak istemiyor. Şerefini tehlikeye atarak ve bütün sorumluluğu üstlenip çılgınlık addolunmayacak bir savaşa girişebileceği kaynaklara sahip olmayı isterdi, ama aklıselim bunu engelliyor. Böyle büyük bir teşebbüsün kendisine sadık halkını hatta genel olarak Hıristiyanlığı nasıl bir mağlubiyet ve felakete götüreceğini görüyor. Ülkeyi büyük acılara sürükleyecek fedakârlıklar sonunda elde edilecek şahsi tatminler peşinde koşmayı doğru bulmuyor; 25.000 yahut 30.000 piyade ve küçük bir süvari gücüyle, tecrübeli piyadelerin desteklediği 200.000 atlıya karşı savaşa kalkarsa girişilecek boğuşmanın ne kadar dengesiz olacağını ifade etmek istiyor. Böyle bir mücadeleden nasıl bir sonuç beklemesi gerektiğini geçmişteki misallerle apaçık görüyor –Nicopolis [Niğbolu] ile Varna felaketleri, katledilmiş Hıristiyanların kemikleriyle beyaz rengini hâlâ koruyan Mohaç ovaları.[119]

İmparator Ferdinand'ın planı Fabius Maximus'unkiyle[120] aynı. Kendi kuvvetleriyle Süleyman'ın kuvvetlerini kıyasladıktan sonra kadere meydan okuyarak bu heybetli düşmanı bir meydan savaşında göğüslemenin iyi bir general için yapılması gereken son şey olduğuna karar verdi. Bu nedenle bütün gayretini diğer çarenin, yani istila dalgasını geciktirerek engellemek için kanallar açmanın, kaleler ve her türlü istihkâmlar inşa etmenin üzerinde yoğunlaştırdı.

Süleyman'ın Belgrad'ı ele geçirip Kral Lajos'u katledişinin ve Macaristan'ı küçültmesinin üstünden nerdeyse 40 yıl geçti. Böylece kendisi yalnız bu eyaleti değil

---

[119] 1396'daki Niğbolu savaşında İmparator Sigismond I. Beyazıd'a, 1444'teki Varna savaşında ise Macaristan Kralı Ladislaus II. Murad'a yenilmiştir.

[120] Gerçek bir çatışmaya girmeden ordusunu uygun adım bir o yöne bir bu yöne yürüterek Hannibal'ın kuvvetlerini yoran Romalı general.

Dizin

Adam de Dietrichstein 192
Adrianopolis 26, ayrıca bkz. Edirne, Edrene
Afrika 36
Ahmet Paşa 35, 62
Akbüyük 48
Albanialı(lar) 137
Albert de Wyss 172
Albert III 246
Algeos köyü 54
Ali Paşa (Semiz) 68, 132, 198, 199, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 225, 226, 227, 231, 237, 238, 239, 240, 241
Amastris [Amasra] 52
Amasya 3, 34, 45, 46
Amersfort 172
Amisus [Samsun] 52
Amurath, bkz. Murad I
Anadolu Hisarı 44
Angora, bkz. Ankara
Ankara 30, 49, 50, 54, 56
Antoninus 48
Antwerp 73
Arcadius 40
Arda 26
Arslan Bey 135
Ascanian Gölü 47
Asia 52
Atik Ali Paşa Camisi 160
Augustus 54, 55, 246
Ayasofya 36, 102
Azak Denizi 36, 39
Aziz George 59, 61, 141, 142

Babylonia [Irakeyn] 178
Baglison 61
Baltık Denizi 218
Balygazar 56
Bamberg 245
Baudoin 25
Bavyera 214, 246
Belgrad 14, 15, 16, 17, 75, 78, 151, 241, 249
Beyazıd [Şehzade] 27, 77, 88, 89, 91
Beyazıd I 30, 249
Beyazıd II 27
Bithynia 46, 47, 117, ayrıca bkz. Bizans
Bizans 25, 27, 38, 39, 45, 125, 193, ayrıca bkz. Bithynia
Boğdan [Moldavya] 208, 209, 237
Bohemya 80, 245
Bozöyük [Cassumbasa] 11, 48
Brüksel 4
Buda 4, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 78, 79, 92, 101, 151, 213, 243, 244
Buhara 219
Bulgar(lar) 24, 25, 27, 75
Bulgaristan 22, 218
Büyük İskender 60
Büyük Çekmece 28
Büyükada, bkz. Prinkipo

Campania 77
Cassumbasa, bkz. Bozüyük
Cathay, bkz. Çin, Hıtay Krallığı
Cerbe Adası 185, 186, 237
Chalcedon [Halkidon, Kadıköy] 38, 45
Charles V [İmparator Şarlken] 5, 190, 213
Chederle [Hıdır, Hızır] 59
Chiausada [Çukurhisar] 49
Cihangir 88
Comana [Gümenek] 52
Constans 52
Constantine 52
Cophin 78
Cratevas 253
Cumalıkızık 47
Çemberlitaş 40

Çin [Cathay] 219, ayrıca bkz. Hıtay Krallığı
Çorlu 27, 28
Çorum 59

Dalmaçya 68,
Dalmaçyalı(lar) 16, 132, 133, 204
Danzig 147
Dar Kapı 25
David XI [Davud Han, Dadian] 136
Derekızık 47
Dinyeper Nehri 45
Dioscurides 253
Don Alvaro de Sandé 187, 189, 192, 226, 228, 229, 230, 242, 243, 244
Don Berenguer 189, 190, 193
Don Gaston 190
Don Juan de Cardona 190, 192
Don Juan de Castella 188
Don Pedro Laso 4
Don Sancho de Leyva 189, 193, 226, 230, 241
Drava Nehri 15, 76, 77
Dubrovnik, bkz. Ragusa
Dunaföldvar, bkz. Feldvar

Edirne/Edrene 25, 26, 27, 74, 100, 101, 102, 104, 210, 240, ayrıca bkz. Adrianopolis
Ege Denizi 26
Essek 76, 77
Estergon [Gran] 6, 8, 79, 213, 244

Fabius Maximus 249
Fatih Camisi 102
Fatih Sultan Mehmed 16
Feldvar [Dunaföldvar] 78
Fenike 211
Ferdinand 3, 4, 5, 80, 85, 230, 244, 245, 246, 248, 249, 251
Fırat 234
Fidyekızık 47
Filibe 25
Fischament 6
Frankfurt 245, 246, 252

Gabes Körfezi 185
Galatia 49, 54
Galenos 56
Gebze [Libyssa] 46
Gerard Velduvic 5
Giovanni Andrea Doria 187
Godfrey de Bouillon 140
Goukurthoy 59
Gran bkz. Estergon
Güney Slavları 25, 75, 76, 78
Güns 215
Gürcü(ler) 136, 137, 234

Hadım İbrahim Paşa 29
Halep 30, 234
Halki [Heybeliada] 204
Halys, bkz. Kızılırmak
Hamamlıkızık 47

Hamon 253
Hannibal 46, 249
Hasan Ağa 235
Hazar Denizi 136, 234
Hazar Geçitleri 136
Hazreti Eyüp 60
Hazreti Muhammed 10, 28, 29, 55, 68, 124, 166, 167, 175
Hebrus, bkz. Meriç Nehri
Henry VIII 246
Heybeliada, bkz. Halki
Hıristiyan(lar) 10, 17, 19, 20, 21, 29, 42, 43, 48, 73, 80, 105, 108, 124, 130, 132, 133, 135, 136, 145, 150, 153, 161, 162, 166, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 195, 196, 197, 208, 211, 212, 213, 218, 220, 224, 226, 228, 230, 249
Hıtay Krallığı 219, 220, 221, ayrıca bkz. Çin [Cathay]
Hurrem, bkz. Roxolana

Irakeyn, bkz. Babylonia

İustinus 52
İberya 137
İberyalı(lar) 137
İbrahim [tercüman] 213, 226, 227, 228, 229, 239, 242, 243, 245, 246
İmparator Şarlken, bkz. Charles V
İmparator Sigismond 249
İmparator Theodosius 39, 40
İngiltere 3
İoannis [Transilvanya voyvodası] 87
İoannis Kantakuzenus 24
İran 9, 20, 30, 32, 42, 50, 56, 67, 68, 69, 72, 73, 87, 120, 122, 130, 134, 136, 137, 142, 147, 173, 174, 176, 177, 219, 231, 233, 234, 235, 236, 248
İris Nehri [Yeşilırmak] 61
İspanyol(lar) 109, 110, 112, 186, 187, 188, 189, 213, 226, 228, 231, 243
İzmit [Nicomedia] 46
İzmit Körfezi 46
İznik [Nicaea] 47, 48
İznik Konsili 48

Jagodina 17, 18
Johannes Maria Malvezzi 4, 5, 6
Johannes Pax 6
Johannes Van der Aa 4
Juliers 246

Kadıköy, bkz. Chalcedon
Kanuni 27, 63, 70, 73, 250, ayrıca bkz. Sultan Süleyman
Kapadokya 61, 62, 115, 117, 154
Karadeniz 25, 27, 36, 38, 42, 44, 45, 86, 136, 140, 234
Kartal 46
Kartli, bkz. Kolhis
Kasockli köyü 47
Katzianer 77
Keşiş Dağı, bkz. Uludağ
Kırım 27, 30, 214, 218, 219
Kırım Tatarları 27
Kızılırmak [Halys] 56
Kilikya 115
Kolhis [Kartli] 136, 137, 140, 142
Kolhisli(ler) 103, 136, 137, 138, 139
Komorn/Komarom 4, 5, 6, 80, 244
Konya 152, 173
Korint 24, 42
Kral Lajos 16, 17, 78, 249
Kral Philip 3, 186
Kraliçe Mary 3
Krezüs 56
Küçük Çekmece 28

Ladislaus 249
Lasquen 77
Lavigne 212, 213, 227
Libyssa, bkz. Gebze
Lille 4
Limni 73, 146
Luarsab I 136
Lydia Krallığı 56

Macar(lar) 7, 8, 9, 16, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 101, 210, 230
Macaristan 6, 13, 14, 15, 17, 73, 76, 77, 87, 99, 100, 111, 132, 134, 208, 210, 247, 248, 249, 251
Mahidevran 30, 88
Maltioli 252
Mancup [Mangup] 215
Marcus 63
Marmara Denizi 27, 36, 38, 44, 140
Maximilian 84, 244, 245
Medler 56
Mehmed [Şehzade] 88
Mehmed Paşa 234
Meriç Nehri [Hebrus] 25, 26
Metrophanes 204
Mezopotamya 234
Mısır 56
Mihrimah 27
Miloş Obliç 93
Mingrel [Megrel] 136
Mohaç 77, 78, 249
Moldavya, bkz. Boğdan
Morava 17
Murad I 16, 63
Murad II 249
Mustafa [Şehzade] 30, 31, 32, 34, 35, 70, 88, 89, 90, 92

Nasrettin Hoca 232
Nicomedia bkz. İzmit
Nicopolis [Niğbolu] 249
Niş 17, 22, 75, 102
Nişava 18
Numerianus 52

Octavianus 44
Oresta 26
Orkapı Kalesi 218
Ostrogotlar 218

Paleologos 24
Pannonia 76
Paul Palinai 6, 10
Pazarcık 48
Pera 131, 144, 147, 192, 193, 203, 223, 224
Pertev Paşa 90
Phasis [Rioni] Nehri 136
Philippo Baldi 148, 151
Piyale Paşa 186, 187, 190
Plinius 41, 54, 107, 114, 126
Pontus 117
Prag 25
Pressburg 14
Prinkipo [Büyükada] 199
Probus 52

Ragusa [Dubrovnik] 241, 242
Requesens 241, 242, 189, 226, 230
Rioni, bkz Phasis Nehri
Rodop Dağları 25
Roland 140
Roma 16, 20, 34, 39, 44, 49, 50, 54, 62, 79, 98, 143
Romalı(lar) 3, 16, 44, 46, 78, 80, 85, 113, 167, 168, 231, 244, 249
Romanya 218
Roxolana [Hurrem] 30, 31, 32, 52, 53, 88, 127
Rum(lar) 16, 18, 38, 40, 43, 46, 61, 145, 146, 147, 197, 198, 201, 204, 208, 214

Rumeli Hisarı 44, 45
Rüstem Paşa 29, 99, 207

Sakarya Nehri [Sangrarius] 50
Sakız 75, 190
Saksonya 246
Salviati 228, 229
Samsun, bkz. Amisus
Sangrarius, bkz. Sakarya Nehri
Sava Nehri 15, 76
Scivarin [Şivarin, Süyren] 215
Scythia 24
Selim [Şehzade] 88, 89, 152, 178, 190, 234
Selim I 27
Semendire 17, 75, 76
Semerkand 219
Semiz Ali Paşa bkz. Ali Paşa
Sırp(lar) 17, 22, 25, 75
Sicilya 185, 187, 189, 226
Silivri 27
Simon I 136
Sina 120
Sinop/Sinope 52, 56
Sofya 22, 25, 102, 241
Strabon 54
Stuhlweissenburg 213
Sultan Süleyman 5, 14, 27, 152, 251, ayrıca bkz. Kanuni
Suriye 30, 46, 109, 115, 120, 154, 211, 231, 234
Süleymaniye Camii 250, 251
Şah İsmail 42, 177

Tacitus 52, 167
Tahmasp I 32, 177, 178, 231, 234
Taşkent 219
Taurunum 16
Taygon 9
Tekke Thioi [Tekke Köyü] 59
Tektosaglar 54
Timurleng 30, 219, 234, 248
Tisa Nehri 15
Tonla 15, 78, 243
Tournai 4
Trajanus Köprüsü 17
Trakya 44, 85
Trakyalılar 75
Transilvanya 5, 17, 87, 218, 238
Tuna 8, 13, 14, 15, 17, 27, 45, 76, 78, 89
Tunca 26
Türkiye 3, 23, 55, 73, 74, 147, 180

Uludağ [Keşiş Dağı] 36, 47
Utrecht 172

Valens 52
Valentinus 52
Valpovat Kalesi 15
Varna 249
Veli Bey 135
Venedik Cumhuriyeti 211
Viyana 3, 4, 5, 6, 69, 73, 80, 86, 151, 181, 244, 245, 251, 252
Vizigotlar 218
Volga Nehri 24

Waag [Vah] Nehri 6, 244
William Quacquelben 10, 16, 72, 199, 221
Wurzburg 245

Yahudi(ler) 10, 16, 19, 153, 158, 196, 253
Yavuz Sultan Selim 73, ayrıca bkz. Selim I
Yenişehir 48
Yılanlı Sütun 39
Yukarı Moesia 16
Yunanistan 26, 43, 239

Zarekuct 56
Zermec Zii 56
Zigetvar 241

türk mektupları • O. G. de Busbecq

Türk Mektupları, *Kanuni dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nu tanımak ve anlamak isteyen Avrupalıların yüzyıllar boyunca başvurduğu bir kaynak eser...*

Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı ülkesinin dört bucağında uzun zaman geçiren bir hümanistin keskin gözlem gücüyle kaleme aldığı benzersiz bir kaynak...

Hürrem Sultan'ın entrikalarından Şehzade Mehmed ile Beyazıd'ın hazin sonlarına, Rüstem Paşa'nın rüşvetçiliğinden Yeniçerilerin ordugâh ve savaş düzenlerine, tantanalı alaylardan sokak hayvanlarına, Türk kadınlarının meziyetlerinden İstanbulluların hamam âdetlerine dek kayda geçtiği her konu, bir belgesel film kadar renkli ve bir öykü kadar akıcı...

Üstelik Busbecq'in heyetinde yer alan ressam Melchior Lorichs'in aynı dönemde yaptığı çizimler, yüzyıllar sonra bu baskıda Türk Mektupları *ile bir araya geliyor.*

Ogier Ghislain de Busbecq (1522-1592) Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nda doğdu. Soylu sınıftan gelen babasının sayesinde iyi bir eğitim gördü, Rönesans'ın ve hümanist hareketin hız kazandığı bir dönemde Leuven, Padoa ve Venedik'te hümanist bir üniversite eğitimi aldı. Hizmetine girdiği Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ı temsilen 1554'te İngiltere'de bir kraliyet düğününe gitti, ardından da bir sınır anlaşmazlığı meselesini çözmek için İstanbul'da görevlendirildi. 1555-1560 dönemini, arada ülkesine gidip gelerek İstanbul'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda geçirdi. Bu kitabı o dönemde bir meslektaşına yolladığı mektuplardan oluşur. İstanbul dönüşünde İmparator II. Maximilian'a müşavir olan ve diplomatlık görevini sürdüren Busbecq, 1592'de emekliliğini geçirmek üzere ülkesine dönerken öldürüldü.

9 786053 602842